

Toplum ve Kuram
Lêkolîn û Xebatên Kurdî

Toplum ve Kuram Yayınları

Şehit Muhtar Mahallesi, Nane Sokak,

No:5/5 Beyoğlu/ İSTANBUL

Tel : (0212) 292 35 50

toplumvekuram@gmail.com

www.toplumvekuram.org

Kitap Dizisi: 4

Sahibi

Harun Ercan

Yayın Kurulu

Harun Ercan, Ayhan Işık, Alp Kanzık,

Yener Koç, Levent Öztürk, Mehmet Polatel

Bu Sayıya Destek Verenler

Serkan Aktaş, Welat Ay, Tahir Baykuşak, Sidar Bayram, Yüsi Biyani,

Şerif Derince, Gülseren Duman, Zeki Gürür, Erkan Karabay, Ronayî

Önen, Selin Pelek, Güllistan Yarkin, Fırat Yolcu

Kapak Tasarım

Volkan Ölmez

Sayfa Düzeni

Mahmut Ergül

Baskı

Berdan Matbaacılık

Davutpaşa cad. Güven San. Sit.

C Blok No: 239-216 Topkapı / İstanbul

Tel/Fax: 0212 613 11 12

ISBN

978-605-60675-3-2

Abonelik Koşulları

Yurt içi Abonelik Bedeli: 50 TL (4 Sayı)

Türkiye İş Bankası Hesap No: 1042 07136556

IBAN: TR 480006400000110420713656

Yurtdışı Abonelik Bedeli: Yıllık 50 EURO / 75 USD

Türkiye İş Bankası Euro Hesap no: 1042 0190812

IBAN: Tr970006400000210420190812

Türkiye İş Bankası USD Hesap no:1042 0190826

IBAN : Tr10000640000021042190823

Yukarıda belirtilen hesap numaralarından birine yatırılan ücreti gösterir dekont (e-dekont da olabilir) tarafımıza ulaştıktan sonra dergiler adresinize postalanacaktır.

e-posta: toplumvekuram@gmail.com

İçindekiler

Bu Sayı ile Gelenler

Sayfa: 7

Dosyaya Dair: Algıdan Gerçeğe Özgürlük Arayışında Kürtler

Sayfa:11

Kürt Hareketinin Kronolojisi (1960'lardan 1999'a)

Sayfa: 17

Dağları Seçmek: Alternatif Bir Kimlik Projesi Olarak PKK

Kariane Westrheim: 39

Türkiye'de Kürt Siyaseti: İdeoloji, Kimlik ve Dönüşümler

Cengiz Güneş: 69

2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?

Ahmet Hamdi Akkaya ve Joost Jongerden : 79

Bir Kan Tutması Vakası: Aliza Marcus'un 'Kan ve İnanç' Kitabına Dair Eleştirel Bir Değerlendirme

Alp Kanzık ve Harun Ercan : 103

BDP'li Vekillerle Derinlemesine Görüşmelere Dair Kısa Bir Not

Sayfa: 119

Derinden Açılan Yaraya Sökün Etmek:

Osman Özçelik ile Türkiye' de Legal Kürt Hareketinin Ortaya Çıkışı

Sayfa : 121

İktidara Karşı, Muktedirlere Rağmen:

Emine Ayna ile 1990'lardan Günümüze Kürt Kadın Hareketi

Sayfa: 137

Prangalarla Koşmak: Gültan Kışanak ile 1990'larda Özgür Basın Deneyimi Türkiye'de Derin Devlet ve Demokratik Özerklik

Sayfa: 157

Qonaq Bi Qonaq Dirûvgirtina Kûrmancî a Vegotinê

Dilawer Zeraq: 173

Bölünmez Vatanın Bölünmüş Ekonomisi: Kürt Illerinde Emek Piyasası

Selin Pelek: 189

Li Ser 'Ziman'ê Wittgenstein -2-

Adnan Fırat: 203

Gilî û Gazin: Taktikêk Ji Bo Bê Qawetan

Welat Ay ve Nûkhet Sirman: 215

Tanzimat'ta Devlet ve Aşiretin Ötesinde Diyarbakır'da İktisadi Mücadele ve Aktörlere Bir Bakış

Uğur Bahadır Bayraktar : 219

Belge: Kürdistan Ayaklanması

Serhat Bozkurt ve Mesut Serfiraz : 237

Abstracts

Sayfa: 247

Bu Sayı ile Gelenler

Bu sayımızda dosya konusu olarak Kürt hareketine odaklanmayı seçmiş olmamızın temelde iki nedeni var. Birincisi, Kürt meselesinin akademik-entelektüel veya medyatik bağlamların hemen hepsinin tartışılma biçiminde -olası bir çözümün gerçekse koşullar hakkında tartışılmasını engelleyen-egemen söylemelere biat eden Kürt hareketi körlüğünün aşılması sürecine mütevazı bir şekilde müdahil olmaktır. İkinci ise henüz emekleme safhasında olan Kürt hareketi üzerine yapılan öncül çalışmalara yönelik ihtiyatlı bir yaklaşım ile bakılmasını sağlamaktır. Mücadele repertuarı içerisinde politik şiddetin de bulunduğu toplumsal bir hareketin *iradi* varlığını on yıllardır terörizm söylemi ile görünmez kılma yöntemlerini analitik bir bakış açısı ile aşmanın yolunu ise sosyal bilimsel bir zeminde yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Hakim algıya ve halihazırdaki çalışmalara karşı bir duruş ortaya koymanın yeni bir söz söylemekle mümkün olduğunun bilincinde olarak bu sayımızın içeriğini şekillendirdik. Bu doğrultuda, Kürt hareketinin önemli dönemeçlerini, harekete rengini veren olayları ve tarihleri içeren analize dayalı bir kronoloji ile dosyamıza başlıyoruz. Dosyada, PKK'ye katılımın nedenlerini irdeleyen, Kürt hareketi hakkında yazılan kitapları analitik bir süzgeçten geçiren, son yıllarda hareket içerisinde hem ideolojik ve hem de pratik kırılmalar ve devamlılıkları bir değerlendirmeye tabi tutan makalelerin yanı sıra, PKK üzerine yapılan bir çalışmanın kritiği de bulunuyor. Ayrıca BDP milletvekilleriyle hareketin farklı boyutları, sahaları ve safhaları üzerine yapılmış üç ayrı röportaj da dosya dâhilinde yer alıyor. Dosya haricinde ise tarih ve felsefe gibi alanlarda çok çeşitli mevzuları sorunsallaştıran makaleler bulunuyor.

Giriş yazısından sonra dosyanın birinci yazısı dergimiz tarafından hazırlanan *Kürt Hareketi'nin Kronolojisi*'dir. Bu yazı Kürt ulusal mücadelesinin mihenk taşlarını, 49'lar Olay'ından İmralı sürecine kadar geçen zaman diliminde Kürt hareketinin ortaya çıkışını, gelişimini, değişimini ve dönüşümünü önemli kırılma ve çatallaşma anlarıyla birlikte ele almaktadır. Kronoloji tarihsel seyrinden kopararak bahsedilen Kürt hareketinin önemli dönemeçlerini analitik bir biçimde sunmaktadır: Kürt hareketinin TİP sonrası Türkiye sol hareketinden ayrışması, 1970'lerdeki oluşum süreci, silahlı mücadeleye geçiş, 12 Eylül'e karşı aldığı tavır ve 1990'lardaki şiddetli çatışmaların olduğu yıllarla birlikte ateşkeslerin de ele alındığı genel bir panorama sunmaktadır.

“*Dağları Seçmek: Alternatif Bilgi ve Kimlik Projesi Olarak PKK*” başlığıyla Kariane Westrheim'in makalesi dosyamızın ikinci yazısını oluşturmaktadır. Westrheim bu makalesinde PKK'de eğitimin alternatif kimlik ve bilgi inşasındaki rolüne değinmektedir. Makale çok sayıda gerilla, parti üyesi ve çalışanı ile yapılan mülakatlar doğrultusunda, PKK'ye katılan bireylerin bilgi ve kimlik bağlamında ne tür bir değişim ve dönüşüm yaşadıklarına, PKK'yi nasıl alternatif bir kültür ve yaşam alanı olarak tanımladıklarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda PKK'nin kendini nasıl bir “eğitim hareketi” olarak gördüğüne tarihsel olarak da değinen Westrheim bunun bireysel, sosyal ve politik yansımalarına odaklanmaktadır.

Dosyadaki bir diğer yazımız Cengiz Güneş'e ait. “*Türkiye'de Kürt Siyaseti: İdeoloji, Kimlik ve Dönüşümler*” adlı makale, Kürt hareketi üzerine yazılan üç akademik çalışmayı eleştirel bir biçimde yeniden bir okumaya tabi tutarak, 1960'lardan itibaren Kürt ulusal hareketinin yükselişine, geçirdiği ideolojik dönüşümlere ve ortaya çıkan güncel Kürt siyasi kimliğine odaklanmaktadır. Yazar temel olarak Kürt hareketi üzerine yapılan akademik çalışmaların ideoloji ve kimlik oluşumu gibi olguları kafi derecede ele alamadıklarını ortaya koymakla birlikte henüz ortaya çıkmakta olan bir çalışma alanı olarak Kürt hareketine dair yapılan bilgi-bilim üretimine dair sorgulayıcı ve sorgulatici bir bakış açısı sunuyor.

Dosyadaki dördüncü yazımız Ahmet Hamdi Akkaya ve Joost Jongerden'in birlikte kaleme aldıkları “*2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik*” adlı makaledir. Yazı, özellikle 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanışı sonrasında PKK'nin ideolojik, politik ve örgütsel bağlamda kendisini yeniden nasıl tanımladığı üzerinedir. Bu yeni tanımlamanın, örgütün kendi mirası ve ideal bir Kürdistan fikrini ne derece içerlediği üzerinde duran makale, aynı zamanda Kürt hareketinin sürekliliği açısından PKK'nin ne gibi yeni politik, ideolojik ve örgütsel yaklaşımlar geliştirdiğine odaklanmaktadır. Makale 2000'lerde PKK'nin bir silahlı örgüt olmanın ötesinde daha geniş bir alanda nasıl mücadeleler geliştirdiğine değinmektedir.

Kürt hareketi üzerine yapılmış son dönem çalışmalarından birisi olan Aliza Marcus'un “*Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*” isimli kitabı kayda değer derecede ses getirmiş olsa da kapsamlı bir analiz konusu edilmedi. Yazarlar

Alp Kanzık ve Harun Ercan bu çalışmanın metodolojik eksikliklerini ve analitik sorunlarını detaylı bir biçimde ele alırken toplumsal hareketler literatürüne yaslanarak sosyal bilimsel araçlar üzerinden Marcus'un çalışmasına dair eleştirel bir perspektif ortaya koymaktadırlar.

Dosyamız içerisinde, BDP milletvekilleriyle farklı konuları merkeze alarak yaptığımız ve ağırlıklı olarak 1990'lara odaklanan üç röportaj yer almaktadır. Bunlardan ilki; Osman Özçelik ile yapılan kendi politik geçmişi ve HEP'in kuruluşundan başlayarak Kürt hareketinin legal zemindeki tarihçesi üzerine yapılan bir söyleşidir. Ardından Emine Ayna ile 1990'larda Kürt kadın hareketinin oluşumu, ideolojik zeminde nereden nerelere geldiği, 1990'lar ile son on yıl arasında ne gibi farklılıklar olduğu gibi konuları işleyen röportajımızı yayınlıyoruz. Son olarak Gültan Kışanak ile yapılan röportaj, şiddetli savaş yıllarında Kürt basınının karşılaştığı sıkıntılar ve bu olağanüstü koşullarda nasıl mücadele yöntemleri geliştirdiği ve 1990'larda Türk devletinin uyguladığı stratejiler hakkında kapsamlı bir izlek sunmaktadır.

Bu sayımızdaki ilk Kürtçe yazı “*Qonax bi qonax dirûngirtina Kurmancî a vegotîne*” başlığıyla Dilawer Zeraq'a aittir. Yazı, Kürt dilinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini analitik bir perspektifle ele almaktadır. Yazının başlığından da anlaşıldığı üzere yazar, Kürtçe'nin geçirdiği gelişim ve dönüşümleri belirli aşamalar dahilinde sunarken, ayrıca bu gelişimde ve dönüşümde rolü olan kaynaklar ve öznelere hakkında da bilgi vermektedir.

“*Bölünmez Vatanın Bölünmüş Ekonomisi: Kürt illerinde Emek Piyasası*” adlı yazısıyla Selin Pelek, Kürt bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki işgücü katılımındaki ve işsizlik oranındaki farklılığa odaklanmaktadır. Yazar, devlet ile PKK arasındaki çatışmaların ve ayrıca neoliberal dönüşümlerin Kürt bölgesindeki işgücü piyasasını nasıl etkilediğini inceliyor. Ayrıca yazıda hakim medyanın dillendirdiğinin aksine, Kürt bölgesinin az gelişmişliğinin Kürt meselesinin bir sebebi değil, bir sonucu olarak okunmasının daha doğru olduğu iddia edilmektedir.

Bu sayımızdaki diğer bir Kürtçe yazımız da Adnan Fırat Bayar'a ait. Yazar “*Li Ser “Ziman”ê Wittgenstein*” başlıklı yazısıyla Wittgenstein'in pozitivist bir filozof olarak algılanmasındaki yanlışlar üzerinde durarak, hakim görüşün aksine kendisinin pozitivism karşıtı bir filozof olduğuna işaret ediyor. Yazar'a göre Wittgenstein, Batı düşüncesinin dışında durarak eleştirel bir felsefik yaklaşımın ortaya konması noktasında sorgulayıcı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yazı, bir önceki sayımızda ilk kısmını yayınlamış olduğumuz çalışmanın ikinci bölümüdür.

Welat Ay ve Nühket Sirman tarafından kaleme alınan “*Gilî: Taktikêk ji bo bê Qawetan*” başlıklı yazı, Mersin'de yapılan antropolojik bir saha araştırması sürecinde yapılan gözlemlere ve görüşmelere yaslanarak Kürtlerin “okul” yani eğitim kurumu hakkında “şikayet” mekanizması ile nasıl bir taktiksel alan açtıklarını konu edinmektedir. Yazının temel amacı kişilerin içerisinde bulunduğu toplumsal bağlamda var olan iktidar ilişkilerini ortaya koymakla

birlikte okul teması etrafında kadın-erkek ilişkileri, aile- devlet, etnik kimlik ve yoksulluk gibi konuları da içerecek bir şekilde bireylerin bu ilişkiler içerisinde öznellik konumlarını ele almaktır.

“Tanzimat'ta Devlet ve Aşiret'in Ötesinde: Diyarbakır'da İktisadi Mücadele ve Aktörlere Bir Bakış” yazısıyla Uğur Bahadır Bayraktar, Geç 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki değişimlerin ekonomik olarak Kürdistan'ı nasıl etkilediğini incelemektedir. Makale Osmanlı Kürdistan'ında, özellikle Diyarbakır bölgesinde Tanzimat reformlarının nasıl uygulandığı üzerinedir. Tanzimat dönemi Kürdistan'ı üzerine bir giriş niteliği taşıyan yazı, bahsi geçen dönemde Diyarbakır'da idari ve iktisadi zeminde ne gibi değişiklikler, çatışmalar ve uzlaşmalar yaşandığını, yerel aktörlere odaklanarak incelemektedir. Tanzimat dönemi idari ve iktisadi merkezileşme hamlelerinin bölgedeki yerel aktörler tarafından nasıl karşılandığına değinen makale, ayrıca Tanzimat dönemi Diyarbakır'ına ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Bu sayımızda tarihi belge olarak yayınlayacağımız yazı Abdurrahman Bedirhan tarafından 1900 yılında kaleme alınan *“Kürdistan Kıyamı (Ayaklanması)”* adlı metindir. Osmanlı Kaynaklarında Kürtler Çalışma Grubu'ndan Serhat Bozkurt ve Mesut Serfiraz tarafından günümüz Türkçe'sine çevrilen metin, II. Abdülhamid dönemi Kürt aydınının siyasal ve toplumsal düşünceleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. II. Abdülhamid'in Kürtlere ve Ermenilere yönelik siyasetini değerlendiren Bedirhan, bu dönemde kurulan Hamidiye Alayları'nın Ermenilere ve Kürtlere karşı uyguladığı katliamlardan, bölgedeki idari memurların yolsuzluklarından ve hükümet kurumlarının işlevsizliğinden bahsetmektedir. Belge, aynı zamanda Hamidiye Alayları'yla ilgili değerlendirmelerde bu kurumu tamamen tek bir siyasete kilitlenmiş bir yapı olarak görmememiz hususunda önemli bir kaynaktır.

Algıdan Gerçeğe: Özgürlük Arayışında Kürtler

Kürt meselesi Türkiye'de en temel siyasi-toplumsal sorun olarak çözümünü ararken; Kürtler, tarihleri ve mücadeleleri hakkında imal edilmiş verili “bilgi” ve buna istinaden “çoğunluğun” düşün evreninde Kürtlere dair oluşan algılar, önemle üzerinde durulmayı hak etmektedir. Kökeni daha eskilere uzanmakla birlikte temel olarak Kemalist modernleşme sürecinde Kürtlere dair imal edilen algı; *vahşi, medeniyet dışı, kültürsüz, herhangi bir tarihten yoksun, bir halk ya da ulus olma vasfına sahip olmayan, zorla yola getirilip uygarlık alemine kazandırılacak varlıklar* biçimindedir. Böyle kodlanıp aşağılanan, nesneleştirilen Kürtler için selamete kavuşmanın yegane çaresi uygarlığın yoluna girmek yani Türkleşmek olarak gösterilmiştir. Bu amaçla yıllarca Kürt kelimesinin dahi yasaklandığı Türkiye'de, ismini zikretmeden Kürtlerin aşağılandığı, zavallı, cahil, ne yaptığının farkında olmayan, bazen komik ama genellikle taassup ve gericiliğe saplanıp kalmış olarak temsil edildiği filmler yapılmış, romanlar ve yazılar yazılmıştır. “Çoğunluğun” Kürt algısının yıllarca bu ideolojik bagajdan beslendiğini göz ardı etmeksizin 1980'lerde gelişen silahlı mücadele ile birlikte Kürt hareketine ve mensuplarına yönelik geliştirilen karşı-propaganda ve söylemin, ifadede değişiklikler olsa da muhteviyatının ve dayanaklarının değişmediği görülmektedir. *Anadolu'dan Görünüm* ve *Perde Arkası* gibi programlara çıkarılan itirafçı ve korucular vasıtasıyla imal edilen yeni dönemin algısında Kürtler ve Kürt hareketi mensupları, bozuk Türkçeleri, nedamet getirmiş, yalvaran tavırlarıyla eskinin zavallı ve cahil Kürt'ünden farklı bir tablo çizmemektedir. Türk medyasında Kürtlerin temsili hiçbir şekilde özneleşen, kişilik ve kimlik sahibi bireyler olarak yer bulamamakta, hatta son

zamanlarda birçok televizyon kanalında gösterime giren dizilerde Kürt hareketi ve mensuplarına yönelik çok daha aşağılayıcı, karalamaya yönelik bir dil ve üslup geliştirilmektedir. 1990'ların başından beri Kürt realitesine dair tartışma ortamı nispeten imkan bulmuş olsa da Kürtler ve Kürt hareketine dair hakkaniyetli, vicdan sahibi, nitelikli çalışmalara pek de rastlanılmaması bilgi üretimi açısından büyük bir handikap olduğu gibi, “çoğunluğun” algı dünyasının değişmeden devamını sağlaması açısından dikkat çekicidir. Böyle olduğu içinde bugün Türkiye’de yaygın bir insan kitlesinin Kürt hareketine dair algısını *bütün kötülüklerin kaynağı, ilkel, cabil, medeniyetten bihaber, kan dökmekten haz alan, kandırılan, yabancı güçlerin oyuncuğu olan, aslında kendi iradesi ve düşüncesi olmayan, kendi insanına dahi değer vermeyen, aşağılayan, işkence yapan, hatta sebepsiz yere öldüren, psikopat kişilerin yönlendirmesinde şer odağı haline gelmiş bir örgüt imgesi* oluşturmaktadır. Bir taraftan Kürt hareketi bütün kötülüklerin kaynağı, bir korku nesnesi olarak yansıtılırken diğer taraftan sürekli “belinin kırılacağı”, varlığına son verileceği söylemi ile muhayyel bir galibiyet beklentisine koşullanan kitleler motive edilmek istenmiştir. Bu psikolojik savaş söylemine göre, zaten kendi iradesi olmayan, dış destekle ayakta kalan birkaç başıbozuğun haddini bildirmek imparatorluk bakıyesi koca bir devlet için zor bir iş olmayacaktır.

Son günlerde Türk medyasında bu algının sorunlarına işaret eden, bu algıyı çözümün önünde bir engel olarak gören ve “Kürt realitesinden PKK realitesine”¹ geçmek gerektiğini söyleyen cılız bazı sesler duyulsa da hakim medya ve düşün dünyasında ciddi bir değişiklik görünmemektedir. Bu nedenle bir korku kaynağı haline getirilen Kürt hareketi üzerinden Türkiye’de yeni nesiller yetişirken, yalanın yeniden üretimi üzerine kurulu bu mekanizmanın devamı, meselenin çözümü ve gelecek üzerindeki negatif etkisini sürdürmektedir. Çünkü savaş ve barış arasında gidip-gelen 17 yıllık tek taraflı ateşkesler denkleminde Türkiye egemen güçlerinin çözümsüzlük politikalarının önemli bir dayanağını bu algının oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bugün Türkiye egemen güçleri arasındaki kıyasıya mücadeleye rağmen bu algı ısrarla korunmak istenmektedir. Bu konuda sergilenen ittifak, çatışan güçlerin Kürt meselesindeki fikri ortaklığını dışa vurduğu gibi günlük politik çıkarlar uğruna en temel meseleleri bile kurban eden basiretsizliklerine de işaret etmektedir. *Modernleşmeci* Kemalist zihniyetin değişim karşısında söyleyecek sözü tükenirken, beliren yeni elitlerin sisteme dair düşündükleri eskinin restorasyonunu dini renklerle süslemekten öteye gidememekte, bu da Kürt meselesinin inkar ve savaş geriliminden çıkmasını engellemektedir.

Bu şekilde onlarca yıldır süren Türkiye egemen güçlerinin baskı, susturma ve reddiye siyaseti karşısında, Kürt meselesine dair gün geçtikçe artan tartışmaların niteliği, gerçekçi bir çözüm üretme dinamiği yaratmaktan uzak kalmaktadır. Bu nitelikten yoksun tartışma ortamını belirleyenlerin,

1- Hasan Cemal, *Milliyet* Gazetesi, 17.10.2010

egemenlerin kısa vadeli siyasi manevraları ve hâlâ yürürlükte olan psikolojik savaş dolayısıyla meselenin muhataplarını konuşturamama siyaseti olduğu su götürmez bir gerçektir. Ayrıca, sığ bir zeminde gerçekleşen bu tartışmaların Kürt meselesinin yakın (1970-2000) ve erken dönem (20. Yüzyılın ilk çeyreği) tarihselliğinin hala akademik ve entelektüel çevrelerde kayda değer bir şekilde ortaya konmamış olması ile yakından ilişkili olduğunun altını çizmek gerekir. Nitekim, bu akademik-entelektüel alandaki nitelikli ve vicdani çalışma boşluğu, yılların baskı-engelleme ve yok sayma pratikleri ile kavrularak günümüze kadar gelmiştir.

Kürt meselesinde, devletin ürettiği ve onu pek sorgulamadan destekleyen akademinin de sürekli dillendirdiği *terörizm söylemi* ile muhatap alınırılığı engellenmeye çalışılan ve tehlikeli bir biçimde kötülük kaynağı olarak lanse ettirilen bir Kürt hareketi portresinin altında Kürtlerin siyasi, ekonomik ve kültürel hakları görünmez kılınmaya çalışılmaktadır. Silahlı mücadele yöntemini kullanan siyasi hareketleri tecrit etmeye ayarlı ve kolektif politik şiddetin ortaya çıkma sebeplerini tarihsel bağlamından kopararak patolojik bir olguya indirgeyen ulus-devletlerin şiddet tekeli kutsayan *terörizm söylemi* ciddi anlamda sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Yürüttüğü mücadelede milyonları harekete geçiren ve onlarca yıl bu biçimde varlığını sürdüren bir hareketi *terörizm söylemi*yle marjinalize edip yok saymak, inkar siyasetinde ısrar ederek çözümü ötelemekten başka bir anlam taşımamaktadır.

Buna rağmen sistemin sahipleri konumundaki eski/yeni elitler, var olan-oluşturulan statünün (Kürtler açısından statüsüzlüğün) devamını kardeşlik ve birlik kavramları üzerinden çözümsüzlüğe sürüklerken, buna manevi bir anlam atfederek varolan durumu sürdürmekte ve yeniden üretmektedir. Bu söylem son zamanlardaki “açılım” politikalarında da sıkça vurgulanmaktadır. Öyle ki çözüm iradesi babında siyasi bir proje olarak ortaya atılan Kürt Açılımı'nın Milli Birlik Projesi'ne nasıl dönüştüğünü kardeşlik, birlik ve terör gibi kavramları yan yana getirip kullanma başarısını şimdiki hükümetin temsilcilerinden daha iyi gösteren olamazdı: “Hedef milli birlik ve kardeşlik projesidir. Süreç demokratik açılım sürecidir. Burada tabi ki öncelikli sorun terörle, terör sorunuyla mücadeledir.”² Çözüm ve kontrol etme aracı olarak görülen ise yine *terörle mücadele* kavramının yadsınamaz kudretidir. Bu kesimler şimdilerde hakikati gizlemenin bir aracı olarak nostaljik bir geri dönüşle imparatorluk döneminde çokça kullanılan dini referanslı ve hukuki bir önemi olmayan ümmet gibi kavram ve algılayışları günümüze uyarlamaya çalışarak, Kürt meselesi gibi ulusal ve teritoryal bir konuyu -Kürt toplumdaki dini duyarlılığın da hesabını yaparak- İslami bir vurguyla yumuşak bir biçimde geçiştirerek *çözme*yi istemektedir.

2- TC Başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın 13 Kasım 2009'da TBMM'de açılım politikasını anlatırken yaptığı konuşmadan alınmıştır.

Oysa Kürt hareketinin ortaya çıkardığı toplumsal mücadele, hem nevi şahsına münhasır mücadele repertuarına sahip olması -özellikle doksanların başından itibaren silahlı ve silahsız/yasal mücadele veriyor olması- hem de mobilize ettiği milyonlarca insan bakımından, dünyanın neoliberal döneminde benzerine pek rastlanmayan bir siyaset pratiği ortaya koymuş olmasına rağmen, hala akademik-entelektüel çevrelerde nitelikli ve sistematik bir şekilde ele alınmamıştır. Daha da önemlisi, 1990'larda yaşanan sürecin neden ve nasıl geliştiğine dair yol gösterici bir çalışmanın yokluğunda hem siyasi söylemlerinin hem de akademik-entelektüel çalışmaların ciddi bir analitik boşlukla cebelleşmeleri söz konusudur. Bu boşluğun ana akım veya liberal araştırmacılar-siyasetçiler tarafından doldurulma biçiminin ağırlıklı olarak Kürt hareketinin mücadele sürecine yön verme iradesini görünmez kılarak ve bu mücadelenin bir toplumsal-siyasi hareket olduğu hakikatine sırt çevirerek gerçekleşiyor olması da gerçekçi çözüm önerilerinin ortaya çıkmasına ciddi bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca bu durumun devam etmesinde Kürt entelektüel cenahının da oldukça yetersiz, yüzeysel ve meselenin dile getirilişinde ajitatif ve/veya mağdur bir dile sahip olmasının yarattığı olumsuz ve pasif etki de göz ardı edilmemelidir. Görünmez kılınan, bir korku nesnesi olarak yansıtılan ve hakkında çok söz söylenmesine rağmen hakikati dile getiremeyen bir çok araştırmayı-çalışmayı Kürt aydınlarının afişe edip alternatifini üretmesi beklenirken, ortaya çıkan tablo, inkara dönük bu çok yönlü ideolojik saldırı karşısında sadece vicdanlara seslenen mağdur bir dilin üretimidir.

Kaldı ki, bilgi üretimi ve yayımı-propagandası açısından yukarıda zikredilen olumsuzluklara rağmen, 30 yıldır süren savaş ikliminde bütün riskleri göze alan önemli sayıda bir Kürt kitlesinin (kadını, genci, yaşlısıyla) Kürt hareketine gösterdiği teveccühün artarak devam ettiği görülmektedir. Hareketi ve liderini sahiplenmedeki bu kararlılık batı cephesindeki mevcut algıyla bağlantılı olarak anlaşılamadığı, anlaşılmasının mümkün olmadığı gibi giderek bütün Kürtleri hedefleyen bir tepkiye dönüşmektedir. Batı cephesi ve doğu cephesi arasındaki bu büyük zihni uçurum gün geçtikçe derinleşirken Kürt meselesinin çözümüne dair söylem ve çağrılarda karşı yakaya ulaşmadan uçurumun derinliklerinde kaybolup gitmektedir. Batı cephesinde yeni nesiller yetiştirilirken umacı olarak belletilen Kürt hareketi, doğu cephesinin yeni nesillerinin büyük bir kısmının gözünde özgürlük için savaşılan kahramanlar olarak yad edilmektedir. Savaşın yarattığı tahribatı bizzat yaşamlarında, aile bireylerinin ve kendilerinin bedenlerinde ve bilinç dünyasında deneyimleyen yeni nesillerin yaşadığı “duygusal kopuş”tan bahsediledursun, sistemin bunun için öngördüğü tedbir bütün Kürtler için hamasi açılım söylemlerinin yanında yeni zindanlar inşa etmekten öteye gitmemektedir.

Özcesi on yıllardır imal edilen algı ile hakkında oluşturulan algıya zıt düşen bir Kürt ve Kürt hareketi gerçekliği karşımızda durmaktadır. Sistemin verili kodlarında bir türlü iradeleşen, kişilik sahibi öznelere kendisine yer

bulamayan Kürtler, politik duruş ve tavırlarıyla ve haklarını almakta gösterdikleri kararlılıklarıyla gerçekliğin hiç de yansıtıldığı gibi olmadığını göstermektedirler. Bugünün Türkiye'sinde değişimi dayatan, en örgütlü demokrasi gücünün Kürt muhalefeti olduğu orta yerde dururken, terörizm söylemine yaslanarak buna yüz çevirmek ve hatta yok saymak hiçbir hakkaniyete sığmadığı gibi etik de değildir. Kürt hareketi toplumsal düzeyde yarattığı büyük dönüşümün etkisiyle, demokratik ve özgürlükçü değerlerin önde gelen bir savunucusu ve değişim dinamiği konumundadır. Son dönemde Türkiye'de statükonun yaşadığı büyük zelzelenin ve yeniden yapılanma çabalarının derininde Kürt meselesindeki çözümsüzlük hali ve Kürt hareketinin istenmesine rağmen bir türlü tasfiye edilememesinin yattığı bilinmesine rağmen itiraf edilemeyen bir hakikattir. Kürtler kendileriyle birlikte bütün Türkiye'yi etkilemekte ve değiştirmektedirler. Demokratik ve sosyalist hareketlerin varlık gösteremediği son 30 yılın neo-liberal döneminde, Ortadoğu gibi bir coğrafyada binlerce kadını mücadele içerisine çekerek, etkili bir kadın hareketinin ortaya çıktığı başka bir örneğe rastlamak mümkün değildir. On yıllara yayılan bir savaşı NATO'nun ikinci büyük ordusuna karşı sürdüren ve bunu yaparken "kontrolü" elden bırakmayan bir hareket ve milyonlara varan kitle desteğini kolayından terörizm yaftasıyla hiçleştirmek pek de mantıklı görünmemektedir.

Sonuç olarak; özgürlük arayışındaki bir halkı ve onun mücadelesini hakkaniyetle ele almanın, tanımlamanın elzemliği tespiti üzerinden, çözüm tartışmalarının yürütüldüğü süreçte Kürtlere dair imal edilen algı ve terörizm söyleminin gerçekliği görünmez kılmakla birlikte olası çözümler karşısında bir engel olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Yine akademik-entelektüel alanlar bağlamında düşünülerek, bu alanda faaliyet gösteren bireysel ve kolektif çabaların kapsamlı bir sorgulama ve sorgulatma gayesi ortaya koymaları gerekmektedir. Aksi halde, savaşın kendisine odaklanmayan, Kürt hareketinin iradi eylemlerini görmezden gelen veya meselenin gelişme bağlamını es geçerek meseleden türeyen kopuk temalara odaklanan akademik-entelektüel çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Önemli bir analitik boşluk ortada dururken sakat doğmaya mahkum çalışmalar üretmek yerine, ilgili kişi ve kurumların kolektif bir şekilde savaş ve Kürt hareketi gerçekliğini ortaya çıkarması ile 'Bu günlere nasıl gelindi?' sorusuna cevap aranarak olası çözüm modellerine gerçekçi bir ajanda ile yaklaşmak gerekmektedir. Medyada üretilen *yalanlar* ya da 30 yıldır psikolojik savaş merkezlerinden yayılan terörizm söylemi üzerinden değil, akademik-entelektüel alanın gerektirdiği kriterler bağlamında yapılacak bilimsel çalışmalarla nitelikli bir tartışma ortamının oluşmasına ve çözüme katkı sunulabilir.

Kürt Hareketinin Kronolojisi (1960'lardan 1999'a):

* 1950'lerin Sonu

Türkiye devletinin şiddet tekeli Kürt bölgesinde tahkim etmesi sürecinde ortaya çıkan silahlı direnişler sonrasında (Şeyh Said, Ağrı ve Dersim Direnişleri), Türkiye'de Kürtlere dair siyasi bir iddianın ortaya konması ilk kez 1950'lerin sonunda “49'lar Olayı” sırasında vuku buldu. 1930'lardan itibaren Türkiye devleti tarafından izlenen “Türk vatanında Kürt yoktur” reddiyesine karşı Kürtlerin toplumsal-kültürel olarak ayrı bir etnik grup olduğunu dile getiren Kürt üniversite öğrencileri ve entelektüelleri yıllarca tutuklu kaldı.

* 1960'ların İlk Yarı

1960 Darbesi ile birlikte, uygulanan baskı-engelleme pratiklerine ek olarak Türk devleti Kürt bölgesinde yürüttüğü asimilasyon politikalarını daha proaktif bir şekilde yürütmeye başladı. Bu kapsamda, çoğunluğu Kürtçe ve Ermenice olan yer isimlerinin değiştirildiği, okullaşma oranının ve hususi olarak da yatılı bölge okullarının sayısının 1960'lar ve 1970'ler boyunca artırıldığı görüldü.

* 11 Temmuz 1965:

Başkanlığını Sait Elçi'nin yaptığı Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) kuruldu. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kürt İsyanları'nın bastırılmasından sonra Türkiye'de örgütlenen ilk illegal parti olan TKDP Güney'deki Barzani hareketinden etkilenmişti.

* 1967-1969

Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıyla birlikte Kürt meselesi üzerine legal zeminde siyaset yapma amacıyla Kürt siyasetçiler TİP'e dahil oldular. 1967-69 yılları arasında gerçekleşen Doğu Mitingleri, engellemeler ve baskılarla karşı karşıya kalsa da, Kürt bölgesinin sosyo-ekonomik geri kalmışlığını sosyal adalet söylemi üzerinden kurarken rejimin müsaade ettiği ölçüde Kürt meselesi de Doğu Mitinglerinin ideolojik çerçevesi içerisinde ele aldı. Bir dizi kitlesel gösterilerin yapıldığı yerler şunlardır: Diyarbakır, Siverek, Batman, Tunceli, Ağrı, Suruç, Hilvan, Varto ve Ankara.

* 1970-1971

TİP'in Türkiye'deki sol hareket için şemsiye rolünü yitirmeye başlamasıyla birlikte üniversitelerde okuyan Kürt öğrencilerin çabaları ile Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kuruldu. 1970'lerdeki Kürt hareketine yön verecek birçok ismin faaliyetlerine katıldığı bu yapılanma öncelikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde kuruldu. 1971 askeri müdahalesinden önce Kürt bölgesindeki bazı ilçelerde de kurulmuş olmalarına rağmen yalnızca bir yıldan az bir süre kadar faaliyetler gösterebildi. Irak'ta yaşanan rejim değişiklikleri yüzünden Irak sınırının iki tarafında meskun olan Kürtlerin olası etkileşimlerinden rahatsız olan TSK'nın Türkiye Kürtlerine yönelik gerçekleştirdiği Komando Operasyonları kapsamında yaptığı insan hakları ihlallerine yönelik önemli bir siyasi tavır geliştirilmesi, DDKO aracılığı ile mümkün oldu.

* 1970'lerin İlk Yarısı

1971 askeri müdahalesi ile hem TKDP içerisinde yer alan hem de Kürt solunun Türkiye solundan organizasyonel kopuşunun temsil eden Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nda (DDKO) yöneticilik yapan Kürtlerin çoğu tutuklandı. Tutuklu bulunanlar savcılık makamının Kürtlerin inkarı üzerine kurduğu iddianamesine karşı, kolektif bir şekilde, Kürtlerin bir halk olarak dilleri, tarihi ve kültürünün varlığını ispatlamak için yüzlerce sayfalık savunmalar hazırladılar. 92 sanıklı davada 66 kişiye DDKO mensubu olmaktan toplam 1432 yıl hapis cezası verildi. Orta Doğu'ya kaçmak zorunda olan Kürt devrimciler ise ulusal kurtuluş mücadelesinin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda pratik örneklerle (Örn: Filistin, Güney Kürdistan..) şahitlik ettiler. Legal alanda mücadele vermenin bir sonuç getirmeyeceğine dair genel bir kabulün Kürt devrimcileri arasında yaygınlaşması da dava sürecinde vuku buldu.

* 1973 Yılı

Kemal Burkay'ın Hıdır Murat mahlası ile yazdığı kitapta Kürt hareketi içerisinde konuşulan ve tartışılan "sömürgecilik tezi" formüle edildi. Sonraki yıllarda bu teze dair tarihsel analizler ile bu

tezin Marksist-Leninist literatürde nereye oturtulacağına dair makaleler Kürt örgütlerinin siyasi dergilerinde 1970'lerin ikinci yarısı boyunca önemli yer kapladı. Kürt hareketi içerisinde yer alan hemen hemen tüm örgütler bu tezi kabul ettiler. Bu ideolojik çerçeveye göre Kürdistan'ın parçaları, içinde yer aldığı ulus-devletler tarafından emperyalistlerle işbirliği çerçevesinde sömürgeleştirilmişti. *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı* prensibini merkeze alan bu ideolojik çerçeve, Kürt hareketinin Türkiye solundan kopuşunun sadece örgütsel manada değil, ideolojik olarak da gerçekleştiğini göstermekteydi. Bu ideolojik çerçeveye göre Kürt bölgesinde feodal elitler “sömürgecilerin işbirlikçisi olan gericiler” olarak görüldüler ve bununla ilintili olarak 1970'lerin ikinci yarısında gerçekleştirilen barışçıl veya politik şiddet içeren eylemler aracılığıyla siyasi-toplumsal güçleri zayıflatılmaya çalışıldı.

* Nisan 1973

Çubuk Barajı toplantısı gerçekleşti. Abdullah Öcalan, etrafındaki bir grup arkadaşına ilk kez ayrı bir örgüt kurma düşüncesini Ankara Çubuk Barajında piknik görüntüsü altında yapılan toplantı ile açıkladı. Bu toplantı PKK kuruluşuna doğru giden süreçte ilk adım oldu. “Kürdistan sömürgeci” belirlemesinden hareket eden grup, daha sonra Ankara'da gençlik içinde örgütlenme yoluna gitti. Bu amaçla 1974 yılında Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği'nin (ADYÖD) kuruluşunda yer aldı ve faaliyet yürüttü. 1975'de Kürdistan Devrimcileri olarak tanınmaya başladı. Yine 1975 yılının sonunda alınan bir kararla bölgede örgütsel faaliyet yürütmek amacıyla grup içinden bazı kişiler Ankara'dan ayrılıp sağ-sol çatışmalarını yoğun olduğu illere gitti.

* 1974 Mayıs

Siyasi tutuklular için af çıkarıldı. '68 Kuşağı devrimci kadrolarının birçoğunun siyasi faaliyetlerine tutuksuz bir şekilde devam etmesine olanak tanıyan bu af, aynı zamanda Türkiye dışına çıkmak zorunda kalan birçok sosyalist kadronun da geri gelmesinin önünü açtı. Bu olay Kürt hareketi kadroları için de önemli bir siyasi fırsat teşkil etti ve Kürt bölgesinde toplumsal hareketliliğin yeniden başlamasında önemli rolü oynadı.

*1974-1976

Devrimci Demokrat Kültür Ocakları (DDKO), Kürt hareketi içerisindeki farklı ideolojik eğilimleri bir arada tutma gayreti ile yeniden açıldı. Lakin burada yapılan ideolojik tartışmalara paralel bir biçimde, 1970'li yılların ikinci yarısında faaliyet gösteren KAWA, Rizgari, KİP/DDKD, TKSP gibi Kürt örgütlerinin çekirdek kadrolarının farklı örgütler altında faaliyetler yürütecekleri ortaya çıktı.

* 1975 Ağustos

Milliyetçi Cephe koalisyonunda Başbakan Yardımcısı olan Alparslan Türkeş'in Diyarbakır'da yapmak istediği konuşmayı protesto amaçlı yapılan gösteride bir kişi devletin kolluk kuvvetleri tarafından öldürüldü. Kürt devrimcilerin ve Türkiye solunun örgütlediği protesto sonucunda Türkeş konuşma yapamadan Diyarbakır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Protesto esnasında bir gencin öldürülmesine tepki olarak Diyarbakır'da toplumun hemen her kesiminin iştirak ettiği kitlesel gösteriler gerçekleşti, şiddetli çatışmalar yaşandı.

*1977-1978

Kürt bölgesinde hem merkezi olarak kurulan hem de yerelerde sınırlı kalan dernekleşme faaliyetleri hız kazandı. Devrimci Demokrat Kültür Derneği (DDKD), Devrimci Halk Kültür Derneği (DHKD), Anti-Sömürgeci Kültür Derneği (ASK-DER) gibi derneklerin sayısı 1979 yılı itibarıyla bölge genelinde ve Türkiye metropollerinde 60'tan fazlaydı. Bu dernekler aracılığıyla kısa süre içerisinde birçok politik şiddet içermeyen eylemler yapıldı. 21 Mart 1978'de DDKD'nin Bismil'de organize ettiği ağalık karşıtı eyleme ve Siverek'te 16 Ekim 1978'de düzenlediği sömürgecilik karşıtı eyleme on binlerce kişi katıldı. Bunların yanı sıra, yukarıda isimleri sayılan dernekler aracılığı ile sosyalist ideolojik çerçeve doğrultusunda sınıf vurgusu taşıyan ve Kürt ulusalcılığına dair (Örn: Newroz) birçok eylem gerçekleştirildi.

*27 Kasım 1978:

PKK'nin kuruluş kongresi gerçekleşti. Abdullah Öcalan ve arkadaşları Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis köyünde 22 delegeden oluşan bir toplantı düzenleyerek Nisan 1979'da Partiya Karkeren Kürdistan (PKK- Kürdistan İşçi Partisi) ismini alacak olan siyasi partiyi kurdu. PKK'yi diğer örgütlerden ayıran en önemli fark, seçtiği strateji temelinde silahlı mücadeleyi birincil mücadele yöntemi olarak esas almasıydı. Hedef olarak da dört Kürdistan parçasının bir araya geldiği “bağımsız-birleşik-demokratik Kürdistan” hedefini benimsedi.

* 24 Aralık 1978:

Maraş katliamı gerçekleşti. Maraş'ta Alevilerin oturduğu mahallelere ülkücü-paramiliter güçlerin saldırısı sonucu yüzden fazla insan canice öldürüldü. Benzerine az rastlanabilecek bu katliamı devletin gizli güçlerinin tertiplelediği, kendisine bağlı çeteler vasıtasıyla gerçekleştirdiği bilinse de hiçbir zaman bunlar açığa çıkarılmadı. Katliamın ardından hükümet Kürt bölgesindeki 11 ilde sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetimin ilan edilmesi sonrasında demokratik makasın devlet tarafından kısılması ile ilişkili olarak Kürt bölgesinde 1977-78 yıllarında gelişen toplumsal eylemlilik

ciddi kesintiye uğradı. Kürt devrimcilerine yönelik ciddi bir tutuklama dalgası başlatıldı. Bu süreçte, örgütlerin birçoğu (PKK, KAWA, Rizgari ve KUK) politik şiddet eylemleri gerçekleştirmeye yöneldiler. PKK'nın gerçekleştirdiği politik şiddet eylemlerinde kayda değer bir artış görüldü. Sıkıyönetim ilanından darbeye kadar geçen süre içerisinde PKK silahlı propaganda stratejisi doğrultusunda Siverek, Hilvan, Suruç, Halfeti, Bozova, Batman, Kızıltepe, Beytüşşebap, Viranşehir ve Derik gibi yerleşim birimlerinde feodal elitlere, devletin kolluk kuvvetlerine ve diğer Kürt örgütlerine yönelik politik şiddet eylemleri gerçekleştirdi. Batman Belediye başkanlığını PKK'nın desteklediği Edip Sönmez kazandı. Yine bu süreçte, PKK ile KUK arasında yaşanan çatışmalarda yüze yakın Kürt devrimcisi yaşamını yitirdi. Gelmekte olan darbenin ayak sesleri duyulduğundan dolayı DDKD/KİP, PKK, Rizgari ve diğer örgütler kadrolarının bir kısmını Suriye, Irak, İran ve Lübnan'a çıkarmaya başladı.

* 1980 Temmuz

Diyarbakır Askeri Cezaevi inşaatı tamamlandı ve sıkıyönetim rejimi sürecinde tutuklanan birçok Kürt devrimci yeni cezaevine tahliye edildi. Darbe ile birlikte tutuklanacak olan ve çoğunluğu Kürtlerden oluşan binlerce kadro ve sosyalist/Kürt hareketiyle ilişkili olduğu iddia edilen binlerce insan bu cezaevinde sistematik işkencelerden geçirildi.

* 12 Eylül 1980

Dünya ölçeğinde, neoliberal ekonomik-siyasi projelere geçişleri mümkün kılmak ve hızlandırmak için gerçekleştirilen askeri darbelerden birisi de Türkiye'de yaşandı. Siyasi ve ekonomik elitlerin çıkarlarına hizmet eden politikalara karşı; sosyalist bir şiar ile örgütlü toplumun gücüne yaslanarak 1970'ler boyunca mücadele veren legal veya illegal siyasi partilerin ve kitle örgütlerinin siyasal-toplumsal gücünü elemine etmek darbenin birincil amacı olarak düşünülebilir. Bu devlet terörü sürecinde yaklaşık 650 bin kişi gözaltına alındı. 1.5 milyondan fazla sayıda insan fişlendi. 7 bin kişi idam cezası istemiyle yargılandı.

* 1980-1984

12 Eylül Darbesi sonrasında Kürt bölgesindeki şehir ve kasaba merkezlerinde siyasi faaliyetler yürütme, örgütlenme ve Kürt meselesine dair söz söyleme imkanları tamamen ortadan kalktı. 1980 sonrasında, Diyarbakır Askeri Cezaevi gibi sistematik şiddet-işkence merkezleri aracılığı ile 1970'lerde Kürt ve/veya Sosyalist hareket içerisinde bulunan kadroların tasfiyesi amaçlandı. Kitleler baskı-şiddet enstrümanlarıyla korkutularak Kürtlüğe ve sosyalizme dair siyasi amaçlara destek vermesi durumunda aktif siyaset yürütenlerin akıbetini paylaşıp paylaşacaklarına inandırılmaya çalışıldı.

*21 Mart ve 17-18 Mayıs 1982:

21 Mart 1982'de Mazlum Doğan'ın Diyarbakır cezaevindeki insanlık dışı uygulamaları protesto etmek için yaşamına son vermesiyle başlayan süreci takiben *Dörtler* kendilerini ateşe verdi. Ferhat Kurtay, Mahmut Zengin, Eşref Anyık ve Nemci Öner adlı tutsaklar Diyarbakır cezaevinde içinde bulundukları koşullarda özgürleşmenin ancak be ancak kendi bedenlerini ateşe vermeleriyle mümkün olduğuna inandıklarından üzerlerine tiner döküp bedenlerini ateşe verdiler. Aynı yılın Temmuz ayında ise Diyarbakır cezaevinde büyük ölüm orucu başladı. M. Hayri Durmuş'un 14 Temmuz günü mahkemede yaptığı konuşma ile başlayan ölüm orucunda ipi ilk göğüsleyen Kemal Pir 7 Eylül'de, M. Hayri Durmuş 12 Eylül'de, Akif Yılmaz 15 Eylül'de, Ali Çiçek ise 17 Eylül'de yaşamlarını yitirdi.

*15 Ağustos 1984:

Eruh ve Şemdinli ilçelerindeki askeri birliklere HRK (Hezin Rızgariya Kurdistan-Kürdistan Kurtuluş Birlikleri) gerillaları tarafından saldırı düzenlendi. İsmail Beşikçi'nin Franz Fanon'dan uyarlayarak dile getirdiği üzere ilk kurşun sıkıldı. İlçe merkezlerinin kısa bir süre gerilla denetiminde kaldığı bu saldırılar hem bölgede hem de Türkiye genelinde önemli yankılar yarattı. 12 Eylül darbesi ile rejim karşıtı politik şiddet unsurlarını neredeyse tamamen tasfiye ettiğini düşünen TSK bu eylemleri ilk etapta bir ayaklanma olacağı yönünde yorumladı, sonrasında ise “Güneş” ve “Huzur” isimli operasyonlarla ilgili bölgelere mümkün olduğunca çok sayıda asker yığınağı yaptı. Ordu gölgesinde yayın faaliyetleri sürdüren gazeteler ise yapılan eylemi küçümsemekle kalmayıp, “eşkiyalar”ın yakalandığı veya her an yakalanmak üzere olduğu yönünde haberler yaptı.

*21 Mart 1985:

Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (ERNK- Eniya Rızgariya Netewa Kurdistan) kuruldu. PKK'nin cephe örgütlenmesi olan ERNK, halk içerisinde yürüttüğü kitle örgütlenmesi, siyasal çalışmaları ile Kürt hareketinin kitleselleşmesi bakımından önemli etkiler bıraktı. PKK gerillalarının denetiminin dışında kalan yerlerde, daha çok şehir ve metropollerde bulunan Kürt kitlelerini örgütlenme çalışmasını ERNK yürüttü.

*1985 Yılı

'85 Bahar ve Kış aylarında birimlerinin koordinasyonu konusunda eksiklikleri olan PKK, Hakkari, Siirt ve Mardin civarında yoğunlaşan çatışmalarda TSK karşısında önemli kayıplar verirken gerilla karşısında savaşmak konusunda henüz tecrübesiz olan çok sayıda asker de yaşamını yitirdi. Bu süreçte itirafçıların verdikleri bilgiler PKK'nin faaliyetler yürütme kapasitesi bağlamında ciddi

tahribatlar yarattı, lakin gerilla yapılanması külliye imha olma gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalmadı.

* 1985-86 Yılları

1970'ler boyunca Kürt hareketi içerisinde en kitlesel iki örgüt olan KİP/DDKD'nin ve TKSP'nin askeri eğitim almak adına giden ve siyasi faaliyet yürütmek için Kürt bölgesine dönmeyi bekleyen kadroları Orta Doğu'nun çeşitli ülkelerinden Avrupa'ya geçiş yaptı.

* 26 Mart 1985:

Köy Kanununda yapılan bir değişiklikte Köy Koruculuğu sisteminin kurulması kararlaştırıldı. Geçici ve Gönüllü Köy Koruculuğu tarzında örgütlenen sistem Kürtler arasında birliği bozması ve gerçekleştirdiği kanunsuzluklarla 1890'larda kurulan Hamidiye Alaylarına benzetildi. Koruculuk politikası bağlamında sivillerin de savaşa dahil edilmeleri sonucu 1986 yılında yaşamını yitiren silahlı veya silahsız sivil sayısında önceki yıla göre ciddi bir artış oldu. 1980'li yılların sonunda devletin kırsal kesimde yaşayan Kürtlere yönelik kurduğu baskı rejiminin temel ekseninde koruculaştırma politikası yer aldı. Kızılsacak savaş sürecinde Türk devletinin safları netleştirme siyaseti doğrultusunda koruculuğu kabul etmeyen yüz binlerce insan zorunlu göçe maruz bırakılacaktı. Hala kanundışı pratikleri ile gündeme gelen korucuların ve koruculuk sisteminin kaldırılması düşünülmeyişi gibi, yeni alımlarla sayılarının 60-70 bin civarında olduğu ileri sürülmekte.

* 25-30 Ekim 1986:

PKK 3. Kongresini Beka vadisinde gerçekleştirdi. HRK, ARGK'ye (Artêşa Rizgariya Gelê Kurdistan- Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) dönüştürüldü. Gerilla savaşının geliştirilmesi bağlamında 'askerlik yasası' çıkartıldı ve gerilla birliklerinin sayısı artırıldı. Gerilla savaşının eyalet sistemine göre örgütlenmesi kararlaştırıldı. Diğer taraftan 'vergilendirme kanunu' çıkartıldı. PKK, Türkiye dışındaki Kürt bölgelerinde de örgütlenme kararı aldı. Bu kongre aynı zamanda, eleştiri ve özeleştiri platformlarının derinleştirilerek kişilik çözümlemeleri adı verilen geleneğin başlatıldığı kongre oldu. Farklı eğilimlere karşı Öcalan'ın örgüt içerisindeki etkinliğini arttırdığı bu kongre, aldığı kararlarla gerilla savaşını daha geniş bir alana yaydı.

* 1987 Yılı

PKK almış olduğu kongre kararları doğrultusunda faaliyet alanlarını Diyarbakır, Kars, Adıyaman, Ağrı ve Dersim gibi alanlara yayarak genişletti. Uludere ve Şemdinli gibi yerleşim birimlerinde PKK ilk kez büyük ordu birimlerine yönelik eylemler gerçekleştirdi. Yaşanan can kayıpları dolayısıyla TSK ve dönemin hükümeti yeni taktik arayışlarına girdi. Kongre kararı esasında,

PKK içerisinde köylü kökenli kadroların askeri etkinliklerinin artırılmasına paralel olarak, 1987 yılı içerisinde koruculara ve ailelerine yönelik gerçekleştirilen eylemlerde birçok sivil yaşamını yitirdi. PKK '87 yılında taktiksel üstünlüğünü korurken, 3. Kongrede aldığı gönüllü katılım esasına dayanmayan “zorunlu askerlik” kararını kitleselleşmesinin boyutu henüz sınırlıyken uygulamaya geçirdiğinden ötürü zorluklarla ve kırılmalarla karşılaştı.

* 10 Temmuz 1987:

Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Hakkında Kanun Hükmünde Kararname çıkarıldı. Buna göre Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van illerini sorumluluk alanına alan İç İşleri Bakanlığına bağlı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kuruldu. Kürt bölgesinde siyasi rejimin hukuki dinamiklerini kökünden değiştiren bu hamle çerçevesinde birçok devlet kurumu oldukça geniş yetkilerle donatıldı. Jandarma Asayiş Kolordusu kurulurken sivil halka yönelik köy boşaltmaların ve insan hakları ihlallerinin yoğunluğu artırıldı. Zaman içerisinde OHAL sınırlarına başka illerde eklendi. Dörder aylık sürelerle 46 kez uzatılan OHAL 30 Kasım 2002 tarihinde kaldırıldı.

* 16 Mart 1988:

Halepçe katliamı gerçekleşti. İran-Irak Savaşının sekizinci yılında gerçekleştirilen katliamda beş binden fazla Kürt kimyasal silahlarla öldürüldü. Amerika'nın Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarından sonra en yüksek sayıda sivil ölümünün gerçekleştiği saldırı Halepçe oldu. Iraklı Kürt örgütlerinin İran'la işbirliği içinde olduğu gerekçe olarak gösterilse de Saddam yönetiminin asıl gayesi bölgeyi Kürtlerden arındırıp Araplaştırmaktı. Bu amaçla 1980'den beri yürütülen Enfal operasyonu neticesinde yüz binden fazla Kürt öldürüldü.

* 1 Nisan 1988:

Bagok direnişi gerçekleşti. Mardin bölgesinin Bagok Dağı'nda meydana gelen ve PKK kaynaklarına göre Türk ordusunun ilk kez kimyasal silah kullandığı ve PKK'nin helikopterler düşürdüğü çatışmada 21 gerilla hayatını kaybetti. Türkiye devleti '88 yılı itibari ile daha agresif bir savaş politikası gütmeye başladı. TSK ile PKK arasında önceki yıllara göre en şiddetli çatışmaların gerçekleştiği yıl oldu. Avrupa'daki yapılanma çalışmalarına 3. Kongre sonrasında hız veren PKK'nin örgütlenme faaliyetleri, PKK'nin kitleselleşmesinde ve gerekli insani ve finansal kaynaklara erişmesi konusunda çok önemli yer tutacaktı. Bununla birlikte, '88 yılında, Duesseldorf Davası olarak bilinen yargılama süreciyle PKK'nin Avrupa'daki birçok üst düzey yöneticisi tutuklandı, davanın görülmesi 1993 yılına kadar sürdü.

* 13 Aralık 1988

Diyarbakır Askeri Cezaevi sürecinin yürütücüsü konumunda olan Esat Oktay Yıldırım Kürt devrimciler tarafından öldürüldü.

* 13 Temmuz 1989:

İran-Kürdistan Demokrat Partisi (İ-KDP) Genel Sekreteri Dr. Abdurrahman Qasimlo Viyana'da İran ajanlarının silahlı saldırısı sonucu hayatını kaybetti. Qasimlo'nun öldürülmesinin nedeni İran-İrak savaşı sonrasında İran'ın kendi sınırları içerisinde muhalefet oluşturabilecek tüm unsurları etkisizleştirmeye çalışmasıydı.

* 1989 Yılı

PKK kaynaklarına göre *özel savaş stratejisi* kapsamında sivil Kürtlere yönelik kitlesel kıyımların yapıldığı bir yıl oldu. Hakkari-Çukurca'ya bağlı Yoncalı köyünde 18 Temmuz tarihinde 4 kişi, Şırnak-Silopi'ye bağlı Derebaşı'da 17 Eylül'de 6 köylü, Şırnak-Güçlükonak'ın Çevrimli köyünde 10 Haziran günü 27 kişi ve Yüksekova'nın İkikaya isimli köyünde 28 köylü öldürüldü. Köylerin boşaltılmasına başlanan yıl '89 yılı oldu ve zorla şehirlere göç ettirilen kitleler daha politize bir biçimde Kürt hareketine yöneldiler. Baskılara karşı Derebaşı'nda köylülerin öldürülmesi 2 bin kişi tarafından protesto edildi. Sivillere yönelik hak ihlallerini soruşturmak üzere İnsan Hakları Derneği kuruldu.

* 15 Ekim 1989:

Paris'te Kürt Konferansı toplandı. “Kürtler, İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik” başlıklı Konferansa SHP içerisinde bulunan bazı Kürt milletvekillerinin katılması parti içinde sorunlar yaşanmasına neden oldu ve partinin itirazına rağmen bu konferansa katılan bazı milletvekilleri ihraç edildi. Legal zeminde Kürt meselesi eksenli siyaset yürütmenin baskı-engellemelerden azade olmayacağını Türkiye'nin siyasi rejimi göstermiş oldu.

* 20 Mart 1990:

Nusaybin Serhildan'ı (Başkaldırı) gerçekleştirdi. 13 Mart'ta Savur bölgesinde öldürülen 13 gerilladan biri olan Mesut Dünder'in Nusaybin'deki cenazesinde halk ayaklandı. Kolluk kuvvetlerinin kitle üzerine ateş açması sonucu 2 kişi yaşamını yitirdi. Kitlesel eylemlilik manasında kıvılcımın çakıldığı ortaya çıkacaktı, akabinde Cizre'de de Serhildan gerçekleştirildi, böylece 1994 yılına kadar süren serhildanlar dönemi başladı. Kürt İntifadası olarak bilinen Serhildan gerilla mücadelesinin Türkiye'de ve dünya kamuoyu nezdinde meşruluğu ve hareketin kitleselliği açısından çok önemli bir rol oynadı. Kürt hareketi şehirlerde ve kasabalarda açık kitlesel gösterileri 1980'ler boyunca düzenle(ye)mezken bu tarih sonrasında Kürt bölgesi 20 yıldır aralıksız sürmekte olan bir

toplumsal hareketlilik sürecine şahit olacaktı.

* Nisan 1990:

Türkiye Devleti “Sansür ve Sürgün (SS) Kararnamesi” olarak bilinen *424 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi* çıkardı. Yapılan değişikliklerle Aralık 1990'da *430 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname* olarak yasalaştı. Bu kararnamelerle rejime muhalif kişi ve örgütler ile muhalif basın üzerinde büyük bir baskı oluşturuldu.

* 7 Haziran 1990:

Halkın Emek Partisi (HEP) kuruldu. Kürt Konferansına katılan milletvekillerinin SHP'den ihraç edilmesi ve bazı milletvekillerinin de bunu protesto ederek istifa etmesi üzerine yeni bir parti kurulması çalışmaları başlamıştı. SHP'den ayrılan milletvekillerinin etrafında örgütlenen bu harekete, büyüyen gerilla ve halk eylemlerinden etkilenen Kürt aydınları da aktif bir şekilde katıldı ve HEP'in kurulmasında önemli bir rol oynadı. Başlangıçta parti içerisinde yer alan Türk aydınlarının zamanla ayrılmaları üzerine, legal parti oluşumu Kürdi rengi ağır basan bir nitelik kazandı. Temmuz 1993 tarihinde kapatılacak olan HEP, bir geleneğin ilki oldu ve ardılları bunu değişik isimlerle devam ettirdi.

* 2 Ağustos 1990:

Irak, Kuveyt'i işgal etti. Kuveyt'teki zengin petrol kaynaklarına göz diken Saddam Hüseyin, Kuveyt'ten çekilmesi yönünde yapılan uluslararası çağrılara kulak tıkayarak 28 Ağustos 1990'da Kuveyt'i 19. vilayeti ilan etti.

* 20 Ekim 1990:

Türkiye'de haftalık çıkan Yeni Ülke gazetesi yayın hayatına başladı. Kürt hareketinin 12 Eylül sonrası yasal alanda ilk gazetesi haftalık olarak çıkan Halk Gerçeği gazetesi oldu. 22 Nisan 1990–24 Haziran 1990 tarihleri arasında faaliyette bulunan gazetenin kapatılmasının ardından kısa bir süre yayınına Yeni Halk Gerçeği adıyla devam etti, 3. sayıdan sonra yönetimi tarafından kapatıldı. Ardından yayın hayatına başlayan Yeni Ülke gazetesi ciddi bir etki yarattı ve tiraj oranı yükseldi.

* Aralık 1990-Ocak 1991:

PKK Dördüncü Kongresi'ni gerçekleştirdi. Halk ayaklanmalarının arttığı bir dönemde toplanan PKK kongresinde, halk ayaklanmasının sürekliliği, kurtarılmış bölge, savaşın yaygınlaştırılması, halkın topyekün örgütlenmesi ve ordulaşması, savaş hükümeti, Kürdistan genelinde ulusal cephe ve ulusal kongre gibi kararlar alındı.

* Ocak 1991:

Körfez Savaşı başladı. Kuveyt'in işgaline karşı çıkan ABD, Irak'a

saldırdı. Saldırı nedeniyle Irak'ın Güney Kürdistan üzerindeki denetimi oldukça zayıfladı. Oluşan otorite boşluğunda KDP ve YNK, ABD Başkanı George Bush'un teşvikiyle ayaklanma başlattılar. Otorite boşluğundan en karlı çıkan güçlerden biri de PKK oldu. Irak ordusunun silahlarına el koyan PKK, bölgede çok güçlü bir konuma geldi. Savaşta Irak ordusu yenilgiye uğratılmış olsa da ABD'nin Saddam Hüseyin'i yerinde bırakması, Güneyli Kürtler açısından büyük bir tehlike doğurmuş, Saddam'ın Kürtlere saldırısı üzerine yaklaşık 1,5 milyon Güneyli Kürt, Türkiye ve İran sınırına dayanmıştı. Kürt mülteciler için Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında bir kurtarma hareketi başlatıldı. Bu çerçevede 36. paralelin kuzeyinin Irak uçuşlarına yasaklanması, Çekiş Güç adındaki uluslararası bir askeri gücün bölgeye yerleştirilmesi sonucunda Güney Kürdistan'da defakto bir Kürt yönetimi oluştu.

* Nisan 1991:

“Anti-terör Yasası” çıkarıldı. Bu yasa ile sadece örgüt üyeleri değil, onları destekleyen herkes terörist ilan ediliyor, bütün topluma gözdağı verilmek isteniyordu. Bu yasa ile birlikte açlık grevi ve yürüyüşlere katılanlar, kepenk kapatanlar, çatışmalarda hayatını kaybedenlerin mezarını ziyaret edenler, Kürt bölgesindeki olayları dile getirenler, insan hakları kuruluşlarının temsilcileri, sendikacılar ve mecliste dile getiren HEP'liler hedef haline getirildi. PKK ile ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklanan insanların sayısı kayda değer bir biçimde artmaya başladı.

* 19 Mayıs 1991:

Güney Kürdistan'da federe Kürt Yönetimi kuruldu.

* 7 Temmuz 1991:

Kürt politikacı ve insan hakları savunucusu, HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın kontrgerilla tarafından kaçırılarak katledildi. Nusaybin, Midyat ve Kızıltepe'de başlayan kontrgerilla faaliyetleri '90 yılı itibariyle Batman, Silvan, Cizre, Diyarbakır, Ergani ve Bingöl'e yayılmaya başlamıştı. PKK kadrosu olduğu veya PKK ile ilişkili olduğu düşünülen kişiler Türkiye devletinin JİTEM gibi paramiliter yapılanmaları tarafından infaz edilmeye başlanmıştı.

* 10 Temmuz 1991:

Amed Serhildanı gerçekleşti. Diyarbakır'da Vedat Aydın'ın cenaze törenine on binlerce kişinin katılması üzerine dönemin en kitlesel serhildanı gerçekleşti. Özel timlerin halkın üzerine ateş açması sonucunda 10 kişi hayatını kaybetti.

* 20 Ekim 1991:

Türkiye'de genel seçimler yapıldı. Seçimlere girmesi engellenmek

için seçim tarihinin öne alınması üzerine HEP, SHP ile ittifak yaparak bölgeden seçilen 22 milletvekili ile parlamentoya girdi. Genel seçimler sonucunda DYP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu.

* 6 Kasım 1991:

TBMM açıldı. Yemin töreni sırasında gerginlik yaşandı. Hatip Dicle'nin, "bu metni anayasanın baskısı altında okuyorum" tarzındaki çıkışının ardından Leyla Zana'nın yemin metninin sonunda bir cümle Kürtçe konuşması mecliste ciddi tartışmalara neden oldu. SHP kimliğiyle parlamentoya giren iki milletvekili partileri tarafından dışlandı. Daha sonra SHP'nin DYP ile ittifak yaparak hükümet kurması ve DYP-SHP koalisyonu döneminde insan hakları ihlallerinin bölgede yükselişe geçmesi üzerine Kürt vekillerin SHP'den ayrılması gündeme geldi.

* 24-25 Aralık 1991:

Lice ve Kulp'ta cenaze törenine katılan kitlenin üzerine ateş açılması sonucu 10 kişi hayatını kaybetti.

* 3 Aralık 1991:

İdil'de Asuri asıllı Mikail Bayru, daha sonra halk arasında Hizbi-kontra olarak tanımlanacak olan Hizbullah tarafından öldürüldü. Elemanları polis ve özel tim karargahlarında eğitilen ve dini maske giydirilen örgütün işlediği cinayetler kamuoyuna PKK-Hizbullah çatışmasının ürünü şeklinde yansıtılarak devletin cinayetlerdeki rolü gizleniyordu. 1991-1995 döneminde yüzlerce Kürt aydını ve yurtseveri Hizbullah militanlarınca katledildi. Hedef seçilenlerin tümünde kurum temsilcileri veya yerel halk önderi konumundaydı.

* 21 Mart 1992:

Newroz günü başta Şırnak ve Cizre olmak üzere bir çok Kürt şehrinde yapılan gösterilerde özel tim ve askerlerin ateş açması sonucu onlarca Kürt hayatını kaybetti. 1992 Newroz'u Kürt meselesinin kamuoyunda ve uluslararası arenada gündeme oturmasında büyük etki yarattı. Cizre'deki gösterilerde bir Türk basın mensubunun (İzzet Kezer) özel timler tarafından öldürülmesi objektiflerce kaydedildi.

* 15 Mayıs 1992:

Nerveh (Taşdelen) Karakolu baskını gerçekleşti. Hakkari'nin Uludere ilçesine bağlı aynı isimli köyde bulunan Türk askeri bölüğüne 200'den fazla gerillanın saldırısı ile gerçekleşen baskın yaklaşık 18 saat sürdü ve karakolun imhası ile sonuçlanan saldırı dönemin en büyük gerilla eylemi olarak tarihe geçti. Hareketli savaş taktiğini denemeye başlayan PKK hedeflerine ciddi kayıplar verdirirken yeni katılımlı birçok gerillanın özellikle kış aylarında öldürülmesi vuku buldu. Ayrıca, '90 ve '91 yıllarında eylem sayısını

ve siyasi-toplumsal etkinliğini artıran PKK için 1992 yılı TSK ile arasında taktiksel güç savaşımı manasında bir denge yılı olacaktı.

* 31 Mayıs 1992:

Özgür Gündem Gazetesi yayın hayatına başladı. Kürdistan'da devam eden savaşa ilişkin tüm haberlerin OHAL valiliği üzerinden tek taraflı ve çarpıtma temelinde yapılması, Kürt hareketi açısından alternatif basın organı yaratılması ihtiyacını doğurdu. Kürtlerin süreklilik kazanan ilk günlük gazetesi Özgür Gündem ve ardılları bu konuda yeni bir geleneğin yaratıcısı oldular. Yaptığı yayınlarla önemli etki yaratan bu basın hattına karşı birçok gazete çalışanı öldürüldü; sadece gazetenin kapatılmasıyla değil, bombalı saldırılar ve çalışanlarının kontrgerilla tarafından öldürülmeleri de gündeme geldi. 14 Nisan 1994'de kapatılan Özgür Gündem'in ardından Özgür Ülke (27 Nisan 1994 - 3 Şubat 1995), Yeni Politika (13 Nisan 1995 - 17 Ağustos 1995), Demokrasi (12 Aralık 1995 - 3 Mayıs 1997), Ülkede Gündem (7 Temmuz 1997 - 23 Ekim 1998), Özgür Bakış (18 Nisan 1999 - ...)

* 25 Haziran 1992:

Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) kuruldu. Partinin kurucuları arasında SHP'den istifa eden HEP kökenli 18 milletvekili bulunuyordu. Parti aynı yıl HEP'e katılarak kendini feshetti.

* 1 Ağustos 1992:

Almanya'nın Bochum şehrinde yapılan Birinci Kürdistan Uluslararası Kültür Festivalinde yüz bine yakın insan bir araya geldi. Avrupa'da Kürtlerin gerçekleştirdiği bu en kitlesel etkinlik sonraki yıllarda da devam etti.

* 16-17 Ağustos 1992:

Şırnak şehir merkezi askerler ve özel tim tarafından iki gün boyunca bombalandı ve ateş altında tutuldu. Ondan fazla kişi hayatını kaybetti.

* 17 Eylül 1992:

İ-KDP Genel Sekreteri Dr. Sadık Şerefkendi ve 3 Merkez Komite üyesi Berlin'de İranlı ajanlar tarafından düzenlenen saldırıda hayatlarını kaybetti.

* 20 Eylül 1992:

Musa Anter katledildi. İlerleyen yaşına rağmen kalemi ve siyasal çalışmalarıyla Kürtlerin özgürlük talebini her platformda dile getiren ve bu açıdan sembol bir kişilik olan Musa Anter, Diyarbakır'da kontrgerilla tarafından katledildi. Kürt ve Türk birlikteliğini savunan Anter'in katledilmesi, sonrasında devlet tarafından hazırlanan Susurluk Raporunda da yanlış bir eylem olarak değerlendirildi.

dirildi. Aynı zamanda bir basın mensubu olan Musa Anter, basın şehitlerinin de sembol isimlerinden biri oldu.

* 30 Eylül-6 Kasım 1992:

Türk askeri güçleri ilk kapsamlı sınır ötesi operasyonu gerçekleştirdi. Kürt cephesinde Ekim Savaşı, Türk yetkililer tarafından Sandviç Operasyonu olarak adlandırılan bu saldırıda Güney Kürdistanlı iki örgüt de (PDK, YNK) Türk ordusuyla birlikte, eşgüdüm içinde bu saldırılara katıldı. Gerilla güçlerinin yeterli hazırlık içinde olmaması, sınır bölgesinde bulunan kamplarda genellikle yeni ve hasta gerillaların bulunması ve temel olarak da alan savunmasına dayalı yanlış bir savaş taktığının benimsenmesi sonucu gerillalar önemli sayıda kayıp verdi. Gerilla kaybına yakın düzeyde peşmergenin de hayatını kaybettiği bu savaş Kürt hareketleri arasındaki dayanışmaya önemli bir darbe vurdu. Savaştan sonra Türk devleti PDK'ye sınır hattında PKK'nin konumlanmasını ve geçişini engellemek için 70 karakol oluşturttu. Silah ve peşmerge maaşları Türk devleti tarafından karşılanan bu karakollarda 70 ile 100 arası peşmerge yerleştirildi.

* 19 Ekim 1992:

ÖZDEP (Özgürlük ve Demokrasi Partisi) kuruldu. HEP'in kapatılma ihtimaline karşı kurulan partinin ömrü uzun olmadı. 30 Nisan 1993 de parti fesih kararı almış olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi ÖZDEP'i kapatma kararı verdi.

* Mart-Haziran 1993:

Kürdistan Ulusal Meclisi (KUM) çalışmaları yoğunlaştı. PKK'nin 4. Kongresinde oluşturulma kararı alınan Savaş Hükümeti'nin en önemli organı olarak düşünülen KUM tasarlandığı gibi hayata geçirilemeyen bir proje olarak kaldı. Türk devletinin, KUM üyesi olarak tespit ettiği kişiler kontrgerilla tarafından faili meçhul cinayetlerle öldürüldü.

* 17 Şubat 1993:

Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis uçak kazasında öldü. Kürt meselesinde farklı çözüm arayışlarıyla Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a yakın olduğu söylenen Eşref Bitlis'in uçağının bir sabotaj sonucu düştüğü ileri sürüldü.

* 17 Mart 1993:

PKK lideri Abdullah Öcalan Lübnan'da yaptığı basın açıklamasında ateşkes ilan ettiğini açıkladı. PKK'nin ilan ettiği bu ilk ateşkesin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la sürdürülen dolaylı görüşmeler sonucu gerçekleştiği sonradan ortaya çıktı. PKK tek taraflı ateşkes ilan ettiğini açıklasa da Türk ordusunun saldırıları devam etti.

* 16 Nisan 1993:

PKK ateşkesi bir ay süreyle uzattığını ilan etti.

* 17 Nisan 1993:

Cumhurbaşkanı Turgut Özal öldü. Resmi açıklamaya göre kalp krizi sonucu öldüğü ilan edilen Turgut Özal'ın ölümü üzerindeki şaibe ve tartışmalar halen devam etmektedir. Özal'ın ölümünün ardından Süleyman Demirel cumhurbaşkanı, Tansu Çiller başbakanlığa getirildi. Yönetime gelen yeni ekiple birlikte Kürdistan'da özel savaş uygulamalarında tırmanma ve yoğun bir şiddet politikası devreye sokuldu.

* 7 Mayıs 1993:

Demokrasi Partisi (DEP) kuruldu.

* 24 Mayıs 1993:

33 asker olayı yaşandı, ateşkes sona erdi. Bingöl yakınlarında birliklerine teslim olmaya giden silahsız 33 askerin PKK tarafından öldürülmesi ateşkesin ve barış umutlarının sonunu getirdi. 83 gün devam eden ateşkes sürecinde 33 asker haricinde az sayıda asker ölürken, 112 gerilla ve 32 sivil hayatını kaybetti, ayrıca 32 köy de boşaltıldı. Türk ordusunun yaptığı operasyonlarla ateşkese karşı olduğu görülürken, 33 asker olayının bir komplo olduğu konusunda tartışmalar bugün de devam etmekte.

* 2 Temmuz 1993:

Sivas katliamı gerçekleşti. Sivas kent merkezinde yapılması planlanan Pir Sultan Abdal Etkinlikleri için gelen konukların Madımak Otelinde saldırıya uğraması ve otelin yakılması sonucunda 33 aydın hayatını kaybetti. Güvenlik güçlerinin seyirci kaldığı katliam, görünürde şeriat istekli gericilerin bir saldırısı olarak yansıtılırken, devletin Alevilere gözdağı vermek istediği şeklinde yorumlandı.

* 14 Temmuz 1993:

HEP kapatıldı.

* 4 Eylül 1993:

Mardin milletvekili Mehmet Sincar Batman'da kontrgerilla tarafından öldürüldü. Failleri resmi makamlarca bulunamayan bu cinayetin, cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in mecliste DEP milletvekillerini hedef gösteren konuşmasının ardından gelişmesi dikkat çekti.

* 22 Ekim 1993:

Lice'de, TSK içerisinde general olan Bahtiyar Aydın öldürüldü. PKK saldırıyı üstlenmedi. Türk ordusu bu olayı gerekçe göstererek

Lice'yi yerle bir etti. Bahtiyar Aydın'ın ordunun iç tartışmaları sonucu öldürüldüğü iddiaları bugün de devam etmekte.

* 4 Kasım 1993:

Başbakan Tansu Çiller İstanbul'da "PKK'nin haraç aldığı işadamları ve sanatçıların isimlerini biliyoruz. Hesap soracağız" açıklamasını yaptı. Bu açıklamanın ardından İstanbul ve Ankara'da bir çok Kürt işadamları ve yurtseverleri katledildi. Cinayetlerin birçoğu Düzce-Sapanca-Bolu üçgeninde işlendi. Behçet Cantürk'ün işkence edilmiş cesedi 14 Ocak 1994'de Sapanca yakınlarında bulundu. Savaş Buldan ve Hacı Karay'ın cesetleri 4 Haziran 1994'de Bolu yakınlarında bulundu. Aynı yöntemle, kaçırılıp işkence edilerek bir çok Kürt işadamları ve yurtseverleri öldürüldü.

* 5 Kasım 1993:

JİTEM kurucularında Ahmet Cem Ersever Ankara yakınlarında kafasından kurşunlanmış halde ölü bulundu. Kürtlere dönük yürütülen kirli savaşın en önemli aygıtlarından biri olan JİTEM (Jandarma İstihbarat Terörle Mücadele) teşkilatı özellikle insan kaçırıp işkence ile öldürme, kaybetme pratikleriyle nam salmıştı.

* 26 Kasım 1993:

Almanya PKK'yi yasakladı. Tansu Çiller'in Almanya gezisinin ardından gelen bu yasaklama kararı ile Almanya, PKK ile bağlantılı gördüğü Kürt derneklerini kapattı.

* 28 Ocak 1994:

Türk savaş uçakları Güney Kürdistan'ın Zele bölgesini bombaladı.

* 12 Şubat 1994:

PKK'lilerin Tuzla tren istasyonuna koydukları bomba sonucunda Tuzla Piyade Okulu yedek subay öğrencilerinden beşi hayatını kaybetti. DEP milletvekili Hatip Dicle yapılan eylemin askeri hedeflere yönelik olduğu ve savaş hukukuna uygun olduğu açıklaması tepkilere yol açtı.

* 2 Mart 1994:

Parlamentoda bulunan DEP'li milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Aynı gün DEP milletvekilleri Orhan Doğan, Hatip Dicle, Leyla Zana, Sırrı Sakık ve Ahmet Türk mecliste polisler tarafından zorla gözaltına alındı.

* 12-13 Mart 1994:

Uluslararası Kürdistan Konferansı Brüksel'de toplandı. PKK lideri Öcalan sunduğu çözüm paketinde ayrılma taleplerinin olmadığını, şiddetten vazgeçilmesi ve Kürt halkının ulusal ve demokratik taleplerinin kabulü için siyasi görüşme yollarının açılmasını istedi.

* 27 Mart 1994:

Yerel seçimler yapıldı. Türk devletinin bölgede ağır şiddet ve baskısı altında yapılan seçimleri PKK boykot etti. Seçim günü Şırnak ve Uludere köylerinin savaş uçaklarınca bombalanması sonucu 50 köylü hayatını kaybetti.

* 14 Nisan 1994:

Özgür Gündem gazetesi kapatıldı.

* Nisan 1994:

YNK ve PDK arasında silahlı çatışmalar başladı. Gümrük vergilerinin paylaşımı sorunundan çıkan çatışma Ağustos ayına kadar sürdü. Çatışmayı sona erdirmek için arabuluculuk rolüne soyunan Türk devletinin girişimiyle Mayıs 1994'de Silopi Tank taburunda Türk askeri ve istihbarat yetkilileri ile Talabani ve Barzani görüştü. Kürt liderlere Irak'ın toprak bütünlüğünden yana oldukları ve PKK'nin bölgede rahat hareket etmesini engellemeleri istendi.

* 27 Nisan 1994:

Özgür Ülke gazetesi yayın hayatına başladı. 30 Kasım 1994'de başbakan Tansu Çiller'in verdiği talimat üzerine Özgür Ülke gazetesinin İstanbul'daki merkezi ve Ankara bürosu bombalandı. İstanbul'daki merkez binanın tamamen tahrip olduğu saldırıda Ersin Yıldız hayatını kaybederken, bir çok gazeteci de çeşitli yerlerinden yaralandı.

* Nisan ve Mayıs 1994:

Yürütülen operasyonlar sonucunda Hakkari, Şemdinli, Çukurca ve ağırlıklı olarak Uludere bölgelerinden kaçan 20 binden fazla köylü Güney Kürdistan'a göç etti. Bu toplu göç devletin yıllardır uyguladığı zoraki göç politikasını uluslararası kurum ve kuruluşların gündemine getirdi. Türk ordusunun 1990'ların başında uygulamaya koyduğu yeni savaş konseptinin en önemli ayağını gerillanın kitle tabanını, beslediği ve dayandığı temel gücü ortadan kaldırmak oluştuyordu. "Denizi kurut, balığı yakala" taktığının sonucu olarak binlerce köy ve mezra boşaltıldı, milyonlarca insan yerini yurdu- nu terk ederek göç etmek zorunda kaldı.

* 11 Mayıs 1994:

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kuruldu. 1995 yılındaki milletvekili genel seçimlerinde 1 milyon 171 bin 623, 1999 yılındaki milletvekili genel seçimlerinde 1 milyon 482 bin 196 oy aldı. 1999 yılındaki yerel seçimlerinde 37 belediye başkanlığı kazandı. 13 Mart 2003 tarihinde parti kapatıldı.

* 16 Haziran 1994:

DEP kapatıldı. Tutuklanan milletvekillerinden Hatip Dicle (15 yıl), Leyla Zana (15 yıl), Ahmet Türk (15 yıl), Orhan Doğan (15 yıl), Selim Sadak (15 yıl), Sedat Yurttaş (7 yıl 6 ay), Sırrı Sakık (3 yıl 6 ay), Mahmut Alınak (bağımsız milletvekili 3 yıl 6 ay) ceza aldılar. Ceza alan diğer milletvekilleri Batı Avrupa ülkelerine giderek cezalarına girmekten kurtuldular. Tutuklanan milletvekillerinden Sedat Yurttaş, Ahmet Türk ve Sırrı Sakık'ın cezaları 1995 yılında Yargıtay tarafından bozulup serbest kalırlarken, diğerlerinin cezaları onaylandı.

* 8-28 Ocak 1995:

PKK 5. Kongresini Güney Kürdistan'da yaptı. Ordulaşma ve savaş geliştirme yönünde kararların alındığı kongre de Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde gerilla faaliyeti kapsamına alındı. Kongre de PKK, bayrağındaki orak çekici çıkardı. Parti program ve tüzüğünde değişiklikler yapıldı. Reel sosyalizmin çözülüşü üzerine tespitlerin yapıldığı kongrede özellikle devlet sosyalizmi eleştirisi üzerinden hareketin kendi ideolojik hattı olarak tanımladığı Marksizm-Leninizm revize edilmeye çalışıldı. Yine bu kongre ile birlikte, “parti önderliği” konumunda bulunan Öcalan'ın PKK içerisindeki yeni konumu “parti başkanlığı” oldu.

* 12 Mart 1995:

İstanbul Gazi mahallesinde Alevilere ait bir kahvehane tarandı. Bir alevi dedesi ve birkaç vatandaşın hayatını kaybettiği saldırının ardından olaylar büyüdü ve devlete karşı bir ayaklanma halini aldı. Günlerce süren ayaklanmada birçok kişi hayatını kaybetti.

* 21 Mart 1995:

Türk ordusu “Çelik Operasyonu” adını verdiği kapsamlı bir sınır ötesi askeri hareket düzenledi. Sınırı geçen Türk ordusunun sayısı resmi rakamlara göre 35 bin olarak açıklandı. Türk devletinin bu askeri operasyonu aynı zamanda bir işgal girişimi olarak tasarladığı da söylendi. Fakat askeri olarak beklenen başarının gösterememesi ve uluslararası tepki üzerine bu plan suya düştü. Yine bu kapsamda sınırda bir tampon bölge oluşturulmak istendi. Fakat bu projenin hayat bulması söz konusu olmadı.

* 30 Mart 1995:

MED TV yayın hayatına başladı. Kürtlerin ilk televizyonu olan MED TV, Kürt toplumunda devrimsel bir etki yarattı. Bu televizyon aracılığıyla seslerini dünyaya duyuran Kürtler, gerek iç kamuoyunda gerekse uluslararası camiada haklılığını dile getirmenin yanında özellikle kendi içinde ulusal bilincin gelişmesi yönünde önemli bir rol oynadı. Aynı şekilde toplumsal yapının değişimi ve demokratikleşmesi açısından da Kürdistan'daki farklılıkları yan-

sıtan programlarıyla benzer bir etkileşime neden oldu. MED TV Türkiye devletinin baskıları sonucunda kapandı ve 1999 yılında MEDYA TV yayın hayatına başladı. 2004 yılında MEDYA TV'nin kapanması sonrasında ROJ TV faaliyete geçti.

* 12 Nisan 1995:

Sürgünde Kürdistan Parlamentosu (Parlamenta Kürdistane Li Devreye Welat –PKDW-) Hollanda'nın Den Haag şehrinde kuruldu. Türkiye'de legal alanın Kürtlere kapatılması, kurdukları partilerin peş peşe kapatılması, artan baskılardan dolayı birçok aydının Türkiye ve Kürdistan'ı terk etmesi sonucu Avrupa'da kurulan Sürgünde Kürt Parlamentosu, Türkiye devletinin yasal alanı Kürt hareketine kapatmasına bir cevap niteliği taşıyordu.

* 15 Aralık 1995:

PKK, ikinci kez ateşkes ilan ettiğini açıkladı. Türkiye başbakanı Tansu Çiller'in aracılar vasıtasıyla talep ettiği ateşkes MED TV'de yapılan basın toplantısı ile ilan edildi. Ancak Türk ordusu ateşkese hiçbir zaman uymadı. Provakatif saldırılar devam etti.

* 25 Aralık 1995:

Türkiye'de genel seçimler yapıldı. Seçimlerde % 5 oranında oy alan HADEP bölgedeki gücünü gösterdi. Seçimlerin birinci partisi Refah Partisi (RP) oldu. Mart 1996'da kurulan ve birkaç ay süren ANAP-DYP hükümetinin ardından 28 Haziran 1996'da RP-DYP hükümeti kuruldu.

* 16 Ocak 1996:

Güçlükonak Katliamı gerçekleşti. Güçlükonak'ta bir minibüsün önce taranıp sonra yakılması sonucu 11 kişi hayatını kaybetti. PKK ile ilişkilendirilmek istenen katliamın askerler tarafından gerçekleştirildiği bölgeye giden insan hakları savunucularının yaptığı araştırmalarla açığa çıktı.

* Mayıs 1996:

PDK-YNK güçleri arasında yeni ve çok daha şiddetli bir çatışma dönemi başladı. Bölgesel ve uluslararası güçlerinde devreye girmesi Kürtlerin kan kaybetmesine yol açtı. Çatışmalar sonucu Güney Kürdistan iki parçaya bölündü. Kasım 1996'da PDK, Ocak 1997'de YNK kendi hükümetlerini kurduklarını ilan ettiler. İki gücün bir araya getirilmesi için ABD'nin devreye girerek yaptığı görüşmeler sonucunda 17 Eylül 1998'de Barzani ve Talabani Washington Antlaşmasını imzaladı.

* 6 Mayıs 1996:

Suriye'de bulunan PKK eğitim kampına, PKK liderini hedefleyen bombalı saldırı düzenlendi.

* 23 Haziran 1996:

HADEP'in Ankara'da yapılan kongresinde Türk bayrağının indirilmesi üzerine “bayrak krizi” olarak bilinen olay yaşandı. Bu olay üzerine Türkiye'de şovenist bir medya kampanyası başlatıldı. HADEP hakkında kapatma davası açıldı, bir çok yöneticisi tutuklandı.

* 30 Haziran 1996:

PKK ilk kez bir intihar saldırısı düzenledi. Zilan kod isimli Zeynep Kınacı Tunceli il merkezinde resmi tören yapan askeri birliği hedef aldı. Eylem sonucunda 5 asker öldü ve 29 asker yaralandı.

* 24 Eylül 1996:

Diyarbakır cezaevinde 10 PKK'li tutsak demir çubuklarla kafaları parçalanarak katledildi. Aileleriyle görüşmek için koşuşlarından çıkan 32 PKK'li tutsağın üzerine gerekçesizce saldırılması sonucunda 10 tutsak hayatını kaybederken, 22'si de ağır bir şekilde yaralandı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye devletini bu olay üzerine iki kez mahkum etmesine rağmen failler cezalandırılmadı.

* 3 Kasım 1996:

Susurluk kazası oldu. İçerisinde DYP milletvekili ve korucubaşı Sedat Bucak, emniyet müdürü Hüseyin Kocadağ ve eski ülkücü, kontrgerilla elemanı Abdullah Çatlının bulunduğu otomobil Susurluk yakınlarında bir kamyonu çarpınca devlet içindeki kirli ilişkiler açığa çıktı. Kamuoyunun tüm çabalarına rağmen devlet yetkilileri olayın kapatılması yönünde tutum takındı.

* 21 Ocak 1997:

Birleşmiş Milletler gözetiminde kurulan Atruş Kampı resmen kapatıldı. Göçmenler daha güneğe başka bir kampa yerleştirildi. 1992-1993 yıllarında Türkiye devletinin köyleri yakması sonucu Güney Kürdistan'a göç eden köylülerin oluşturduğu Atruş Kampının kapanmasından sonra büyük zorluk ve sıkıntılar çeken göçmenler 1999 yılında Mahmur Kampına yerleşti.

* 28 Şubat 1997:

Türkiye darbeler tarihine post-modern darbe olarak geçen 28 Şubat darbesi gerçekleşti. Aynı gün yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı 9 saat sürmüş, toplantıda asker kanadının dayatması sonucu, altına RP-DYP hükümetinin de imza attığı bildiri yayınlandı. Bu bildiriyle askerler irticaya karşı olduklarını ve bazı tedbirlerin alınması gerektiğini hükümete dayattı.

* 14 Mayıs 1997:

Türk ordusu “Balyoz Operasyonu” adını verdiği yeni bir sınır ötesi

operasyon daha yaptı. 100 bini aşkın askerle yapıldığı açıklanan operasyonda PDK güçlerinden destek alan Türk ordusunun hedefi Zap vadisi oldu. Saldırı öncesi hazırlıklı olan PKK yer değiştirmiş ve güçlü bir savunma oluşturmuştu. Bu arada PDK güçleri 16 Mayıs'ta Erbil'de yaralı gerillaların tedavi gördüğü bir hastaneyi basarak bir çok gerillayı öldürdü. 4 Haziran tarihinde gerillalar Skorsky tipi bir helikopteri düşürdü, komuta kademesinde yer alan bazı Türk askerleri öldü.

* 1 Eylül 1997:

Musa Anter Barış Treni Diyarbakır'a sokulmadı. Diyarbakır'da yüzlerce kişinin gözaltına alınması ile devlet barış istemediğini bir kez daha gösterdi.

* 24 Ekim 1997:

Demokratik Halk Partisi (DEHAP) kuruldu. 2002'de Anayasa Mahkemesi'nde, "örgütlenmesini tamamlamadan seçimlere girdiği" iddiasıyla hakkında kapatma davası açıldı. DEHAP, 19 Kasım 2005'de kendini feshetti.

* 13 Nisan 1998:

Şemdin Sakık Türkiye'ye getirildi. Daha önce Güney Kürdistan'da PKK'den ayrılıp PDK'ye sığınan Sakık, Türk askerleri tarafından Güney Kürdistan'dan alınıp Türkiye'ye getirildi. PKK hakkında Türk devletine önemli bilgiler sunan Şemdin Sakık'ın sorgudaki ifadelerine yapılan ekler neticesinde Türkiye'de siyaset ve basın dünyasından birçok kişi hedef haline getirildi.

* 12 Mayıs 1998:

İHD Genel Başkanı Akın Birdal Ankara'da silahlı saldırıya uğradı. Saldırıda 5 kurşun yarası alan Birdal yaralı kurtuldu.

* 1 Eylül 1998:

PKK üçüncü kez tek taraflı ateşkes ilan etti. Ateşkes talebinin Türkiye'de kimi devlet yetkililerinden dolayı ve direkt mesajlar vasıtasıyla geldiği sonradan kamuoyuna yansıdı. Fakat ateşkes tek taraflı olmaktan öteye gitmedi, askeri operasyonlar devam etti. Ekim ayı başında Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş Suriye sınırına gelerek PKK lideri Abdullah Öcalan'ın orada bulunmasından dolayı Suriye'yi tehdit etti, savaş olasılığının gündemde olduğunu söyledi. Bu sıralarda Akdeniz civarında askeri hareketliliğin arttığı gözlenmekteydi.

* 9 Ekim 1998:

PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den çıktı. PKK'nin uluslararası komplo olarak tanımladığı bu olayı protesto etmek için cezaevlerinde ve dışarıda birçok kişi kendini yaktı. PKK liderinin

Avrupa ülkelerinde kalma çabası ABD'nin baskıları sonucunda mümkün olmadı. Yunanistan, İtalya, Rusya sonrasında tekrar Yuna-nistan'a gelen Öcalan, Güney Afrika'ya gitmek üzere Yuna-nistan'ın Nairobi büyükelçiliğine gitti.

* Şubat 1999:

PKK 6. Kongresi Güney Kürdistan'da gerçekleştirildi.

* 15 Şubat 1999:

PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'den uluslararası bir operasyonla kaçırılarak Türkiye'ye getirildi. Kaçırma olayının arkasında ABD ve İsrail istihbarat örgütlerinin olduğu sonradan yapılan açıklamalarla gün yüzüne çıktı. PKK liderinin kaçırılarak Türkiye'ye teslim edilmesi ABD tarafından Türk yetkililere teklif edilmiş, onlar da kabul etmişti. Hatta dönemin Türk başbakanı Bülent Ecevit sonradan basına yansıdığı demecinde “ABD, Öcalan'ı niye bize teslim etti anlayamadım” dedi. Türkiye'ye getirilen Öcalan, İmralı adasında yüksek güvenlikli bir sistem içerisinde, bütün dünyadan tecrit edildiği, tek kişilik bir hapisaneyeye konuldu.

Dağları Seçmek: Alternatif Bir Kimlik Projesi olarak PKK

*Kariane Westrheim **

Giriş

İtalyan yazar ve yönetmen Pier Paolo Pasolini (1922-1975), bir keresinde İtalyan Komünist Partisi'nin yoksul işçi ve köylüler için en önemli eğitsel kurum olduğunu dile getirmişti. Bu makalenin göstereceği üzere, Marksist orijinli PKK'nin (Kürdistan İşçi Partisi) benzer bir bakış açısıyla ele alınması mümkündür. PKK 1978 yılında Türk devletinin Kuzey Kürdistan'daki baskılarına ve ordu müdahalelerine karşı bir hamle olarak kuruldu. PKK gerillaları ilk silahlı eylemlerini Türk ordusunun askeri üslerine yönelerek 1984 yılında gerçekleştirdi ve 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın Kenya'da kaçırılmasına kadar eylemlerine devam etti.¹ Savaşın feci sonuçları arasında hayatını kaybeden 30 bin kişi, yakılmış 4000 köy, yerinden edilmiş 3 milyon insan ve binlerce siyasi tutuklu bulunmaktaydı. Savaş resmi olarak sona ermiş gibi görünse de, PKK gerillaları Türkiye'nin Kürt bölgelerine yönelik süre giden askeri operasyonları dolayısıyla hala Güney Kürdistan'daki (Kuzey Irak) askeri pozisyonlarını korumaktadır.

Yıllar boyunca, PKK eğitsel aktiviteleriyle de alakalı olan bazı örgütsel değişimler geçirdi. 1978 yılından bu yana kadroların² eğitimi PKK hareketinin gelişimi bakımından merkezi bir role sahip oldu. PKK silahlı gerillalardan müteşekkil olmaya devam etmekteyse de, temel eğitsel amacı

*- Bergen Üniversitesi

1- 15 Şubat 1999'da, PKK kurucusu ve lideri Abdullah Öcalan Kenya'da kaçırılıp Türkiye'ye getirildi. Böylece Öcalan'ın Şam, Moskova, Amsterdam, Roma ve Atina arasında geçen bir haftalık yolculuğu son erdi. Öcalan şu an Marmara Denizi'ndeki İmralı adasındaki hapis-hanede tecrit halinde tutulmaktadır (Happel 2007, s. xi-xii).

2- Bu makalede kadro terimi hem gerillaları hem de PKK içinde siyasi, kültürel ve toplumsal çalışmalar içinde bulunan kişileri ifade etmektedir

halen bireysel ve kolektif bir dönüşüm sürecini yaratmak olan güçlü, bilgili, toplumu ve insanların yaşam koşullarını değiştirmeyi hedefleyen bir siyasi hareket geliştirmektedir. PKK'ye katılımlar üzerine araştırma yapmanın gösterdiği şudur: Kürdistan'ın, Türkiye'nin ve diasporanın tüm parçalarından, bütün farklı sosyal sınıflardan ve farklı cinsiyetlerden bireyler örgütün farklı seviyelerinde çalışmak adına harekete katılmışlardır. PKK'nin kurucularından bazıları örgüte katıldıklarında eğitimli insanlardı. Diğer yandan, 1980'lerin sonunda ve 1990'lar sürecinde, örgüte katılan en geniş zümre toplumun en alt kesimini temsil eden yoksul köylülerdi (White 2000 içinde Öcalan, s. 156; van Bruinessen 2000; Özcan 2006). Bu katılımcılar okula ya hiç gitmediklerinden ya da az gittiklerinden ve örgüt kadrolarının sayısı arttığından dolayı verilen eğitimler daha iyi yapılandırılmalı ve organize edilmeliydi.

PKK kendisini bir eğitim hareketi olarak görmekle birlikte (Özcan 2006), bu alanda faaliyetler yürüten tek hareket değildir. Farklı siyasi ajandalara sahip birçok toplumsal ve siyasi hareket bilgi, kimlik ve kişisel gelişime mücadeleleri için hayati önem atfetmektedir. Norveç'te ve Avrupa'nın diğer parçalarında gelişen işçi hareketleri geniş katılım ve sivil işler aracılığıyla herkes için eşitliği ve refahı ilerleterek sosyal demokrasiyi geliştirmek bağlamında eğitimi itici bir güç olarak kullandılar. Martin (1999), Paterson (1999) ve Torres'e göre (1990), insanlar sadece kurumsal eğitim üzerinden değil aynı zamanda sivil ve gönüllü eylemler üzerinden de bir öğrenme sürecine girebilirler.

Özgürlük hareketlerinin nasıl eğitsel, sosyal ve siyasi birer arena işlevi gördüklerini anlamak için özgürlük hareketlerinin bilgiyi nasıl algıladıklarını ve bu bilginin mikro ölçekte hangi yollarla vücuda getirildiğini anlamak çok önemlidir. Güney Afrika'daki ANC (Mandela 1994) ve farklı yerli hareketlerini içeren Latin Amerika'daki siyasi mücadeleler ile halk mücadeleleri bu bağlamda değerlendirilebilirler (Kane 1999; McLaren 2000). Hammond'un araştırmasının gösterdiği üzere, Salvador hükümetine karşı verilen on iki yıllık gerilla savaşı sırasında, çok az eğitim almış köylüler birbirlerine neler öğretebileceklerini görme ve birlikte ortak bir mücadele verme amacıyla çalışma yolunda kendilerini aşağı görme hissiyatının üstesinden gelmişlerdir. Aralarından çok az eğitim almış olanları ile hiç eğitim almamış olanları bir öğrenme sürecine dahil etmiştir. Bu yolla, halk eğitimi resmi eğitim sistemi tarafından dışlanmış olan yoksul köylülerin ve gerilla ordusunda bulunan savaşçıların okuma-yazma öğrenmesini sağlamıştır.

PKK, eğitime ve kişisel gelişime önem verdiği için Zapatistaları bir model olarak almaktadır (Westheim 2001). Che Guavera'nın eğitsel praksis üzerine görüşlerinin PKK için esinlenme kaynağı oluşturduğunu belirtmekte fayda var. Paulo Freire ve Che Guevara hakkında yazdığı kitapta, McLaren (2000, s. 73), Che'nin köylü katılımcılara nasıl okuma-yazma dersleri verdiğini ve onlara nasıl farklı kaynaklardan düzenli olarak sesli okumalar yaptığını göstermektedir.

PKK örgütü 30 yıllık varlığı sürecinde ideolojik ve yapısal değişimler geçirmiş olsa da, farklı motivasyonlarla dağları seçen yeni kişilerin örgüte katılımı sürmektedir. Bu katılımcıların aynı noktada ortaklaşmasına yol açan dinamikler genel bir mahrum olma hissiyatı, umutsuzluk ve siyasi ve sosyal şartları düzeltme isteğidir.

Önceki Araştırmalar

Kürt meselesi ve eğitim bağlamında yapılan araştırmaların sayısı azdır. Koivunen'e (2001) göre, genel durumdaki iyileşmeye rağmen, araştırma ağlarının çoğu kişisel teşebbüsler ve bireysel bağlantılar üzerine kurulmuştur (2001, s. 238). PKK hakkındaki raporların³ ve yazıların çoğunluğu örgütün kendisi tarafından ortaya konmuştur, bunların da hatırı sayılır bir kısmı Öcalan tarafından kaleme alınmıştır (Bkz. Öcalan 2003, 2007). 1970'lerden bu yana, Kürt çalışmaları üzerine yoğunlaşan birkaç bilim insanı PKK ve Kuzey Kürdistan'daki ulusal hareket üzerine çalışmalar ortaya koymuştur (bkz. McDowell 2000; van Bruinessen 1988, 1998, 2000; Gunter 2004; Hassanpour 1994; Kutschera 1994; Cornell 2001, Kocher 2002, Ergil 2000; Olson 1996; Gürbey 1996; Westrheim 2005; Flach 2003). Bu bilim insanlarından hiçbiri PKK'nin eğitim siyasası üzerine odaklanmamıştır. Son zamanlarda, Pual White (2000) Türkiye'deki Kürt ulusal hareketini, Ali Kemal Özcan (2006) PKK hareketini, PKK'nin eğitim programının bazı boyutlarını ele alarak incelemişlerdir.

Son yirmi yıl içerisinde çok sayıda genç PKK hareketine katılmıştır ve bu kişilerin hareket içerisinde bulunmalarının bilgi düzeylerini ve kimliklerini nasıl etkilediğini araştırmak oldukça önemlidir. Benim niyetim PKK'yi farklı bir bakış açısıyla incelemek veya kadroların görüşlerini sorgulamak değil, PKK kadrolarının sesine kulak vermektir. Bir eğitim hareketi olarak PKK'yi konu edinen çalışmaların azlığından dolayı, bu çalışma Kürt meselesi bağlamında henüz incelenmemiş olan bir alana katkı sunmaktadır.

Teorik Yaklaşım

PKK'nin eğitsel temeline eleştirel pedagoji yaklaşımı ve Freire tarafından ortaya konan perspektiften bakmak anlamlı görünmektedir (Freire 1972, Kincheloe 2005, Allman 1999, 2001; McLaren 2000; Conway 2004). Allman'a (2001) göre, eleştirel eğitim - PKK'nin eğitiminin çekirdeğinde de yer alan- insanları devrimci ve sosyal dönüşüme bağlamayı amaçlayan eğitimidir (2001, s. 3). Freire'nin eğitim anlayışı ile PKK'ninki arasında çarpıcı benzerlikler görülebilir. Freire'nin çalışması Brezilyalı yoksul köylüler arasında yürüttüğü çalışmalara dayanırken (Freire 1972), PKK'nin erken dönem kadroları kırsal Kürt alanlarında yoksul köylüler ile

3- Bu yayınlardan bazılarının bilinen bir yazarı ya da yayıncısı yoktur. Burada *Licht am Horizont. Annäbrungen an die PKK* isimli kitaba atıfta bulunmaktayım.

çalışmışlardır (Öcalan 2003). Her iki hareket için de önem teşkil eden önemli meseleler siyasi ve kültürel baskı, toplumsal eşitsizlik ve eğitim arasındaki ilişkiseldir. Her iki yapılanma da bireysel veya kolektif olarak kimliğin ve bilginin dönüşümünün sosyal, kültürel ve siyasi olarak marjinalleştirilmiş koşullarda nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durmuşlardır.

Share'in (2003) belirttiği üzere dönüşüm yaratan eğitimin arkasında yatan temel fikir insanların aktif olarak bilgi-farkındalık oluşturarak anlamlar dünyasını dönüştürmeleri ve yeni kavrayışlara ulaşmalarıdır. Bu beraberinde toplumu dönüştürerek daha demokratik ve baskının daha az olduğu bir düzen kurma hedefine ulaşmayı da getirmektedir. Bu yaklaşım kendisini tarihselliği hesaba katmayan, sorunlardan uzak duran ve hakim ideolojiyi yayarak statükoyu koruyan 'depolayıcı eğitim bilimi' (banking pedagogy) anlayışının tam zıttı bir istikamette konumlandırırmaktadır. Dönüştürücü eğitim bilginin-farkındalığın değer yargılarından bağımsız bir biçimde, tanımlayıcı ve değişmez olabilmek iddiasını reddetmektedir. Bu yüzden Mezirow'a (1999) göre, insan olma hali en iyi sürekli olarak anlamları tahvil ettirmeye çabalama olarak anlaşılabilir. Bilginin-farkındalığın ve kimliğin dönüşümü toplumsal ve siyasi hareketler ışığında ele alınabilir (Allman 1999; Conway 2004, 2006; McLaren 2000). Haraway'e göre, bu hareketler içerisinde bilginin-farkındalığın dönüştürülmesi diyalog, müzakere ve siyasi dayanışma etkinlikleri ile gerçekleşebilir. Conway (2006, s. 31) bu bağlamda dönüştürücü bağın bilgi ile deneyim, farkındalık ile kimlik ve özgürleştirici iradenin oluşumu arasında olduğunu göstermiştir.

PKK'ye katılmak şüphesiz ki güçlü bir motivasyon gerektirmektedir. Örgütün ortak ideolojisi ve ahlaki yapısı kişiliğin ve kimliğin dönüştürülmesine dair bir çağrı yapmaktadır. PKK 1970'ler ve 1980'ler sürecinde mücadele sahnesinde merkezi bir yer kaplamaya başladığında Kürt kimliği uzun bir süredir sistematik olarak bastırılmaktaydı, Kürtler direniş, toprak ve kültür lisanına dayanan bir özgürleşme söylemini kabul etmeye açıldılar ve bu süreçte anahtar faktör ortak bir siyasi kimliğin geliştirilmesi oldu (Westrheim 2005).

Hylland Eriksen'e göre, siyasi kimlik, insanların ortak sorunları için ortak çözümlerin gerekliliğini fark etmeleri durumunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık duygusudur (Eriksen et al, 1994). Bu açıdan, siyasi kimlik kişilerin sahip olduğu bir şey değil, aktörlerin kendilerini önemli olarak tanımladıkları belirli sorunlar ve kişilerle özdeşleştirdikleri ve aynı zamanda ortak bir kimlik belirleyerek ortak bir davaya katıldıkları siyasi süreçlere dahil olmak vasıtasıyla elde ettikleri bir şeydir (della Porta & Diani 2002).

Melucci'ye göre, ortak bir siyasi kimliğin inşası bir "biz" duygusunun varlığını öngörür. Bu aktörlerin kendilerini daha geniş bir grubun bir parçası olarak gördükleri ve başkaları tarafından böyle görüldükleri, zamanla kendi deneyim ve gelişimlerini anlamlandırdıkları bir süreçtir (Melucci, 1995). PKK'nin temel öğelerinden biri kendisini engelleyen baskıcı siyasi ve sosyal

sınırlardan özgürleştirilmiş “yeni” bir kişiliğin inşası olduğundan (Özcan, 2006), kimlik inşası katılımcıların ortak bir düşünme, konuşma, hareket etme ve davranma yolu edindiği bu dönüşüm sürecinin bir parçası olarak görülebilir.

Freirian pedagojiye uygun olarak PKK'nin temel amaçlarından biri kadrolarının toplumu, sözcükleri (metinler) ve dünyayı (siyasi ve sosyal gerçeklik) teori ve pratiğin diyalektik birliğinden okumayı öğrenerek değiştirmesini sağlamaktır (Roberts 1996). Freir dünyanın okunmasının dünyanın önceki okumalarına dayandığını, yani okuma-yazması olmayan kadroların okur-yazarlar gibi toplumu dönüştürme sürecine katılabileceğini belirtmiştir. Roberts'e (1996) göre, dünyayı ve sözcükleri okumak hem metne hem de bağlama karşı sürekli, meraklı ve araştırmacı bir tutum almayı öngörür- bu eleştirel farkındalığa ve sosyal ve siyasi bilginin gelişimine katkıda bulunan bir süreçtir.

Bu makale PKK hareketinin eğitsel ve kişisel yönlerine eleştirel pedagoji ve dönüştürücü eğitimden teorik araçlar kullanarak ışık tutmayı amaçlamaktadır. Makalenin metodolojik çerçevesi aşağıdaki gibidir.

Yöntem

Bu makalenin yanıtlamaya çalıştığı soru şöyledir; PKK'ye katılımı sağlayan bilgi ve kişisel gelişim perspektifleri nelerdir? Daha belirgin olarak;

1. Görüşülen kişiler PKK'deki öğrenme deneyimlerini nasıl tanımlıyorlar?
2. PKK'deki kolektif kültürel yapı bireysel değişimleri nasıl tetikliyor?

Araştırma sorusu ve temel teorik yaklaşımlar, araştırmaya katılanların PKK içerisinde kendi gerçekliklerini nasıl deneyimlediklerini derinlemesine anlamada gerekli olan araçları sunan nitel metodolojik yaklaşımı gerektirmektedir. Bu çalışma, halen PKK'de aktif olan gerillalar ile Avrupa diasporasında veya Kürt gruplarında kadro olan 13 yetişkinle yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Görüşülecek kişiler ve çevirmenler örgütün kendisi tarafından seçildi fakat çalışmaya katılıp katılmama hususunda özgürlerdi. Ancak genel izlenimim, görüşülen kişilerin düşünceleri PKK'nin resmi görüşleriyle büyük ölçüde paralel olsa bile özgür bir şekilde konuşup bağımsız fikirler ortaya çıkarmada bir sorun yaşamadıkları yönündedir.

Görüşülen kişilerin anlatılarındaki benzerlik ve farklılıkları tanımlamak için yaş, cinsiyet ve demografide bilinçli olarak çeşitlilik aranmıştır. Görüşülecek kişilerin seçiminde aranan kriterler; a) yaş (20-50 yaşlar), b) cinsiyet (kadın ve erkek), c) gerillaya ve harekete katılım süreleri (en az iki yıl), d) ikamet (Kuzey Kürdistan veya Avrupa) olarak belirlenmiştir. PKK örgütün büyük bir kısmını kadınların oluşturduğunu iddia etse de, görüşülen 13 kişiden sadece 4'ü kadındı.

Saha Çalışması ve veri toplama üç döneme yayılmıştır.

1. *Kuzey Kürdistan (Türkiye), Mart 2004 (9 Gün)*

Yaşları 22-34 arasında değişen 5 erkek ile (iki gün boyunca) iki grup görüşmesi yapıldı. Görüşülen iki kişi “kirli savaş” (1984-1999) sırasında köyleri yakılan kişilerdi. Diğer üçü ise şehirden gelmişlerdi. Şehir dışındaki bir düzlükte buluştuk ve grup görüşmeleri böyle bir ortamda gerçekleşti. 5 yıllık ilkokul mezunu olan görüşülen kişilerin, PKK'de bulunma süreleri 1 ile 5 yıl arasında değişiyordu (Ayrıca bk. Westheim & Lillejord 2007). 6 gün boyunca Kürt bölgelerinde gezdik. Böylelikle görüşülen kişilerin içinde yaşadıkları politik atmosfer hakkında genel bir izlenim edinme fırsatı yakalamış oldum.

2. *Norveç, İngiltere ve Belçika 2005 ve 2006 yıllarında:*

8 kişiyle görüşüldü (4'ü erkek 4'ü kadın). Bireysel görüşmelerden biri Norveç'te gerçekleşti (2005). Görüşülen kişi erkek olup (32 yaşında) PKK'ye katılmadan önce liseyi bitirmişti. İkinci bireysel görüşme Belçika'da gerçekleşti (2005). Görüşülen kişi erkek, 34 yaşında bir mühendis olup daha önce peşmerge güçleriyle birlikte Güney Kürdistan'da (Irak) savaşmış biriydi, fakat PKK'nin ideolojik yapısını kendi politik duruşuna daha yakın buluyordu. İngiltere'de iki kadın ile bir görüşme gerçekleştirildi (2005). Bunlardan biri (28 yaşında) yine benzer şekilde mühendis olup kalan zamanlarını kendi cemaati içerisinde örgüt için çalışıp, okuma yazma bilmeyen Kürt kadınlarına okuma ve yazma öğretmek geçiriyordu. Görüşülen ikinci kişi (31 yaşında) hiç resmi eğitim almamış ve zamanının tümünü örgüt için sosyal ve politik çalışmalar yürüterek geçiren biriydi. Son olarak Belçika'da bir grup görüşme yapıldı (2006). Görüşülen dört kişiden ikisi erkek (52 ve 35 yaşlarında) ve ikisi ise kadındı (37 ve 28 yaşlarında). Hepsisi yıllarca dağlarda kalmış ve PKK ile olan ilişkilerinden dolayı hapsedilmişlerdi.

3. *A) Güney Kürdistan'da PKK kampı, (Kuzey Irak) Mart 2006 (4 Gün)*

Gözlemlerimin bir kısmını oradayken bir kısmını da döndükten sonra yazdım. Gözlem notlarım 30 sayfalık bir metinden oluşuyordu. Kampta kaldıktan sonra Türkiye sınırından geçeceğimden yazılı dokümanları yanımda taşımak riskli görünüyordu. Bu yüzden saha notlarımın ana kısmını Norveç'e döndükten sonra yazdım. Ziyaret ettiğim kamp öncelikli olarak politik, ideolojik ve kültürel eğitimin verildiği bir yerdi. Saha notlarım özellikle kamptaki aktivitelere ilişkin gözlemler ve benim bunlar üzerindeki yorumlarımdan oluşuyordu. Kadroların günlük yaşamlarını takip ettim, onlarla birlikte uyudum ve yemek yedim. Eğitim programına katılan öğrencilerle ve programı ve akademiye koordine edenlerle görüşmeler gerçekleştirdim. Programı ve akademiye koordine edenlerden bazıları lise ve üniversite eğitimi almış kişilerdi. Bu görüşmeler kaydedilmediğinden, konuştuğum kişilere gönderme yapmamaya, daha çok saha notlarıma gönder-

meler yapmaya karar verdim. Birtakım seminerlere ve tartışmalara katıldım. Oradaki son günümde benden görüşmeler üzerine bir konferans vermemi istediler. Bu dört gün kısa bir saha çalışması olarak değerlendirilmeli. Ancak politik durumun gergin olması, orada daha uzun süre kalma ihtimalini engelledi.

B) *Kuzey Kürdistan (8 gün)*

Kamptan ayrıldıktan sonra Habur'dan Türkiye sınırına girdim ve oradan 8 gün geçireceğim Kürtlerin başkenti Diyarbakır'a geldim. Politik ortamın hassasiyeti nedeniyle PKK kampındaki ve Diyarbakır'daki görüşmeleri kaydedemedim. Bu dönemden sonraki saha notlarım özellikle polise taş ve molotof kokteyli atan çocukların gösteri yaptıkları ve karşılığında polisin göz yaşartıcı gaz bombası ve silah kullanarak birçok çocuğun ölümüne yol açtığı 26-31 Mart Diyarbakır ayaklanmasıyla ilgiliydi. Kendimi böyle bir şiddet cehenneminde bulunca, bazı çocukların az evvel terk ettiğim kampta daha iyi koşullarda bulunabileceklerini düşünmeden edemedim.

Yukarıda bahsettiğim gibi, görüştüğüm kişiler örgüt tarafından belirlendi. Görüştüğüm kişiler kendilerini örgütün bir parçası olarak addetseler de, anlattıkları hikâyeler kişisel deneyimlerini ve düşüncelerini yansıtıyor. Başlangıçta niyetim bireysel görüşmeler yapmak olsa da, kısa zamanda öğrendim ki bir PKK üyesiyse, kendiniz hakkında nadiren konuşursunuz. Sizin sesiniz bir topluluğun sesidir, dolayısıyla PKK üzerine bireysel konuşmalar yapmak nafiyleydi. Görüşmeciler kişisel deneyimleri hakkında toplu olarak da olsa konuşma şansını yakaladıkları için memnun görünüyorlardı. İçten ve dürüst görünüyorlardı ve çok fazla soru sorarak onları bölmemeye çalıştım.

Görüşme çerçevesi (bireysel ve grup), kişisel geçmiş, eğitim/öğretim, örgüte katılım, PKK'de eğitim, bilgi ve kişisel gelişimde PKK'nin rolü, ve bunları nasıl algıladıkları ve kendilerini PKK'ye katılmadan önce ve sonra nasıl tanımladıkları gibi temalar içeriyordu.

Data Analizi

Görüşme yapılan kişilerin anlatıları bir tür tanıklık veya kolektif kimliğin bireysel sesi olarak yorumlanabilir. (Casey 1996, s. 220). Nitel görüşme, araştırmacının ve araştırmaya katılan kişinin birlikte ortaya koydukları bir bilgi inşa süreciyle, anlatıların açığa çıkmasını sağlar (Kvale 1997; Hatch 2002; Silverman 2001; Westreheim & Lillejord 2007). Bireysel görüşmeler ve kaydedilen grup görüşmeleri saha çalışmasının ilk ve ikinci aşamasında İngilizce ve Almanca olarak yapıldı ve Kürtçe'ye ve Türkçe'ye ve Türkçe'den ve Kürtçe'den örgütün seçtiği çevirmenler tarafından çevrildi. Bu makalede, kayıt altına alınmayan bir görüşmeden (İngiltere'de yapılan) alıntılarının transkripsiyonlarına da gönderme yapıldı. Üçüncü dönemin ilk saha notları düzensizdi, sahadayken edindiğim gözlemlerimi ve yorumlarımı “bilinç

akışı” (Fangen 2004, s. 87) biçiminde yazmıştım. Sonraki aşama bana en başta ilham kaynağı olan ve çalışmanın bağlamsal geçmişini oluşturan bu notların yeniden yapılandırılması ve formüle edilmesi oldu.

Analitik düzlemde transkripsiyonu yapılan görüşmeler Kvale'nin (1997) tanımladığı nitel prosedür doğrultusunda adım adım analize tabi tutuldu.

- * İlk olarak, genel bir izlenim edinmek için tüm görüşmeler defalarca okundu.
- * Sonra, görüşmeler materyalde var olan kategoriler doğrultusunda tematik bir sınıflandırmaya tabi tutuldu.
- * Tematik kategoriler içerisinde anlam ifade eden kısımlar tanımlandı ve alıntılar yapıldı. Bu kısımlar araştırmacının sorunsalındaki merkezi kavramlar bağlamında belirlendi.
- * Analizler çeşitli yorumlar ve değişiklik önerileri getiren bir başka araştırmacıyla (bir meslektaşla) tartışıldı.

Verinin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Geçerlilik genel olarak, çalışmanın planlanmasından sonuçların geçerliliği üzerine yapılacak olan diyaloglar için en uygun ortamın bulunmasına kadar, araştırmacının kendi çalışmasına karşı eleştirel bir duruş sergilemesine bağlıdır (Kvale, 1997, s. 165). Çalışmaya eleştirel bir teorik yaklaşım seçmiş olmam ve Kürt sorunuyla politik düzlemde uğraşmam saha üzerindeki görüşlerimi etkilemiştir. Bu çalışma oldukça politikleşmiş bir bağlam içerisinde yapıldığından ve tüm araştırma öyle ya da böyle politik olduğundan (Hatch 2002; Carr 1995) saha çalışması öncesinde ve görüşme yaptığım kişiler karşısında kendi pozisyonumu ortaya koymak benim için önemliydi. Bu çalışmanın sonuçları, görüştüğüm her bireye görüşme sonrasında ulaşmak mümkün olmadıysa da, görüşülen kişinin onayını alma (Silverman 2001, s. 223) olarak da adlandırılabilir bir yöntemle görüşülen kişilerden bazılarıyla tartışıldı. Görüştüğüm insanlar transkripsiyonu yapılmış materyalin işlenişini okudu, kabul etti ve onayladı.

Etik Meseleler

Görüşmeci ile görüşülen kişilerin fiziksel yakınlığının bir sonucu olarak, nitel araştırma, araştırma boyunca görüşülen kişilere saygı gösterilmesi prensibini temel alan etik meselelerin ve ikilemlerin sürekli olarak düşünülmesidir (Kvale, 1997). Araştırma sonrasında ortaya çıkan bilgiyi araştırma konusu olan kişilerin çıkarlarına en uygun şekilde kullanmak araştırmacının ahlaki yükümlülüğüdür. Falla (1994) politik şiddet üzerine çalışan bir araştırmacının “tarafsızlık” bağlamında “objektif” olmasının imkansızlığına değinir. Yine de, bu tür bir çalışma öznelarası geçerliliği olan bir bilgi üretmeyi amaçlar (Westrheim & Lilljord 2007).

İlerleyen kısımlar, ampirik verinin analizini takiben bulgular üzerindeki

tartışmalara dayanmaktadır. İlk üç kısım, PKK'ye katılma sebeplerini ve bilgi bakımından PKK'nin eğitim zeminini inceliyor. Sonraki kısımlar PKK'li kadroların sosyal ve bireysel düzlemde deneyimlerini inceliyor.

Dağa Çıkmak (Örgüte Katılım)

Dağa çıkmak hem dağlardaki PKK kamplarına gitme eylemini hem de daha sembolik olarak yaşadığınız hayatı terk edip başka bir varoluşu tercih etmeyi belirtir. Dahası, dağlar Kürtlerin kalbinde ayrı bir yer tutar. “Kürtlerin dağlardan başka dostu yoktur” sözü bu durumu doğrular. Bir kadın lider bana dağları kutsal olarak algıladığını söyledi. Dağlarda öldürülen ve orada gömülen arkadaşlarının onuru için, yere asla çöp, sigara külü, kirli su ve onların hatıralarını zedeleyecek daha birçok şey atmıyor ve yoldaşlarına da aynı şekilde davranmaları gerektiğini öğretmeye çalışıyordu. (Saha notları, 26.3.2006, s. 6)

PKK'nin sosyalist bir örgüt olduğu geniş ölçüde bilinmesine rağmen bazı kadrolar ilk katıldıkları zaman PKK'nin ideolojik temellerinin farkında olmadıklarını söylediler. Bazıları sırf pratik ve duygusal sebeplerden örgüte katılmışlardı ya da heyecan arıyorlardı. Bir genç kızın PKK'yle yakınlaşması kız kardeşi ile yaşadığı tartışmalardan sonra başlamış, diğeri evlenmek istemediği bir kişi ile evlenmek zorunda oluşundan örgüte katılmış, bir başkası ise dağa çıkan ablasını takip etmiş. Büyük bir kısmı uzun yıllar boyunca buna hazırlanmışken, bazı kadrolar ise evlerini terk etmek zorunda oluşlarından beklenmedik bir şekilde PKK'ye katılmışlar.

“Bir gün 1992 yıllarının ortalarında 18 yaşına henüz girmişken, dağları tercih ettim. Güzel bir gündü ve annem yemek için beni salça almaya gönderdi. Bir daha asla dönmedim. Annemi her arayışında aynı soruyu soruyor; Nerede benim salçam?” (S. 4.5.2005, s. 2).

Görüştüğüm bu kişi PKK'ye katılmaya karar vermeden önce iki arkadaşıyla beraber bir kadın kadro ile gizli görüşmeler gerçekleştiriyormuş. Kadının davranış şekli genç adamın kadınlarla ilgili düşüncelerini tamamen değiştirmiş. Kapalı kapılar ardında yaşayan görünmez kadınlarla birlikte büyüdüğünü söyledi. Gerillada tanıştığı kadınlar, açık sözlü ve hitap gücü yüksek, bağımsız fikirlilerdi. Bu durum onda merak uyandırmış.

Piven ve Cloward (1992) eyleme en yatkın kişilerin halen bir oluşum sürecinde olan gençler olduğunu gözlemlemişlerdir (1992, s. 308). Fakat PKK'ye katılanların farklı yaş gruplarından gelmesi ve katılanların dağları seçme sebeplerinin birbirinden farklı oluşu, tabloyu görünenden daha karmaşık kılıyor. Walsh ve Warland'a göre (1983) ne kadar uzun süre harekete katılan insanlar görürseniz, sizin de örgüte katma olasılığınız o kadar artar. Bu, çalışmadaki bulgularla da örtüşüyor. Görüştüğüm kişilerin tümü bir yabancı veya bir arkadaş ile tanışmalarından sonra ya da aile üyelerinin

daha önceden PKK'ye katılmış olmasından veya insanların PKK'ye katılmaya niyetli olduklarını bildiklerinden örgüte katılmışlar. Birçoğu için katılıma ilişkin sorulan soruya cevap verirken açık ve dürüst olmak güvenlik sebeplerinden dolayı imkansızdı ve ayrıca birçoğu gençti ve her ne kadar aileler nezdinde PKK gerillalarına büyük saygı duyuluyor ve kız ve erkek çocuklarının dağlara gitmeleri hareket için bir fedakarlık olarak görülüyor olsa da, büyük olasılıkla evden ayrıldıkları aileleri tarafından inkar ediliyordu. Ancak PKK'ye katılma kararı, görüşmecilerin pek çoğunun gündelik olarak karşılaştıkları katı gerçeklik ile açıklanabilecek hakkında enine boyuna düşünülmüş bir seçime dayanıyor. Bu çalışmada görüştüğüm kişilerin farklı özgeçmişleri ve deneyimleri var. Bazıları yıllardır gerilla iken bazılarının hiç askeri deneyimi olmayıp farklı alanlarda çalışıyorlar. Bu tür farklılıklara rağmen hepsi harekete katılımlarıyla çok şey öğrendiklerinin ve bu duruşun yaşamlarını zenginleştirdiğinin altını çizdiler.

Uzun yıllar boyunca kadro olan kişilerden biri PKK'de bilginin ne kadar önemli olduğuna tipik bir alıntı ile değiniyor. Yaralandıktan sonra başka yerlerde şehir çalışmalarında yer almak için dağları terk ediyor:

Gerillada yaşadığım yıllar boyunca, tahayyül edilebilecek en ağır koşullar altında, korku anlarında veya silahlı çatışmalarda dahi ceplerinde kitap taşıyan arkadaşlarımıza rastlamak mümkün olduğunu tekrar ve tekrar deneyimledim. Her zaman okumak ve çalışmak için zaman bulmaya çalışıyorlar. Biz PKK gerillalarının ana amacı, işgalci güçler tarafından ölümüne çevrelenmiş olsak da öldürmemektir. Bizim amacımız yeni bir yaşam yaratmak; dolayısıyla yeni düşünceler geliştirmeye ihtiyacımız var. Eğitimin temel parçalarından biri başkalarının bize yaptıklarını, bunlar askerler olsalar bile, bizim başkalarına yapmamamız gerekliliğidir. Bu bizim almamız gereken eğitimin bir parçasıdır (MI 02.02.2006, s. 15).

Bu alıntı PKK'de eğitimi ele alan bir sonraki bölüm için bir girizgâh olarak düşünülebilir.

PKKEğitimi

Türkiye'de ilköğretim 1923'te cumhuriyetin kuruluşundan bu yana zorunludur. Türk eğitim sistemi halen Kürtleri ve diğer etnik azınlıkları büyük ölçüde kendi kimliklerine, dillerine, kültürlerine ve tarihlerine yabancılaştırmaktadır. Sonuçta, 1950'lere kadar Kürt çocukları okula hiç gitmemişlerdi ve birçok ebeveyn hala çocuklarını okula göndermemektedir. 1980 ve 90'lar boyunca, PKK ve Türk Ordusu arasındaki savaştan dolayı öğretmenler ya okullarını terk ettiler ya da okullarından uzaklaştırıldılar. Van Bruinessen (2000), PKK'nin okulu Türk sömürge sisteminin öğretmenler tarafından ayakta tutulan bir parçası olarak gördüğünü gösterir. Özcan'a göre, Kürt bölgesinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı hala çok yüksek. Bu durum, okul sisteminin en azından uzak Kürt bölgelerinde uygulama

açısından başarısız olduğunu gösterir. Birçok Kürt halen öğretmenleri asimilasyonun aracı ve okulu da Türk olmanın öğretildiği bir yer olarak görür. PKK eğitiminin çerçevesi içinde kişisel dönüşüm ve bilgiye bağlı olan deneyimler bu minvalde anlaşılmalıdır.

Çoğu görüşmeci PKK eğitiminde teori ve praksisin yakın ilişkisini vurgulamıştır. Öğrendikleri her şey, matematikten felsefeye, ahlaki konulara, kişiliğe ve disipline kadar gerillanın zorlu yaşam koşullarına uymak için mümkün olduğunca pratiğe dönüştürülecektir. Praksis, sayesinde bireylerin kültürü ve toplumu yarattıkları ve eleştirel özneler haline geldikleri karmaşık bir aktivite olarak kabul edilir. Kincheloe'e göre (2005), praksis eğitime ve mücadeleye yön veren bilinçli eylemle sonuçlanan teori ve pratiğin birlikteliği demektir.

Görüşmecilerin deneyimleri denge eğitiminin ve eleştirel bilincin gelişiminin merkezi olan bir eylem-tepki-eylem sürecine bağlı görünmektedir. Bu teorinin yaşanılan deneyimlerin için bir parçası haline geldiği bir süreçtir. PKK, bu süreci bilgi inşası ve kadroların mücadelenin farklı alanlarına somut katılımı için bir temel olarak görür. PKK'nin ilk üyeleri insanlarla konuşmak ve çalışmak için Kürt köylerine geldiklerinde, bu praksis esaslı perspektif onlar için bir başlangıç noktası olmuştur. Bir görüşmeci okulların eksikliğinden, okuma-yazma oranının düşüklüğüne, ezilme ve aşırı yoksulluğa kadar nasıl çok yönlü problemlerle karşılaştıklarından bahsetti. PKK üyeleri insanlara okuma-yazma kursları sundu ve insanlarla kendi durumları hakkında konuşma imkânını yakaladı. İnsanlarla ne konuştukları, somut örneklerle ve insanların aşına olduğu deneyimlere dayanıyordu.

Bizim eğitimimiz sadece tek yönlü bir yaklaşım değildi. Seminerler düzenledik ve çok yönlü eğitim yaklaşımı girişiminde bulunduk. Ama insanları aynı zamanda yaşadığımız doğrultuyla, konuşma biçimimizle, onlara yaklaşma biçimimizle, samimiyet ve arkadaşlıkla eğitiyorduk. Ne söylediğimiz pratikte gösteriliyordu. Sempatizanlar bizim örnek davranışlarımızdan esinleniyorlardı ve gün geçtikçe insanlar bizi merak ediyor ve bize bağlanıyorlardı. (M.2.2.2006, s. 8)

Köylüler yalnızca öğretileni öğrenmiyorlar; ayrıca PKK üyelerinin davranış biçimlerini gözlemleyerek öğreniyorlarmış gibi görünüyor. Gündelik hayatın bu deneyimleri sayesinde, insanlar kişisel durumlarını politik olanla ilişkilendirmeyi öğrenmişler. PKK eğitimi bilginin insanların siyasi ve kültürel bağlamdaki eylemleri ile geliştiği fikri üzerine inşa edilmiştir. Bilgi toplumsal olarak kurulur, hayatın pek çok alanında ve düzeyinde geliştirilir.

Bugün, PKK, Kürdistan ve diaspora toplumlarında ve dağlarda eğitim programları gerçekleştirmektedir. 2006 baharında kampı ziyaret ettiğimde, özellikle karın halen yoğun olmasından dolayı, oraya ulaşmak çok zordu. Kamp bir nehrin her iki yakası arasından yükselen yüksek dağların içinde bir

vadide konuşlanmıştı. Yaz döneminde, PKK, sürülerini meralara götüren binlerce çiftçi ve aileleri ile dağ vadilerini paylaşıyordu. Giriş dersleri normalde 40-60 öğrenciden oluşuyor ve 3-6 aylık dönemi kapsıyordu. Kursu tamamladıktan sonra, öğrenciler gitmekte serbestlerdi. Pratik, kültürel ve siyasal çalışma yapmak veya silahlı güçlere katılmak için daha uzun kalmayı ümit eden öğrenciler, yapmayı umdukları görev için yetenek ve kişisel motivasyonlarını belirleyen önderliğe başvurmak zorundadırlar. Bu genç öğrencilerin çoğu Avrupa'ya veya Türkiye'ye dönecektir ve bu yüzden edindikleri bilgi topluluklarda yapmak zorunda oldukları görevlerle alakalı olmalıdır:

Burada eğitim yaşam için bir derstir. Harekete bağlı ve faydalı olmak zorundadır. Kadrolar buradan ayrıldığında, geldikleri zamandan *daba fazlası* olmalı ve Kürdistan'da kentlerde ve köylerde karşılaştıkları insanlara geri verecek bir şeyleri olmalı. (alan notu, 24.3.2006, s. 2)

Örgütün bilgi dahil olmak üzere her düzeyinde, *paylaşmak* temel bir değerdir. Bilgi yalnızca kişinin kendi başarısı için oluşturduğu bir şey değildir; parçası olunan kolektif gruba aittir. Freire, entellektüelleri bilgi üzerindeki gücü paylaşmadıkları için suçlamıştır. Bilgiyi paylaşarak, ezilen insanlar için hayati öneme sahip olan geleceği şekillendirme gücünü de paylaşırsın (Aranowitz 2000, s. 21).

PKK kursları, dünya tarihi, Kürdistan ve Ortadoğu tarihi, PKK tarihi, Marksizm ve sosyalizm tarihi, ahlaki konular, insan ve kişisel gelişim, savaş üzerine perspektifler, kadın ve ekolojik konular gibi temaları içerir. Ders, seminer ve diyalog gruplarından oluşur. PKK tarihine giriş dersinden sonra, her öğrenci hangi konuya odaklanacağına ve konu sıralamasına karar verir. Temel amaç, Kürdistan'da ve Ortadoğu bölgesinde kadın ve erkek özgürlüğü ve eşitliği temelinde daha demokratik ve ekolojik bir topluma doğru insanları eğitmek ve bunun için mücadele etmektir.

PKK okulunun koordinatörleri, altı genç kadro, öğrencilere yaklaşımlarının dinamik ve geleneksel öğrenci-öğretmen ilişkisinden farklı olduğunu vurguladılar. Aşağıdaki alıntı kurs liderleriyle yapılan mülakatın bir parçasıdır. 2002'de kurulan bu okulun temel amacının öğrencilerin kendilerini devletin zihniyetinden uzaklaştırmayı öğrenmeleri olduğunu açıklamışlardır:

K.W. Bana kısaca PKK eğitimi anlatır mısınız?

Müfredatın temalara ve parçalara ayrıldığı okul ve üniversitelerden farklı olarak, PKK okulu, tabandan kavramlar ve bilgiler oluşturmaya çalışmaktadır. Kendimizi dogmalardan ve mutlaklıktan uzak tutmak; felsefenin ve diğer disiplinlerin kurslarımıza nasıl aktarıl-

bileceğini görmek istiyoruz. Okul formel veya katı anlamda bilimsel değildir, fakat yapısal olarak demokratiktir. Bir bakıma, dağlardaki yaşama uygun yeni bir kültür geliştirilmek zorundayız. Bu noktadan hareketle, hisleri ve duyguları da ele alan analitik düşünenin yeni yollarını oluşturmaya çalışıyoruz. Bunun temeli öğrencilerin kendileridir; kendi deneyimleri ve refleksleri seminerlerde ve tartışmalarda birleştirilir. Öğrenciler okuma-yazma bilmeyenlerinden akademiklerine kadar farklı altyapılara sahip olduklarından, yavaş yavaş başlamak gereklidir (alan çalışmasından alıntı, 24.3.2006, s. 2).

PKK, siyasal berraklığa ulaşmak için metinlerin, teorinin ve kavramların katılımcı tartışma içinde tartışıldığı, yorumlandığı ve yeniden değerlendirildiği tutarlı bir eğitim inşa etmeye çalışmaktadır. Che Guevara'ya (2006) göre, dünya yalnızca yorumlanmamalı, aynı zamanda dönüştürülmelidir (2006, s. 29). İstekleri, dönüşümün önemli bir parçası olan duyguları hareketle geçirecek bir eğitim oluşturmaktır. Freire, bilmenin nötr bir eylem olmadığını, duygularla ve hislerle dolu bir şey olduğunu söylerken, bu sürecin duygu yüklü bir süreç olduğu vurgusunu yapar. (Roberts, 1996, s. 153).

Öğrencilerin birçoğu, savaştan ağır şekilde etkilenmiş bir geçmişe sahiptir. Bu deneyim ve duygulara dokunmayan bir eğitim anlayışı büyük ihtimalle işe yaramayacaktır. Kendilerini “devletin zihniyetinden uzaklaştırmaya çalıştıklarını” söylerken, psikolojik baskı zincirini kırmayı amaçlayan ve öğrencileri kendi hayatları ve siyasi durumları ile yüzleşmeye yönlendiren Freire'nin pedagojisi ile bir paralel çizilebilir. (Aronowitz 2000, s. 15). Bu öğrencilerin teori, literatür ve sağduyu söylemlerine karşı koyarken kendi deneyim ve düşüncelerini kullanmalarının teşvik edilmesi sayesinde gerçekleştirilir.

Dağlardaki yaşam için geliştirmeye çalıştıkları bilgi kültürü aynı zamanda, Convey'in de belirttiği gibi, kendini özgürleştirmeye (self-emancipation) adanmış ve kendi bilinen tarihlerinin öznelere olarak öğrenciye, yoksula, ezilene yönelmiş bir kimlik oluşumu sürecidir (op. cit. s. 73). Öğrenciler kendilerini sadece kadro olarak değil, özgürleştirici iradeye sahip aktif öğrenciler olarak görürler. Bu yolla, bilgi ve deneyim, bilgi, kimlik ve özgürleştirici irade Kürt deneyimi çizgisinde yeni kavramlar ve yeni bir gerçeklik inşa etmek için birbirine bağlı hale gelir.

Farklı görüşmeciler PKK'de okuma-yazma bilmeyenlerden akademiklere kadar birçok farklı düzeyden öğrencinin aynı gruplarda veya sınıflarda ders gördüklerinden bahsettiler. Tabi ki bu çok büyük bir pedagojik zorluk, fakat hiç okul eğitimi almamış öğrencilerin eğitim sürecine en az eğitim görmüş kadrolar kadar katkıda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Edebiyat ve okuma, eğitim faaliyetlerinin önemli bir parçasını oluşturuyor. Okuma-yazma öğrenememiş olanlar, okuma-yazma kurslarına katılıyorlar.

Özcan (2006) ve White (2000) PKK'nin eğitim programlarının büyük bir çoğunluğunun PKK lideri Öcalan'ın yazılarına ve analizlerine dayandığını söylerler. Buna karşın, PKK okulu koordinatörlerine göre, Öcalan ek okumaların ve çok yönlü teorik ve metodolojik perspektiflerin geliştirilmesinin önemi vurgulamaktadır. Okul koordinatörlerinden bir kadın öğretmene göre: “Daha spesifik konular üzerine yapılan çalışmalar için başlangıç noktası olarak liderimizin bir kitabını ya da açıklamasını okuruz. Liderimizin çalışmalarının çoğu toplumun eleştirel analizleridir. Daha sonra alternatif literatürü okuruz.” (Alan çalışmasından alıntı, 24.3. 2006, s. 2).

Farklı alanlara geniş bir bakış açısıyla bakmak, öğrenciler ve koordinatörler için önemli gözükmektedir, ama aynı zamanda Öcalan'ın yazılarının hepsinin bir sentezi olduğunu iddia etmektedirler. İlk PKK Akademisi'nin yeniden yapılması olarak kurulan “Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi”⁴ de, öğrencilerin birçok düşünürün çalışmalarını incelemesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Onlara göre PKK'yi diğer hareketlerden ayıran en önemli özellik, diğer bakış açılarına olan açıklığı ve değişebilme yeteneğidir.

Dünyanın güzelliği tüm insanlara aittir. Bu yüzden, Zerdüş'ten Sokrates'e, Marks'a tüm düşünürleri okuruz. Apo⁵ bu perspektiflerin bir sentezidir ve temel kaynak Marksizm'dir. Ama eski Marksizm değil; bizim yaklaşımımız bu felsefenin ötesindedir. (Alan notu, 25.3.2006, s. 3)

Roberts'e göre (1996), kadrolar benzer sorunlar hakkında farklı görüşler sunan düşünürler hakkında bilgi sahibi olmadıkları sürece, Öcalan'ın yazdıklarında neyin ayırıcı, özgün ya da değerli olduğunu tam olarak anlayamazlar. Robert'e göre Freire belirli bir okuma anlayışının farklı fikirler ve düşünürler arasında bağlantılar kurmak ve bir çalışmayı daha geniş (disipliner, sosyal, tarihsel) bağlamına oturtmak için gerekli olduğunu iddia etmiştir. Marks'ın (ya da Öcalan'ın) düşünceleri diğer çatışan düşünceler değerlendirilmeden anlaşılamaz. (1996, s. 156).

PKK zorlu bir eğitim programına sahiptir ve öğrencilerin günün çok büyük bir zaman dilimini çalışarak geçirmeleri beklenmektedir ve düzenli aralıklarla kendilerini değerlendirmeleri ve başkalarının değerlendirmeleri gereklidir. Program ayrıca pratik görevleri, eğitimleri ve sporu da içermektedir. Şafakta başlayıp gecenin geç saatlerinde biten ağır bir iştir. Dağlarda yaşam zordur; bu yüzden katılım gönüllü olmalıdır ve daha da önemlisi bir kadro veya gerilla davaya *inanmak* zorundadır. Liderlerden biri

4- Abdullah Öcalan Sosyal Bilimler Akademisi 2005 Nisan'ında yapılan PKK kongresinde Abdullah Öcalan'ın yazılarını ve ideolojisini ve yeni PKK'yi incelemek amacıyla kurulmuştur.

5- Apo, Abdullah Öcalan'ın takma ismidir ve amca anlamına gelmektedir.

şunu anlattı: “Buradaki insanlar kendi iradeleriyle geldiler, ama burada kalabilmek ve silahlı güçlere katılabilmek için ne olursa olsun harekete ve hareketin savunduklarına inanmaları gerekir. Başka türlü asla zor yaşam koşullarına uyum sağlayamazlar” (Alan notları, 24.07.2006, s. 8).

Bu, bütün görüşmeciler tarafından değinilen bir noktadır. Acemilerin eğitim ve talim programlarını tamamladıkları fakat zor koşullar altında bir arada yaşamının getirdiği güçlüklerle mücadele etmeye hazır olmadıkları örneklerden bahsedilmiştir. Böyle durumlarda, katılımcıların ayrılmalrı öğütlenir.

Bilginin Dönüştürülmesi

Freire'ye referansla, Shor (2000), eğitimin temel amacının sadece formel bilgi edinmek olmadığını, eğitimin kişinin yaşam ve kendisi hakkında bilgi edinmesini amaçladığını belirtmiştir. Eğitim güçlenmedir ve güç eğitim aracılığıyla dağıtılır. Eğitim programlarının şekillenmesinde görev alan bir görüşmeci harekete katılım için temel gerekçelerden birinin bu olduğunu söyledi:

Gelişmemize baktığımızda, her şeyin bir şekilde eğitimle ilişkili olduğunu fark ettik. Eğitimin, kişilik sahibi olunması, bir kültürün geliştirilmesi, ahlaki değerlerin oluşturulması ve eleştirel düşüncenin yaratılması bağlamında önemli bir role sahip olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, bir eğitim hareketiyiz (MI.2.2.2006, s. 5).

Görüşmeci, sıklıkla kullanılan dar ve formel eğitim tanımının ötesinde farklı bir eğitim anlayışından bahsediyor. Eğitimi, kişilik, kültür, ahlaki değerler ve eleştirel düşüncenin gelişimi olarak görüyor. Pek çok kadro PKK'ye katılmadan önce yaşamın böyle yönlerinin farkında olmadıklarını belirtiyorlar. Eğitim faaliyetleri sayesinde, kim oldukları, kültürleri ve durumları hakkında giderek daha bilinçli hale gelmişler. Bu durum, aynı zamanda değişim iradesi için dönüşüm sürecinin kapısını aralamak anlamına geliyor.

PKK'deki en dikkat çekici yön, kara tahta eğitiminin ve geleneksel öğretmen-öğrenci ilişkisinin olmamasıdır. Tartışmalara katılarak öğreniriz ve diyalog temel metottur. Sokrates'in metodu esas alınır. Onun gibi, biz de eleştirel düşünceden esinlenerek ve çelişkiler yaratarak ve bu çelişkileri sorunsallaştırarak kaos yaratıp insanların beyinlerini sarsmaya çalışıyoruz. Bu, onların sorulara cevap bulabilmelerini ve alternatif çözümler üretebilmelerini sağlıyor (D.02.02.2006, s. 4-5).

Freire'ci yaklaşımın çizgisinde, bilgi, eleştirel diyalog sayesinde gelişen ve öğrencilerin bilgisi ve dünya deneyimlerini tanıyan ve bunları temel alan sorun-merkezli metodolojiden meydan gelir. Bu süreçte, öğrenciler birbirlerini ve öğretmenlerini eğitirler (Conway 2006, s. 34). Öğrenciler sorular

sorarak, sorulanları cevaplamaktan ziyade cevapları sorgulamayı öğrenirler (Shor, 2000, s. 26). McLaren ve Giroux'a (1997) göre, deneyimin nasıl adlandırılıp dönüştürüleceğine dair mücadele eleştirel pedagojinin ve sosyal değişim kavgasının temel konularından biridir (1997, s. 26). Sokrates gibi, “biz de insanların beyinlerini sarsıp kaos yaratmaya çalışıyoruz[...]”. Freire’ci pedagojide bu öğrencileri “uykucu bir sessizliğe” yönlendiren eğitim tarzı değildir (Shor 2000, s. 25). Okulda özgürce konuşmalarına ya da öğretilenleri sorgulamalarına müsaade edilmiyordu, fakat bilgi çeşitli yöntemlerle sınanır ve müzakere edilir.

Roberts’e göre, özgürleştirici eğitim için sabırlı bir öğreticilik, herkesin hevesli katılımı, düşünce tutkusu, eleştirel okumadan elde edilen disiplin ve dikkat, sorgulama isteği, dünyayı anlamaya ve daha iyi yönde değiştirmeye yönelik bir bağlılık gerekir (Roberts, 1996, s. 158.). PKK’nin bir silahlı gerilla hareketi olduğu ve kadroların çoğunun silahlı mücadeleye katıldığı göz önüne alınırsa, bilginin bir dağ kampında nasıl dönüştürüldüğünü anlamak zor görünebilir. Aynı zamanda, özgürleştirici eğitimin çoğunlukla zor deneyimler yaşamış olan kadroların geçmişinden dolayı en verimli şekilde çalıştığı söylenebilir.

Kendinizden daha büyük bir dava

PKK, mücadelesini sadece Kürtler için değil insanlık için bir mücadele olarak görüyor. Mücadelenin birçok yönü var. PKK sadece silahlı gerilla ve sosyal ve politik bir hareket değildir, kadroları faaliyet gösterdikleri alanda fazlasıyla zorlayıcı olabilen doğa ile de mücadele etmek zorundadırlar. Eğer daha büyük bir amaç için savaşmaya inanmamış olsalardı, büyük bir çoğunluğu muhtemelen pes etmişti. Bu görüşmeci Kürdistan’daki bir dağ köyünden geliyor ve altı yıldır gerilla: “Bir gerilla olarak sadece silahlı bir mücadele içinde değilsin, aynı zamanda doğayla ve diğer zor şeylerle de mücadele içinde sin. Fakat PKK içinde dünyanın herkese ait olduğunu öğrendik. Biz sadece Kürtler için değil, tüm dünya insanları için savaşıyoruz. Bu bizim devam etmemizi sağlıyor (B.24.03.2006, s. 2)”.

Mücadelenin çok yönlülüğü görüşmecilerin hikâyelerini çok duygusal yapan deneyimler sağlıyor. Bu hikâyelerdeki temel temalar şehitlik, kahramanca mücadele, gerillaların ölümü ve sıklıkla arkadaşlık ve arkadaşlarını korumak için ne kadar ileri gitmek zorunda oldukları. Dört yıldır dağlarda kalan mütevazı genç bir görüşmeci tutkuyla şunları söylüyor:

PKK’den insan hayatının ne kadar savunmasız olduğunu, birbirimize iyi bakmamız gerektiğini, arkadaşlarımız ve başkalarının hayatı için savaşmamız gerektiğini öğrendim. Arkadaşının hayatının senin hayatından daha önemli olduğunu asla unutma. Sen sadece kendin için değilsin, başkalarına aitsin ve önce başkalarını düşünmelisin (A.24.03.2004, s. 5).

Anlattıkları hikâyeler çoğunlukla duygusal ve bazıları gözyaşları içinde kaybettikleri arkadaşlarını hatırladı. Bu hikâyelerdeki çarpıcı unsur birçok kadronun dava için ileri atılmaya ne kadar istekli olduklarını, PKK'ye ve arkadaşlarına olan adanmışlıklarını gösterme hususunda hiç bir fedakârlığın yeteri kadar büyük olmadığını düşündüklerini ortaya koyuyor. “Kadroların hikâyeleri roman gibi. Yaşamayı seviyorlar fakat hayatlarını mücadele için feda ediyorlar. Grubunu koruduğu için çarpışmalarda öldürülen birçok kadro örneği var” (C.24.03.2004, s. 6).

Konuştuklarında hikâyelerinin belki de akşamları bir araya geldiklerinde veya çatışma aralarında defalarca dile getirildiğini gösteren gösterişli, şiirsel bir dil kullanıyorlar. Bana bu hikâyeleri daha öncesinde dışarıdan hiç kimseye anlatmadıklarını söylediler (bkz. Westrheim ve Lillejord 2007). Görüşmeciler için, hareketin duygusal tarafı ve onları betimleyen birçok anlatı, hayatlarının travmatik kısımlarına da anlam veren bir beraberlik duygusu yaratıyor.

Kabul Görme

Birçok düşünüre (bkz. McDowell 2000; van Bruinessen 1988, 2000; Cornell 2001, White 2000; Özcan 2006; Flach 2003) ve örgütün kendisine göre (Öcalan 2003, 2007), PKK feodal aşiret yapısına ve Türk devletinin baskısına karşıt olarak doğdu. 1976 yılından itibaren PKK içinde aktif olan iyi eğitilmiş bir görüşmeciye göre Kürtler, Kürt köklerine yabancılaştıklarını hissettiler ve toplum tarafından kabul görmemenin eksikliğini deneyimlediler. PKK bu duruma bir alternatif sundu: “Kürtler dünya tara-fından görmezden gelindiler. PKK içinde bizler önemliyiz. Kimse seni görmezden gelmez, olduğun kişi olarak ve beraberinde getirdiğinle kabul edilirsin (Ö.25.03.2004, s. 3)”. Görüşmeciler PKK içinde deneyimledikleri kabul görme durumunun dağları seçmelerinde belirleyici bir etken olduğunu dile getiriyorlar. Çoğu, Kürt olmanın hiçbir şey olmaktan daha kötü olduğunu hissetmişler: “Harekete katıldığım zaman hayatımın büyük bir yalan üzerine kurulu olduğunu farkına vardım. İhanete uğradığımı hissediyorsun ve kızgınlığını sana ihanet edenlere, sana yalnızca kirli bir Kürt olduğunu söyleyenlere yöneltiyorsun” (MI.2.2.2006, s. 4).

PKK'ye katılma yoluyla aşamalı olarak bir kişilik ve kimlik geliştirmişler ve diğer kadrolar tarafından eğitim ve sosyal geçmişlerine bakılmaksızın takdir edilen itibarlı kişiler haline gelmişler. Arkadaşça ve saygılı biçimde kabul edildiklerinden de söz ediyorlar. Görüşmecilerden biri kampa gelirken yaptığı uzun ve zahmetli yürüyüşü anlattı. Kötü bir fiziksel duruma sahipmiş eğer diğer gerillalar ve komutan iyi biçimde davranmasa pes edecekmiş. PKK her birey için temel haklara sahip biri olarak kabul edilme ve sıradan insanlar için kendilerine şırınga edilen benlik algısını dönüştürme fırsatlarını sunmuştur.

Kişilik meselesi

Başkalarına model olarak hizmet eden ideal kadro kişiliğinin ve davranışının gelişmesi PKK'nın eğitim düşüncesini destekleyen ideolojik düşünmede merkezi bir unsurdur. Bazı görüşmeciler kadroların köylerde köylülere nazik biçimde yardım önermelerini ve onlara saygı göstermelerini izledikten sonra PKK'ye katıldıklarını söylüyorlar. Yavaş yavaş çoğu kendilerini kadrolar ile özdeşleştirmeye başlamış. Bu görüşmeci savaştan ağır biçimde etkilenen bir köyden geliyor:

Sıklıkla PKK gerillalarının köyümüze gelişini görüyordum. İnsanlara karşı arkadaşçaydılar ve onlara hayat hakkında çok şey öğrettiler. Silahlı çatışma tırmandığında ve öğretmenler gittiğinde, PKK, okuma ve yazmayı öğretmeleri ve kadın ve erkekli eğitim gruplarını örgütlemeleri için köylere akademik altyapısı olan gerillalar gönderdi (D.24.03.2004, s. 1).

Che Guevara, yazılarında devrimin gerçeğini ve düsturunu kişisel deneyimleri vasıtasıyla göstermek için kadro kavramı ile fedakârlık kavramının iç içe olduğunu vurgulamıştır (2006, s. 107). PKK liderliğinin ve kadroların ideal davranışı kolektif bir kimliğin gelişmesinde model görevi görmektedir. Köylüler, PKK kadrolarının insanların etkileşimi konusunda örnek teşkil ettiğinden bahsediyorlar. Freire ve Gramsci tarafından öne sürüldüğü gibi devrimci liderlik popüler destek elde edebilmek için insanlarla ve insanlar için çalışmak zorundadır (Allman 1999; McLaren 2000). İdeal liderlik meselesi hakkında Che Guevara (2006, s. 217) şunları söyler: "... devrimci lider [...] yüksek dozda insanlığa sahip olmak zorundadır [...]"

Her gün mücadele etmek zorundadırlar ki, yaşayan insanlığa olan sevgileri örnek teşkil edebilecek somut eylemlere, seferberlik sağlayıcı bir etkiye dönüşebilsin. Bu aynı zamanda PKK liderliği tarafından da vurgulanmıştır (Öcalan 2003). Kadrolar yerel kişiler tarafından takdir edildikleri için PKK kadroları olduklarını iddia eden Türk kontra-gerillalar davranışlarından dolayı kolaylıkla ayırt edilmektedir. İnsanlar PKK'den birinin bir çocuğa bağırarak kadar saygısız olamayacağını biliyordu. Görüşmecilerden biri PKK liderlerinin, özellikle de karanlık gecede bir ışık olarak bahsedilen Öcalan'ın, kadrolar için model olduğunu söyledi: "Liderler yolumuzu aydınlatır ve biz de iyi bir gelecek yaratarak sonraki nesillerin yolunu aydınlatmalıyız, bu görevden asla vazgeçemeyiz" (A.24.03.2004, s. 5).

Marksist-Leninist "Yeni-Adam" kavramından ve Guevarist kişilik bakış açısından etkilenen (White 2000, s. 139) PKK eğitimindeki temel görüş, toplumlardaki değişimlerin kişilikten başlaması gerektiğidir. White PKK'nın başarısının yeni bir kişilik ve yeni bir pratik geliştirme fikrinde yattığını göstermiştir. PKK'ye göre ister devletten ister aşiretçilikten kaynaklansın baskıcı bir durumdan tek çıkış yolu insanları eğitmek, sosyal ve

kişisel dönüşümü başlatmaktadır.

Biz devrimin kişi ile başladığını düşünüyoruz. Bir kişiyi ne kadar başarılı bir biçimde dönüştürüyorsun, bu devrimin başarısının ölçütüdür. Karakterdeki değişim devrimin zaferi ile sonuçlanır (M. 2.2.2006, s. 3).

Kabul görme ve itibar eksikliği ve yok sayılma hissi; okul, aile ve aşiret sistemi gibi baskıcı yapılar tarafından güçlendirilmiş gibi görünmektedir. Birçok görüşmecinin PKK'ye katıldıktan sonra bu mekanizmaların farkına vardığı görülüyor ve bu süreci eleştirel düşünebilen bir birey olma yolunda attıkları bir adım olarak tanımlıyorlar. Görüşmeciler bu süreci sonu olmayan ve aşırı derecede zorlu bir süreç olarak tarif ediyorlar.

PKK özgür irade ile ilgilidir. Eğer onlarla birlikte kalmak istiyorsanız, kendinizle kavga etmek zorundasınız, eğer onlarla yaşamak istiyorsanız güçlü olmak zorundasınız. Bana başkalarıyla kavga etmeden önce kendimle kavga etmeyi öğrenmem gerektiğini söylediler. Kişilik mücadelesine girmezsen PKK'de hiç bir yerin yok (H. 04.05.2004, s. 3).

Kürdistan'ın güney kısmından gelen bu görüşmeci PKK'de kalma kararında iki etkenin önemli olduğunu söyledi. Birincisi daha yaşlı gerillaların ve liderlerin hala nasıl mücadele ettiğini görmesi, ikincisi görüşmecinin bacağına kötü şekilde yaralanmasından sonra gittiği Bekaa Vadisi'nde Öcalan'la tanışması. Öcalan ona sorunun ne olduğunu sorduğunda bacağına kurşun olduğunu söyleyerek cevap vermiş. Öcalan ona bakmış ve problemin bacağına olmadığını, yaralananın onun akli olduğunu söylemiş.

Görüşmeci PKK'yi daha iyi anladıkça onlarla yaşaması da kolaylaşmış. Çoğu zaman korkmuş ve gitmek istemiş fakat bir şey onun kalmasını sağlamış. Birçok soru hala kafasını karıştırıyor fakat dediğine göre “Gizliden gizliye kalkmak istediğimi biliyor” (H.04.05.2004, s. 3-4)”. Bu, Che Guevara'nın düşünülebilecek en kötü koşullarda bile kendiyi mücadeleye devam etmek için fiziksel ve ahlaki cesarete sahip olan iyi kadro nitelendirmesi ile aynı çizgide görünüyor (2006, s. 103).

Diğer bir görüşmeci özellikle kolunu kaybettikten sonra kendisiyle sert biçimde mücadele etmiş. Şimdi daha özgüvenli, rahat ve dağda kalma kararının sonuçlarından - kendisine göre gerilladaki kolektif ve kendini feda etmeye dayanan hayatın sonucu olarak ortaya çıkmış olan kişilik değişiminden - memnun.

Dün ben hiçbir şeydim, silik ve cahildim. Bugün o boşluk PKK ile doldu. Bütün yaptıklarımın dair bir topluluk perspektifi edindim ve bütün insanlara sevgim var. Bireysel özgürlüğümü PKK'ye verdim. Şimdi kim olduğum ve çevremdekiler hakkında daha bilinçliyim (S.04.05.2004, s. 4).

İdeal kişiliğe ulaşmak için kadrolar değerlendirilirler ve düzenli olarak özeleştiriler verirler. Bu süreç bazıları tarafından hayat tarzındaki kökten bir dönüşüm olarak, bir görüşmeci tarafından ise sanki ikinci bir şansı varmış gibi bir yeniden doğuş olarak tanımlandı. Onun ifadesi bütün hayatının PKK ile dolduğuna ve bu dava için her şeyden vazgeçebileceğine işaret ediyor.

Gerillanın hayatı yeniden doğuş gibidir. Mücadele aşkı için her şeyden vazgeçmek zorundasınız. PKK'ye katılmak geçmişi unutmak demektir, mücadele kendinle mücadele etmek demektir. Kişiliğinizi tamamen değiştirmek zorundasınız. Bu süreci tarif etmek burada yaşamadığınız, bu sürecin bir parçası olmadığınız sürece imkânsız. Gerillalar başkalarından farklı bir hayata sahiptir ve bu sizi çok derinden etkiler. Bütün bu zorluklar hayatınızı değiştirir ve yeni bir insan haline gelirsiniz (A.24.03.2004, s. 2).

Alıntı, başlangıç noktası hiç kimse olma hissiyken, yeni kavrayışlar edinmenin ve kişiliğini değiştirmenin ne kadar zor olabileceğini gösteriyor. Harding'e göre (1992) marjinalize edilmiş grupların üyeleri “dominant grupların üyelerine doğumlarıyla bahsedilen tarihsel iradeye sahip olma ihtimalini” yaratmak istiyorlar ise, kendi deneyimlerini kendileri için isimlendirmek maksadıyla mücadele etmeleri gerekir. (Conway 2006, s. 29). Gördüğümüz gibi kişiliğin ve bilginin dönüşümü PKK eğitiminin merkezinde yer alır. Bu yenilenme süreci olmaksızın, birinin önündekilerle yüzleşmesi ya da Kürt toplumunu dönüştürme, yeni bir Kürt kimliği yaratma ve dünyaya örnek olma görevlerini üstlenmesi zor gözükmektedir; “İki çeşit kişilik vardır: Sadece çıkarını düşünen bencil kişi ve diğerleri ile paylaşan fedakâr kişi (A.24.03.2004, s. 3)”. Silahlı mücadeleye hiç katılmayan fakat bir Avrupa şehrinde parti için çalışan PKK kadın kadrolarından biri diasporada yaşadığı süreci tanımlıyor:

Sert bir sürece giriyorsun. Birçoğumuz yeni insanlar olmayı deniyoruz, tahmin edebileceğiniz gibi bu çok zor. Bu beni çok güçlendirdi ve her şeyi yapabileceğimi düşünüyorum. Uzaya gitsem bile kendi yolumu bulabilirim. PKK hareketi bize, özellikle gençlere çok şey veriyor (I.06.10.2005, s. 2-3).

Kürdistan'daki büyük bir şehirden gelen bir görüşmeci tavrının cahillikten farkındalığa nasıl değiştiğini anlatıyor. Örnek olarak 25 yıldır mücadele veren ve amaçlarını yitirmeyen kadroları gösteriyor: “Ondan ne öğrendim? Katılmadan önce karakterimle ilgili sorunlarım vardı. Daha yaşlı gerillaların hiç şikâyet etmediklerini fark ettim. Sınırlarına ve sınırlarının ötesine kadar çalıştılar. Bu benim hayatımı ve tavırlarımı değiştirmemi sağladı ve kendimden daha fazla ödün vermeye çalıştım (D.25.03.2006, s. 1)”.

Görüşmeciler PKK'nin amacının herkesi gerillaya dönüştürmek olmadığını, fakat harekete katılanlara daha iyi insanlar olmak ve hayat ve

toplum hakkındaki görüşlerinin farkına varmak konularında yardımcı olmak olduğunu öne sürüyorlar. Bu, Che Guevara'nın devrimci pedagojisindeki temel fikirlerden de biriydi (McLaren 2000). Belli ki bu nokta silahlı mücadelenin kendini aştığı, politik ve sosyal bir harekete dönüştüğü noktadır.

Tartışma

Bu makale şu soruyu sordu: Bilgi ve kişisel gelişme hakkında hangi perspektifler PKK'ye katılımı besliyor? Bu soruya yaklaşmak için iki alt soru formüle edildi: 1) Görüşmeciler PKK içindeki öğrenim deneyimlerini nasıl betimliyorlar? 2) PKK'nin kolektif âhlaki değerleri bireysel değişimleri nasıl besliyor? Bu soruları, sunulan teorinin ışığında takip eden kısımda tartışacağım.

Bu makalenin genel amacı PKK kadrolarına hem bireyler hem de kolektif “biz”in parçaları olarak ses vermektir. Görüşmeciler, bilgi ve kişisel gelişme bakımından, hareket içinde kalmanın genel olarak olumlu sonuçları olduğunu anlatıyorlar. Benim amacım PKK'yi bir örgüt olarak analiz eden diğer perspektifleri analiz etmek veya onların fikirlerini sorgulamak değildir. PKK'nin örgütü terk eden eski kadrolar tarafından eleştirildiğini bilmeme rağmen, hala aktif olan ve harekete kendini adanmış kişilerle görüşmeyi tercih ettim. Bu eleştiriler bu makalede tartışılmadı.

Görüşmecilerin dağları seçmelerinin çeşitli sebepleri vardı. Bazılarının umutsuz hayat koşulları ve itibar arzusu nedeniyle geldikleri açık. 1980'lerde dağa giden ilk kadrolar ağırlıklı olarak okuması yazması olmayan işçi sınıfından fakir gençler ve köylülerden oluşurken, onları takip eden grup eğitimliydi. Çoğu, yüksek eğitim gördü ve sonrasında dağlarda olduğu kadar Avrupa'da ve Türkiye'de de önemli kültürel ve politik figürler haline geldiler (van Bruinessen 2000, s. 10). Kadınlar; toplumsal cinsiyet, zorunlu evlilik ve namus gelenekleri ile ilişkili olan bazı nedenlerle evlerini terk etmişler gibi görünüyor. Bununla birlikte, büyük bir çoğunluk tercihlerinde etkili olan etmenlerin daha büyük bir dava için, kişisel gelişme ve eğitim için mücadele etmek olduğunu vurguluyorlar.

Görüşmeciler PKK'deki öğrenim süreçlerini nasıl tanımlıyorlar? Shor'a (2000) göre eğitimin amacı kişinin sadece formel bilgi edinmesi değil, dair kendisine ve genel olarak hayata dair bilgi edinmesidir. PKK'nin 1978'deki kuruluşundan itibaren, eğitim ve eğitimsel faaliyetler daha geniş kapsamlı bir hareketi güçlendirmede itici bir güç olmuştur. PKK silahlı bir gerilla hareketi olduğu kadar, bir eğitim hareketi olduğunu da iddia ediyor. Bu bağlamda, son yirmi beş yıl içinde, PKK'nin Kuzey Kürdistan'da (Türkiye) ve diasporadaki Kürt toplulukları içinde bilgi dönüşümü ve kimlik inşası hususlarında en önemli irade olduğu görülüyor. Eğitim programlarının içeriklerinin mücadelenin farklı dönemlerinde çeşitlendiği görülüyor. Binlerce kadronun katıldığı 1999 ve 1984 arasındaki savaş döneminde,

katılanların hepsini eğitmek zordu. Eğitim, kadroları hareket içinde farklı pozisyonlara da hazırlıyordu; askeri kadrolar, dağlarda veya farklı yerlerde politik, sosyal ve kültürel işleri yürüten kadrolar. PKK insanlar için savaştığını iddia ediyor ve kitlelerin desteği Mart 2006'da Diyarbakır'da alan çalışmam sırasında deneyimlediğim “Serhıldan”lar (halk ayaklanmaları), gösteriler ve kültürel kitle etkinlikleri ile görünür hale geliyor.

PKK, resmi okullar ve akademiler yönetmemesine rağmen, dağlarda ve Kürt toplulukları içinde eğitim yerleşkeleri kurmayı başardı. Özcan (2006, s. 198) ve White'a (2000, s. 175) göre, PKK, örgütsel bağlarını Kürt nüfusunun bulunduğu her yere küresel olarak yayabildi. PKK eğitim programı, öğrencilerin seçim yapabileceği konu ve tema seçeneklerini içeriyor. Fakat görüşmeciler diğerlerini gözlemleyerek, farklı aktivitelere katılarak ve öğrenime çok yönlü yaklaşım yoluyla da bilgi elde ettiklerinden söz ediyorlar. Bu durum Conway'in politik hareketlerden doğan bilginin; sistematik olmadığı, örtük, pratik ve yerleşik olduğu savına uygundur (Conway 2006, s. 1). Çünkü bu bilgi sosyal ve somut politik mücadele pratiklerinden doğar ve belirli pratiklerde gömülüdür.

Bilgi, PKK bağlamı içinde farklı bilme biçimlerine bağlıdır. Her sosyal öğrenmede örtük ve pratik bilgiler, insanların öznelarası, politik ve kültürel üretimleri için temel teşkil ederler. PKK için bilgi, PKK'nin içine gömülü olduğu spesifik tarihsel, coğrafik, sosyal ve politik güç ve direniş bağlamları içindeki praksiyenin de ortaya çıkar. Gerillalar ve kadrolar değiştirmeyi denedikleri dünya ile ilişkili olan politik pratiklerini, bilinçli, eleştirel ve derinlikli olarak düşündükleri ve değerlendirdikleri zaman praxis temelli bilgi ortaya çıkar (Conway 2006, p. 22). Bu yolla teori, yaşayan deneyimlerin tamamlayıcı bir parçası haline gelir. PKK gerillaları ve kadroları sistematik olarak, sayesinde sosyal değişimin kurucu bir boyutu olarak formel bilgilerle uğraşmanın ve bunları geliştirmenin gerekliliğini ve değerini fark ettikleri bir bilgi üretim süreci ile meşgul olurlar (Conway 2006, s. 23). Bu perspektif, bilgiye yeni perspektifler katma becerisine dayanır. Bilgiyi dönüştürücü perspektif, kadroların yeni bir anlayışa ulaşmak için bilgiyi kurmak ve yeniden kurmak ile aktif biçimde uğraşmasını gerektirir. Bu perspektif, sadece örgütün ideolojisini destekleyen teorik perspektifleri ve düşünceleri değil, çeşitli kaynak çalışmalarını ve okumaları gerektirir. Bilgi, sesler ve yazılarla yüzleşme yoluyla ortaya çıkar. Kamp komutanı, PKK Okulu'nun liderleri ve Akademi'nin temsilcileri, PKK'nin eğitsel projesinin açık başarısının ve gücünün toplum içindeki değişimlere adapte olma kabiliyeti ve aktif biçimde değişim yaratma isteği olduğunu vurguluyorlar.

Kadroların birçoğunun öğretimden yoksun olmaları nedeniyle, PKK'nin bir amacı öncelikle kadroların politik ve sosyal gerçekliği keşfetme ve anlamayı gerektiren dünyayı okumalarına olanak sağlamak, daha sonra dünyayı belirli altyapı ile okumaya teşvik etmektir (bkz Freire 1972; Roberts 1996). Görüşmecilere göre bu süreç, sorgulanmadan kabul edilen bilginin

aktif biçimde eleştirel sorgulanması yoluyla geliyor.

Bunlar dışında, görüşmeciler PKK hareketi içindeki eğitimin bilginin öğretmenden öğrenciye transfer edilmesiyle ilgili olmadığını vurgulamaktadır. (Freire 1972). Melucci (1998) bilgi probleminin sosyal hareketler için, basit biçimde alınan bilginin benimsenmesi olmadığını, fakat özgürleştiren iradeyi oluşturan kimlik ve bilgilerin üretilmesi de olduğunu öne sürer (Conway 2006, p.23). Bu tarihdışı depolama pedagojisinin (banking pedagogy) karşıtıdır. Bu, tarih, toplumsal cinsiyet ilişkileri, iktidar ve politikalara karşı araştırmacı bir duruşu gerektirir, PKK tarafından eğitim programları yoluyla desteklenen bir süreci ifade eder. Görüşmeciler, PKK hareketine ve eğitim programına katıldıktan sonra tarihleri ve kimlikleri hakkındaki bilinçlerinin aşamalı olarak geliştiğini ileri sürüyorlar. Gelişen anlayış ve artan bilinç politik, sosyal ve kültürel çevreleri ile ilişkilendirme biçimlerini etkiliyor. Hepsisi, bu sürecin PKK hareketine katılmalarındaki motivasyonlar arasında ilk sırada gelen topluma yapıcı biçimde katkıda bulunmayı olanaklı kıldığını vurguluyor.

PKK'li görüşmecilerin eğitime yaklaşımının tipik bir özelliği bilginin paylaşılması gerektiğini düşünmeleridir. Bilgi kişinin kendisi için elde ettiği bir şey değil; kolektif gruba ait olan bir şeydir. Görüşmecilere PKK'de ne öğrendiği sorulduğunda içlerinden biri paylaşmayı öğrendiğini söyledi. Diğer arkadaşlık ve saygıyı dile getirdi. Görüşmeciler duyguların dönüştürücü eğitimin bütünlüyci bir parçası olması gerektiğini de vurguluyorlar. Freire'ye göre bilmek bir tarafsızlık eylemi değildir, duyguları da içerir (Roberts 1996).

Eğitim, bu anlamda, formel bilgiden çok daha fazlasıdır, kültürel ve ahlaki yaratım ve dönüşüm sürecini de ifade eder. Kadroların PKK'nin mücadelesini kendi kişisel isteklerinin ötesinde Kürt halkı için bir mücadele olarak algıladıklarını belirtmeye değer. “Mücadele onların (halkın) tarihini, dillerini ve kültürlerini kapsar” (McLaren & Giroux, 1997, s. 36). Mücadele kişinin kendisi ile mücadele etmesi anlamına da gelir.

PKK örgütünün kolektif etiği, bazı görüşmeciler tarafından yeniden doğuş olarak nitelendirilen, kişiliğin ve bilginin dönüşümü çağrısında bulunur. Kişilik dönüşümü, kolektifin ve bireyin birbiriyle ilişkili olduğu anlamına gelen, kolektif “biz” çerçevesi içinde gelişen kişisel bir süreç olarak kabul edilir (Melucci 1995). Bu sürecin, politik kimliğin yapılandırılmasına da sıkıca bağlı olduğu görülüyor. Kişilik çalışması zordur ve devam edebilmek için davaya inanılmalıdır. Görüşmecilere göre bu süreç başkaları tarafından yapılan düzenli değerlendirmeleri ve kendi kendini analiz etmeyi gerektirir, sosyal aktörlerin (kadrolar) kendileri tarafından kabul edilmeleri ve bu aktörlerin politik grubun bir parçası olarak diğerleri tarafından nasıl kabul edildikleri ile ilgilidir (Melucci 1995). Böylelikle kişiliğin dönüşümü ve politik kimliğin inşası kişinin sahip olduğu bir şey değil, politik süreçlere sürekli katılma yoluyla başarılması gereken bir şeydir (della Porta & Diani

2002).

Gördüğümüz üzere, görüşmeciler kolektif eylem ve davranış hakkındaki bilgileri, PKK gerillalarını ya da kadrolarını gözlemleyerek edindiklerini ileri sürüyorlar. Kendileri için davranış modelleri işlevi gören idealize edilmiş gerilla aktivite biçimlerini anlatıyorlar. Militanların yeni katılanlara karşı saygılı, arkadaşça davranışlarının görüşmecilerin PKK'ye katılma kararlarında çok önemli olduğu görülüyor. Deneyimli gerillaların yeni katılanları nasıl arkadaşça, sevgi ve saygıyla karşıladıklarını ve kadın gerillalarla beraber çalışmanın kadınları erkeklere bağlı ve erkeklerden aşağı olarak gören görüşlerini değiştirdiğini anlatıyorlar. Nazık, yardım sever ve saygılı kişiliğin PKK tarafından cesaretlendirildiği ve kadroya ilham verdiği görülüyor. PKK için kişiliğin dönüşümü merkezi bir meseledir. Kişiliğin feodal ve sömürgeci güçler tarafından biçimlendirilmiş olduğu, yalnızca kişisel ve kolektif mücadele yoluyla özgürleşebileceği ileri sürülür. Bu süreçte deneyimli kadrolar ve liderler takip edilecek örnekler olarak kabul edilir.

Tekil olarak gerillaların veya kadroların seslerinin sadece onlara değil, kolektif gruba ait olduğunu anlamak önemlidir. Casey (1996) kendiliğinden sosyal bir kurgu olduğunu ve aslında değiştirilebilir olduğunu öne sürer. Fakat dönüşüm de kolektif politik bir projedir (Casey 1996, s. 222). Mellucci'ye (1995) göre kolektif kimlik (PKK'de kimlik çoğunlukla kişilik olarak atfedilir) kolektif eylemdeki anlam üretiminden ayrılamaz (Conway 2006, s. 9). Birçok görüşmeci hareketin içinde olmadığını veya bir dönem onlarla kalmadığını süreçte PKK'yi anlamamanın imkânsız olduğunu ileri sürmüştür. Görüşmeciler dönüşümü, bireyselden kolektif bir hayat tarzına dönüşüm olarak tanımlar ve kişiliğin bu süreçlere nasıl yakından bağlı olduğunu belirtirler.

Sonlandırıcı açıklamalar

Bu makale, PKK hareketinin beslediği öğretici elementleri eleştirel pedagoji perspektifinden tartışan derinlemesine bir analiz sundu. Bu makaleyi destekleyici veriler, kırsal Kürt bölgelerindeki PKK eğitim praxisinin, 1970'lerdeki başlangıcından bugüne kadar, katılanlar için merkezi bir motivasyon olduğunu açıkça göstermektedir. PKK'nin eğitim yerleşkeleri, ister dağ kamplarında ister Kürt topluluklarında örgütlenmiş olsun, resmi Kürt okullarının ve üniversitelerin yokluğu içinde, enformel ortamlarda üretilen bilginin güçlü sembolik abideleridir. Bu tarz bir bilgi; kişisel, sosyal ve politik değişimler için mücadelede büyük bir kudreti ifade eder. PKK'nin mücadelesi çok yönlüdür. Bilgi ve kişiliği ifade eden dönüştürücü mücadele, resmi olarak tanınma ve temel insan hakları için mücadeleden, askeri mücadeleden bahsederler. PKK'de eğitim çoğunlukla aşırı uç koşullar altında sürdürülür. McLaren ve Giroux (1997), Freiran pedagojiye göre, pedagojik yerleşkelerin; ister üniversite, ister devlet okulları, müzeler ya da fabrikalar (veya dağlar ve Kürdistan'ın sokakları) olsun, sömürü ve baskıyı

geliştiren koşulları dönüştürmeye adanan bir vizyona sahip olmak zorunda olduğunu ifade eder. Bu geniş eğitimsel görev basitçe Freiran değil, fakat fazlasıyla insanidir (1997, s. 69). PKK, Türk devlet gücüne karşıt olarak ortaya çıktı ve Giroux'un (1999, s. xi) ileri sürdüğü gibi, dağlarda ve sahip oldukları başka yerlerdeki eğitim yerleşkeleri yoluyla, direniş, mücadele, kadroların eğitimi, bilgi ve kişilik dönüşümü, sosyal ve politik değişim olanaklarını geliştirdi.

Şu veya bu şekilde bütün niteliksel araştırmalar politiktir (Carr 1995; Hatch 2002). Eleştirel pedagoji ve Freiran perspektiflerinin teorik çerçeveleri içinde yürütülen araştırma, araştırmacının politik gündemini veya politik pozisyonunu gizlemez. Kincheloe'ye göre (2005, s. 23), eleştirel araştırmacılar, dikkatleri toplumun sınırlarına, marjinalleştirme ve baskı ile karşı karşıya kalan bireyler ile grupların deneyimlerine ve ihtiyaçlarına çekerler.

Bu makale marjinalleştirilmiş bir bağlamda eğitimi inceledi ve analiz etti. Kimlik inşası ve bilginin dönüşümü süreçlerini marjinalleştirilmiş ve resmi eğitim bağlamları arasında karşılaştıran daha başka çalışmalar yürütmek ilgi çekici olacaktır.

Referanslar

Aronowitz, S. (2000) Paulo Freire's radical democratic humanism, pp. 8-24, in P. McLaren, & P. Leonard (Eds.) *Paulo Freire. A Critical Encounter*. London and New York: Routledge.

Allman, P. (1999). *Revolutionary Social Transformation. Democratic Hopes, Political Possibilities and Critical Education*. Westport, Connecticut and London: Bergin & Garvey.

Allman, P. (2001). *Critical Education. Karl Marx and Revolutionary Critical Education*. Critical Studies in Education and Culture Series. Henry A. Giroux (Ed.), Foreword by Peter McLaren. Westport, Connecticut, London.

Carr, W. (1995). *For Education: Towards Critical Educational Inquiry*. Buckingham, UK: Open University Press.

Casey, K. (1996). The New Narrative Research in Education. In *Review of Research in Education*, Vol. 21 (1995-1996); American Educational Research Association (AERA), .s. 211-253.

Conway, J. M. (2004). *Identity, Place, Knowledge: Social Movements Contesting Globalisation*. Blackpoint, Nova Scotia: Fernwood Publishing.

Conway, J. M. (2006). *Praxis and Politics. Knowledge Production in Social Movements*. New York & London: Routledge.

Cornell, S. E. (2001). *The Land of Many Crossroads. The Kurdish Question in Turkish Politics*. Uppsala University: Foreign Policy Research Institute, pp. 31-46.

della Porta, D. & Diani, M. (2002). *Social Movements. An Introduction*. Malden: Blackwell Publishing.

Ergil, D. (2000). The Kurdish Question in Turkey. In *Journal of Democracy*, Volume 11, Number 3, July 2000, pp. 122-135.

Falla, R. (1994). *Massacres in the Jungle: Ixan, Guatemala, 1975-1982*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Fangen, K. (2004) *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.

Flach, A. (2003). *Jiyanekêdîn – ein anderes Leben. Zwei Jahre bei der kurdischen Frauenarmee*. Hamburg: Mezopotamien Verlag.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin.

Giroux, H. A. (1999). Series Foreword. In P. Allman (1999). *Revolutionary Social Transformation. Democratic Hopes, Political Possibilities and Critical Education*. Westport, Connecticut and London: Bergin & Garvey.

Guevara, Ernesto "Che" (2006). *Che Guevara: Radical Writings on Guerrilla Warfare, Politics and Revolution*. Filiquarian Publishing, LLC

Gunter, M. (1997). *The Kurds and the Future of Turkey*. New York: St. Martin's Press.

Gunter, M. (2004). *Historical Dictionary of the Kurds*. Lanham, MD: Scarecrow Press.

Gürbey, G. (1996). The Development of the Kurdish Nationalism Movement in Turkey since 1980s. In R. Olson (Ed.) (1996): *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s. It's Impact on Turkey and the Middle East*. Lexington: The University Press of Kentucky.

Hammond, J. L. (1998): *Fighting to Learn: Popular Education and Guerrilla War in El Salvador*. Piscataway: Rutgers University Press.

Happel, K. (2007). Translator's Introduction. In Abdullah Öcalan, *Prison Writings: The Roots of Civilisation*. London: Pluto Press.

Haraway, Donna (1991). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the privilege of Partial Perspective. In D. Haraway, Simians, *Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. London and New York: Routledge.

Harding, Sandra (1992). Subjectivity, Experience and Knowledge: An epistemology from/for rainbow Coalition politics. In J. Nederveen Pieterse (Ed.). *Emancipations, Modern and Postmodern*. London: SAGE.

Hassanpour, A. (1994). The Kurdish Experience. In *Middle East Report*, No. 189 (Jul.-Aug., 1994), pp. 2-7, 23.

Hatch, J. A. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. New York: State University of New York Press.

Hylland- Eriksen, Thomas, Græger, Nina, Matlary, Janne H., Myhre, Tore (1994) (Eds.). *Kan EU være demokratisk?* Oslo: AdNotam Gyldendal (Chapter 1).

Kane, L. (1999). Learning from popular education in Latin America. In J. Crowther, I. Martin & M. Shaw (Eds.) (1999). *Popular Education and Social Movements in Scotland Today*. England and Wales: The National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).

- Kincheloe, J. L. (2005). *Critical Pedagogy*. New York: Peter Lang Primer.
- Kocher, M. (2002). The Decline of the PKK and the Viability of a One-State Solution in Turkey. In *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 4, No. 1, 2002: pp. 128-147.
- Koivunen, K. (2002). *The Invisible War in North Kurdistan*. University of Helsinki:
ISBN: 952-10-0644-7 (Internet, PDF).
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/koivunen/theinvis.pdf>
- Kutschera, C. (1994). Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK. In *Middle East Report*, No. 189. The Kurdish Experience (Jul.-Aug, 1994), pp. 12-15.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsinterview*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Mandela, N. (1994). *Long Walk to Freedom*. London: Abacus.
- Martin, I. (1999). Introductory Essay: Popular education in social movements in Scotland today. In J. Crowther, I. Martin & M. Shaw (Eds.) (1999). *Popular Education and Social Movements in Scotland Today*. England and Wales: The National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).
- McDowell, D. (2000): *A Modern History of the Kurds*. New York, NY: Taurus & Co Ltd.
- McLaren, P. (2000): *Che Guevara, Paulo Freire and the Pedagogy of Revolution*. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- McLaren, P. & Giroux, H. A. (1997): Writings from the Margins: Geographies of Identity, Pedagogy, and Power. In P. McLaren (Ed.): *Revolutionary Multiculturalism. Pedagogies of Dissent for the New Millennium*. USA and UK: Westview Press. Member of Perseus Books Group.
- Melucci, A. (1995): "The Process of Collective Identity". In H. Johnston and B. Klandermans (Eds.) (1995): *Social Movements and Culture*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press/UCL Press, pp. 41-63
- Melucci, A. (1998). Third World or Planetary Conflicts? In S. E. Alvarez, E. Dagnino & A. Escobar (Eds.). *Cultures of Politics, Politics of cultures: Re-Visioning Latin American Social Movements*. Boulder: Westview.
- Mezirow, J. (1999): "Transformation Theory – Postmodern Issues. Paper presented at The Adult Education Research Conference (AERC), 1999, p. 1

Olson, R. (ed.) (1996): *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s. It's Impact on Turkey and the Middle East*. Lexington: The University Press of Kentucky.

Öcalan, A. (2003). *Gilgamesch's Erben. Von Sumer zur demokratischen Zivilisation*. Band I & II. Bremen: Atlantik.

Öcalan, A. (2007). *Prison Writings: The Roots of Civilisation*. London: Pluto Press.

Özcan, A. K. (2006). *Turkey's Kurds. A theoretical analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*. London and New York: Routledge.

Paterson, L. (1999). Social movements and the politics of educational change. In J. Crowther, I. Martin & M. Shaw (Eds.) (1999). *Popular Education and Social Movements in Scotland today. England and Wales*. The National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).

Piven, F. & Cloward, R. (1992). Normalising collective protest. In A. Morris and C. McClurg Mueller (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press, pp. 310-25.

Roberts, P. (1996). Critical literacy, Breath of perspective and Universities: applying insights from Freire. In: *Studies in Higher Education*, Volume 21, No. 2, 1996, pp. 149-163.

Share, J. (2003): Transformative media education. In *Freire Online*. A Journal of the Paulo Freire Institute/UCLA. Volume 1, Issue 2, July 2003.
<http://www.paulofreireinstitute.org/freireonline/volume1/1share2.html>

Shor, I. (2000). Education is Politics: Paulo Freire's Critical Pedagogy. In P. McLaren, & P. Leonard (eds.) *Paulo Freire. A Critical Encounter*. London, New York: Routledge.

Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications (2nd edition).

Torres, C. A. (1990). Adult education and popular education in Latin America: implications for a radical approach to comparative education. In *International Journal of Lifelong Education*, 9 (4), pp. 271-288.

van Bruinessen, M. (1988). Between Guerrilla War and Political Murder: The Worker's Party of Kurdistan. In *Middle East Report*, no 153, July-August: pp. 40-42+44-46+f50.

van Bruinessen, M. (1998). Shifting national and ethnic identities: the Kurds in Turkey and the European Diaspora. In *Journal of Muslim Minority Affairs* 18, no 1 (1988), pp. 39-52.

van Bruinessen, M. (2000). Turkey, Europe and the Kurds after the capture of Abdullah Öcalan. In M. van Bruinessen (2000). *Kurdish Ethnonationalism versus Nation-building States*. Istanbul: The ISIS Press.

Walsh, E. & Warland, R. (1983). Social Movement Involvement in the Wake of a Nuclear Accident: Activists and Free Riders in the TMI Area. In *American Sociological Review*, 48, 764-80.

Westrheim, K. (2001). "De fattiges ikon" [The Icon of the Poor]. Newspaper article. *Bergens Tidende*, May 4th, 2001.

Westrheim, K. (2005). Cultural Identity and Oppression Experienced through the Kurdish Liberation Struggle. In H. Akman & O. Stoknes (Eds.) (2005): *The Cultural Heritage of the Kurds*. University of Bergen: BRIC. Center for Development Studies, pp. 105-128.

Westrheim, K. & Lillejord, S. (2007). A Zone for Deliberation? Methodological challenges in fields of political unrest. In *Policy Futures in Education*, Volume 5, Number 3 (2007) (in press).

White, P. (2000). *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*. London, New York: Zed Books.

Türkiye'de Kürt Siyaseti: İdeoloji, Kimlik ve Dönüşümler

Cengiz Güneş *

Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan

Ali Kemal Özcan

Routledge Advances in Middle East and Islamic Studies, London and New York, Routledge,

2006, 310 sayfa., ISBN 0 415 36687 9 (hbk), £90

The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilisation and Identity

David Romano

Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 290 sayfa, ISBN 10: 0 521 85041 X (hbk),

£48.00, ISBN 10: 0 521 68426 9 (pbk), £18.99

Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey

Paul White

London, Zed Books, 2000, 272 sayfa, ISBN 1 85649 821 2 (hbk), £55, ISBN 1 85649 822 0

(pbk), £19.99

Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan itibaren yükselişi ve son 25 yıldır Kürdistan İşçi Partisi (Kürtçe kısaltmasıyla PKK) ile Türk devleti arasında süregiden çatışma, “Kürt meselesi”ni Türkiye siyasetinin

merkeze yerleştirdi. PKK'nin Türk devletine karşı mücadelesinde önemli bir sayıda Kürdü mobilize etme konusundaki başarısı ve bunun yanı sıra geniş Kürt ulusal hareketi tarafından ortaya konan siyasi meydan okuyuş, Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan bu yana yükselişi, ideolojik evrimi ve yol açtığı güncel Kürt siyasi kimliğinin doğası hakkında önemli soruları ortaya koymaktadır.

Bu makalede değerlendirilen (yukarıda ismi verilen) kitaplar, bu kitaplar arasında kayda değer farklılıklar olduğunu göz önünde bulundurarak, filizlenen bu literatüre güncel katkılar olarak düşünölebilir. Özcan'ın çalışması, PKK'yi bir hareket olarak anlamak ve PKK'nin Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğine etkisini analiz etmek için “toplumsal davranış” (*collective behaviour*) ve “toplumsal hareketler” (*social movements*) teorilerine başvurmuştur. Özcan'ın çalışması, PKK tarafından basılan geniş siyasi literatürü inceleyen nadir çalışmalardan biri olarak görölmelidir. Romano'nun kitabının ana vurgusu ise, Irak ve İran'daki Kürt ulusal hareketleri üzerine bölümler içermesine rağmen, Türkiye'deki Kürt hareketi üzerinedir. Romano, “insanların etnik milliyetçi örgötlere nasıl mobilize olduğunu” (s. 2) anlamak için “kaynak mobilizasyonu” (*resource mobilization*) ve “rasyonel seçim” (*rational choice*) yaklaşımlarına yaslanan teorik bir açıklama sunmaktadır. White'ın kitabı ise Kürt toplumunun 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar bir analizini sunan bir siyasi tarih muhasebesi olarak nitelendirilebilir. White, Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan beri yaşadığı siyasi modernleşme sürecini anlamak ve analiz etmek için Max Weber'in “karizmatik otorite” (*charismatic authority*) ve Eric Hobsbawm'ın “ilkel asiler” (*primitive rebels*) kavramları üzerinden yürütölen tartışmalardan yola çıkıyor. Bu kitap eleştirisinde, bu kitapların Türkiye'de Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan beri süregelen yükselişini anlamamıza yönelik katkılarını değerlendireceğim. Özellikle, yazarların Kürt milliyetçiliğinin 1960'larda yeniden ortaya çıkışındaki sosyopolitik ve ekonomik faktörlere atfettikleri role ve Kürt milliyetçiliğinin ideolojik evrimi ile bunun yarattığı Kürt kimliğine dair yapılan tartışmalara odaklanacağım.

Kürt Milliyetçiliğinin 1960'lar ve 1970'lerde Yeniden Ortaya Çıkışı

Bu bölümde, Kürt ulusal hareketinin yükselişini anlamak için öne sürölen açıklamaları analiz edeceğim. Literatürde vurgulanan sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlere bakarak başlayacağım. Bundan sonra, Kürt aktivistler ile Türkiye'deki sosyalist hareket arasındaki ilişkiyi detaylı bir biçimde inceleyeceğim.

Sosyopolitik ve Ekonomik Faktörler

Kürt milliyetçiliğinin 1960'lardan itibaren yükselişini açıklamak için çeşitli siyasi ve ekonomik faktörler özellikle vurgulanmaktadır. Ekonomik geri kalmışlık ve Kürt bölgesinin az gelişmişliği, White tarafından ekonomik geri kalmışlık ve Kürtlerin radikalleşmesi arasında bir bağlantı kuran “Türkiye

Kürdistan'ının Politik Ekonomisi” (*the Political Economy of Turkish Kurdistan*) isimli bölümde detaylı bir biçimde incelenmektedir: “Türkiye'nin Kürt bölgesinde yaşayanlar, Türkiye'nin sorunlu ekonomik reform denemelerinden en fazla muzdarip olanlardı” (s. 124). Romano ise Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin yeniden ortaya çıkışını açıklarken, 'yapısal durumlar'ı (*structural conditions*) ve 'politik fırsat yapıları'nı (*political opportunity structures*) inceliyor. Romano, özellikle 1960'lardaki demokratikleşmeye, ekonomik gelişmeye, ve Kürtlerin köyden şehirlere göçüne vurgu yapmaktadır. Romano'nun analizine göre, bu faktörlerin hepsi bir arada 'geleneksel olmayan bir Kürt milliyetçi eliti'ni yarattı ve bu elit 1960'lar ile 1970'lerde Türkiye'deki Kürt hareketinin öncüsü oldu (s. 41). Eğitim sayesinde, Kürtler milliyetçilik ve sosyalizm fikirleriyle tanıştılar ve Türk devletine muhalefetlerini ifade etmek için bir platform sunduğu için Türkiye sol hareketine dâhil oldular (s. 143). Romano, ayrıca, ekonomik fırsat eksikliğinin Kürtlerin radikalleşmesinde ve Kürt özgürlük davasını sahiplenmelerinde önemli bir rol oynadığını belirtiyor. Bu durum, sayıları gittikçe artan eğitim görmüş Kürtlerin 'durumlarını iyileştirmek' (s. 42) için herhangi bir imkân bulamamalarından kaynaklanıyordu.

Ancak, Romano, ekonomik fırsat eksikliğinin Kürt elitlerini sol ve Kürt siyasi eylemliliklerine mobilize etmesindeki önemini genelliyor gibi görünüyor. Romano'nun Kürt ulusal hareketinin yükselişinde önemli bir rol oynayan kişiler olarak ayırdığı, 1960'ların ve 1970'lerin önde gelen Kürt aktivistleri, düzenli meslek sahipleri ya da durumu iyi olan ailelerden gelen öğrencilerdi: örneğin, 1960'lardaki öncü Kürt aktivistlerinden Naci Kutlay bir doktordu; Musa Anter tanınmış bir entelektüel, iş adamı ve gazeteciydi; Sait Elçi ise bir muhasebeciydi; bunun dışında, milletvekillik, senatörlük, hatta bakanlık gibi önemli kamusal ve özel pozisyonlara yerleşebilen ve de yerleşmiş, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinde okumuş birçok hukuk, tıp ya da ekonomi öğrencisi de vardı. Ayrıca, bu yeni Kürt elitinin yürüttüğü ve büyük bir maddi getiri beklentisi olmayan dergi ve kitap basma gibi eylemliliklerin yaratılması ve sürdürülmesi için önemli bir derecede finansal kaynak gerekiyordu. Aslında, Kürt elitleri, milliyetçi bir eylemlilikte bulunarak, mesleki konumlarını ve statülerini riske atmış oluyorlardı çünkü bu gibi eylemliliklerde bulunmak Türk toplumunda ilerlemenin önünde bir engel olarak görülüyordu. Bunların hepsi, ekonomik fırsatların azlığının önde gelen bu aktivistlerin mobilizasyonunda önemli bir rol *oynamadığını* gösteriyor.

White ise 1960'lardaki siyasi aktivizmi analiz ederken, milliyetçi Türk dergilerde Kürtler arasında yaygın bir hoşnutsuzluk yaratan Kürt karşıtı makalelerin yayınlanması (s. 132-133) ve Kürt aktivistler tarafından basılan dergiler gibi Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşuna sebep olan siyasi olaylar ve süreçlere vurgu yapıyor. Bunun gibi nedensel bir açıklama önemli olsa bile, daha fazla temellendirilmesi mümkün görünmektedir. Örneğin, Kürt aktivistlerin Kürt bölgesinin geri kalmışlığını sorunsallaştırmaları ve Kürtlerin ezilmişliğine yönelik yorumlarını

yaydıkları dergilerin içeriğinin analizi, yapılması durumunda Kürt aktivistlerin 1960'larda dile getirdiği belli siyasi ve ekonomik talepler üzerine önemli bir veri sağlayabilir.

Türk solundaki Kürt Aktivistler

1960'lar boyunca, birçok Kürt aktivisti Türk sol grupların eylemliliklerinde yer aldı ve ortak bir sosyalist programa bağlı gözükmüyorlardı. Fakat 1970'lerin ortalarında Kürtler Türk soluna desteklerini geri çekip bilfiil devrimci Kürt grupları ve partileri kurmaya başladılar. Romano ayrışma sürecini açıklamak için 'politik fırsat süreçleri'nin 'olgunlaşması'nı ve 1970'ler boyunca siyasi sistemin Kürtlerin taleplerine karşı kapalı yapısını incelemektedir (s. 46-48). Çok sayıda Kürt siyasi örgütünün ortaya çıkması, 'politik fırsat süreçleri' ile açıklanıyor ve Romano 1970'lerin ortalarında çoğu Kürdün gözünde milliyetçi taleplerinin mevcut kurumsal sistem içinde dile getirilemeyeceğinin gözle görünür derecede berraklaştığını belirtmektedir. Kürtlerin bağımsız örgütlenme kararında, Türk solunun Kürtlerin taleplerini reddetmesinin veya münferit ya da hususi olarak Kürt taleplerini kapsamamasının önemini haklı olarak vurgulasa da, Romano ne Kürt aktivistlerin öne sürdüğü hususi talepleri detaylandırmakta ne de Kürtlerin bağımsız örgütlenmelerini öne sürmelerine yönelik beyan ettikleri sebepleri tartışmaktadır. Kürt sosyalistlerinin dillendirdiği ve 1970'ler boyunca gitgide radikalleşen talepler, Türkiye sosyalist hareketinin programında kendisine yer bulamadığından dolayı Kürtlerin Türk solundan ayrışmasında önemli bir rol oynamıştı. Bunun yanında, Romano ne Kürt sosyalistlerinin pozisyonlarının Türk sosyalistlerinden nasıl farklılaştığını açıklamakta ne de 1960'lar ve 1970'lerde gerçekleşen ve birçok ideolojik ile teorik ayrımı gözler önüne serecek olan tartışmalara değinmektedir.

Konuya dair önemli bir yer ayırmakla birlikte ve kitaptaki bir bölüme “Kürt Ulusal Hareketi ve Türkiye Solu: 1965-99” (*The Kurdish National Movement and the Turkish Left: 1965-99*) başlığını vermiş olmasına rağmen, White da Kürtlerin sosyalizm için ortak mücadeleyi neden terk ettiklerine ve niye farklı bir yol izlediklerine dair bir analiz sunmuyor. Böyle bir analiz, erken dönem Kürt ulusal hareketi tarafından dile getirilen ve Kürt kitleler tarafından güçlü bir yankı bulan iddiaları ve talepleri anlamak için önemli olabilirdi. Özcan ise Türkiye sosyalist hareketi ve Kürtlere dair kısa bir tartışma yürütüyor (s. 86-92) fakat Türk solundan ayrışma meselesi ile ilgilenmiyor. Kısacası, 1970'lerde “ulusal sorun”a dair Kürt sosyalistler ve Türk muadilleri geçen çeşitli ideolojik ve teorik tartışmalar, sosyalist Kürt 'ulusal kurtuluş söylemi'nin ortaya çıkışı ve farklılaşmasının bütünlüklü bir analizini verebilirdi fakat burada değerlendirilen kitapların hiçbirinde bu analiz yapılmış değil.

Kürt Ulusal Hareketi'nin İdeolojisi ve Kürt Kimliği

1980'ler ve 1990'lı yılların başlarında, Türkiye'de Kürt kimliğinin

oluşmasında hegemonik olan söylem ulusal kurtuluş söylemi olmuştur. Bu bölüm, yukarıda adı geçen kitapları, Kürt hareketinin ideolojisi, bu ideolojinin dönüşümü ve bu ideolojik hat üzerinden oluşan Kürt kimliği kavramsallaştırması bağlamlarında inceleyecektir. 1980'lerin başından itibaren Kürt direnişi içerisinde PKK'nın hâkim güç haline gelmesi sonucunda, bu kitapların hepsi kayda değer biçimde PKK'ye yer vermektedir.

PKK'nin İdeolojisi ve Söylemi

Özcan'a göre, PKK'nin erken dönemlerindeki siyasi amacı sosyalist bir Kürdistan'ın devrimci eylemliliklerle kurulmasıydı ve örgütsel yapı demokratik merkezîyetçilik prensibi etrafında şekillenmişti. PKK üyeliği, ortaya konan amaçlara tam zamanlı bir bağlılık gerektirirken, kadroların 'şahsi yaşamları'ndan ve 'bireysel inisiyatiflerinden vazgeçmelerini de gerekli kılmıştır (s. 156). PKK, 'Kürtlerin yozlaşması'nın nedeni olarak tespit ettiği Kürtlerin kökleşmiş parçalanmışlıkları sorununu aşmak amacıyla, eğitim çalışmalarını ve ideolojik kaynaklarını bu konu üzerine yoğunlaştırdı (s. 154). 1980'lerin başından itibaren, PKK lideri Abdullah Öcalan, 'karizmatik otorite'sini geliştirmeye ve daha güçlü bir şekilde ortaya koymaya başlarken, Özcan'a göre, bu 'hem parti örgütlenmesi içerisinde hem de Kürt kitleleri nezdinde etkin bir motivasyon kaynağı' oluşturmanın bir yoluydu.

Özcan çalışmasının uzun bir bölümünü PKK'nin ideolojisi ve söylemine ayırmaktadır. Lakin 'söylem' (*discourse*) ve 'ideoloji' gibi anahtar kavramların nereye tekabül ettiğine işaret etmemektedir. Bu kavramların çalışma içerisinde berraklaştırılmamış olması kendisi için zorluklar yaratırken, PKK'nin söylemini ve ideolojisini ortaya koyma noktasında birtakım karmaşalara ve basitleştirmelere mahal vermektedir. Örneğin, Özcan'a göre, PKK'nin parti programı, sosyalist devrim yolunda bir ulusun 'ulusal' kurtuluşunu 'birincil aşama' olarak gören alışlagelmiş komünist partilerin 'Kürdileştirilmiş' bir kopyasıydı. Bununla beraber, Özcan, PKK ve 1970'lerde aktif olan diğer Kürt partileri arasındaki ideolojik benzerlikleri tartışırken şunu kaydetmektedir: 'çarpıcı olan nokta şudur ki [PKK tarafından] ortaya konan görüşler, tespitler, öneriler, amaçlar ve hedefler Kürtlerin ulusal ve toplumsal kurtuluşunu gerçekleştirmeyi şiar edinen diğer benzer siyasi inisiyatiflerin programlarının bir kopyasıdır' (s. 101).

PKK'nin ulusal kurtuluş söylemine ilişkin diğer Komünist ve Kürt partilerinin programının bir *kopyası* olduğu şekilde yapılan nitelendirme, ilk olarak 1970'lerde ulusal kurtuluş mücadelesi söyleminin 1970'lerin başında geçirdiği ayrışma/farklılaşma (*individuation*) sürecini ve ikincil olarak ise 1970 sonlarında bu söylemin PKK tarafından telaffuz edilme biçimini göz ardı etmektedir. Kürt partilerinin kilit niteliğinde olan metinlerinde *kayda değer* benzerlikler olduğu varsayılacak olsa bile (bu durumun şaşırtıcı olmamasının sebebi hegemonik olan söylemin ulusal kurtuluş söylemi

olması ve birçok Kürt partisinin, değişen seviyelerde, Kürt mücadelesine ve sosyalizme inanmış olmasıydı), 1970 sonlarında Kürt örgütleri izlenecek strateji ve eylem konusunda coşkulu bir münazara halindeydiler. Bundan dolayı, Özcan'ın çalışmasının sınırlı kalmasının nedeni -PKK'nin amaç ve hedeflerinin kurulduğundan bu yana *nasıl* dönüştüğünü göstermek amacıyla- Özcan'ın yalnızca Öcalan'ın kitaplarını ve PKK'nin yayınlarını gözden geçirerek PKK'nin söylemleri üzerine bir tartışma yürütmüş olmasıdır. Ardından gelen tartışma ise spesifik olarak PKK söyleminde inşa edilen Kürdi ulusallık taleplerini ya da buradan türeyen Kürt kimliği olgusunu idrak etme amacıyla değildir. Ayrıca, Özcan'ın incelemesi, PKK'nin Kürt ulusunun birliğini 'tahayyül etmesine' ve kavramsallaştırmasına olanak tanıyan Newroz'un bir 'köken miti' olarak kurulumu da dâhil olmak üzere- Kürt ulusu kavramının PKK söyleminde inşa edilmesi üzerine yapılan tartışmaya dair bir çerçeve önermemektedir.

PKK'nin ideolojisi ve yaslandığı diskur bağlamında, White'ın çalışmasının da benzer basitleştirmelere ve engellere çakılı kaldığı söylenebilir. White, PKK'nin ideolojik karmaşıklığını ve yıllar yılı ortaya koyduğu talepleri (siyasi iddiaları) anlamak yönünde bir amaç edinmeyerek şunu iddia etmektedir: 'PKK Marksist ve Leninist olduğunu iddia etse de PKK'nin ideolojisi, taktikleri ve stratejisi Stalinizm ile milliyetçiliğin bir karışımıdır' (s. 136). Ayrıca, White, PKK'nin kullandığı taktik ve stratejiler bakımından PKK'yi Stalinist olarak nitelendirmektedir (s. 142):

Teorik olarak, PKK, birinci aşaması birleşik, demokratik ve bağımsız bir Kürdistan'ı (Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürt bölgelerini kapsayan) 'milli demokratik devrim' aracılığı ile gerçekleştirmek olan iki aşamalı devrim stratejisine bağlıdır.

Bu analiz ciddi bir şekilde PKK'nin söylemini basitleştirirken PKK'nin ortaya koyduğu spesifik talepleri ve siyasi iddiaları anlama gayretine girişmemektedir.

Romano ideolojiye ve söyleme dair daha incelikli bir yaklaşım sunmaktadır. PKK'nin ideolojisi ve söylemi 'Türkiye'deki Kürt kimliği ve kültürel araçlar' tartışması üzerinden yürütülürken, bu tartışma Romano'nun çalışması içerisinde kayda değer bir yer tutmaktadır. Kültürel araçlar 'belirli bir nüfus için geliştirilebilecek kültürel çerçeveler' olarak tanımlanırken, Romano esasen dikkatini 'örgütlerin bilinçli ve stratejik çabası sonucu oluşan değil, nüfus içerisinde zamanla yaygınlaşan kültürel çerçeveler' üzerinde yoğunlaştırmaktadır (s. 101). Bununla ilişkili olarak, Kürt kimliğini politize etmek ve Kürtleri Türk Devleti'ne karşı mobilize etmek amacıyla, PKK, devletin Kürtlere yönelik baskısını çerçeveleme stratejisi olarak kullanmıştır (s.131). Ayrıca, ulusalcı siyasi iddialarını ileriye taşıyabilmek amacıyla, PKK 'ortak soya dair ulusal Kürt mitlerini kullanarak kendisini aynı alandaki diğer

gruplardan ayırtmıştır' (s.131).

PKK'nin kültürel çerçevesinin neden başarılı olduğunu açıklayabilmek adına, Romano, PKK'nin kullandığı stratejilere, taktiklere ve kaynakları nasıl mobilize ettiğine odaklanmaktadır. Hâlihazırda kurulmuş olan ağları kullanarak ve ağlar ile köylüler arasındaki çatışmalarından faydalanarak, PKK öncül kadroları ('politik girişimcileri') örgütün tabanını ve eylemlerini genişleterek köylülerin sempatisini kazanabildi (s. 72-72). Ayrıca, Romano'ya göre, PKK'nin Türk devletine olan saldırıları devlet kontrolünün sınırlılığını gösterirken PKK'nin inandırıcılığını daha ileriye taşıdı. Bu değerlendirmeleri yaparken ağırlıklı olarak mobilizasyon sürecine yoğunlaşmak, PKK'nin stratejilerinin ideolojisinden ayrı bir biçimde ele alınmasıyla sonuçlanmaktadır. Romano'nun bahsini ettiği PKK'nin ağlar ile köylüler arasındaki uyumsuzluklara dâhil olması sadece köylünün pozisyonunu güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda çatışmanın doğasını *yeni* bir anlam yükleyerek dönüştürdü: bu yeni anlam, Kürdistan'daki ulusal sorunun bir boyutu olarak köylülerin feodal baskıya karşı mücadele etmesiydi.

PKK Söylemindeki Değişimler

Özcan, PKK'nin Kürtlerin hakları ve talepleri konusunda ortaya koyduğu siyaseti değiştirmesi hakkında, 'Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan' vurgusundan daha belirsiz bir terim olan 'Özgür Kürdistan'a geçişin altını çizerek 'bağımsız-birleşik Kürdistan talebinin 1980 sonlarına doğru nerdeyse yitip gittiğini' belirtmektedir (s. 104). Özcan ayrıca PKK'nin söylemindeki Marksist elementlerin ağırlığını yitirmesini, PKK lideri Öcalan'ın Marksizm vurgusunu 'insancıllaştırma', 'toplumlaşma', 'insanın kurtuluşu' ve 'özgürleşmiş birey' gibi kavramlarla tedricen yer değiştirdiğine dayandırmaktadır. Özcan, Öcalan'ın konuşmalarının analizine yaslanarak, ideolojik bir rehber haline gelen her şeyi kapsayan ve açıklayan ideolojik bir duruşa karşıt olarak, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Blok'unun çöküşüyle de birlikte, PKK'nin nasıl sosyalizm ve Marksizm'den tamamen uzaklaştığını tasvir etmektedir (s. 121). Özcan'ın iddiasına göre, bu değişim yeni bir strateji niteliğinde olan ve PKK'nin yeni siyasi programı haline gelen Öcalan'ın savunmalarıyla yeni bir kulvara girmiştir. Son süreçteki söylemde ön plana çıkan 'Demokratik Cumhuriyet', 'Özgür Birliktelik' ve 'Demokratik Çözüm' gibi kavramlar da bu minvalde anlaşılmalıdır. Yani, Özcan'a göre, Kürt meselesine demokratik çözüm olarak yapılan öneriye göre Türkiye sınırlarının son şeklinin korunması mevzu bahistir.

Özcan'ın PKK'nin söylemindeki kayda değer değişimlerin arkasında yatan nedenlere dair yürüttüğü tartışmanın anlaşılmasının biraz zor olduğu söylenebilir. Özcan'a göre: "mücadele ilerledikçe, kitlesel katılımların ve etkileşimlerin hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte dönüşümler, değişimler, başkalaşmalar ve metamorfozlar gerçekleşir" (s. 121). 1993'ten bu yana PKK'nin söyleminde vuku bulan değişimleri açıklamak adına ise Romano

siyasi fırsat yapılarındaki değişimlere odaklanmaktadır. Özellikle de Türkiye'de meseleye bir çözüm üretme gayretinde olan elitlerin ortaya çıkması (örn. Cumhurbaşkanı T. Özal) ve PKK'nin 'imajını geliştirmeye ve daha fazla müttefiğe ihtiyaç duyması' bu siyasi fırsat yapılarından ileri gelmektedir. Özcan'a göre, artan bir şekilde, PKK Kürtlerin mağduriyetlerini insan hakları söylemi içerisinden dillendirmeye ve Kürdi talepleri demokrasi talebi, azınlık hakları olarak çerçevelemeye başlayarak 'terörist imajını' söküp atmaya çalıştı. (s. 145). Romano'nun PKK'nin bir stratejiden diğerine geçişe dair yaptığı tasnifin sorunlu olmasının nedeni PKK'nin strateji değişimin çok daha kapsamlı olması, Kürt ulusal hareketinin amaçlarının, hedeflerinin ve yürüttüğü siyasi projenin sürekli yeniden tanımlamasıdır. Romano'nun ortaya koyduğu argüman, PKK'nin stratejisini formüle ederken sahip olduğu niyetlere ve çıkarlara odaklanıp bu kadar kökten bir değişimin altında yatan nedenlere dair açıklamalar getirmemektedir.

Kürt Kimliği

Romano'nun çalışması Kürt kimliği siyasetine ilişkin 'ulusalcı Kürt muhalefetine neden Türkiye'de yükseldiği ve ülkedeki Kürtlerin değerleri, amaçları ve hedeflerini' açıklamak amacıyla. Lakin Romano'nun Türkiye'de Kürt kimliğini niteleme şeklinin belirsiz kaldığını belirtmek gerekmektedir. Çalışma boyunca Romano 'etnik ulusalcı', 'ulusalcı', 'etnik' ve 'siyasileşmiş etnisite' gibi kavramları birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanmaktadır (s. 99). Romano Kürt kimliğinin daha yüksek bir formunun (politikleşmiş etnisite) varlığının altını çizmekle beraber bu kimliğin son birkaç yüzyılda çeşitli dini, kavmi ve dilsel ayrımlara rağmen varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir (s. 101). Romano ayrıca, bu ayrımların özellikle 1920'ler ve 1930'lar sürecinde başarısızlıkla sonuçlanan sayısız 'politikleşmiş etnik kimlik' oluşturma denemeleri boyunca bütün Kürtleri Kürt ulusalcılığına çekmek konusunda zorluklara sebep olduğunu kabul etmektedir (s. 102-108). Romano'nun iddiasına göre; PKK'nin yükselişiyle birlikte, PKK'nin Türk devletine meydan okumasıyla 'politikleşmiş etnik kimlik' birçok insanın bilincinde birincil hale gelerek bu ayrımların aşılmasını ve daha yüksek bir seviyede Kürt kimliğinin kurulmasını sağladı. Fakat Romano sadece mobilizasyon sürecine odaklanmakta ve PKK ile Kürt ulusalcılarının geçmişte bu derin ayrımları aşmak adına -ortak köken ve aynı atadan gelme miti de dâhil olmak üzere- nasıl homojen bir Kürt ulusu imajı sunduklarını tartışmamaktadır.

Romano'nun çalışmasının ciddi derece sınırlı kalmasının nedeni ise 1960'ların ve 1970'lerin Kürt aktivistleri ve siyasi grupları ile 1980'lerden itibaren PKK hakkında *çok az* sayıda birincil kaynak kullanmış olmasıdır. Bu durum, Kürt hareketinin söylemi ve kimliği konusuna neredeyse hiç dokunmadığından Romano'nun Kürt kimliğini anlamasına yönelik kayda değer engeller yaratmaktadır. Bundan ötürü, Kürt kimliğine dair bir dizi soru akıllara gelmesine rağmen bu sorular cevapsız kalmaktadır. Bu sorulardan bazıları şöyledir: Kürtlük veya Kürt olmak, Kürtler için ne

manaya gelmektedir? Kürt kimliği olgusu neleri gerekli kılmaktadır? Etnik Kürt kimliği ile 'politikleşmiş' Kürt etnik kimliği arasında nasıl bir ilişki vardır? Farklı Kürt kimliği anlayışlarının varlığına Kürt ulusalcıları tarafından nasıl açıklamalar getirilmiştir? Politikleşmiş Kürt kimliği kabul gördüğünde alt-kimliklerin durumu nasıl anlaşılmalıdır?

Bu sorunların White'ın çalışmasında da cevapsız bırakıldığını söylemek mümkündür. White'ın PKK ile alakalı analizleri PKK'nin -ortaya koyduğu siyasi projenin çekirdeğinde olmasına rağmen- Kürt ulusal kimliğini nasıl kavramsallaştırdığını ve kurduğunu göstermemektedir. Bununla birlikte, Kürtlük olgusunun manasının ne gibi pratiklerle sabitlendiğine dair de bir sorgulama bulunmamaktadır. Bunun yerine, White'ın Kürt kimliği üzerine yürüttüğü tartışma 'Kürtlerin kim olduğu üzerine' akademik bir fikir birliği sağlamanın zorluklarına dikkat çekerken Kürtleri tanımlama arayışında olanların Kürtlerin orijinleri hakkında yaptıkları tartışmaları değerlendirmektedir (s. 14-29). White, Kürt toplumu içerisinde hâkim olan dinsel ve dilsel farklılıkların altını çizerken, bu farklılıkları 'Kürt terimi üzerinde evrensel olarak kabul görmüş yeknesak bir tanım bulunmamaktadır' (s. 43) iddiasına dayanak göstermektedir. Ek olarak, White tarafından oldukça tartışmalı birtakım iddialar da ortaya konmaktadır: “ 'Zaza Kürtler' ile yakından ilişkili olan 'Alevi Kürtler' veya 'Kızılbaşlar' su götürür bir biçimde Anadolu'daki diğer azınlıklardan daha fazla Kürt değillerdir” (s. 43). White'ın iddiasına göre 'Zaza Kürtleri' ve 'Alevi Kürtleri' Deylemlerden yani ortak bir atadan gelmektedir (s. 48) ve Kürt ulusunun bir parçası değillerdir. Bu şekilde ortaya konan bir iddia sorunlu olmakla birlikte ayakta kalması zor bir argümandır. Sebebi ise, genel olarak bakıldığında, 'Zaza' ve 'Alevi' Kürtler kendilerini Kürt olarak görmekte ve Alevi Kürtlerin çoğunluğu Kurmanci konuşmakta, bu durum kendilerini dilsel ve kültürel olarak Deylemlerden ziyade Kürtlere yakınlaştırmaktadır. Ayrıca, Kürt kimliğinin Kürt hareketi veya PKK tarafından nasıl kurulduğuna odaklanmadan Kürtlüğün katı bir biçimde dinsel ve dilsel kriterlerde yorumlanması gerektiğini farz etmektedir. Aslında, genel olarak Kürt hareketi ve hususi olarak PKK, Kürt toplumu içerisindeki dini ve kültürel çeşitliliği kabul etmekle birlikte Alevi ve Zaza Kürtlerin kültürel temsiliyetleri ve gelişimi hakkında oldukça hassas olmuşlardır. Bu bağlamda, uydu aracılığıyla yapılan Kürt televizyon yayınlarında Zazaca yayınlar bulunmakta ve Alevi inancına ilişkin bilgilendirici programlar yapılmaktadır.

Sonuç ve Eleştirel Değerlendirme

Yukarıdaki çalışmalar Kürt milliyetçiliğinin yükselişine dair nedensel bir açıklama sunmaya odaklanmakta ve 1960'lar ile 1970'ler süresince Kürt ulusal hareketinin Türkiye sosyalist hareketinden ayrışması ve Kürt ulusal hareketinin ideolojik evrimi gibi ilgili birçok meseleyi göz ardı etmektedir. Bu durum ise, bu çalışmalarda 1970'lerden bu yana Kürt ulusal hareketinin ideolojisi ve hareketin Kürt kimliğini yeniden formüle etmesine ilişkin önemli sorulardan kaçınılmasına yol açmaktadır. Kürtlerin kendi kimlikleri

üzerine yürüttükleri tartışmalar, sol gruplarla olan ilişkileri de dahil olmak üzere Türk toplumu içindeki konumlarını yeniden yorumlamalarını ve devlete meydan okuyuşlarını formüle ettikleri bir “kendi üzerine düşünme” ve “kendini anlama” süreciyle gerçekleşmişti. Sonuç olarak, bu çalışmalar bağlamında, Kürt milliyetçiliğinin özgüllüğü ve Kürt milliyetçiliği içinde kurulan Kürt kimliği vurgulanmamakta veya açıklanmadan bırakılmaktadır.

Bununla beraber, PKK'nin 1990'ların başında başlayan ideolojik dönüşümü bu tartışmalarda önemli bir yer tutmasına rağmen bu çalışmalar, Kürt ulusal taleplerinin yeniden tasarlanması da dâhil olmak üzere, böyle bir dönüşümün Kürt kimliğini nasıl değiştirdiğine odaklanmamaktadır. Ne böylesine kapsamlı dönüşümlerin arkasındaki sebeplere dair ikna edici bir argüman sunulmakta ne de Kürt hakları ve taleplerinin demokrasi söylemi altında nasıl telaffuz edildiğini açıklanmamaktadır. Sadece bu değişikliklerin kapsamını göstermekle yetinmek yerine, bu dönüşümlerin Kürt kimliğini ve Kürt ulusal hareketinin yaratmayı hedeflediği siyasi projeyi nasıl etkilediğini de göstermek gerekmektedir. Kürt kimliği ve ideolojisinin yükselişini, dönüşüm sürecini ve güncel boyutlarını daha iyi anlamak için ideoloji ve kimliğe dair çok yönlü kavramsal bir anlayışı kullanmak, ilerideki çalışmalar için önemli görev olarak durmaktadır.

2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?¹

Ahmet Hamdi Akkaya & Joost Jongerden

Giriş

PKK (Kürtçe kısaltmasıyla Kürdistan İşçi Partisi) Orta Doğu'daki en önemli laik siyasi hareketlerden biridir. Partinin radikal siyasi bakış açısı (Kürdistan'ın uluslararası bir koloni olarak analiz edilmesi ve hem Kürdistan'ın hem Türkiye'nin devrimci güçlerini birleştirme hedefi) ve stratejisi (bağımsızlığın sadece halk savaşı yoluyla gerçekleştirilebileceği kanaati, ve bir taktik olarak, sadece devlete karşı değil güçlü Kürt aşiret liderleri ve işbirlikçi olduğu düşünülen kişilere karşı da şiddet kullanımında tereddüt etmemesi) tartışmaların odağını oluşturmuştur. (Van Bruinessen 1988, Kutschera 1994, McDowall 2007). Fakat PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından beri, tartışmaların odağı PKK'nin siyasi görüşlerinde radikal bir kopuş olduğu ve hareket kabiliyetinin düştüğü iddiasına kaymıştır.² Örgüt, İmralı sürecinde Kürdistan İşçi Partisi mirasını üzerinden atmış ve bağımsız bir Kürdistan idealinden vaz mı geçmiştir? (Özcan 2006) Ya da PKK, liderinin yakalanmasından sonra rotasını şaşıran bir örgüt olan Peru'daki Aydınlik Yol'un kaderine benzer bir yola mı girmiştir (Hoffman & Cragin 2002)?³ Bu makalede PKK'nin Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasını takip eden dönemde ciddi zorluklarla

-
- 1- Bu makale 2009 yılı başında yazılmış ve 2010 yılında yayınlanan Nationalisms and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue (eds. Marlies CASIER & Joost JONGERDEN), Routledge; adlı kitapta yer almıştır. (Chp. 8, 143-162)
 - 2- Örneğin, Özcan PKK'nin bağımsız bir Kürdistan mücadelesinden vazgeçtiğini iddia etmiştir. Öte yandan, bu eleştiri yeni değildir. PKK muhalifleri aynı şeyi Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından çok önce de eleştiri konusu yapmışlardır. (Beşikçi 1992). Bizim tartışmamız farklıdır. Bu çalışmada, bir devlet kurulması ile bağımsızlık arasında ayırım yapılması gerektiğini iddia edeceğiz.
 - 3- Aydınlik Yol lideri Abimael Guzmán 1992'de Peru devlet güçleri tarafından tutuklanmış ve bunu takiben örgüt ivmesini kaybetmiştir. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra Türkiye'nin de benzer bir başarı yakaladığı düşünülüyordu. (Hoffman & Cragin 2002).

karşılaştığını, fakat bir dönüşümler dizisiyle kendini yeniden toparlamayı başardığını iddia edeceğiz. PKK'nin 2000'lerde ideoloji, siyaset ve örgütlenme alanlarında geçirdiği değişimlerin bazılarını inceleyeceğiz. Ve PKK'nin ne birleşmiş bir Kürdistan fikrinden ne de Türkiye'de radikal siyasal değişikliklere yol açma çabasından vazgeçtiğini, fakat bu hedeflere yeni yollarla ulaşmaya çalıştığını iddia edeceğiz. Dahası, PKK marjinal bir noktaya itilmemiş, aksine hem güçlü bir pan-Kürdist siyasi aktör hem de Türkiye siyasetinde önemli bir belirleyen olarak konumunu korumuştur.

Bu bölümde PKK'deki değişiklikleri partinin kendi perspektifinden anlamaya çalışacağız. Veriler, kongre raporları ve resmi kararlar gibi temel PKK belgelerinin yanında, Abdullah Öcalan'ın savunma metinleri ve hapishane notlarının incelenmesi yoluyla toplanmıştır. Bu makale üç bölümden oluşuyor. İlk bölümde Abdullah Öcalan'ın yaklaşık yirmi yıl yaşamış olduğu Suriye'yi terk etmeye zorlandığı ve sonunda Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirildiği 1998 sonbaharı ve 1999 Ağustos'u arasındaki gelişmeleri değerlendireceğiz. İkinci bölümde PKK'nin Öcalan'ın tutuklanmasından sonra geçirdiği değişikliklere daha yakından bakacağız. PKK'nin örgütsel yapısını (klasik bir siyasi partiden bir parti kompleksine dönüşmesi), ideolojisini (devletçi yaklaşımın Türkiye'de radikal değişimi öngören demokratik cumhuriyet ve Kürdistan'da toplum inşasına çalışan demokratik konfederalizmi merkeze alan yeni bir yaklaşıma dönüşmesi) ve siyasi-askeri mücadelesini (askeri yenilgi ya da devlet ordusunun Türkiye Kürdistanı'ndan çekilmesini hedefleyen klasik halk savaşından siyasi çözümü hedefleyen bir yaklaşıma dönüşmesini) inceleyeceğiz.⁴

Şok ve Geri Çekilme

16 Şubat 1999'da Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit olağandışı bir basın konferansında manşetleri sarsan ve dünyanın dört bir yanındaki Kürt topluluklarını şoke eden bir açıklama yaptı: PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmişti: "[Abdullah Öcalan] sabah 3'te Türkiye'ye ulaştı. Operasyon, İstihbarat Teşkilatımız ve Genel Kurmayımızın tamamen uyumlu işbirliği sayesinde gerçekleştirildi" (Yetkin, 2004: 177).

Haberler Suriye'ye gitmek üzere 1979 Temmuz'unda Türkiye'den ayrılmış olan Öcalan'ın yirmi senedir peşinde olan Türk devleti için gerçek olamayacak kadar iyiydi. Takip ciddi anlamda Ankara'nın Suriye rejimi üstünde artan baskısı üzerine Öcalan'ın Suriye'den ayrılmak zorunda bırakıldığı 9 Ekim 1998'de başlamıştı. Bu yılın yazından başlayarak, önce Türkiye'nin ordu kumandanları ardından cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere politikacıları, Suriye'yi PKK'ye desteğinden dolayı açık olarak savaşla tehdit etmişlerdi. Tehdidin ne kadar gerçek olduğu tartışmalıdır, fakat

4- Bu perspektiften bakarsak Aydınlik Yol yerine IRA ile benzerlik kurmak gerekmektedir.

Suriye bu tehdidi ciddiye almıştır (Bila 2004: 76-8). Ayrılmasına dair mesaj Öcalan'a Suriye başkan yardımcısı Abdülhalim Haddam tarafından iletilmişti (Sabah, 17 Şubat 2006).

Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, ilerleyen günlerde çeşitli Avrupa ülkelerinde siyasi sığınma arayan ve bu süreçte 'Uçan Hollandalı'ya (Gunter 2008: 60)¹⁴ dönüşen Kürt lider için geri sayımın başlangıcı olmuştur. Bu uzun yolculuk dâhilinde, Öcalan Yunan elçiliğinin kendisine koruma sağladığı Nairobi'ye (Kenya) ulaşmadan önce Rusya, İtalya ve Yunanistan'dan geçti. Sonrasında, Öcalan güvenli bir bölgeye götürüldüğü izlenimi altında elçilikten havaalanına giderken yakalanarak Türk istihbarat görevlilerine teslim edildi. Ecevit'in yukarıda aktardığımız, sadece Türk otoritelerini ön plana çıkaran yorumlarının aksine, ABD'nin bu gizli operasyonda önemli bir rol oynadığına ilişkin yaygın bir kanaat vardır (The New York Times, 20 Şubat 1999).

Kürt sempatanları ve PKK militanları dünya çapında mitingler, gösteriler ve Yunan elçiliklerinin basılması şeklinde olaya öfkeyle **tepkî göstermiştir**⁶. PKK liderinin peşine düşülmesi ve de yakalanmasını protesto etmek için, Ekim 1998 ile Şubat 1999 arasında yetmiş beş kişi kendini ateşe vermiştir (Özcan 2006: 278-9).

Kürtlerin Öcalan'ın yakalanmasına tepkisi Kürt ulusal hareketinin hem ne ölçüde bir ulusüstü fenomen haline geldiğini hem de dünyanın dört bir yanındaki Kürtlerin safları sıklaştırması açısından birliğini göstermiştir (Bruinessen 2000).⁴ Kargaşa ve şiddet, sükûnet çağrısı yapan Öcalan'ın ilk açıklamalarıyla sona ermiştir.

Kürtlere ilişkin bölgesel ve uluslararası politikalar Öcalan olayının sonuçlanmasında önemli rol oynamıştır. Önceki dönemde çatışan Irak'taki iki Kürt Partisi (Kürdistan Demokrat Partisi, KDP ve Kürdistan Yurtseverler Birliği, PUK) arasındaki Eylül 1998 tarihli Washington Anlaşması'yla ABD yönetimi, Kürtler için 1996'dan beri ABD Dışişleri Bakanlığı Yabancı Terör Örgütleri listesinde bulunan PKK'ye (ya da onun liderine) yer vermeyen yeni bir proje tasarlamıştı. Anlaşma'nın yedi

-
- 5- Uçan Hollandalı, halk efsanesine göre, asla eve dönemeyen ve sonsuza kadar okyanusta yüzmeye mahkum olan bir hayalet gemidir.
 - 6- Yunan hükümeti Öcalan'ın yakalanması ve kaçırılmasından sorumlu tutuluyordu. Öcalan'ın hem Yunanistan'da hem Kenya'daki Yunan büyükelçiliğinde kalmış olduğu gerçeği Yunanistan'ın Öcalan'ın Türkiye'ye iade edilmesinde parmağı olmasının kanıtı olarak görülüyordu ve Yunan hükümeti açısından bir utanç kaynağına dönüşerek üç bakanın istifasıyla sonuçlandı.
 - 7- Türkler arasında da milliyetçi duygular Öcalan'ın Suriye'den ayrılmasından sonra tavan yaptı. Yakalanma sırasında Türk medyasının milliyetçi kampanyalarının bir analizi için bakınız, Esra Ercan Bilgiç (2008), takip eden dönemde ana milliyetçi partinin başarısının bir analizi için bakınız Yavuz (2002) referanslarda

maddeinden dördüncüsü, açıkça "PKK'ye hiç bir taviz verilmeyeceğini ve Irak Kürdistan'ında üslenmelerine izin verilmeyeceğini" belirtiyordu (Stansfield 2003: 102). Bundan sonra ABD hükümeti PKK'ye karşı savaşta aktif olarak rol aldı. Başbakan Ecevit ABD'nin Öcalan'ın yakalanmasına neden yardım ettiğini anlamadığını söylese de (Yetkin 2004: 148), CIA ile operasyon esnasında direkt iletişim içinde olan Milli İstihbarat Teşkilatı'nın müsteşar yardımcısı, Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edildiği sırada Amerika'nın Kuzey Irak politikaları açısından engel teşkil ettiğini kabul etti (Vatan, 16 Ekim 2008). Uluslararası politika düzeyinde, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte dünya çapında kurtuluş hareketleri için hareket kabiliyeti yaratan olumlu ikilik sona ermişti. Sovyetler Birliği'nin dolaylı korumasını yitiren Suriye, (ABD tarafından desteklenen) Türkiye'nin olası müdahalesi karşısında savunmasız hale geldi. Sonuç olarak bölgesel düzeyde ve dünya çapındaki gelişmeler PKK'yi saldırıya açık hale getirdi.

PKK ve Abdullah Öcalan zorunluluğu avantaja çevirebileceklerini düşündüler. Öcalan kendisinin Avrupa'ya gitmesiyle PKK'nin ileri doğru bir adım attığını açıklamıştı: "Ankara'dan çıktık, partileştik; Ortadoğu'ya çıktık, ordulaştık; Avrupa'ya çıkışla devletleşeceğiz" (Öcalan 2000: 82). Fakat Suriye'den ayrılmasından itibaren, Öcalan ağır bir baskıya maruz kaldı. Rusya Federasyonu, İtalya ve Yunanistan'ı terk etmek durumunda kaldı ve Hollanda'ya girmesine izin verilmedi. PKK ve liderinin karşı karşıya kaldıkları dramatik değişikliklere hazırlıklı olmadıkları açıldı. Bu Öcalan'ın uzun yolculuğunun tümünde, Avrupa'ya çıkışı ile Avrupa'dan Afrika'ya geçişinin zorunlu ve başarısız oluşunda görülebilir – ve altı aydan kısa bir süre içinde (Ekim 1998'den Şubat 1999'a), PKK varoluşunun en dramatik olayıyla karşı karşıya kaldı: liderlerinin bir numaralı düşmanlarının eline geçmesi.

Tutukluluk halinde ve vatana ihanet suçlarıyla yargılanırken, Öcalan yeni bir siyasi projenin oluşmasıyla da sonuçlanan savunması üzerine çalışmaya başladı. Bu proje, ikisi de demokrasi kavramının radikal biçimde yeniden ele alınmasını temel alan, demokratik cumhuriyet ve sonrasında demokratik konfederalizm terimleri etrafında şekillendi. Bu dönemde, gerilla kuvvetlerinin büyük çoğunluğunun Türkiye'den Kuzey Irak'ın dağlık bölgelerine çekilmelerini öngören tek taraflı ateşkes ilanı ve iki küçük militan grubunun (gerilla kuvvetlerinden ve Avrupa'daki siyasi kanattan sekizer kişi) teslim olması gibi siyasi jestlerle, Öcalan 'iyi niyetini' göstermeye ve diyalog için zemin hazırlamaya çalıştı. Kürt sorununa ilişkin beklentilerini minimum bir düzeye çekmiş, taleplerini 'Kürt halkının dilsel ve kültürel ifade özgürlüklerinin tanınması' ve devlet ve örgütün, iki tarafın askeri yaklaşımlarını terk etmesi ile sınırlamış gibi görünüyordu (Öcalan 1999: 93-5).

Tutuklanmasına, mahkûm edilmesine ve Marmara denizindeki yüksek güvenlikli İmralı adasında hapsedilmesine rağmen, Öcalan PKK'yi yönlendirmeye devam etmeyi başardı. Öcalan'ın hapisshanedeyken, partinin önemli sayıda kadro ve militanının sadakati sayesinde, liderlik konumunu

korumayı başarması kayda değerdir. Öte yandan, örgütü yönetme biçimi zamanla değişti. İlk yıllardan 2005'e kadar, Öcalan günlük olaylarla etrafıca ilgileniyor ve örgütün pratik işleyişine müdahale ediyordu. 2005'ten sonra, dünya ve bölge siyaseti ve PKK'nin karşı karşıya kaldığı güçlükler başta olmak üzere genel strateji konuları ile daha fazla alakadar olmaya başladı. Hem taktik hem stratejik liderlik yerine, şimdi esas olarak stratejik liderliği yürütüyor.

Öcalan'ın parti ve dış dünya ile temel iletişim kanalı avukatları ve yakın aile bireyleri ile olan düzenli görüşmeleridir. Türk avukatlarını haftada bir saat (ilk yıllarda bu haftada iki defaydı), yakın akrabalarını ayda bir saat görmesine müsaade edilmektedir. Bunlara ek olarak, ara sıra Avrupalı avukatları ve Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nden (Avrupa Konseyi'ndeki CPT) bir delegasyon ile görüşmektedir. Doğal olarak, tüm görüşmeler sıkı gözetim altında gerçekleşmekte ve ziyaretler sık sık engellenmektedir.⁴ Öcalan'ın televizyonu yoktur ve kitap ile makaleler avukatları tarafından kendisine iletilmektedir fakat bunların kendisine iletilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Temel bilgi kaynağı devlet kanalının yayını dışında bir şey çekmeyen bir radyodur.

Avukatlarıyla olan bu haftalık görüşmelerinde, Öcalan partinin temel ideologu konumunu ortaya koyan iki grup metin üretmiştir. Birincisi, avukatlarına el yazısı olarak iletilen ve parti için temel ideolojik referans haline gelen savunma metinleridir. İkincisi avukatların görüşmeler sırasında aldıkları notlardır. Öcalan'ın avukatlarından birinin anlattığına göre:

“Görüşmeleri daha önce giden 4 avukat ayrı ayrı not ediyordu, ada dönüşü bu notlar birleştirilerek bir görüşme notu oluşturuluyordu. İlk başlarda çıkarken notlarımız alınmıyordu. Daha sonraları notlarımız alınıyor, fotokopisi çekilip bize veriliyordu. 2005'ten sonra hiç verilmemeye başlandı. O günden sonra dinleyerek aklımızda tutuyor, dönüşte yazılı hale getiriyoruz” (Şakar 2008).

Alınan notlar, derlenerek oluşturulan görüşme notları Kürt TV kanalları, haber ajansları ve gazeteler yoluyla kamuya ulaştırılmaktadır. Bunlar genelde güncel siyasi meselelere değinirler. Görüşmeler gerçekte Öcalan'ın bölge ve dünya politikası ile PKK'nin karşı karşıya kaldığı tehlikeler hakkında yorum yaptığı bir dizi haftalık mesajın PKK taraftarlarına iletilmesine hizmet etmektedir. Diğer şeylerin yanında, Öcalan güncel siyasi gelişmeler ışığında

8- 1999'dan 2007'ye kadarki dokuz yıl içinde Öcalan avukatlarıyla toplamda 283 defa görüşmüştür (1999: 60; 2000: 37; 2001: 40; 2002: 35; 2003: 21; 2004: 25; 2005: 14; 2006: 22; 2007: 29).

(<http://www.firatnews.com/index.php?rupel=arsiv&anf=nuce&nuceID=38551>).

demokratik cumhuriyet ve demokratik konfederalizm **projelerini açıklamıştır.**⁹

PKK'nin Örgütsel Yapısının Dönüşümü

Partiya Karkerên Kurdistan 1978'de siyasi bir parti olarak kurulduğunda, temel parti temsilcisi olarak bir Genel Sekreteri ve doğrudan pratikten sorumlu bir Yürütme Komitesi'ni içeren komünist partilerin klasik örgütlenme yapısına sahipti. En yüksek yürütme organı Merkez Komitesi ve partinin en yüksek karar alma merci Parti Kongresi'ydi. Yıllar geçtikçe, PKK daha karmaşık bir yapı haline geldi. Örneğin, 1995'te İsmet İmset partinin örgütlenmesi hakkında şu yorumu yapmıştır:

“Şu anda, PKK partinin kendisinden ibaret bir ana siyasi yapıdan oluşmaktadır. Pratikte, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (ERNK) ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu (ARGK) yürütme organları iken, bu yapı yasama organı olarak işler. Örgütün siyasi, sosyal ve askeri araçları oldukça karışıktır. Terörist organizasyonlar gibi gizli küçük bir grup halinde işlemez, iyi örgütlenmiş, büyük ve komplike bir makinadır. Her işlev ve ya aktivite ayrı komitelerce yürütülür.” (İmset 1995).

Bugün, organizasyon daha da komplike bir hale gelmiştir ve PKK diye bahsettiğimiz aslında bir parti kompleksidir, (bir parti olarak PKK dâhil olmak üzere) çeşitli parti ve örgütlerin oluşturduğu bir bileşimdir: Irak, Suriye ve İran'daki ¹⁰ kardeş partiler, kadınları örgütleyen bir eş-parti,¹¹ silahlı örgütler ve halk cephesi olarak Kongra-Gel. Bu yapıyı geleneksel bir örgüt akış şeması ile göstermek zordur. PKK üyeleri ve sempatanları Abdullah Öcalan'ı güneş olarak tabir ettiğinden, bu benzetmeyi geliştirebilir ve parti kompleksinin örgütlenişini bir gezegen sistemine benzetebiliriz:

-
- 9- Bu inisiyatifin kavramsal izahı için hapisane notlarına bakınız: <http://www.gundem-nline.com/haber.asp?id=35>
- 10- Irak: *Partiya Çareserîya Demokratîk a Kurdistanê* (Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi), PÇDK 2002'de kuruldu; Suriye: Partiya Yekîti ya Demokratîk (Demokratik Birlik Partisi), PYD 2004'te kuruldu; İran: *Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê* (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi), PJAK Nisan 2004'te kuruldu.
- 11- PKK'de kadın örgütlenmesi uzun bir tarihe sahiptir. İlk Kadın Gerilla Birlikleri 1995'te kurulmuştur, bunu 1999'da ilk kadın partisi izlemiştir. Kadın partisinin adı pek çok defa değişmiştir – bugün *Partiya Azadiya Jin a Kurdistan*, PAJK, Kürdistan Kadın Özgürlük Partisi adı altında faaliyet göstermektedir. PAJK, cephe örgütü olan *Koma Jinen Bilind*, KJB (Yüce Kadınlar Topluluğu) ve kadın gerilla örgütü olan YJA-STAR (Özgür Kadın Birliği) ile birlikte, otonom olarak örgütlenmiş kadın grupları için ideolojik bir merkez teşkil etmektedir.

gezegenler (PKK, KONGRA-GEL,¹² KKK/KCK¹³ KNK,¹⁴ ve gerilla kuvvetleri¹⁵) bir güneşin (Abdullah Öcalan) yörüngesindedir ve bunlar etrafındaki yörüngelerde hareket eden çeşitli uydular vardır (kurumlar ve komiteler).

Bu komplike sistemi anlamak için, Öcalan'ın yakalanışından beri örgütsel yapıda gerçekleşen gelişmelerin tarihini incelemek gerekir. 1999 ve 2005 yılları arasında, PKK hareketi örgütsel yeniden yapılanmaya yönelik birçok kongre düzenlemiştir. Öcalan 1999'da yakalandığı esnada PKK, Kuzey Irak'ta altıncı kongresini düzenliyordu. Kongre, örgütün askeri kanadına savaşma yetkisi verilmesi ve yedi üyeden oluşan PKK Başkanlık Konseyi de dâhil olmak üzere parti birimlerinin seçilmesi ile hızla sona erdi. Olağanüstü durum nedeniyle, örgütün bütünlüğünü korumak ve Öcalan'ın yokluğunda liderlik fonksiyonlarını yerine getirebilmek amaçlarıyla PKK'nin örgütsel yapısı fazla değiştirilmedi.

Ocak 2000'de olağanüstü bir kongre düzenlendi. Bu yedinci kongre Öcalan'ın Demokratik Cumhuriyet projesine dayanan partinin yeni çizgisinin resmi kabulüne ilişkin olarak toplandı. Siyasi-ideolojik değişikliğe ek olarak, Kongre ciddi ölçüde örgütsel yeniden yapılanma kararı aldı. En önemli değişiklik eski ordu-cephe yapısının, ARGK ve ERNK'nin, bırakılması ve bunların yerini yeni yapılar olan HPG ve YDK'nın almasıydı. Bunlar sadece teknik değişiklikler değildi, bu değişiklikler askeri mücadeleye dayanan bir yaklaşımdan 'demokratik dönüşüme' doğru bir yaklaşıma büyük bir stratejik kaymayı içeren yeni ideolojik ve siyasi çizgiyi beraberinde getirdi. Bu kongreden sonra PKK radikal olarak yeniden yapılandı ve militanların yeniden eğitilmesine ilişkin bir kampanya başlatıldı.

PKK'nin sekizinci kongresi iki sene sonra, 2002'de yapıldı. Bu kongreyle,

-
- 12- *Kongra-Gel* PKK kompleksi içindeki halk cephesidir (PKK 2005: 97), 2000'de dağıtılmış olan ERNK'nin işlevlerini bir derecede devralmıştır. Halk Kongresi anlamına gelen adından da anlaşılacağı üzere Yasama birimi olarak görülebilir.
 - 13- *Koma Komalan Kurdistan* (Kürdistan Demokratik Konfederalizm), KKK, daha sonra *Koma Civakên Kurdistan* (Kürdistan Topluluklar Birliği), KCK ismini almıştır; hem Öcalan tarafından geliştirilen demokratik konfederalizm fikrini vücuda getiren bir konsept, hem ulus-devlete alternatif olarak sunulan bir toplumsal örgütlenmedir - bu Öcalan tarafından Ortadoğu'daki problemlerin çözümü için bir model olarak görülmektedir (Ayrıntılı bir tartışma için bkz. PKK 2005: 175-243). PKK parti kompleksinde, KCK tüm parti ve organizasyonların kendisi üstünden koordine edildiği yürütme organı olarak görülebilir.
 - 14- *Kongra Nefewîya Kurdistan* (Kürdistal Ulusal Kongresi), KNK Ortadoğu, Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Asya'daki Kürt diasporası temsilcileri ve Kürdistan'ın tüm bölgelerinden siyasi parti temsilcileri, dini ve kültürel kurumlar, bağımsız siyasi oluşumlar, entellektüeller ve Kürt olmayan etnik gruplardan oluşan Pan-Kürdist bir şemsiye örgüttür.
 - 15- Gerilla kuvvetleri temelde üç yapıda örgütlenmiştir: parti-hareketin askeri örgütünü oluşturan *Hêzên Parastina Gel* (Halk Savunma Güçleri), HPG, PJAK'ın siyasi amaçlarına paralel olarak çalışan *Hezî Rojhelatî Kurdistan* (Doğu Kürdistan Güçleri), HRK; ve kadın gerilla örgütü YJA-STAR (Özgür Kadın Birliği).

PKK tüm alanlarda aktivitelerini durdurdu ve *Kongreya Azadiya u Demokrasiya Kurdistanê*, KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) ismiyle yeni bir örgüt kuruldu. Bu, Öcalan'ın 'Demokratik Uygarlık Çizgisinde Barış ve Demokratik Çözüm' süreci önerisi üzerine temellenen örgütsel yeniden yapılanmanın tamamlanması sayesinde gerçekleştirilebildi. Öcalan'ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunduğu savunmasında açıkladığı gibi, bu süreç koordinasyon sağlayıcı bir örgütün oluşturulmasını amaçlıyordu. PKK sekizinci kongresinin "PKK KADEK'e Dönüşüyor" başlıklı sonuç bildirgesinde değişim şu şekilde açıklanıyordu:

[B]u temelde Kürdistan parçalarında ve bağlı ülkelerde somut koşullara uygun ve yeni çizginin uygulanmasına hizmet eden örgütlerin oluşmasını **[Kongremiz] kabul etti.16**

PKK'den KADEK'e dönüşüm basit bir isim değişikliğinden ibaret olmasa da, tarihsel ismin bırakılmasının PKK'nin destekçilerini etkileyeceği aşıkardı, hele liderlerinin yakalanmasının üstünden bu denli az zaman geçmişken. Bu sebeple resmi açıklamalarda (partinin) 'dağılması' ya da 'kapatılması' gibi sözcüklerden kaçınılıyordu:

... PKK biçimi artık [aşılmıştır], bu nedenlerle [Kongremiz] 4 Nisan tarihi itibarıyla her alanda PKK adıyla yürütülen faaliyetlerin durdurulduğunu kararlaştırdı. PKK'nin hayatta kalan dört kurucu üyesinin ve kuruluş sürecine katılmış olan çok sayıda kadrosunun katılımıyla gerçekleşen Kongremiz, bu temelde PKK adıyla yürütülecek her türlü faaliyet ve girişimin gayri meşru olduğunu karara bağladı.

Bu değişim parti kompleksinin yedinci kongreden beri içinde bulunduğu dönüşüm sürecinin yeni bir aşamaya ulaştığını öngörüyordu. Öncü parti olan ve tüm faaliyet alanlarını kontrol eden PKK, yerini parti kompleksindeki farklı parti ve örgütleri yönetmek yerine koordine edecek olan bir kongre örgütüne bırakıyordu. Bu kapsamda, Kürdistan'ın farklı bölgelerinde farklı partiler kuruldu. Öte yandan, KADEK, kurulur kurulmaz AB tarafından bir terörist örgüt olarak ilan edilmesi sebebiyle bu yeni başlangıcı devam ettirme kabiliyetini kaybetti. 11 Eylül sonrasında değişen atmosferi gösteren bu durum PKK'nin destekçileri arasında büyük bir öfke yarattı.

Değişen bu atmosferin bir başka yönü de, 2003 baharında ABD'nin Irak'ı işgali ve Baas rejiminin düşmesinin Kürt hareketlerini Irak Kürdistanı'nda yeni bir güç dengesinin oluşmasıyla ciddi bir biçimde etkilemesidir. Irak

Kürtlerinin kesin kazanımları karşısında PKK ve demokratik dönüşüm projesi alakasız görülmüş ve marjinalleşmiştir. ABD işgali ve Irak Kürtleri'nin statüsünün değişmesi PKK yapısını ve destekçilerini de doğrudan etkilemiştir.

Tüm bunların ortasında, Öcalan Yunanistan'daki davası ve yakalanmasına ilişkin sunduğu yeni savunması temelinde yeni bir örgütsel yapı önerdi. Örgütsel yeniden yapılanmaya ilişkin tartışma, Kasım 2003'te Öcalan'ın Kürdistan'ın tüm bölgelerini kapsayan fakat bir devlet-inşası projesi içermeyen bir Halk Kongresi kurulması önerisinin ilan edildiği yeni bir kongre ile sona erdi. Öcalan'a göre:

“KHK (Kürdistan Halk Kongresi) ... mevcut ulus-devletler ile sorunları barış içinde ve demokratik siyaset esasları ile çözmek biçiminde kendini tanımlayabilir. Mesele tek bir Kürdistan parçası olsaydı, bu tarz bir örgütlenme (bir Halk Kongresi) gerekmeylebilirdi. Ama parçalar ve ulus devletler birbirini şiddetle etkilediği için, bu tarz bir örgütlenme ve siyaset temsilciliğine ihtiyaç olmaktadır” (Öcalan 2003: 100-2).

Öcalan mevcut ulus-devletlere Kürt sorununun bölünme olmadan - Irak örneğinde oluşum evresinde görünenin aksine - çözülebileceğine ilişkin garanti vermeye çalıştı. İşgal ve Bağdat'taki rejimin devrilmesi, Güney Kürdistan'a yüksek derecede otonomi vererek Irak devletinin uzun vadeli toprak bütünlüğüne ilişkin varoluşsal soruların gündeme getirip daha da ileri derecede bir bağımsızlığa yol açacak gibi görünüyordu.¹⁷ Buna karşıt olarak, Öcalan “İkinci İsrail' olarak çok korkulan 'milliyetçi ve devletçi Kürdistan projesi' yerine” (Öcalan 2003: 97), Demokratik Kürdistan projesinin olumlu karşılanabileceğine inanıyordu. Kasım 2003 kongresiyle, Kongra-Gel (Kürdistan Halk Kongresi) kuruldu. Öte yandan bu adım kendisini Kürdistan'ın diğer bölgelerine bir model olarak sunmaya devam eden Irak Kürdistanı'ndan esen rüzgâra karşı durabilecek güçte olduğunu kanıtlamadı ve PKK safları Kongra-Gel'in kuruluş kongresi esnasında ve sonrasında ciddi şekilde etkilendi.

Kürt hareketi bu şekilde tarihindeki en önemli bölünmelerden birini yaşadı. PKK kadrolarından bir grup, Başkanlık Konseyi'nin iki üyesi ve (eski Avrupa temsilcisi de dâhil olmak üzere) uzun yıllardır görev yapan bir grup militan öncülüğünde *Partiya Welatpêrê Demokratîk* (Demokratik Yurtsever Parti), PWD olarak isimlendirdikleri yeni bir siyasi parti kurdular. Öte yandan, büyüklük, grup kompozisyonu ve siyasi atmosfer yeni bir parti

17- Bunlar en sonunda, hiçbir zaman 'doğal' bir ülke olmayan Irak'ın kaçınılmaz olarak üç bağımsız bölgeye (Kürt, Sünni ve Şii) ayrılacağı ve aslında pratik siyaset anlamında ayrılması gerektiği, yani Irak devletinin etkin olarak ortadan kaldırılması gerektiği fikrine yol açtı. Bu fikir ABD'de özellikle Peter Galbraith tarafından dile getirilmişti ve ABD (Bush) yönetim politikasına ters düşmekteydi.

yaratma inisiyatifi için uygun olsa da, PWD bir internet sitesi olmaktan öteye geçemedi (Özcan, 2007).

PWD'nin başarısızlığıyla birlikte, PKK içinde ve destekçileri arasında yaratılan karışıklık hareketi etkilemeye devam etti. 2003'ten 2005'e değin, neredeyse 1500 militan Kuzey Irak ve Avrupa'ya yerleşerek siyasi aktivitelerine devam etmemek üzere örgütten ayrıldı. Bu dönemde Öcalan ve PKK temelde hareketi düzene sokmakla uğraştılar. Bu amaçla, kısa aralıklarla kongreler toplandı. Kuruluş kongresinden sadece dört ay sonra, Kongra-Gel bölünme sorununu çözmek üzere bir olağanüstü kongre düzenledi. Öcalan demokratik konfederalizm terimini sunarak Demokratik Kürdistan(lar) projesini derinleştirmeye çalıştı.

Aynı zamanda, 2004'deki karışıklıklar esnasında, Öcalan PKK'nin ayrı bir parti olarak yeniden kurulmasıyla ilgilenecek bir Yeniden İnşa Hazırlık Komitesi'nin kurulmasına dair çağrı yaptı (PKK 2005). Bu 'yeni' PKK, eski klasik Leninist terminoloji kalıbındaki gibi bir öncü partiden ziyade, temelde kadrolarla alakalı, ideolojik ve felsefi bir güç öbekenmesi olarak tasarlanmıştı. Dahası Öcalan kadroları ve hareketi sarsan karışıklık yüzünden, PKK'yi yeniden bir teminat gücü olarak yapılandırmak istedi. Siyasi ve askeri aktiviteler ise HPG, HRK ve Kürdistan'ın her tarafındaki diğer partiler gibi başka askeri ve siyasi örgütlerle koordinasyon halinde olan KKK/KCK'nın kontrolüne bırakılmıştı.

PKK'nin yeniden yapılanma kongresi olan dokuzuncu kongre 28 Mart 2005'ten 4 Nisan 2005'e kadar sürdü.¹⁸ Yeniden kurulan PKK parti yapısı, *Parti Önderliği*,¹⁹ *Kongre*, iki *Eşbaşkan*, *Parti Meclisi*, *Yürütme Kurulu*, *Disiplin Kurulu* ve *Kurullar'dan* oluşmaktadır. Kongre partinin temel karar alma organıdır. Parti programı ve parti mevzuatını belirleme ve değiştirme yetkisine sahiptir. Eşbaşkanları, Parti Meclisi'ni ve Disiplin Kurulu'nu seçer. Kongre ayrıca Parti Meclisi ve Eşbaşkanların eylem ve aktivitelerini değerlendirme yetkisine de sahiptir, fakat Kongre'nin bu şekliyle parti kurumlarının üstünde olan Parti Önderliği'nin eylem ve aktivitelerini değerlendirme yetkisine değinilmemiştir. Kongre en azından her iki yılda bir defa, delegelerin en az 2/3'ünün katılımıyla toplanır. İki Kongre arasında, Parti Önderliği, Parti Meclisi ve Eşbaşkanlar ile birlikte en yüksek parti yetkilisidir. Eşbaşkanların biri erkek diğeri kadındır. Kongre tarafından üçte iki çoğunlukla seçilirler. Eğer iki turda üçte iki çoğunluk sağlanamazsa, basit çoğunluğun yeterli olduğu bir üçüncü tur düzenlenir. Yürütme Kurulu ve Parti Meclisi'ne bu kurumların işleyişinden de sorumlu olan Eşbaşkanlar liderlik eder.

Eskiden, *Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistan*, ARGK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş

18- Ağustos 2008'de bu tarih itibariyle son kongre olan onuncu kongre toplandı.

19- Parti Önderliği partinin ana teorik ve ideolojik kurumudur. Parti felsefesi, ahlaki, siyaseti ve stratejisini belirler. Bu işlev Abdullah Öcalan tarafından yerine getirilmektedir

Ordusu) ve halk cephesi örgütü *Enîya Rizgarîya Netewîya Kurdistan*, ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) PKK'nin yürütme kurumları olarak işlev görüyordu. Yukarıda bahsettiğimiz üzere, ARGK'nın yerini *Hêzên Parastîna Gel* (Halkın Savunma Güçleri), HPG ile birlikte İran Kürdistanı'ndaki HRK ve temel kadın gerilla gücü olan YJA-STAR alırken, ERNK'nın yerini *Yekîtiya Demokratîk a Gelê Kurd*, YDK (Kürt Demokratik Halk Birliği) aldı. Temel olarak Avrupa'daki Kürt diasporası arasında etkili olan YDK dağıtılarak yerine *Koordinasyona Civaka Demokratîk a Kurdistan* (Kürdistan Demokratik Toplum Koordinasyonu) kuruldu.²⁰ Günümüzde Türkiye'de ve Kürdistan'ın farklı bölgelerinde siyasi aktiviteler hepsi PKK'nin siyasi projesinin gerçekleştirilmesi için çabalayan değişik örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir.

İdeolojik Dönüşüm

Başlangıçta, 1978 manifestosunda, PKK tüm kolonyalizm biçimlerinin ortadan kaldırılması ve birleşik bir Kürdistan kurulması çağrılarını yapıyordu. Aynı zamanda, iki halk bağımsızlık mücadelesinde ortak olarak görüldüğünden, Türkiye'deki devrimci güçler birleştirilecekti. Bu noktada, PKK'nin ideolojik oluşumu o dönemdeki diğer ulusal kurtuluş mücadelelerinden çok da farklı değildi. Öte yandan, partinin gelişim süreci boyunca, Abdullah Öcalan, Rusya ve Çin'den ithal edilen geleneksel komünist doktrinden koparak orijinal bir sosyalizm anlayışı geliştirmeye çalıştı. Özellikle yakalanışından sonra, Öcalan, bu farklı sosyalizm ve devrim anlayışını iyice derinleştirdi. Bu PKK'nin Marksist-Leninist prensiplere dayalı klasik bir ulusal kurtuluş mücadelesinden, yüce bir lider figürüne dönüşen Abdullah Öcalan'da cisimleşen, nev'i şahsına münhasır bir örgüte doğru yapısal dönüşümüyle birlikte oldu.

2000'den sonra PKK'nin ideolojik çerçevesi Öcalan tarafından yazılan ve davalarının görüldüğü çeşitli mahkemelere sunulan savunma metinleri etrafında kuruldu. Savunmalar Türk mahkemelerine sunulanlar ve Strasbourg'daki (Fransa) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunulanlar ile (Yunanistan'dan çıkarılmasına ilişkin bir davayla ilgili olarak) Atina'daki bir mahkemeye sunulanlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Savunmalar, Kürtçe ve Türkçe ile diğer dillerde yayınlanmıştır. İlk grup temelde iki savunma metninden oluşur. Temel metinler, İmralı'daki mahkemeye sunulan savunma ve 1999'da Ankara'daki Temyiz Mahkemesi'ne sunulan ve 2001'de Urfa'daki yerel bir mahkemeye sunulan eklerdir. İlk gruptaki bu metinler, 'Kürt Sorununda Demokratik Çözüm Bildirgesi' ve 'Dicle-Fırat Havzasında

20- KCDK iddia edildiğine göre Kongra-Gel kapsamındadır ve diğer şeylerle birlikte dernekleri (Fed-Kom, Yek-Kom), çeşitli kitle örgütlerini ve gençlik örgütü Komalen Ciwan, öğrenci örgütü YXK, avukat ve hukukçular örgütü YHK, yazarlar birliği YNK, (Yezidi, Alevi, Müslüman gibi) çeşitli dini grup örgütleri ve işveren örgütü Karsaz gibi parti yapısındaki yan örgütleri koordine etmektedir

Tarih, Kutsallık ve Lanetin Simgesi: Urfa' isimleriyle yayımlanmışlardır. 2001'de AİHM'ye, 2003'te bir Atina mahkemesine ve 2004'te AİHM Yüksek Dairesi'ne sunulan ikinci gruptaki savunma metinleri, birlikte üç cilt oluşturan iki kitaptır. İki ciltlik ilk kitap 'Sümer Rahip Devleti'nden Demokratik Uygarlığa Doğru' ismiyle 2001'de yayınlanmış, PKK çevresinde Atina Savunması olarak bilinen ikinci kitap (ve üçüncü cilt) 'Özgür İnsan Savunması' olarak 2003'te, 'Bir Halkı Savunmak'²⁰olarak 2004'te yayımlanmıştır.²¹

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu savunma metinleri yayınlanmış ve PKK kongresi tarafından resmi parti çizgisi olarak kabul edilmiştir. İmralı'daki mahkemeye ve ardından Temyiz Mahkemesi'ne sunulan ilk gruptaki metinler, Öcalan'ın parti militanları ve Kürt halkının beklediği bir savunma pozisyonu almaması nedeniyle en şok edici olan metinler olmuşlardır. Aksine, Öcalan bağımsız bir devlet iddiasını reddederek, yerine yeni, 'gerçekten' demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti ve demokratik kon-federalizm projesini önermiştir. Bu yaklaşımı daha sonra da yinelemiştir: “[Savunmamda], ne klasik bir Kürt milliyetçiliği, ne de bunun sol tandanslı yorumunu denedim. Dönem bunu aşmıştı.” (Öcalan 1999: 10).²²

İlk metinler teorik ve ideolojik kaygılara sahip değildi; Öcalan'ın cumhuriyete karşı olmadığını fakat demokratik bir cumhuriyet için çabaladığını ifade ettiği bu metinler, 20. Yüzyıldaki Türk-Kürt çatışmasının tarihsel geçmişini temel alıyordu. Öcalan Mustafa Kemal'in de demokratik bir cumhuriyet kurmak niyetinde olduğunu fakat dış güçler tarafından sınırlandırıldığını iddia etti. Aslında, Öcalan'ın savunmaları içinde bu ilki, her ne kadar kendisi yasal bir savunma yapmakla meşgul olmadığını belirttiyse de, terimin geleneksel anlamıyla hakiki bir savunma olarak görülebilir (Öcalan 1999).

AİHM'ye sunulan ikinci grup savunma metinlerinde, Öcalan teorik düşüncelerini derinleştirdi. Bu üç cildin ilki, 'ilk devletli toplum' olan Sümerlere yoğunlaşan, Ortadoğu'da çıkmış olan uygarlığın tarihsel bir analiziydi. Öcalan, kitabın ilerleyen kısımlarında diğer toplumlar ve dönemlere ilişkin değerlendirmelerde bulunsa da, temel kaygısı devleti insanlığın 'ilk günü' olarak göstermekti. Kendisi sıklıkla 'dünyanın

21- İlk cilt ayrıca Pluto Press tarafından İngilizce olarak, *Hapishane Notları: Medeniyetin Kökleri* adıyla yayımlanmıştır (2007). Bu kitabın değerlendirmeleri için bakınız; Michael Gunter, *Middle East Policy* (Vol. XIV, Sonbahar 2007, No. 3), ve Stan Newens, *The Spokesman Journal* (no. 95, Mayıs 2007).

22- Çeşitli Kürt çevreleri arasında Öcalan'ın Türkiye devleti hakkındaki demeçleri ve kendi destekçilerinin şiddetten kaçınmaları gerektiğini söylemesi ile başlayan Öcalan karşıtı kampanya, İmralı Savunması ile zirveye ulaştı. Siyasi çevrelerdeki 'davayı satma' ve 'kendi kellesini kurtarma' suçlamaları akademik yazında “mahkemesinde PKK lideri Abdullah Öcalan kendini Kürtçe değil Türkçe savundu - *tabii buna savunma denirse*” gibi cümlelerle ifade ediliyordu (O'Leary, McGarry & Salih 2006: 12, vurgu eklenmiştir).

kendilerine ait bir devleti olmayan en büyük halkı' olarak tanımlanan bir toplumun önde gelen siyasi liderlerinden biri olduğundan bu durum şaşırtıcıydı ve başlangıçta Kürt çevrelerinde bir çeşit yabancılaşmanın (Brechtçi anlamda bir *Verfremdungseffekt'in*) önünü açtı. Öte yandan, Öcalan bağımsızlığın devlet-inşası yoluyla değil demokrasinin derinleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilebileceğini savunarak, sosyalist deneyler de dâhil olmak üzere, devlet eleştirisine devam etti. İlk savunma metinleri gibi, bu da hareketin yeni manifestosu olarak, Demokratik Toplum Manifestosu adıyla PKK'nin sekizinci kongresi sırasında 2002 yılında kabul edildi (Serxwebun, 2002).

AİHM'ye sunulan savunma metinlerinin ikinci cildinde, Öcalan yoğun olarak Kürt toplumu, tarihi ve özellikle PKK'nin rolüyle ilgileniyordu. Neolitik kültürün Kürt aşiretleri üzerindeki uzun süren etkisinden dolayı, Kürt toplumunu, devletli topluma karşıt bir tür doğal toplum ya da topluluk olarak, uygarlık tarihi içinde konumlandırıyordu. Ona göre, sınıf (devlet) toplumları ve modernleşme Kürtlerin mahvına sebep olmuştu ve PKK bu tehlikeli süreçte karşı direnişin sonuncu noktasıydı. Bu çerçevede, Öcalan PKK'nin sınırları ve sona ermesinden yıllar sonra dahi PKK'yi koşullandırmaya devam eden Soğuk Savaş'ın ideolojik-siyasi kısıtlamalarında sıkışıp kalmanın açmazını göstermeye çalıştı. Bu çalışmada, PKK tarihini geçmişteki hataları göz önünde bulundurarak değerlendirmeyi amaçladı.

Atina'daki bir mahkemeye ve AİHM Yüksek Dairesi'ne sunduğu daha sonraki savunma metinlerinde, Öcalan teorik fikirlerini bir radikal demokrasi anlayışına dönüştürdü. Bu – ulus ve devletin ötesinde bir demokrasi kavramı geliştirmeye çalışması yönüyle radikal – radikal demokrasi fikri iki proje içinde geliştirildi: demokratik cumhuriyet ve demokratik konfederalizm. Demokratik cumhuriyet projesi Türkiye Cumhuriyeti'nde bir reformu öngörüyordu. Demokrasinin milliyetçilikten ayrıştırılmasını amaçlıyordu. Esasında, 18. Yüzyılda, demokrasi vatandaşlık hakları ve herkesin herkesi yönetmesi olarak formüle edilmişti. Öte yandan, 19. ve 20. yüzyıllarda, modernite radikal demokrasi içeriğini kaybetmiş ve tek bir halkı temel alan, kültürel bir anlam kazanmıştı (Jongerden 2007: 7-8). Modern düşüncede kültürel homojenliğin modern devletin bir gerekliliği olduğunu ve milliyetçilik şeklinde kendisini yansıttığının ve yükselmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu iddia eden bir damar oluştu (Gellner 1983: 39). Modernitenin bu 'ulusal' hali dışlayıcı ve hoşgörüsüzdü, 'doğru' kültürel karakterlere sahip olmayan halkları (gerçekten ya da yapay bir biçimde) asimile olmak ya da göç etmek arasında seçim yapmaya zorluyordu, devletin ise asimilasyondan tehciye, etnik temizlik ve soykırıma²³ kadar çok çeşitli araçları vardı.(Gellner 1997: 240). Türkiye'de Kemalizm kültür temelli bir modernleşme projesi olarak formüle edildi ve

23- Bosna çatışmalarından beri etnik temizlik olarak bilinen ve 'savunmasız sivillerin evlerinden toplu olarak sürülmesi'ni içermekle birlikte bununla sınırlı olmayan bu olgu, BM tarafından bir soykırım biçimi olarak görülmektedir. (UN General Assembly RES/47/121, 1992, Preamble). Online: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm>

Kürtlere karşı sert asimilasyon politikaları ile sonuçlandı. Demokratik cumhuriyet önerisiyle, Öcalan vatandaşlık hakları temelinde bir demokrasi anlayışına dönmeyi savunuyordu.

Öcalan'ın radikal demokrasisi daha sonraki savunma metinlerinde demokratik konfederalizm terimiyle daha da gelişti. Demokratik konfederalizm bir 'öz demokratik yönetim' modeli olarak tanımlanmaktadır (Öcalan 2008: 32). Öcalan'a göre, “[bu proje] yerel toplulukların öz yönetimine dayanır ve yerel köy ve kent komünlerine, kent meclislerine, belediyelerine ve genel halk kongresine kadar uzanan demokratik bir süreçtir. yerel toplulukların kendilerini yönetmesini temel alır ve açık konseyler, şehir konseyleri, yerel meclisler ve daha büyük kongreler şeklinde örgütlenir. Vatandaşların kendileri devlet bazlı otoritelerin değil, bu tarz bir kendini yönetmenin amilleridir”. Bu kendi kendini yönetme yapılarının Kürdistan'da (ve Kürtlerin yaşadığı her yerde) inşa edilmesini önerdiğinden, demokratik konfederalizm Kürdistan ve Kürtlerin birleşmesi için ana mekanizma olarak görülmektedir. Öcalan'a göre, Kürt bağımsızlık hareketi böyle bir kendini örgütlenme sisteminin kurulması için çalışmalıdır. Bununla beraber KCK, böyle bir örgütlenme sistemi olarak kurulmuştur. Sonuçta demokratik konfederalizm projesi demokratik cumhuriyet projesi ile bağlantılıdır- ve dahası Öcalan'a göre özgür bir Kürdistan sadece demokratik bir Ortadoğu'da oluşabilir (a.g.e. 34-5; bkz. not 15).

Siyasi-askeri mücadelenin dönüşümü

Öcalan'ın ele geçirilmesinden sonra, temel kaygı PKK'nin geleceği idi: parti ayakta kalabilecek miydi? Buna bağlı olarak, PKK bir savunma pozisyonu aldı. Hareket için, Öcalan'ın 1999'daki davası ve 2003'te partinin yeniden yapılanması arasındaki dönem bir geri çekilme ve kendini takviye dönemi idi. PKK taleplerini aşağıya çekti, askeri faaliyetlerini durdurdu ve gerilla kuvvetlerinin çoğunluğunu Türkiye'den Kuzey Irak'a çekerek içe döndüğü izlenimini verdi. Siyasi faaliyetler Öcalan'ın davası, özelde de idam cezasına yönelik olarak sınırlandırıldı.

Öcalan, Ankara'daki Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından vatana ihanet ve bölücülük suçlarından hüküm giydi ve Haziran 1999'da ölüm cezasına çarptırıldı. Bundan kısa süre sonra, Temmuz'da, Avrupa Parlamentosu hükmü kınayan ve yargısal sürecin geçerliliğini (örneğin mahkemede bir askeri yargıç bulunmaktaydı) sorgulayan bir karar aldı.²⁴ Bu arada, Türkiye'nin AB aday üyeliği başvurusu tamamlanmanın son basamaklarındaydı. Yani, Öcalan davası hassas bir konuydu. Sonuç olarak,

24- AB kararı ayrıca başlangıç kısmında, Türkiye'nin 1984'ten beri idam cezası konusunda fiilen resmi geciktirme uyguladığını ve idam cezasını kaldıran bir yasa tasarısının an itibarı ile Ankara'da bir parlamento komisyonu tarafından incelenmekte olduğunu belirtiyordu. Bkz. <http://www.europarl.europa.eu>

Temyiz Yüksek Mahkemesi'nin Kasım'da alt mahkeme kararlarını onaylaması sonucunda yasal sürecin tamamlanması ile birlikte, hükümet AİHM'in AİHM davayı görene kadar infazın ertelenmesine ilişkin istemini (Ekim 2000'de) kabul etmek durumunda kaldı (Gunter 2008: 85).²⁵

Ağustos 2002'de ölüm cezası kaldırıldı. Aynı dönemde, Türkiye AB üyesi olmaya aday ülke sıfatını kazandı ve AB uyum süreci dâhilinde, sınırlı Kürtçe yayına izin verilmesi de dâhil, pek çok yeni reform gerçekleştirdi. PKK bu gelişmelerde rolü olduğunu iddia ediyordu. Öte yandan, Türk yetkililer PKK'yi yenilmiş ve çözümlene halinde görüyorlardı. Tahmin edilebileceği gibi, DEHAP'ın (*Demokratik Halk Partisi*) Kasım 2002 seçimlerindeki kısmi başarısı - genel oyların 6.2'sini almasına rağmen yüzde onluk seçim barajını aşamasa da parti Kürt bölgesindeki önde gelen parti olmayı başardı- Türk yetkililerin Öcalan davası, PKK ve genel olarak Kürt sorunu hakkındaki tutumlarını değiştirmede. PKK lideri ömür boyu hapisteydi ve liderlik ettiği hareketin esas olarak beli bükülmüştü. Türk devletinin devrimci partinin oluşturduğu tehdide karşı genel yaklaşımı – ilan edilmese de belli edilen bir şekilde- zafer haliydi ve bu durumda Ankara'nın kontrolünün hafiflemesi mümkündü.

Bu 'Kürt Cephesinde Yeni Bir Şey Yok' atmosferi 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgali ile değişti. Irak Kürdistanı kendi kendini yöneten bir otonom bölge olarak tanınma şansını yakaladı ve pek çok Kürt için yeni bir cazibe merkezi haline geldi. PKK kendini çapraz ateş altında buldu: bir yandan yaygın olarak yeniden yapılanma sürecinin temel etkileriyle uğraşırken, diğer yandan da kendisini dönüştürmüş ve çoğunlukla aleyhinde olan bir bölgesel ve uluslararası ortamda buldu. Öcalan 2002'de PKK'nin KADEK'e dönüşmesinin bu yeni gerçeklikle başa çıkmakta yeterli olmayacağını anladı ve Atina'daki savunmasında yeni bir proje geliştirmeye çalıştı. Kürdistan Halk Kongresi bu çabanın sonucuydu. ABD öncülüğünde Kuzay Irak'ta gerçekleşen tepeden devlet-inşasına karşılık aşağıdan bir pan-Kürdist alternatif sunmayı amaçlıyordu. Ayrıca, Öcalan, savunma metinlerinde ana dilde eğitim kampanyaları da dâhil olmak üzere, daha aktif siyasi mücadele çağrısı yapıyordu.

Fakat, parti tarihindeki en ciddi örgütsel krizle karşı karşıya olduğu bu dönemde, bu girişim bölgedeki, özellikle de Irak Kürdistanı'ndaki değişimlerin PKK kadroları üzerindeki etkisini azımsıyordu. Bu anlamda, hareket 2004 ile 2005 arasında bir tür belirsizlik içinde iç ve dış gelişmelerle baş etmeye çalışıyordu. Bir belirsizlik dönemi içinde ileriye doğru

25- AİHM'deki yasal süreç 1999 boyunca Öcalan'ın yakalanmasından hemen sonra ve son kararın verilmesinden sonra yapılan başvurularla devam etti. Bkz. <http://www.khrp.org/content/view/178/2/> ve Trilsch & Rütth, 2006. Öcalan'ın tek başına hapsedilme, tecrit koşulları için bkz. <http://www.freedom-for-Öcalan.com/english/download/the-Öcalan-case.pdf>

ilerlemenin güçlüklerinden kaynaklanan bir kördüğüm, bir kilitlenme vardı. Aynı zamanda, 2004 yerel seçimlerinde, Kürt partisi DEHAP 1999'a kıyasla oy kaybetti. Bazı Kürt şehirlerinde çoğunluğu, iktidarda bulunan ve bir ulusal popülizm dalgası ile güç kazanan İslamcı AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) aldı. Krizlerin üstesinden gelmek için, PKK'nin militanları birarada tutan ana mekanizma olarak yeniden kurulması ve DTP (Demokratik Toplum Partisi) adıyla yeni bir Kürt partisi kurulması gibi, örgütsel adımlar atıldı. Bu arada, 1999 Ağustosundan beri yürürlükte olan tek taraflı ateşkes Haziran 2004'te sona erdirildi. Askeri kanat, HPG, daha aktif bir askeri çizgi belirleme kararını açıkladı. PKK bunun bir savaş ilanından ziyade kendini müdafaa olduğunu vurgulasa da, Kürt gerillalar ve Türk silahlı kuvvetleri arasındaki çatışmalar artarak devam etti ve 2007 ile 2008 yıllarında doruğa ulaştı.²⁶

Bu dönemde siyasi olarak PKK, Kürt dilinde eğitim kampanyası ve Türkiye'deki üç milyondan fazla Kürt tarafından imzalanan ve 'Öcalan'ın siyasi iradeleri olarak tanınmasını' isteyen Öcalan kampanyası gibi sivil kampanyalarda yoğunlaştı. Açıkça bir Kürt kimliği iddiası taşıyan ve esas olarak PKK'nin o dönemdeki politikalarıyla uyum halinde olan bu sivil faaliyetler, PKK'nin Türkiye'deki destekçilerinin siyasi gündemine hâkim oldu. Temmuz 2007 genel seçimlerinde 21 DTP adayından oluşan bir grubun seçilmesiyle, Kürt siyaseti Türkiye'nin siyasi gündemine daha içkin hale geldi. DTP, Öcalan'ın demokratik konfederalizm konseptiyle oldukça uyumlu olan Demokratik Özerklik Projesi'ni daha açık dile getirmeye başladı.

Öte yandan, Türkiye hükümeti, diplomatları ve ordusu ile birlikte, ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yoğunlaştı. Ankara ve Washington arasındaki ilişki Irak işgalinden dolayı zedelenmişti ve Türkiye PKK'ye karşı savaşında daha fazla destek bulmayı umuyordu.²⁷ Kasım 2007'de Türkiye başbakanı ve ABD başkanı arasında gerçekleşen bir görüşme sonrasında, ABD Kuzey Irak hava sahasını Türk askeri uçaklarının kullanımına açtı ve istihbarat paylaşımına başladı. Bu karar Kuzey Irak'taki gerilla üslerinin artan şekilde hava bombardımanına maruz kalmasıyla sonuçlandı. Şubat 2008'de Türkiye Kuzey Irak'a bir sınır-ötesi operasyon gerçekleştirdi. Türk tarafının beklentilerinin aksine, bu operasyon başarıyla sonuçlanmadı ve silahlı kuvvetler bir haftada geri çekildi. PKK ve destekçileri bunu gerilla güçlerinin direnişinin bir zaferi olarak gördüler. Aynı zamanda, daha sonra başlayan (ve halen devam eden) hava bombardımanları da PKK silahlı güçlerini etkisizleştirmeyi başaramadı.

26- Bu bölüme ilişkin eke bakınız.

27- Yüzden fazla milletvekilinden oluşan bir iktidar partisi isyancı grubu hükümetin Amerika'nın Irak'ı işgali için Türkiye'yi bir üs olarak kullanmasına izin vermesini önlemek için muhalefetle birlikte hareket etmiştir.

Bu arada, AKP dikkatini DTP'nin belediye başkanlıklarından çoğunu kontrol ettiği Kürt bölgesine daha fazla yoğunlaştırdı. AKP politikaları, Ocak 2009'da TRT bünyesinde 24 saat Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalının açılması gibi bazı kültürel reformlar yanında, ekonomik gelişme inisiyatiflerinden müteşekkildi. Sonraki seçim kampanyası (ulusal yerel seçim), Güneydoğu Türkiye'de AKP ve DTP arasında, DTP'nin zaferiyle sonuçlanan bir siyasi yarışmaya dönüştü. DTP, Mart 2009 yerel seçimlerinde büyük başarı gösterdi ²² ve Diyarbakır ile başka yedi önemli şehir dâhil olmak üzere yaklaşık 100 Kürt şehir ve ilçesini kazanarak kontrolü altındaki belediyelerin sayısını neredeyse ikiye katladı.

Türk kamuoyuna göre, DTP'nin, 'Güneydoğudaki tartışılmaz başarısıyla en azından bölgede ana aktör olarak kabul edilmesi', muhatap alınması gerekmektedir (Birand 2009; Ergin 2009). Bazı gazete yazarları, ana akım Türk medyasında nadiren görülebilecek önerilerle, PKK ve Öcalan'ı da olası bir diyalogun muhatapları arasında göstermişlerdir (Özkök 2009, Akinan 2009). Görünen o ki, PKK kendini yeniden yaratmakla kalmamış, ayrıca Türkiye siyasetinin ön cephesine de dönmüştür.

Sonuç: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?

PKK görünürdeki mağlubiyetinden sonra ciddi bir dönüşüm ve geri dönme kabiliyeti gösterdi. Burada, bu dönüşün örgütsel, ideolojik ve siyasi-askeri yönlerini tartıştık. Öcalan'ın sözlerini başka bir şekilde ifade edecek olursak, 'Ankara'dan çıkarak partileşen, Ortadoğu'ya açılarak ordulaşan hareketin Öcalan'ın Türkiye'ye 'dönüşü' ile güçlü bir sivil toplum hareketini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu dönüşün sonuçları önemlidir. Gerilla ordusu ile düzenli ordu arasındaki asimetrik savaşta, devlet güçleri siyaseten başarılı olmak için mağlup etmek zorundadır, fakat gerilla için mağlup olmamak yeterlidir. 'Gerilla kaybetmezse kazanır. Geleneksel ordu kazanmazsa kaybeder' (Henry Kissinger, Mack 1975 içinde: 184).

2000'lerin PKK için şimdiye kadarki en kritik dönem olduğu açıktır. PKK bu kritik deneyimi, kabaca üç farklı aşamada yaşamıştır: a) şok ve geri çekilme (1999), b) çıkmaz ve yeniden yapılanma (2000-2004) ve c) sahneye geri dönüş (2005'ten günümüze). Öcalan'ın yeni politikalarına ve PKK'ye yönelik bu dönemdeki Kürt ve sol eleştiriler, Türk devletine teslim olma ve hatta Genelkurmay'ın hizmetinde olma ithamlarından bağımsız ve birleşik bir devlet rüyasına elveda dedikleri çıkarsamasıyla hareketin geçmiş ve amaçlarından tamamen koptuğu suçlamalarına kadar uzanmaktadır.

Burada örgütsel, ideolojik ve siyasi-askeri mücadele çizgilerindeki değişimin izini sürmeye çalıştık. Örgütsel olarak PKK, Leninist tarzdaki her türlü

28- Türkiye çapında genel oyun %5.6'sını DTP almıştır.

faaliyeti yöneten öncü parti olmaktan çıkıp, kompleks bir partiler ve kurumlar sistemine evrilmiştir. Örgütsel yapıda ciddi değişiklikler olsa da, adanmış militanlar 'profesyonel tam zamanlı devrimciler' olarak başrolü işgal etmeye devam etmektedirler. Örgütsel düzeyde daha karmaşık bir yapıya - ya da etkileşen bir kurumlar kümesine- doğru dönüşüm, evrilen bir pratiğin yansımasıdır.

PKK'nin temel hedeflerinden biri bağımsız bir Kürdistan kurulması olmuştur, fakat bağımsızlığın yolu merkezi devlet-inşasından toplum-inşasına kaymıştır. Kurulduğu zaman, PKK birleşik, sosyalist bir Kürdistan, bir 'Halk Cumhuriyeti' kurmayı amaçlıyordu. Bugün ise bir demokratik konfederalizm projesinin gerçekleşmesini, Kürdistan Demokratik Toplumu'nun kurulmasını amaçlıyor. Bu birleşik Kürdistan idealinin terk edildiği anlamına gelmiyor, fakat bu ideale farklı bir yolla ulaşılmaya çalışılıyor. Nihai amaç olan bağımsızlık klasik bir devlet yapısının kazanılmasında değil, (akıllara konsey komünizmini getirecek şekilde) bir kendi kendini yönetme sisteminin kurulması ve geliştirilmesinde görülüyor. Tepeden, her şeyi kapsayan bir yönetim yapısı kuran klasik devlet inşa süreci yerine, gerçek bir demokratik konfederalizm ile Kürdistan aşağıdan yapılandırılmaya çalışılıyor.

Eleştirmenler Öcalan'ın ele geçirilmesinden sonra bağımsız bir devlet fikrinden vazgeçtiğini iddia etmiştir. Bu iddia iki açıdan yanlıştır. İlk olarak, PKK zaten daha 1993'te, ayrı bir devlet kurulması talebinden zımni olarak vazgeçerek, Türkiye'ye uzlaşma sinyali vermişti. Zamanında, Öcalan, o dönem kendi anlayışını net olarak ifade etmese de, bağımsızlık fikrinin ana akım düşünceden farklı olduğunu belirtmişti (bkz. Jongerden & Akkaya). İkinci olarak, Öcalan, bu yeni bağımsızlık belirlemesiyle, sadece bağımsız bir Kürdistan devleti fikrini (muhafaza edilecek ya da bırakılacak bir şeymişçesine) yeniden değerlendirmiyor fakat onu yeniden tahayyül ediyor. Öcalan'ın klasik ulus-devlet kavramını eleştirisi onu yeni bir siyaset kavrayışına getiriyor. Ulus-devleti zamanı geçmiş bir şey olarak görüyor ve yerine her yerde devlete bir alternatif olacak demokratik konfederalizm sistemini savunuyor.

Bu arada siyasi-askeri mücadele giderek DTP'nin taban örgütlenmesi ve (yerel ve genel) seçilmiş temsilcileriyle öncülük etmeye başladığı bir siyasi mücadele şekli alıyor. Özellikle 2007 ve 2009 seçimlerinden sonra, daha güçlü bir Kürt kamusalılığı oluşmuştur. Önde gelen bir Türk köşe yazarına göre: "Türkiye'nin 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı acı dolu dönemden sonra, topraklarında ayrı bir devlet kurulamaz; fakat güneydoğusunda ayrı bir siyasi coğrafya oluşmuştur" (Bila 2004: 10).

Öcalan'ın liderlik konumunun ve örgütün birliğinin göreceli korunması PKK'nin görünürdeki yenilgiden sonra siyaset sahnesine dönmesine katkıda bulunmuştur. Daha da önemlisi, PKK Türkiye'deki Kürt kimliğine ilişkin talepleri siyasi olarak canlı tutmayı başaramıştır. Bu esasında

PKK'nin ilgi ve aktivite yelpazesini genişletmesi için imkânlar yaratan ve bu yolla bir Kürt kamusalılığı için daha fazla alan açan yeni ideolojik ve siyasi yaklaşımların değerlendirilmesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Çatışma yoluyla devlet gücünün ele geçirilmesinden ziyade toplumun tüm yönleri ile dönüştürülmesinin amaçlanması sayesinde, PKK'nin faaliyetleri bugün daha geniş bir hareket alanına izin vermektedir. Belki de PKK'nin mücadele kapasitesi ve neredeyse mucizevi dönüşü, kuruluş dönemi ilkesinde yazılıdır: '*Berxwedan Jiyan e*' (*Direnmek Yaşamaktır*).

Referanslar

- Akinan, S. (2009) Online:
http://aksam.com.tr/2009/04/08/yazar/12219/serdar_akinan/guzel_gunler_yakinda_mi_.html (9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Beşikçi, İ. (1992) *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, İstanbul: Melsa Yayınları
- Bila, F. (2004) *Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler: Hangi PKK?*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bila, F. (2007) *Komutanlar Cephesi*, İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Bilgiç, E.E. (2008) *Vatan Millet Reyting: Televizyon Haberlerinde Milliyetçilik*, İstanbul: Evrensel Basım.
- Birand, M.A. (2009) Online:
<http://hursiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11343078&yazarid=298&tarih=2009-04-02>. (9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Ergin, S. (2009) Online:
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11326033> (9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Galbraith, P. (2006) *The End of Iraq: How American Incompetence Created a War Without End*, New York: Simon & Schuster.
- Gellner, E. (1983) *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell
- Gündem, 10 Nisan 2009. Online: <http://www.gundem-online.com/haber.asp?haberid=70785> (13 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Gunter, M. (2008) *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, New York: Palgrave Macmillan.
- Hoffman, B. & Cragin, K. (2002) "Four Lessons from Five Countries", *Rand Review*, Yaz 2002. Online:
<http://www.rand.org/publications/randreview/issues/rr.08.02/fourlessons.html> (12 Şubat 2009 tarihinde erişildi)
- İmset, İ. G. (1995) *The PKK: Freedom Fighters or Terrorists?*
 Online: <http://www.kurdistan.org/Articles/ismet.html> (14 Şubat 2009 tarihinde erişildi).
- Jongerden, J. (2007) *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds*, Leiden & Boston: Brill

Kutschera, C. (1994) "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", *Middle East Report*, No.189: 12-15.

Mack, A. (1975) "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", *World Politics*, 27 (2): 184-85.

Öcalan, A. (1999) *Declaration on the Democratic Solution of the Kurdish Question*, London: Mesopotamian Publishers.

Öcalan, A. (2000) "Roma Konuşmaları", *Weşanên Serxwebûn*, No. 102.

Öcalan, A. (2003) "Özgür İnsan Savunması", *Weşanen Serxwebun*, No. 128.

Öcalan, A. (2005) "Declaration of Democratic Confederalism in Kurdistan". Online:
http://www.freemedialibrary.com/index.php/Declaration_of_Democratic_Confederalism_in_Kurdistan.

Öcalan, A. (2008) *War and Peace in Kurdistan*, Cologne: International Initiative Freedom for Öcalan – Peace in Kurdistan.

Özcan, A.K. (2006) *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, Oxon: Routledge.

Özcan, A.K. (2007) "The Vacillating PKK: Can it be resurrected?", *Middle Eastern Studies*, 43(1): 107-124.

Özkök, E. (2009) Online. Available HTTP:
 <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11227167&yazarid=10&tarih=2009-03-17>> (accessed 9 April 2009).

PKK (2005) *PKK Yeniden İnşa Kongre Belgeleri*. İstanbul: Çetin Yayınları.

Sabah, 17 Şubat 2006. Online:
<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/02/17/gnd101.html> (5 Ocak 2009 tarihinde erişildi)

Stansfield, G.R.V. (2003) *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*, Oxon: Routledge

Şakar, M. (2008) "Kürtler Öcalan'a sahip çıksın". Online:
<http://www.rojaciwan.com/haber-32346.html> (12 Ocak 2009 tarihinde erişildi)

The New York Times, 20 Şubat 1999. Online:
<http://www.nytimes.com/1999/02/20/world/us-helped-turkey-find->

and-capture-kurd-rebel.html (5 Ocak 2009 tarihinde erişildi)

Trilsch, M & R  th, A. (2006) ‘‘  calan vs. Turkey’’. *The American Journal of International Law*, 100(1): 180-186.

Van Bruinessen, M. (1988) ‘‘Between Guerilla War and Political Murder: The Workers' Party of Kurdistan’’, *MERIP Middle East Report*, No. 153: 40-46

Van Bruinessen, M. (2000) ‘‘Turkey, Europe and the Kurds after the capture of Öcalan’’, in M. Van Bruinessen, (ed.) *Kurdish ethnonationalism versus nation-building states*, İstanbul: ISIS Press.

Vatan, 16 Ekim 2008. Online:

http://haber.vatanim.com.tr/haberdetay.asp?detay=Kurt_sorununun_cozumu_teroru_bitirir_203724_1&Newsid=203724 (6 Ocak 2009 tarihinde erişildi)

Yavuz, M. H. (2002) ‘‘The Politics of Fear: The Rise of the Nationalist Action Party (MHP) in Turkey’’, *The Middle East Journal*, 55(2): 200-220.

Yetkin, M. (2004) *Kürt Kapanı:   am'dan   mralı'ya   calan*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kullanılan web siteleri

<http://www.demokratiktoplumpartisi.com/belgeler/demokratik-ozerklik-projesi/>

<http://www.gundem-online.com>

<http://www.hpg-online.net>

<http://www.khrp.org>

<http://kongrakurdistan.net/Nu/>

<http://www.kurdistan.org/Current-Updates/kadek.html>

<http://www.pkk-info.com>

<http://www.rojaciwan.com>

<http://www.serxwebun.com>

<http://www.xs4all.nl/~kicadam/>

Tablo 1 : Katılım yeri ve Ölüm Yılı

	Memleket				
Sene	Türkiye	Suriye	İran	Irak	Toplam
2004	79	16	11	4	110
2005	102	32	11	1	148
2006	104	27	5	3	139
2007	156	22	21	2	201
2008	114	18	19	5	156
Toplam	555	115	67	15	754

Tablo 1.Katılım yeri ve Katılım Yılı

	Memleket				
Katılım Yılı	Türkiye	Suriye	İran	Irak	Toplam
1999'dan önce	176	30	7	11	224
1999-2003	310	83	45	2	440
2004'ten sonra	59	1	15	2	77
Toplam	545	114	67	15	741

Tablo 1.Cinsiyet ve Ölüm Yılı

	Cinsiyet	
Sene	Erkek	Kadın
2004	103	7
2005	124	24
2006	128	11
2007	179	22
2008	132	24
Toplam	666	28

Tüm tablolar:

<http://www.hpg-online.com/sehit/sehit_kunyeleri/index.html>

adresinden edinilen bilgilerle hazırlanmıştır. Burada ayrıca hayatlarını kaybeden gerillalar hakkında kişisel bilgiler de bulunmaktadır

Bir Kan Tutması Vakası: Aliza Marcus'un 'Kan ve İnanç' Kitabına Dair Eleştirel Bir Değerlendirme

Harun Ercan¹ & Alp Kanzık²

PKK hakkında üretilen metinlerin, yayınların ve makalelerin “akademik” bir niteliğe haiz olmadığı; liberal kalem erbabı, “modernleşmeci” emniyet görevlileri, “stratejik araştırmacılar” ve benzerleri³ tarafından artık kabul edilen bir gerçek. Kendi diliyle ifade edecek olursak, “terör örgütünü yenemedik çünkü örgüt hakkında tarafsız, bilimsel bilgi üretemedik” önermesi üzerine kurulu bu mantık, akademik bir suskunluğun veyahut oto-sansürün yerine “tarafsız” ve “bilimsel” bilgi ile (Türk devleti nezdinde) PKK'nin ne menem bir örgüt olduğunu ortaya çıkarma gayretinde. Üretilen bu tarafsız ve bilimsel bilgi ile “düşman”ı anlamak ve de yenmek daha da kolaylaşır diye buyuruyor bu mantık.

Aliza Marcus'un 2007 yılında *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence* başlığı ile yayınlanan ve *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*⁴ adıyla İletişim Yayınları tarafından Türkçe'ye çevrilen kitabı, niyetinden bağımsız

1- State University of New York at Binghamton, Doktora.

2- Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü, Doktora.

3- Özellikle son zamanlarda çoğalan bu alelde edebi eserlere iki temsili örnek vermek yeterli olabilir: Bkz. Özcan, Nihat Ali. *PKK (Kürdistan İşçi Partisi). Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, (Ankara: Asam Yayınları, 1999); Hanefi Avcı, *Halîçte Yaşayan Simonlar. Dün Devlet Bugün Cemaat*, (Ankara: Angora Kitapları, 2010), s. 93, 122.

4- Kitabın İngilizce başlığındaki “bağımsızlık” kelimesinin Türkçe çeviride kaybolduğunu geçerken belirtmekte fayda var; zira başlığın birebir çevirisi “PKK ve Kürt Bağımsızlık Mücadelesi” olmalı.

olarak, bu ihtiyaca karşılık verdiği iddiasıyla söz konusu kesimle de sınırlı olmayan geniş bir kamuoyu tarafından övüldü. Çeşitli değerlendirmelerin ortak yorumuna göre, mükemmel bir tarafsızlık, objektiflik halesiyle donatılmış bu kitap, “tarihsel” ve “bütünsel” yapısıyla PKK’yi her yönüyle açıklıyor, belli bir nedenselliğe oturtuyor, örgütün yapısını ve işleyişini “görünmeyen” ve “bilinmeyen” olaylar ve süreçleri su yüzüne çıkartarak ortaya koyuyordu. Türk olmayan bir gazetecinin, Türklerin yapmadığı bir “anlama gayreti”ne girişmesi takdire şayandı. Ve kitap bunu kuru sıkı milliyetçi ezberlere değil, birincil ve ikincil kaynaklardan derlenen veriler ve belgelere dayandırıyor. Söz konusu olan bir “PKK tarihi” idi ve de PKK’yi anlamak için böyle eserlerin devamının gelmesi gerekirdi.⁴

Kitap eklerindeki, gazete köşelerindeki, Internet sitelerindeki çeşitli olumlu **değerlendirmelere**⁶ göre kitap, PKK’yi “Kürt sorunu”nun tarihselliği içindeki yerine oturtuyor ve PKK’yi doğuran etkenin demokrasi eksikliği, şiddet fazlalığı olduğunu net bir biçimde ifade ediyordu. Zira, Kürt kimliği üzerindeki baskılar Kürtleri devlet ile başka bir alternatif olmayan PKK arasında tercih yapmaya zorluyordu.⁴ Bu değerlendirmelerin zımni (veya açık) iddiası ise belli bir “demokratikleşme” veya “demokratik açılım” süreciyle PKK’nin zemininin kaymasının, “marjinalleşerek” ve “anlamsızlaşarak” tarih sahnesini terk etmesinin mümkün ve gerekli olduğu olarak gözüküyordu.⁴

Marcus’un eserinin Türkçe önsözüne göre ise PKK, kuruluş ile mobilizasyon yıllarında, özellikle 1983-95 yılları arasında biçimlendiği için aynı kalan, “değişmemiş” bir örgüt idi; dolayısıyla, Öcalan’ın yakalanmasından sonraki süreç sadece “tamamlayıcı” bir nitelik taşımaktaydı (Marcus, 2009: 10-11). PKK temeli ve varlık nedeni bu yıllarda atılmış, inancını “kan” ile harmanlamış bir örgüttü ve de Kürtlerin özgürlüğünden çok Kürt muhaliflerinin, daha doğrusu Öcalan karşıtlarının tasfiyesi ile ilgilenmişti. Marcus’un kitabıyla, yıllar boyu “tarafsız” bir bilgiye ihtiyaç olmadan gerek devletlular gerekse resmi ideolojinin sivil yeniden-üreticileri tarafından tekrarlanan iddialar, Türk olmayan bir gazeteci tarafından -düşük yoğunluklu “Kürtçülüğü”ne rağmen- net bir biçimde ifade edilmişti; bu iddiaları destekleyen veriler, bilgiler ve hikâyeler derlenmişti; imanlar tazelenmişti.

-
- 5- Amaç, elbette sadece bir “anlama çabası” değildi, PKK ile Kürt sorunu arasındaki ilişkiyi “bilimsel olarak” görüp ikisinin ayrışmasının koşullarını tasavvur ederek pratiğe dökmektir.
 - 6- Olumlu değerlendirmelere birkaç örnek: Oğur, Yıldırım. “PKK’lilar Dağlarda Kekik Toplamıyor”, *Taraf*, 29 Haziran 2010; **Birand, Mehmet Ali. “AB için 2009 Yeni Bir Tarih”**, *Milliyet*, 15 Aralık 2007; **Tezkan, Mehmet. “Başka Hayatları Yakından Tanımak”**, *Milliyet*, 20 Mart 2010; “Kürt Sorununu Anlamak İçin”, *Newsweek Türkiye*, 6 Eylül 2009.
 - 7- Bkz. Alpay, Şahin. “PKK’nın Öyküsü: Kan ve İnanç”, *Zaman*, 24 Kasım 2007.
 - 8- Bkz. 3 no.lu dipnot. Ayrıca bkz. Çandar, Cengiz. “Ne İstedigimizi Biliyor muyuz?”, *Referans*, 25 Aralık 2007.

Fakat kitap, gördüğü ilgiye rağmen, derli toplu bir biçimde değerlendirilmedi. Kitap üzerine yapılan olumlu değerlendirmeler ne kadar “yeni” bir şey söylemiyorsa, genellikle olumlu değerlendirmeler arasına sıkıştırılmış kısık eleştiriler de açıkçası kitabı yanlış yerden olmasa da eksik bir biçimde hırpalıyordu. Bu kısık eleştiriler, haklı bir biçimde ve mantık gereği, Marcus'un vaktinde PKK'de aktif olarak çalışmış veya çalışmamış örgüt muhalifleri ile yaptığı röportajlara dayanarak ve halihazırdaki örgüt üyelerinin sesini ciddiye almayarak metodolojik bir yanlış güttüğü kanaatindeydi. PKK'sız bir PKK tarihi anlatılmaya çalışılmıştı. Fakat bütün bunlara rağmen bu “anlama” gayretini alkışlamak gerekirdi.

Marcus'un eserinin “akademik” bir eser olmadığı malum; bir gazeteci olarak Marcus da kendi eserine öyle bir iddia atfetmiyor. Marcus, uzun yıllar Türkiye'de Reuters için çalışmış, “1995'te Kürt köylerinin zorla boşaltılması üzerine yazdığı bir haber dolayısıyla” TCK'nın 312. maddesinde geçen, “halkı ırk, ... veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme” suçlamasıyla yargılanmış **bir gazeteci**.⁹ Marcus'un mesleğinden yola çıkarak akademik olmayan bir eseri “akademik”, teorik bir bagaj ile değerlendirmenin haksız olduğu söylenilebilir; fakat eserin üzerine yapııştırılan “tarafsız PKK tarihi” etiketi, kitabı çoktan akademik bir “başvuru kaynağı” haline getirmiş durumda.¹⁰ Bunu da elbette Marcus'un kendisiyle değil, Kürt hareketi hakkında üretilen sistematik, bilimsel bilginin eksikliği ile açıklamak gerek. Öbür yandan, kitabı siyasi düzlemde eleştirmek mübah ve gerekli olsa bile, Marcus'un görünür niyetinin PKK'yi Kürt mücadelesinin kendi dinamikleri ve ulusallığı içerisinde, yani 'referans'lı bir siyaset ekseninde eleştirmek olmadığını söylemek de gerekiyor.¹¹ Dolayısıyla, *Kan ve İnanç*'ı “gazetecilik hastalığı”¹² ile malul, yeni bir söz söylemeyen, aksine “eski sözler”in yeniden üretimi için cephanelik sağlayan bir “örgüt tarihi anlatısı” olarak görmek daha doğru olacaktır.

Bu minvalde, Marcus'un kitabının eleştirisi üzerine inşa edilen fakat salt bir kitap eleştirisi olarak kurgulanmayan bu yazı PKK veya genel olarak herhangi bir örgütün tarihini veya gelişimini “toplumsal hareketler” literatürünün basit varsayımlarına başvurmadan, söz konusu örgütleri tarihselliğinden soyutlayıp dondurarak, hatta ve hatta önderlerin

9- İletişim Yayınları'nın yazarı ve kitabı tanıtan kısa bir yazısı için bkz: <http://www.iletisim.com.tr/kitap/kanveinanc>.

10- Marcus'un da kaynak olarak kullandığı, “başvuru kaynağı” haline gelmiş diğer kitapları burada anmakta fayda var: bkz. Bila, Fikret. *Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler: Hangi PKK?*, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2004); Birand, Mehmet Ali. *Apo ve PKK*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993); Cemal, Hasan. *Kürtler*, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2003).

11- Aksi takdirde bu yazıyı 'akademik' bir eleştiri olarak değil de, siyasi bir polemik olarak kurgulamak gerekirdi.

12- Bu eleştiri gazeteciliğe yönelik bir eleştiri olmaktan ziyade, aşağıda belirteceğimiz gibi akademik düzlemde hâkim olan bir yaklaşımı hedefine alıyor.

“psikolojisi”ne indirgeyerek ve daha da önemlisi “ilişkisel” bağından kopararak anlatmanın yanlışlığı üzerine kurulu.¹³ Buradan yola çıkarak, Marcus'un kitabının Kürt hareketini ile Kürt kitlesinin dinamizmini anlayamadığını, daha doğrusu yanlış anladığını ve de ne PKK'nin dönüşümlerine ne de güncel politikaya dair bir şey söyleyemediğini iddia edeceğiz. Sayısı az olan ama çoğalacağı belli olan “PKK'yi anlama girişimleri”nin hemen hemen hepsinin belirttiğimiz “yanlış anlama”lardan malûl olduğu, olacağı ise aşikar. Dolayısıyla, Marcus'un kitabı bir arketipi ifade ediyor demekle sakınca yok.

Kan ve İnanç'ın Metodolojik Ahlakı

Marcus'un eseri, daha az önemsiz olmayan ve de bu temel zaaf ile ilişkili olan başka zaaflardan da mustarip. Öncelikle, hali hazırda örgüt üyesi olanların “bağımsız” düşünemeyeceği ve Öcalancılığın dışına çıkamayacağı ön kabulünden yola çıkarak, Marcus veri kaynağını örgüt içinde bulunmuş veya bulunmamış ve de büyük bir kısmı tanınmış PKK muhaliflerinden oluşturuyor. Marcus böyle bir eleştiriyi ciddiye aldığı için kitapta buna dair bir açıklama da yapıyor: “PKK'ya yakın olan kimi insanlar, çalışmanın PKK'dan ayrılmış bulunan kişilerle yaptığım görüşmelere dayanmasını eleştirdiler. Bu kişilere güvenilemeyeceğini söylüyorlardı. Bu doğru değil. Kitabımda, PKK'nın içindeki insanların, eğer konuşma imkanı bulsalar bugün ne söyleyeceklerini gösterdim... Ama bu imkana sahip değiller. Savaşın harareti içinde, PKK'daki tarihleri üzerine düşünecek ne zamanları ne de böylesi ilgileri var. Üstelik her şeyin ötesinde, PKK içindeki, yüksek sesle dillendirilmeyen kurallarla bağlar: Öcalan'ı eleştirmek, ölümle cezalandırılabilir bir saldırı addediliyor” (s. 10). Ve de: “Bu çalışmanın PKK üyelerince sağlanan bilgiye fazlasıyla bel bağladığından yakınlar olacak. Yasadışı ve şiddete dayalı bir hareketin içinde yer almış insanların sağlayacağı bilginin güvenilmez olduğu söylenecek... PKK'yı ya da benzeri herhangi bir örgütü gerçekten anlayabilmek için, o hareketin parçası olmuş insanlarla konuşmak gerekir (Çeşitli nedenlerle, ama asıl, halen PKK üyesi olanların serbestçe konuşması çok zor olduğundan, görüşmelerimi eski üyelerle sınırladım)” (s. 13). Halbuki, Kariene Westheim'in bu sayıda yayınladığımız “Dağları Seçmek: Alternatif bir Kimlik Projesi olarak PKK” makalesinde de somutlandığı gibi, temel bir metodolojik ahlaka bağlı kalarak (isim vermeyerek ve de görüşmeciye güven vererek) “resmi görüş”ün dışındaki bireysel hikayelere de erişmek mümkün. Kaldı ki, söz konusu olan PKK'nin üst düzey yöneticileri olduğu zaman bile Türk burjuva medyasının çeşitli organlarının bile PKK yöneticileri veya üyeleriyle sohbet etmekte zorlanmadıkları görülüyor. Dolayısıyla, kitabı PKK'siz bir PKK anlatısı veya, daha doğrusu, “muhaliflerinin gözünden PKK tarihi”

13- Böyle bir yaklaşımı kullanıp kullanmama ise akademik sermayeye sahip olup olmamakla, düzgün teorileri keşfedip keşfetmemekle alakalı değil elbette

olarak okumak mümkün. Kitaba atfedilen “objektiflik” ilk darbesini bu metodolojik açmazda yiyor.

Öbür yandan, kitap kullandığı bilgilerin birden çok kaynağa dayandığını öne sürüyor: “Çapraz-görüşmeler yaptığım gibi – örneğin, eski isyancılar çoğunlukla aynı eğitim kamplarında bulunmuş, aynı saldırılarda rol üstlenmiş ve aynı toplantılara katılmışlardı-, tarihleri ve olayları teyit edebilmek için mümkün olduğunda, yayımlanmış Türkçe ve yabancı kaynaklara da başvurdum. ... [E]ski PKK üyeleriyle görüşmeler bu kitabın çekirdeğini oluştursa ve asli yapıyı kursa bile, tek veri kaynağım bu görüşmeler değildi. Kitap, PKK'ya muhalefet eden tanınmış Kürtlerin yanı sıra bağımsız Türk ve Kürt eylemcilerle yapılan görüşmelerden, örgütün eski bağlantıları üzerine bilgi sağlayan bir dizi yabancı kaynaktan elde edilmiş verileri harmanlıyor”(s. 13).

Bir örgütün veya bir 'mesele'nin tarihini kişisel mülakatları “asli yapı” olarak kullanarak, yani uzun bir tarihsel dönemi kapsayan sistematik bir veri toplama işlemini ikinci plana atarak yapmak,¹⁴ farklı çevrelerden gelen farklı kişilerden edinilen çeşitli verilerin yarattığı (ve de alışıldık bir cımbızlama işlemine dayanan) bir esnekliği sağlayarak baştan bozuk ama buna rağmen bütünlük içinde gözükten bir tarihselliği ortaya çıkarıyor. Sözelimi herkesin “PKK uzmanı” kesildiği bir durumda ve de kitapta aktarılan verilerin eklektikliği düşünüldüğünde, ortak noktası PKK karşıtlığı olan farklı kişilerle yapılmış uzun mülakatlardan koparılan çeşitli cümlelerin yarattığı bu bütünlüğü doğrulamak veya yalanlamak mesele hakkında ampirik bilgi eksiliğinden yer yer zor olsa da bu yazı içerisinde daha çok Marcus'un analitik zafiyetleri üzerinde duracağız.

Kürt hareketi hakkında yapılan çalışmalarının henüz niceliksel ve niteliksel olarak tatmin edici seviyeye ulaşmamış olduğu akıllarda tutulacak olursa, toplumsal-siyasi hareketler literatürü içerisinde yapılmış sayısız çalışmanın biriktirdiği analitik araçlara, sorulara ve teorik yaklaşımlara yaslanarak Aliza Marcus'un çalışmasını değerlendirmenin kıymeti harbiyesi daha da belirginleşecektir.

Toplumsal Hareketler Literatürüne Kısa Bir Değini

Aliza Marcus'un Kürt hareketinin gelişimini ve dönüşümünü nasıl ele aldığına bakmadan önce, kalın hatlarla olsa bile bir hareketin nasıl

14- Marcus'un kuramadığı tarihsellik, ilginç bir biçimde, eski bir PKK üyesi olan Selahattin Çelik tarafından yazılan, Marcus'un da kullandığı *Ağrı Dağını Taşımak* başlıklı eserde kuruluyor. Bkz. Çelik, Selahattin, *Ağrı Dağını Taşımak: Çağdaş Kürt Halk Direnişi; Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Toplumsal Sonuçlar*, (İtalya: Zombon Verlag, 2000).

incelenmesi gerektiğine toplumsal hareketler külliyatının rehberliğinde bakmak gerekiyor. Toplumsal hareketler literatüründe kabul gören yaklaşıma göre, bir hareketin *dinamik* bir biçimde tarihsel olarak sürekli değiştiği göz önünde bulundurulmalı ve hareketin etkileşim halinde bulunduğu aktörler ile kurduğu ilişkiler bakımından da *interaktif* bir yöntem izlenmelidir (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001: 18). Marcus'un Kürt hareketinin ortaya çıkma, mobilizasyon ve düşüş süreçlerini belirleyerek dinamik bir çerçeve oturtma gayretinde olduğunu açıkken, diğer bir yandan Kürt hareketinin 1970'lerden 2000'li yıllara kadar yaşadığı süreçte Türk ordusu, hükümetler, Kürt kitleleri, Türkiye sol hareketi ve dış ülkeler gibi aktörlerle yaşadığı etkileşimleri de hesaba katan bir kavrayış oluşturma gayretinde olduğu da söylenebilir. Lakin Aliza Marcus'un bu çabaları, kendi içerisinde tutarlı bir analitik çerçeve oluşturmadığından dolayı *eklektik* dinamik-interaktif bir yöntem izlemektedir. Bununla birlikte, aktörlerin kendi iradeleri (*agency*) doğrultusunda icra ettiklerini hangi saiklerle ve ne gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiklerini ortaya koymak konusunda kayda değer bir biçimde çekingen kalarak ve oldukça siyasi bir konuda analitik olmaktan feragat ederek *tarafsız* görünmek gibi bir kaygıyla hareket ettiğinden ötürü Kürt hareketi hakkındaki genel geçer doğruları yeniden üreterek oldukça *tarafli* bir yöne savrulmaktadır.

Donatella della Porta'ya göre, politik şiddet kullanan toplumsal hareketleri incelerken üç farklı analiz seviyesinde bulunan dinamikler arasındaki ilişkiye bakmak gerekmektedir. Makro dinamikler devlet, sosyo-ekonomik dönüşümler gibi sistemik olguları içermekte, mezo dinamikler grup, örgüt, parti gibi organizasyonlara dair bir analiz seviyesi sunmakta ve mikro dinamikler ise bireylere dair konuları ele almaktadır (Della Porta, 1995: 10). Makro dinamiklerin toplumsal hareketler için ne gibi siyasi fırsatlar ve sınırlamalar getirdiğine bakmanın yanı sıra, politik şiddet kullanan örgütler bağlamında della Porta'nın altını kalınca çizdiği faktör devletin bu durumu nasıl idare ettiğinin incelenmesidir. Diğer bir deyişle, devletin örgütlerin eylemlerine nasıl cevap verdiği, ne gibi strateji-taktikler belirlediğinin tarihsel, hukuki ve konjonktürel eksenleri süreçleri temelinden şekillendirmektedir (s.10). Bir hareketin neden ve nasıl dönüştüğü elbette sadece devletlerin iradeleri doğrultusunda şekillenmemektedir. Süreci belirleyen etkileşimler çok farklı biçimlerde olabilir; kolluk kuvvetleri ile muhalefet edenler arasındaki bir çatışma, örgütlenme faaliyetleri, rejime muhalif eylemlilikler, makro siyasi gelişmeler veya devletin muhaliflere yönelik yaptığı baskının kendisi gibi önceki duruma göre *değişim* yaratan karşılaşmaların toplamı belirli bir etkileşim havuzu oluşturmaktadır.

Bir grup veya örgüt olarak toplumsal-siyasi meselelere dair ortaya bir iddia koyarken ve bu iddianın kitleler tarafından benimsenmesini isterken bireylerin bu dava uğruna aktif bir biçimde eylemlere katılmalarını, karşıt güçlerle çatışmalarını ve hatta yeri geldiğinde canlarını ortaya koymalarını sağlamak, sayısız etkileşimin gerçekleşmesi ile mümkün olur. Örgütsel bir

bağıllık yaratarak ve eylemler yaparak bir örgüt siyasi-toplumsal etkiler yaratma raddesine gelebilir veya baskılar, bölünmeler yüzünden ortadan kaybolabilir. Benzer etkileşimlerin gerçekleştiği vakalar muhtevaları itibariyle çok çeşitli görünse de, *mekanizma-süreç yaklaşımı* ile analitik araçlar olarak devşirilip birbirlerinden ayırt edilebilirler. Mekanizmalar, muğlak bir şekilde tanımlanmış olsalar da (Tarrow, Tily, 2007: 29), benzer etkileşimlerin-olayların kategorize edilmesi olarak anlaşılabilir. Örneğin *örgütlenme* mekanizması siyasi örgütlerin kitleleri mücadeleye katması için girdikleri etkileşimleri belirtirken *baskı-engelleme* mekanizması ise örgütlerin ortaya koydukları kitlesel eylemlere ve farklı mücadele yöntemlerine karşılık devletlerin ve hükümetlerin kullandıkları çeşitli iktidar teknikleridir. Bir hareketin deneyimlediği belirli bir *süreç* (mobilizasyon, radikalleşme veya çöküş) içerisinde mekanizmalar farklı şekillerde dizilirler. Örneğin *mobilizasyon* sürecinde örgütlenme, gelişen siyasi değişimleri fırsat/tehdit olarak görmek ve yeni mücadele repertuarları yaratmak gibi mekanizmalar bulunurken *çöküş* sürecinde farklı mekanizmaların bir araya geldiği görülür (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001). Yani mekanizmalar bir toplumsal hareket özelinde farklılaşabilse de, analitik olarak birbirleriyle ilişkili olduklarından nedenselliğe dair fikir verici niteliğe sahiptirler. Bir hareketin doğurduğu siyasi-toplumsal etkileşimlerin sistematik bir bilgi kaynağına dayanarak incelenmesi ise hareketlerin dönüşümünün *neden* ve *nasıl* gerçekleştiğini ortaya koyar.

Marcus'un Çalışmasındaki Analitik Sorunlar

Bu minvalde, Marcus'un ortaya koyduğu çerçevenin yeterli olmadığı üç temel noktada incelenebilir. Birinci yetersizlik, Marcus'un makro-mezo dinamikler arasındaki ilişkileri *sistematik* yani belirli bir analitik yöntemle bağlı kalarak ele alamadığından ötürü Türk devleti ile Kürt hareketi arasındaki etkileşimlerin ürettiği dinamiklerin sürece nasıl yön verdiğini ortaya koyamamasıdır. İkinci temel eksiklik ise Marcus'un mezo-mikro (hareket-bireyler/kitle) bağı üzerinde yeterince durmaması yüzünden hareketin ideolojik çerçevesinin ve kolektif kimlik olgusunun mobilizasyon sürecindeki etkilerini *neden* ve *nasıl* sorularını havada bırakarak analiz çerçevesinin dışına itmesidir. Üçüncü bir nokta ise; Türk devleti, Kürt hareketi, kitle, dış devletler-hareketler gibi aktörler ve bu yapıların farklı fragmanları arasında gerçekleşen siyasi etkileşimlerin nasıl işlediğini gösteren mekanizmaları sistematik-tarihsel bir yöntem kullanmaması yüzünden nedenselliği teknik olgulara ve PKK içerisindeki liderlik kültüne indirgemesidir. Bu sorunlar çalışmanın tanımsal kaldığı kısımlarından ziyade nedensellik iddiası olan bazı kilit noktalar temlinde incelenecektir.

Aliza Marcus'un çalışmasındaki temel zayıflık, sistematik bir bilgi kaynağı kullanmamasına koşut bir biçimde, Kürt hareketinin yarattığı siyasi-toplumsal etkileşimler deryasının tarihsel seyrini anlatırken *eklektik* bir yöntem izlemesidir. Bu eklektik yaklaşım yüzünden mekanizmalar birbirlerinden nedensel olarak kopuk bir biçimde ele alınırken

mekanizmaların *süreçler* ekseninde farklılaştığı gerçeği de konu dışı kalmaktadır. Bu bağlamda Marcus'un eklektik yaklaşımının *birinci* sonucu mekanizmalar arasındaki nedenselliği analitik zeminden kaydırarak olgudan ilişkiyi kendi varsayımsal tercihinin bırakmasıdır. Örnekleme gerekirse, 1990-93 yıllarında -mobilizasyon sürecinde- PKK'nin *örgütlenme* mekanizmasını işletebilmesi sonucunda örgüte katılımlar artarken, PKK kitlesel eylemlilik ve yeni gerilla taktikleri gibi sonuç veren *yeni mücadele yöntemleri* ortaya koyarak siyasi-toplumsal gücünü artırırken; '93 yılından sonra bir duraklama sürecine girmesinin temel nedeni Marcus'a göre Türk devletinin uygulamaya koyduğu topyekun savaş konsepti değildir. Marcus'a göre duraksamanın ardında yatan temel belirleyenler Türk devletinin gerillaya karşı mücadelesi bağlamında kendi hatalarından ders çıkarması, Türk ordusunun gerilla karşısında profesyonelleşmesi ve Öcalan'ın karar alma mekanizmasını tekelleştirmesidir (Marcus, 2009: 300-301). Halbuki, Marcus bu sonuca varmanın hemen öncesinde zorunlu Kürt göçünün gerilla mücadelesine verdiği zararları anarken (s. 297-299) sonrasında ise legal alanın *Kürdi* siyasete kapatıldığını sayfalarca anlatmasına rağmen (s. 301-308), neden-sonuç ilişkisi bağlamında baskı-engelleme pratiklerinin etkilerini ulaştığı sonuca yansıtmayarak görmezden gelmektedir. Nedenselliği ise askeri-teknik bir meşrulaştırma düzeyine indirgemektedir. Tarafsız bir yaklaşım geliştirmek adına Türk devletinin icra ettiği baskı-engelleme-tasfiye pratikleri çalışma içerisinde sadece bir *anlatı* olarak kalırken, Marcus'un varsayımları ise nedenselliğin bizatihi kendisi olarak okuyuculara sunulmaktadır.

Eklektik yaklaşımın *ikinci* sonucu ise ilgili mekanizmalar bağlamında gerçekleşen etkileşimlerin yoğunluğunun ve ürettiği sonuçların yıllar yılı nasıl değiştiğinin de es geçilmesidir. Marcus, baskı-engelleme-tasfiye pratiğinin stratejik bir bütünlük çerçevesinde devlet-ordu tarafından yürütüldüğünü görmeyip Kürt hareketinin sadece belirli fragmanlarına, ağırlıklı olarak da legal alan siyasetine yönelik baskının tarihsel seyrine odaklanmaktadır. Kürt kitlelerin, gerillanın, şehir kadrolarının ve yasal hareketin 1992 Diyarbakır MGK toplantısı sonrasında soluk kesen bir baskı-engelleme-tutuklama-tasfiye siyasetine maruz bırakıldığını ve bununla ilişkili bir biçimde Kürt hareketinin amaçları doğrultusunda ilerleyemeyip duraksadığını görünmez kılmaktadır. Yani siyaseten devletin PKK karşısında sonuç almasının nedeni uygulanan nispeten başarılı baskı politikası olarak görülmemektedir. Bu sürece yön veren esaslı bir aktör olarak Türk devletinin bir re-organizasyon süreciyle neredeyse tüm hukuki ve bürokratik kurumları ile askeri ve paramiliter ilişkilerini topyekûn savaş hizzasına çektiği hakikati uygun tabirle yumuşatılmaktadır. Bu yoğunlaştırılmış baskı rejiminin Kürt hareketi ve kitleler üzerinde yarattığı negatif etkiler çalışma içerisinde buharlaştırılmasa da baskı-engelleme mekanizmasının tarihsel dönüşümünden çıkarabilecek nedensellik rafa kaldırılmaktadır.

Peki bu noktada Türk devletinin strateji değiştirmesi derken neyi kast

etmekteyiz? 1992 yılının ikinci yarısı sonrasında: Anti-Terör Yasası bağlamında *Terörle Mücadele Dairesinin* kurulması, özel timlerin sayısının 4-5 binden 10 bine çıkarılması, MHP'li polislerin anahtar pozisyonlara getirilmesi, JİTEM ve Hizbullah'ın kontrgerilla faaliyetlerine korkunç bir ivme kazandırması, 1 milyondan fazla sayıda Kürt köylüsünü zor göç ettirme politikasının zirveye yıllarını yaşaması, Doğan Güreş-Mehmet Ağar- Tansu Çiller üçlüsünün tüm bunları Türk devleti içerisinde yeni bir klik olarak icra etmesi gibi bir dizi değişimle (Çelik, 2000: 110-114 ve 200-203) ispatlanan bir Özel Savaş stratejisidir bahsi edilen. Marcus'un eklektik çerçevesi içerisinde bu stratejinin Kürt hareketi ile kitleler üzerinde yarattığı usandırıcı, duraksatıcı ve sorgulatici etkilerini merkeze almaması ise kullandığı yöntemin süreci *tanımsal* olarak ele alıp varsayımsal olarak çıkarsama yapmasından ileri gelmektedir. Diğer bir deyişle, siyasi aktörlerin stratejik-taktiksel kararlarını iradeleri doğrultusunda pratiğe dökmeleriyle şekillenen bir süreç yaşandığı Marcus tarafından es geçilmektedir.

PKK'ye Değmeden Kabuğunu Kırmaya Çalışmak: Bir Kadir-i Mutlaklık Anlatısında Öcalan

Marcus'un çalışması boyunca sıklıkla karşılaşılan varsayımlarından bir tanesi de Öcalan'ın Kürt hareketi içerisindeki liderlik konumuna ilişkindir. 1990'lı yıllarda PKK içerisinde Öcalan'ın stratejik ve ideolojik kararlar üzerindeki etkisi tartışılmayacak kadar berrak olsa da, bu gerçekliğin nasıl vücuda geldiği, yani PKK içerisinde karar alma mekanizmasının hangi konjonktürel, örgütsel, makro-politik etkenlerle şekillendiği hakkında PKK'den ayrılmış olan kişilerin sağladığı bilgiler haricinde herhangi bir bilgi kaynağımız ne yazık ki hala yok. Marcus'un bu bilgi boşluğuna yaslanarak *sadece* PKK'den ayrılanlarla yaptığı derinlemesine görüşmeler üzerinden *nasıl* işlediğini bilmediğimiz –kendisinin de bilemediği- bir ilişkiler yumağının merkezine PKK liderliğini koyarak 1990'lardaki birçok kırılma noktasını buraya yaslanarak açıklamaya çalışması tartışmaya değerdir. Marcus'un çalışmasında konu edildiği kırılma noktalarından birisi Kürt hareketinin Türk devleti karşısında stratejik-taktiksel üstünlüğü ile geçen yıllardan sonra, 1992 yılı itibarıyla neden halk ayaklanması gerçekleştirmediği hakkındadır. Marcus'un neden-sonuç ilişkileri üzerinden çıkarım yaptığı noktalardan birisi olması hasebiyle bu kırılmaya odaklanmayı gerekli görüyoruz.

PKK'nin '92 yılına kadar tasfiye olmadan Türk devletinin güvenlik güçlerine karşı sonuç alan eylemler geliştirmesiyle birlikte bölgede bulunan birçok insanın PKK'nin bir halk ayaklanması örgütleyerek süreci tamamen kendi kontrolüne alacağına dair birtakım tartışmaların yaşandığı bilinmektedir. Marcus, PKK'nin kitlesel bir ayaklanmayı neden gerçekleştirmediğine yönelik çıkarım yaparken, Öcalan'ın kontrol dışına çıkabilecek bir halk ayaklanmasından yana olmadığından, kendi liderlik yeteneklerine çok güvendiğinden, esasen gerillaların sayısının ve gücünün artırılması yöntemi ile mücadeleye devam edilmesine inandığından ötürü PKK'nin savaşın

ölçeğini halk ayaklanması yönüne evirmediğini dile getirmektedir (Marcus, 2009: 242-244). Lakin Marcus, 1992 yılı içerisinde Kürt hareketinin şehirlerde gerçekleştirdiği sayısız eylemlerde kolluk kuvvetlerinin kitleler üzerine pervasızca ateş açıp onlarca insanın öldürüldüğünü, paramiliter güçlerin Kürt hareketi ile ilişkili olduğunu düşündüğü kişilere yönelik işlediği cinayetlerin sayısının nasıl bir artış içerisinde olduğunu belirtmesine rağmen (s. 235-242), halk ayaklanmasına dair çıkarım yaparken *kitlel* olasılığını –PKK nezdinde- sürece şekil veren bir dinamik olarak değerlendirmemektedir. Dönem itibarıyla olası ayaklanmaları ne pahasına olursa olsun bastırmaktan çekinmeyeceği ve temel mücadele amacı gerilla hareketi ile kitleler arasındaki bağı baskı yoluyla zayıflatmak olmasından anlaşılabilecek bir ordu karşısında, örgüt-kitle bağını toplu katliamlar üzerinden tam tersine çevirebilecek derecede riskli bir hamlenin PKK tarafından gerçekleştirilmemesini *esas*en Öcalan'ın parti lideri olarak aldığı kararlar üzerinden açıklamayı tatmin edici bulmak oldukça zor görünmektedir.¹⁴ Etkisi yadsınamayacak ama ne derecede ve nasıl bir mekanizma ile süreci yönlendirdiğini Marcus'un açıklama(ya)dığı ve henüz bilinmeyen bir olgu olarak PKK liderliğine bu derece rol atfetmek haliyle eldekilerle kestirilemeyecek olana dair eski PKK komutanlarına referans vererek yapılan soyut bir tespit olarak kalmaktadır.

Eğer toplumsal hareketlerin tarihsel analizini yapmak için karşılıklı etkileşimlere bakmak gerekiyorsa, Kürt hareketinin bu duraksama meselesinde nasıl bir rol oynadığının ve iradi sınırlarının da kuşkusuz ki muhasebesi yapmak icap eder. Selahattin Çelik'e göre, PKK'nin 1992 sonrası süreçte 'hatalar' olarak gördüğü noktaları şu şekilde sıralamaktadır:

“[PKK] pratikte legal zemine ve araçlara gerçek konumlarının ötesinde rol biçti. Legal zeminin gösterişine kanan PKK ve aydınlar, devlet kurumları ve iş dünyasında etkili konumda bulunan Kürt yurtseverlerinin siyasal kimliğinin açığa çıkmasına yol açtı... Birden bire toplumu yönetme konumuna gelen gerilla, kitleye açılırken çok açık verdi. Saflarındaki nicel şişkinliği, askeri yetkinleşme ve örgütsel sağlamlığa dönüştüremedi. Toplumun ilgisi aynı duyarlılıkla değerlendirilemedi. Sözde illegal olan cephe örgütlenmesi, hantal bir yapıda ve saldırılara açık oldu... Gerilla, insan hakları suçları işleyen bir devlete karşı

15- 1992 Ağustos'unda Şırnak'ta gerçekleşen kitlel gösteriler ve PKK eylemleri sonrasında evlerin yüzde 70'inin ordu tarafından tarandığı, beşi çocuk 22 kişinin öldüğü olaylar sonrasında Diyarbakır'da yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısında alınan bir karar Türk devletinin ayaklanma olasılığı karşısında aldığı tutumu net bir biçimde göstermektedir. Bu karar, “terör örgütünün; dağda, kırdan, şehirde, yurt dışında ve yurt içinde her yerde takip edilip gerekli darbenin mutlaka vurulacağı”nı vurgulamaktadır (MGK Basın Bildirisi, 27 Ağustos 1992).

savaştığından, kendisinin de insan hakları suçu işleyebileceğini ve bu ihlallerini halk adına sorgulayabilecek mekanizmaların oluşturulması gerektiğini hiç düşünmedi. Kendisinin her şeyin yaratıcı olduğu gerçeğine sığınarak, dönem için son derece önemli ve zorunlu legal siyasal kurumlaşmaya aşırı derecede müdahale etti... Bu kurumlar, gerillanın lojistik ve taktik ihtiyaçlarını gören araçlar olarak işlev gördüler. Halbuki bu kurumlar amaç olmalıydılar” (Çelik, 2000: 180-181).

Aliza Marcus'un da çalışması içerisinde deneyimlerine yer verdiği Çelik'e göre, PKK denge yılı olan '92 sonrası süreçte, iradesi dâhilinde gerçekleştirebilecekleri kıstasında mücadeleyi iki nedenden dolayı ileriye götüremedi: PKK'nin kendi iç organizasyonel yapısını toplum içerisinde ayakları yere basan siyasi kurumsallaşmalar yaratmak için yapılandıramaması ve mobilizasyon sürecinde illegal yapıyla kitle ilişkisini daha kapalı tutmak için yeterince temkinli davranmamış olamaması. Diğer bir deyişle, malum yıllarda sürece yön veren bir aktörlerden biri olan PKK'nin gerilla-halk ilişkisi bağlamında yaptıklarını ve yapamadıklarını tartmadan Öcalan faktörü ve Türk ordusunun savaş tecrübesi kazanması üzerinden nedensellik kurmak, neyin nasıl olduğu konusunda Marcus'un indirgemeci bir yol izlediğini göstermektedir. Sarkacın diğer yanında duran ve PKK'nin '91 yılı sonunda yaptığı dördüncü kongresinde aldığı “halk ayaklanmasının sürekliliği, kurtarılmış bölge, savaşın yaygınlaştırılması, halkın topyekün örgütlenmesi ve ordulaşması, savaş hükümeti, Kürdistan genelinde ulusal cephe ve ulusal kongre” (s. 169) yaratılması gibi hedeflerin kısmen gerçekleştirilebildiği ortada iken Kürt hareketinin iradi hamlelerini görmezden gelmenin “halk ayaklanması” tartışmasını fazlasıyla eksik bıraktığı söylenebilir. Çelik'in “içerden” sağladığı bu bilgiler, PKK'nin neden '92 yılı itibarı ile halk ayaklanmasına yönelmediğini anlamak için Marcus'un yaptığından daha derin ve kapsamlı bir hareket-kitle ilişkisi analizi yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Toparlayacak olursak, Aliza Marcus, kendi kıstaslarında tarafsız bir çalışma ortaya koymak adına devletin ve de Kürt hareketinin planlayarak yaptıklarını ve dahi yapamadıklarını analiz çerçevesine dâhil etmeyerek Kürt hareketi hakkında hakim söylem içerisindeki –Öcalan iktidarının mutlaklaştırılması gibi- genel geçer doğruları yeniden üretmektedir.

Bütün bunların ışığında, mülakatlardan yola çıkarak, Marcus PKK'nin Kürtlerin özgürlüğünü amaçlamaktan önce, Öcalan'ın kendi kişisel iktidarını güçlendirmek için kullandığı bir örgütsel araç olduğu sonucuna vardığını söylemek mümkün. Halbuki, söz konusu olan bir “örgüt” olduğu için ve de liderlerini veya önde gelen kişilerini örgütün genel yapısından ve de içinden çıktığı somut toplum yapısından ve de hapsoldükleri tarihsel-güncel sınırlardan soyutlayamayacağımız için, Marcus hatalı bir “Öcalancılık” analizi ile tarihi, mülakatlardan edindiği Öcalan karşıtı söylemi temellendirmek adına, yanlış okuyor.

İtina ile İdeoloji, Öznelik ve Değişim Gömülür: Kanda Kalmak

Marcus'un çalışmasında eksikliği göze çarpan bir diğer nokta ise Kürt hareketi ile kadrolar ve kitleler arasında bağların nasıl kurulduğuna ve dönüşümler geçirdiğine dair doyurucu bir cevap getirememesidir. D. Della Porta, bir kişinin hangi sebeplerle radikal bir örgüte katıldığını anlamak için kişinin içerisinde bulunduğu *toplumsal ağların*, kişide *kolektif kimlik* oluşma-oluşturulma sürecinin, yapılan eylemleri kişilerin gözünde meşrulaştıran *kolektif eylem çerçevesinin* (ideolojinin) ve bireyin kişisel olarak davaya bağlılığını sağlayan ne gibi motivasyonlar olduğunun ortaya konması gerektiğini belirtmiştir (Della Porta, 1995: 13). Tüm bu mekanizmalar bir çalışma içerisinde ele alınmadığında ne gibi zafiyetler doğmaktadır?

Bu boşluk baki kaldığında, bir toplumsal hareket olarak Kürt hareketinin kitle tabanında nasıl bir dönüşüm yarattığı, ideolojisiyle kitleleri nasıl değiştirdiği ve nasıl bir Kürtlük bilinci yarattığı gibi konular askıda kalmaktadır. Daha da önemlisi, ne tamamen kurgulanmış ne de külliyen gerçekliği açıklayan bir olgu olarak hareketlerin ideolojik çerçevesi bağlamında (Tarrow, 1998); Kürt hareketinin ideolojisinin kitleleri neden ve nasıl kendisine çekebildiği sorusu bu şekilde anlamsızlaştırılmaktadır. Marcus'un derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdiği eski PKK'lilerin harekete katılım hikayelerini detaylı bir biçimde aktarılması bir yana (Marcus, 2009: 181-185), -kayda değer bir kısmı muhafazakar bir toplumun kadın bireyleri olmakla birlikte- binlerce gerilla, on binlerce hareket kadrosu ve milyonları bulan bir kiteselliği kurmuş olan bir dinamğin nasıl ortaya çıkarıldığı da haliyle çarpık tanımlanmaktadır. Kitabın sonunda Kürtlerin PKK'ye saygı duyması üzerinden yapılan net bir belirleme dışında kitlelerin harekete neden destek verdiği hakkında Marcus'tan açık bir izahat ne yazık ki çalışması içerisinde duyamıyoruz. Hareketin ideolojik çerçevesi ile kitleler arasındaki bağın nasıl kurulduğu ve zamanla değiştiği ortaya konmazken, Marcus'un Kürt kimliği üzerindeki yapısal baskıları, dinamizmden soyutlansa bile, çalışmasının birçok yerinde ortaya koyduğunun hakkını ise teslim etmek gerekir. Kürt kimliğinin reddedilmesinin Kürt hareketi için meşru bir zemin yarattığına dair bir kabulün ötesinde, kitlelerin Kürt hareketine destek vermelerini *sadece* makro analiz seviyesinde bina edilen devlet siyaseti üzerinden ise açıklamak mümkün değildir.

Özcesi, PKK'nin kitlelere önerdiği Kürdistan'ı kurma hedefinden tutalım da bu amacın geçirdiği ideolojik dönüşümlere, bunun nasıl hareketin taktik hamlelerine tahvil edildiğine yer verilmemesi, Marcus'un Kürt hareketinin “kan” ile kurduğu ilişkiyi açıklasa bile “inanç” ile ilişkisinin buharlaştırdığını göstermektedir. Bu bağlamda, Kürt hareketinin kitleleri ayağa kaldırabilmesini 'Kürt kimliği üzerindeki yapısal baskı-engelleme mekanizmalarına karşı silahlı mücadele verip tasfiye olmaması' üzerinden açıklamak kaba bir *yapısalcılık* içermektedir. İnsanların belirli bir amaç için verilen silahlı mücadeleye destek verdikleri gerçeğine yer vermemek Marcus'un siyaset ile etiğin kesiştiği derin mevzulara girmeme eğilimi ile

açıklanabilir. Bununla birlikte, Marcus'un yaklaşımı Kürt hareketinin yarattığı özneliği ve bu öznelik olgusunun gerillaları, kadroları ve sempatizanları nasıl motive ettiği ve yaşanan süreci nasıl bir yöne götürdüğü noktasında analitik bir zafiyeti vücuda getirmektedir. Kürt hareketinin silahlı mücadele ile mobilizasyonu tetiklemesi sonrasında belirli bir amaç, ideoloji ve kimlik ekseninde toplumsallaşmak adına legal alanda ciddi bir mücadele yürüttüğü gerçeğini yok saymak, yani inancın nasıl kurulduğuna değil de sadece 'kan'a bakılmış olması Marcus'un çıkarımlarının birçoğunu sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Tam da makro ile mikro analiz seviyeleri arasındaki bağlantı olan örgütselliği -yani ideolojisiyle, politik şiddeti meşrulaştırmaya çalışan söylemiyle, kolektif Kürtlük tanımıyla yön veren bir hareketin varlığını- analiz çerçevesinden çıkarmak tam da bu şekilde gerçekleşmektedir.

Marcus Kürt hareketinin ideolojisine, hedeflerindeki dönüşümlere, kitlelere vaat ettiği kolektif özneliğe bakmadığı gibi hareketin oldukça dinamik ve yer yer değişen bir yapıya sahip olduğunu da sıkça görmezden gelmektedir. Marcus'un yararlanmadığı ve de -gündelik hayatta espri malzemesine haline gelmiş olmasına ya da geçerliliğinin bitmiş olması hararetle iddia edilmesine rağmen- bir toplumsal hareketi anlamak için gerekli olan “taktik”, “strateji”, “ilke”, “doktrin”, “ideoloji” vb. gibi farklı anlamlara gelen kavramların net tarif edilip kullanılmamış olması, Marcus'un Kürt hareketinin tarihindeki örgütsel ve siyasi esnekliği görmesini engellemektedir.

PKK'nin belirli tarihsel dönemeçlerde siyasi programını ve örgütsel yapısını dönüştürmüş bir örgüt olduğu bir sır değil. “Dönemin değiştiği ve döneme göre yenilenmenin gerektiği” belirli tarihsel konjonktürlerde dillendirilen ve kongre belgeleriyle de kamuya açılmış bir yönelim. Elbette, PKK'nin, tüm dönüşümlerine rağmen, her siyasi örgüt gibi, belli amaçlara ve belli bir siyasi hedefe bağlı kaldığını teslim etmek gerekir. Fakat kitabın Türkçe önsözünde ifade edildiği gibi, 1995 sonrası süreçlerin ve dönüşümlerin “tamamlayıcılığı”, yani ikincil rolü ve de ilk yıllardaki kavrayış ile doktrinlerin sonraki 30 yılı bütünüyle şekillendirdiği iddiasının akıl dışı olduğunu da kabul etmek gerekir. Velhasıl, örgütler hapsedikleri somut, güncel koşullar içerisinde kendilerine yol çizmeye çalışırlar - siyasal ve tarihsel bir vakum içinde değil. Bu sayımızda yayınladığımız Jongerden ve Akkaya'nın “2000'lerde PKK: Kırılmalara Rağmen Süreklilik?” makalesinin tasvir ettiği çeşitli yapısal dönüşümlerden geçmiş PKK gibi bir örgütün söz konusu dönüşümlere paralel olarak taktiksel esnekliğini yitirmiş olması bu bakımdan düşünülemez.

Marcus'un son 11 yılı, kitabın basım tarihini (2007) de göz önüne alacak olursak son 8 yılı açıklayamamasının sebebi de, söz konusu dönemin geçirilmesi bir yana, tam burada yatıyor. Marcus'un tarihsel bir soyutlukta çizdiği alinyazısına göre, Kürt hareketinin siyasi manevra kapasitesi oldukça dar. Bundan da öte bir ideolojisi yok. Marcus'un bu yaklaşımı Öcalan'ın yakalanması sonrasındaki süreci anlattığı kısımda ayyuka çıkıyor: “Öcalan'ın

yakalanmasının üzerinden altı yıl geçtikten sonra, PKK'dan geriye, odaklanacak bir amacı bulunmayan bir boşluk kalmış gibi görünüyor. [Hüseyin] Topgider, 'PKK'nın taktikleri sürekli değişiyor, fakat merkeze alınmış hiçbir şey yok,' diyerek yakınıyor. 'PKK artık ne istediğini bilmiyor. Özgürlük istediğini söylüyor, herkes özgürlük ister. Kürt sorununun çözülmesi gerektiğini söylüyor, ama bu şimdi ne anlama geliyor?' (s. 398). Jongerden ve Akkaya'nın çizdiği ideolojik dönüşüm, Marcus'un analizinde bir amaçsızlığa dönüşüyor. PKK'nın Marksist-Leninist bir örgüt olarak kurulduğunu (s. 49), Marksist-Leninist damarının milliyetçiliğin yanında her zaman ikincil bir önem teşkil ettiğini belirten (s. 327-328) ve de "Stalinist" bir **sosyalizme inandığını** (s. 64) aktaran Marcus, PKK'nın fikriyatını Öcalan'ın pragmatik hamleleriyle açıklıyor. Hareketin Kürt veya Kürdistan meselesine yönelik bakışına, demokratikleşmeye, ekonomik eşitsizliğe, sol harekete vb. yönelik bir yaklaşımı Marcus'a göre mevcut değil veyahut da "tamamlayıcı" olmaktan öteye gidemiyor. 1999'dan beri öne sürülen konfederalizm, demokratik özerklik vb. gibi yaklaşımlar ve çeşitli kavramlar kitapta hiçbir şekilde – eleştirel değerlendirmeye tabi tutularak veya tutulmayarak- yer tutmuyor.

Sonuç

Sonuç olarak, Marcus'un "tarihsiz" analizinin ne somut güncel gelişmeleri, ne Kürt hareketinin hali hazırdaki konumunu, ne legal alandaki Kürt siyasetinin artan belirleyiciliğini ne de ateşkeslerin gerçekleşme koşullarını açıklayabildiğini söylemek mümkün. Çeşitli aktörlerin ilişki içinde olduğu, Türkiye'deki hâkim siyasi zümrelerin iç dalaşmalarının keskinleştiği ve de ABD'nin Ortadoğu'da yer yer bocaladığı tarihsel bir sürecin varlığını göz ardı edip Marcus'un analizine bel bağlayacak olursak, ne Kürt hareketinin ve genel olarak Türkiye'deki demokrasi hareketinin önündeki "politik fırsatların" önemini ne de DTP-BDP'nin yasal siyasi gücünün AKP'nin hedeflediği "demokratik açılım" hamlesine verdiği tahribatı görmek mümkün olur. Ve de Marcus gibi, Kürt hareketini salt bir gerilla hareketi olarak ele alırsak, Kürt hareketinin toplumsallaşması ve Kürt kitlesinin metropollerdeki dinamizmi gibi olguları okumak da mümkün olmaz. Zira, Kürt hareketi, bütün mekanizmaları ve yapıları dâhil olmak üzere, siyasi bir vakum içerisinde hareket etmiyor.

'Kan tutması' tabiri, basitçe 'kan'la karşılaşma esnasında görülen bir fenalaşma durumunu ifade eder. Bu minvalde, Marcus'un "neden?" sorusuna cevabı yanlış yerde aramasını, uygulanan politik şiddeti ilişkisellik bağlamından koparması ile alakalı görmek gerekiyor: politik şiddet veya dökülen 'kan', bir takım kalıtsal özelliklerden veya 'yaradılış'tan kaynaklanmıyor. Marcus veya benzerlerinin Kürt meselesi ve PKK arasındaki ilişkiyi anlayamaması veyahut yanlış anlaması ise politik şiddeti Kürt meselesi bağlamına oturtamamasından, dolayısıyla meseleyi –'demokrasi' varmış gibi- basit bir 'silahları bırakma' sürecine indirgemesinden kaynaklıdır.

Bu yazıda başvurduğumuz toplumsal hareketler literatürünün ise Kürt meselesinin hapsediğı akademik çıkışsızlıktan bir kaçış sunduğunu düşünüyoruz. Zira, söz konusu literatürün önerdiği gibi, bir eylemin “niye”sini veya bir toplumsal meselenin geldiğı raddeyi makro siyasi veya ekonomik gelişmeler, örgütsel dinamikler / manevralar ile daha alt seviyedeki aktörler arasındaki çok boyutlu ilişkide aramak gerekir. Bu ise bir “rasyonalizasyon” olmaktan ziyade Kürt meselesini tarihselliğı ve güncelliğı içinde anlamak için gereken teorik ve metodolojik bagajın nerede bulunduğunu gösteriyor. Marcus'un eserinin ve benzerlerinin ne tarihi ne de güncel siyaseti açıklayamamasının sebebi de tam bu teorik yaklaşımın eksikliğine teşne analitik zafiyetler ile alakalıdır. Bu zafiyetlerin aşılması için de analitik bir perspektif geliştirme çabasını taraf görünmemek adına kurban etmemek gerekmektedir, nitekim bu halin aynadaki yansıması, yine bir tarafa yedeklenerek sosyal bilimlerin değil düzen siyasetinin bağrında demlenmektir.

Kaynakça

Çelik, Selahattin. 2000. *Ağrı Dağını Taşımak: Çağdaş Kürt Halk Direnişi; Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Toplumsal Sonuçları*. İtalya: Zombon Verlag

Della Porta, Donetella. 1995. *Social Movements, Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marcus, Aliza. 2007. *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*. USA: NYU Press.

Marcus, Aliza. 2009. *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*. İstanbul: İletişim Yayınları

McAdam, Doug, Sidney Tarrow & Charles Tilly. 2001. *Dynamics of Contention*. USA: Cambridge University Press.

Tarrow, Sidney. 1998. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

BDP'li Vekillerle Derinlemesine Görüşmelere dair Kısa Bir Not

Son dönemde Türkiye'de *Kürt meselesi* üzerine üretilen hakkaniyetli bilginin niceliği on yıllar süren suskunluğa nazaran artmış görünse de, siyasi sıcaklığını yaklaşık 30 yıldır korumakta olan *Kürt hareketini konu alan* nitelikli çalışmalardan söz etmek ne yazık ki mümkün görünmemektedir. Akademik çalışmaların nitelikli bilim-bilgi üretmek için ihtiyaç duyduğu süre ile siyasetin bağrında olan bitenler arasındaki zaman asimetrisi ile açıklanması akla yatkın gelmeyen bu boşluğun varlık nedeni, Kürt hareketi üzerine hâkim algı kalıplarının ötesine geçecek çalışmalar yapmanın siyasal ve ekonomik maliyetinin –bir akademisyen veya bir kurum için- hala çok yüksek olmasıdır. Savaşın nedenlerine, genel Kürt hareketinin şiddete niye başvurduğuna değinmekten çok savaşın sonuçlarına odaklanan akademik çalışmaların bolluğunun sebebini ise tam burada aramak gerekir. Fazlasıyla politize olmuş hemen her siyasi-toplumsal mesele mevzubahis olduğunda, akademinin pasif kalmasının nedenlerini açıklamak adına içinde 'objektiflik' kelimesinin geçtiği cümleler kurması, 'bilimsel özgürlük' gibi nosyonlar üzerinden içinde bulunduğu iktidar alanını tehlikeye atmamak için vicdani bir rahatlama zemini üretmesi, kuşkusuz ki Türkiye akademisine has bir durum değildir. Yıllarca Amerika'da ırkçılık karşıtı bir mücadeleyi devrimci bir Marksist olarak veren Prof. Angela Davis, yazınsal veya eğitsel hiçbir sürecin siyasi olma durumundan azade olmayacağını belirtmek için 'bilim özgürlüğü' kavramına yaslanmak hakkında şunları kaydetmiştir: “Bu [kavram], profesörlerin etraflarındaki gerçekler tarafından rahatsız edilmemek, toplumun gerçek sorunlarından kaçmak için buldukları bir çözüm yoludur”.¹ Ancak, Angela Davis'in ortaya koyduğu bu yaklaşımın

1- Howard Moore Jr. “Angela, Direnişin Simgesi”. Angela Davis: Eğer Şafakta Gelirlerse, Agora Kitaplığı, 2008, s. 222.

sosyal bilimlerin varlık nedenini boşa çıkaracak nitelikte 'siyasi olan her şey de sosyal bilimler üretimi sayılabilir' gibi ölçsüz bir tersten okumaya müsaade etmediğini de akılda tutmak gerekir.

Türkiye'deki Kürt hareketinin ortaya çıkış sebeplerinden tutalım da yarattığı toplumsal-ideolojik dönüşüme veya bir insanın neden PKK gerillalarına katılma ihtiyacı hissettiği gibi *toplumsal hareketler* literatürünün sorduğu en temel sorulara bile henüz nitelikli cevaplar üretmek konusunda Türkiye'de sosyal bilim çalışmalarının yetersiz kaldığı aşikardır. Kürt hareketine dair bu denli 'bilimsel' bir sansür sürmekteyken, Toplum ve Kuram Dergisi'nin BDP'li vekiller ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirme isteğinin temelinde yatan itki, bu boşluğu Kürt siyasetçilerin kendi deneyimleri, analizleri ve fikirleri ile nasıl doldurduklarını görmektir. Legal Kürt hareketinin ortaya çıkış sürecini, 1990'lı yıllarda Kürt hareketi ile Türk Devleti arasında gerçekleşen siyasi etkileşimleri, Kürt kadın hareketinin son 20 yılda nasıl bir süreçten geçerek bugünlere geldiğini ve Kürt meselesinin çözümüne dair Kürt vekillerin nasıl bir çerçeve öngördüklerini detaylı bir şekilde ortaya koymak yayınladığımız bu derinlemesine görüşmelerin temel hedefiydi. Kuşkusuz ki, Kürt vekillerin verdikleri bilgilerin, aktardıkları deneyimlerin ve yaptıkları analizlerin “tarafsız olmak” gibi bir iddia ile donatılmadığını da kabul ederek, yaptığımız bu görüşmelerin Kürt hareketine dair sosyal bilimsel yadsımayı ortadan kaldırmak yerine bu yadsımanın varlığına dikkat çekmek gibi bir niyet taşıdığının altını çizmek istiyoruz. Kürt vekillerin sunduğu veriler ve deneyimlerin Türkiye akademisinde Kürt hareketine dair sorulmayan “neden?” ve “nasıl?” sorularına cevap arayışlarını kolaylaştıracağını umarak, yaptığımız mülakatları okuyucuların takdirine sunuyoruz.

'Derinden Açılan Yaraya Sökun Etmek': Türkiyede'de Legal Kürt Hareketinin Ortaya Çıkışı- [Osman Özçelik]

TKD: Aktif olarak siyasetle ilişkilene sürecinize gelmeden önce hayat hikayenizi kısaca dinleyebilir miyiz? Nerede doğdunuz ve nerede okudunuz gibi soruları cevaplayarak başlayabiliriz.

Osman Özçelik: Ben 1952 Mardin-Derik doğumluyum. Kürdistan'da iki önemli Derik vardır. Derika Çiyaye Mazi -Mazı Dağlarının Derik'i-. Bir de şu an Suriye sınırlarında kalan Qamışlo'ya yakın bir ilçe olan, o da Kürdistan tarihinde önemli sayılan bir yerleşim yeridir. Orası da Kürt aydınların yetiştiği önemli bir yerdir, bizim ilçe de öyle sayılır. Ulusal bilincin bölgedeki merkezlerinden biridir. Dağ ilçesidir. Ben orada doğdum, ilkokulu ve ortaokulu orada tamamladım. Liseyi Diyarbakır'da Ziya Gökalp Lisesi'nde tamamladım. Daha sonra İstanbul Eczacılık Yüksek Okulu'nu -şimdi Marmara Üniversitesi'ne bağlı olan Eczacılık bölümünü- bitirdim. Okulu bitirdikten sonra Urfa-Viranşehir'de 1.5 yıl kadar eczacılık yaptım. Daha sonra bizim doğrudan ilintili olmadığımız bir aşiret kavgasından biz de etkilendik. Babam entelektüel ve yurtsever bir insandı. 'Ben sizi aşiret kavgalarına, ailelerine katılmanız için yetiştirmedim' dedi ve orayı terk etmek zorunda kaldık. İstanbul'a yerleştik 1975 yılı sonları. Kendimi burada -İstanbul'da çok geniş sosyal bir çevrem olmasına rağmen- hep sürgünde gibi hissettim. Ama 30 yıl sürdü, 'Almancılar'ın gelmek isteyip de gelemediği gibi. Sonrasında Diyarbakır'a yerleştim. Sonrası malum, 2007 seçimlerinde milletvekili olarak parlamentoya geldim. Halen Siirt milletvekiliyim.

TKD: Kürtlük bilinci nasıl korundu veya hangi yollarla oluştu?

Osman Özçelik: Ulusal bilinçle tanışmam aileden gelen bir şey. Babam Cegerxwin ile arkadaştı. Cegerxwin bizim Derik'te uzun yıllar feqîlik yapmış, öğrencilik yapmış. Kendi deyimiyle, Kürdistan'ın 4 büyük hocasından birinin Derik'te olduğunu duymuş ve Derik'e ondan ders almak üzere gelmiş. Babamla arkadaşlık kuruyor gençlik yıllarında. 70 yıl önce bile babam Komünist olarak tanınıyordu. Ailede öyle bir gelenek vardı yani. Ben okula başladığımda bir tek kelime Türkçe bilmiyordum ve haliyle okulda konuşulanları anlamıyordum. Şaşırdım. Ben zannettim ki evde konuştuğumuz gibi konuşacağız okulda da. Durum şuydu: öğretmenin konuştuklarından ben bir şey anlamıyorum, benim konuştuğumu öğretmen anlamıyor. Nihayetinde anlamıyorum diye öğretmen beni dövüyor. Niye beni dövüyor? O da beni anlamıyor ben de onu anlamıyorum. Suçlu olan ben oluyorum. 'Niye anlamıyorsun?' diye dayak atılıyor. Bir sorun var ama nedir bilemiyoruz tabi. Orta ikide olduğum zamanlarda, okulun başarılı öğrencilerine, yerelde güçlü olan ailelere KDP el atıyordu, yeni insanlar yetiştirmek üzere. O zaman bir KDP'linin bana Cegerxwin şiiri vermesi üzerine, yazılı Kürtçe ile tanıştım. Şiiri şapkasında saklamıştı. Saman kağıda teksirle çoğaltılmış bir şiirdi. O kadar çok katlanmıştı ki katlanan yerlerdeki yazılar okunmuyordu. Tabi ki bir eroin gibi gizledik şiiri. Tembih etti beni sakın kimseye gösterme diye. Orta ikideyim. Gittim okudum ve çarpıldım. Ondan sonra 'Kürtçe diye bir dil var, biz farklı bir şeyiz' düşüncesi yer etti kafamda. Ondan sonra Kürtçe ile tanışıklığım da derinleşti.

TKD: Liseyi okuduğunuz dönem hangi yıllara denk geliyor?

Osman Özçelik: 1966-69 arası. Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi'nden 68-69 yılında mezun oldum. 68 genç kuşağından sayılırım.

TKD: Türkiye'de siyasetin çok sıcak olduğu zamanlarda liseyi okumuşsunuz...

Osman Özçelik: Diyarbakır'da o zaman siyasetle ilgili iki akım vardı. Bir dinci akım olan Nurcular, bir de biz Kürtçüler vardık. Çok azdık. Lise 1 veya 2'de okuduğum zaman Mehmet Emin Bozarslan'ın Alfabe'sini verdi bir arkadaş bana. Kürtçe konuşan çok az insan vardı. Diyarbakır'ın ilçelerinden gelen gençlerle biz Kürt sorunu üzerine konuşurduk ve son sınıfta sosyalizm ile tanıştık. Biraz okumaya başladık. Ben İstanbul'a gelince DDKO'ya gittim. Derik Yüksek Öğrenim Kültür Derneği vardı, DDKO kurulmadan önce. Yönetici oldum orada. 1 yıl kadar sürmedi, DDKO kuruldu ve ben de üyesi oldum bu oluşumun. Gençtim henüz, yönetiminde yer almadım ama DDKO'nun bütün çalışmalarını yakından izledim. Çalışmalara ve etkinliklerine katıldım. Sonra 12 Mart Darbesi geldi, DDKO kapandı. Yöneticiler üye listelerini yakmışlar, sadece yöneticiler aranır hale geldiler. Biz yönetici olmadığımız için tutuklanmadık. 12 Mart döneminde cezaevi yaşamadık. Daha sonra DDKD açıldı. Ben Viranşehir'deydim Ankara DDKD açıldığında. Daha sonra İstanbul'a geldim, eczacıydım artık. Parasal yardım yapıyordum, ilişkilerim vardı. Diyarbakır Öğrenci yurduna

da gidiyordum.

1970'lerde Kürt Hareketi, Radikalleşme Nedenleri ve Diyarbakır Askeri Cezaevi

TKD: Kürt hareketinin tarihine baktığımızda 1970'lerin ikinci yarısında aslında ciddi bir toplumsal hareketlilik var. Toplumun her kesimine yayılan bir siyasallaşma dalgası var. Sizin o süreçte Kürt örgütleriyle ilişkiniz ne düzeydeydi?

Osman Özçelik: DDKD hemen hemen bütün Kürtleri kapsayan bir yapıydı. Daha sonra sosyalizm üzerine tartışmalar başladı DDKD içinde ve Türkiye'nin genelinde ayrışmalar başladı. Sonra DDKD parçalandı. Özgürlükçüler çıktı, Kawacılar çıktı... Çekirdek bir DDKD kaldı. Bu parçalanmadan ben çok rahatsız oldum. Sosyalizme olan inancım da çok ciddi zayıflamalar başlamıştı. Sosyalizm bizim için bir kurtuluş olacakken, sosyalist zemindeki ideolojik farklılıkların bizim için parçalayıcı bir mahiyet kazandığını görünce çok rahatsız oldum. Grupların hiçbirisiyle organik bir ilişki içinde olmadım. Çok üzüldüm, biraz kenara çekildim. Hepsıyla bireysel ilişkim vardı. Sosyalizmin farklı yorumlamalarından kaynaklı ayrışmaların doğru olmadığını düşünüyordum. Bir de Sosyalist blok içerisindeki güçlerin Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesine yeterince destek vermediğini görmüştüm, Mahabad deneyimini okumuştum. Barzani hareketini yakından takip ediyordum. 'Sosyalist değerleri koruyalım' ama ille de sosyalist bir Kürdistan kurmanın mümkün olmadığını, olsa bile yarar getirmeyeceğini o yıllarda düşününce ve bu ayrışmaya neden olunca ben iyice sosyalizmden soğudum. Sosyalizmi araştırmış, okumuş, ve çok çarpılmışım aslında. Hatta yazları memlekete gittiğimizde köylere de gidiyorduk, Kürtçülük propagandası yapıyorduk. Sosyalizmi henüz propaganda etmiyoruz o vakit. Köylünün biri bana "Ya kardeşim Kürdistan kurulsa ne olacak? Sen işte falancanın oğlusun. Sen bana kaymakam olacaksın" dedi. Sonra da yanımdaki arkadaş "Sen de falancanın oğlusun, sen de yüzbaşı olacaksın" dedi. Biz eşraf çocuklarıydık, aşiretsel gücü olan, feodal gücü olan ailelerden geliyorduk. Biz okuma fırsatı bulmuştuk, bizler gidip anlatıyorduk. Bizim köylümüz sosyalist sistem istiyor diyorlardı. Oradan sosyalizmi yakından tanıma ihtiyacı duymuştum. Sosyalizme hak vermiştim. Sosyalizmle ilgili düşüncelerimi belli ölçüde muhafaza ediyordum. Karşı değilim, ama sorunumuza bütünüyle çare olabileceği konusunda tabi ki eskisi gibi düşünmüyorum.

TKD: 1970'lerin ikinci yarısında hareketin kitleleşmesi noktasında DDKD, DHKD, Anti-Sömürgeci Kültür Dernekleri ve merkezi olarak kurulmayan birçok legal yapının - ardında illegal örgütler olmakla birlikte- önemli roller oynadığını görüyoruz. Ama 1970'leri düşündüğümüzde, 1970'li yılların ikinci yarısındaki kitleleşmenin arkasındaki yatan faktörleri düşündüğünüzde, legal zeminin kullanılmasına nasıl bir rol biçiyorsunuz?

Osman Özçelik: Tabi o günlerde legal alanda mücadele etmenin çok

büyük zorlukları vardı. Bir kere bizim ismimiz yasaktı. Ben öğrenciyken, hatırlıyorum; Hürriyet Gazetesi'nde sigara paketi büyüklüğünde bir haber okudum. “Kürt İdris” bilmem ne yaptı diye. Karşı bir Baba'ydı. Ben de o haberi kesmiştim, sırf 'Kürt' kelimesi geçiyor diye haberde. Onu kitabın arasına saklamış, arkadaşlarıma göstermiştim. Böyle bir şeyin vuku bulduğu koşullarda sadece legal mücadele yapmak oldukça zordu. Dernekler üzerinden ancak belli nebze etkinlikler yapılıyordu elbette. Lakin yasadışı çalışmanın ötesinde bir imkan yoktu aslında. Derneklerle bir yere kadar gidiyordunuz ve sonra tıkanıyordunuz. Bir de küçümseniyordu yasal mücadele. Hiçbir yararı olamayacağına dair bir kanı hepimizde gelişmişti artık.

TKD: 1980 öncesinde, Kürt siyasetçilerinin-devrimcilerinin kafasında legal alanda Kürtlerin siyaseten var olamayacağına dair bir inancın kemikleştiği süreç ne zamandır size göre? O kırılmayı, yani Kürt siyasetçilerin kafasındaki “Türkiye’de legal alanda var olmak mümkün değildir.” kırılmasını nasıl düşünmek gerekiyor?

Osman Özçelik: Sanırım 12 Mart (1971) darbesinden sonra gelişti. 12 Mart Darbesinden sonra Kürt aydınları tutuklandılar ve cezaevine konuldular. Orada çok ciddi bir savunma yaptılar, DDKO Diyarbakır savunmaları ile. Daha sonra afla birlikte (1974) bir kısmı, bir kısmı daha sonra güneye (Güney Kürdistan) gittiler. Kürt kadroları KDP'yle tanışınca 'Silahlı mücadele yürütmek lazımdır' algısı daha baskın çıktı. Zaten DDKO döneminde de kimi Kürt gençleri DDKO'nun yasal bir çalışma içinde olduğu, dernekçilikle bu işlerin yürümeyeceği, devrime ihtiyaç duyulduğu, devrimin de silahlı mücadele ile olabileceği düşüncesiyle - Ömer Ayna gibi arkadaşlar- THKO'ya katıldılar. Sonrasında darbe ve cezaevi süreci pekiştirdi bu inancı. Necmettin Büyükkaya o kadrolardan önemli biridir. Güney'e gidip KDP'nin organizasyonunu görenler, Mustafa Barzani'nin yürüttüğü savaşı görenler, 'Türkiye Kürdistanı'nda da böyle bir mücadele yöntemi kullanmak gerekir' düşüncesiyle; 'Evet dernekler kuralım ama asıl mücadele yöntemi silahlı olabilir. Legal yoldan sonuç almamız mümkün değil, koşulları da yok zaten' dediler. Ben o çalışmaların hiçbirinde olmadım. Ama yakından izleyen, yayınlarını okumaya çalışan biriydim. Tabi sonra PKK çıktı. PKK neredeyse İstanbul'da yoktu 1970'lerde. Ankara'daki gençlik çevresinde öncü kadroları oluşmuş ve kısa sürede Kürdistan'a gitmişlerdi. PKK'nin diğer Kürt örgütleriyle çatışmalarından rahatsız olmaya başladım. O zaman, gerek Kürt örgütlerinin, gerekse resmi devlet yayınlarının haberlerinde yer aldığı gibi, PKK'nin özellikle Kürt hareketini bölmek üzere ortaya çıkmış bir hareket olduğu kanaati oluşmuştu bende. KUK'da¹ benim çok sayıda yakın arkadaşlarım vardı. PKK ile çatışmalar

1- Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK), Türkiye KDP'si geleneğinden gelen kadroların 1970'lerin diğer Kürt örgütleri gibi sosyalist-devrimci ideolojik çerçeveyi kabul etmesiyle 1978 yılında kuruldu.

yüzünden yüzlerce insan ölmüştü. KUK'çular yurtsever ve sosyalist insanlardı. Onlarla yaşanan çatışmalar PKK ilgili bende reaksiyon yarattı. Zaten ayrışma beni rahatsız etmişti. Yakından tanıma imkanım olmadı, ta ki 1984'e kadar. 1984'te silahlı mücadeleye başlanınca düşüncelerim değişti. Ben de silahlı mücadelenin gerekliliğine inanan biriydim o süreçte.

TKD: 1970'lerle 1980'ler arasındaki bağı kurmaya çalışan bir soru sormayı gerekli görüyoruz bu noktada. Güncel değerlendirmelerin bazıları Kürt hareketinin 1970'lerini görmeden, Diyarbakır Cezaevi'nde yapılan sistematik işkence ve katliamlar üzerinden başlayan bir anlama çabasıyla yola çıkıyorlar. Ve Kürt hareketinin silahlı mücadeleye yönelmesini de bu temel dinamik ekseninde açıklamaya çalışıyorlar. Bu bağlamda ağırlıklı olarak mağduriyet dili üzerinden gelişen bir kavrayış çıkıyor ortaya. Bu bakış açısı doğru mudur? Malum, Türkiye'deki liberal çevrelerde bu çok popüler bir tez sayılabilir.

Osman Özçelik: O çok yanlış bir tespit. Zaman zaman bizimkiler de yapıyorlar. Diyarbakır Cezaevi'nde işkence olmasıydı PKK olmayacaktı gibi bir algı yaratılıyor. Zaman zaman Kürtler de işkenceler dolayısıyla benzer şeyler söylüyorlar. Olur mu öyle şey? O insanlar niye işkence görüyorlardı? Niye oradaydılar? Onlar el bebek gül bebek bir ortamda olsalardı cezaevinde, yine mücadeleye devam edeceklerdi. İşkence tabi ki tahrik edici olmuştur, kışkırtıcı olmuştur, intikam duygularını geliştirmiştir. Ama asıl neden o değildir, asıl neden Kürt ulusal mücadelesinin, Kürt aydınlarının, Kürt gençlerinin, Kürt köylüsünün içinde ulusal taleplerin giderek artmasıdır, yani özgürlük talebidir. Diğer faktörler de tabi ki etkilemiş, süreci hızlandırmıştır. Ama Diyarbakır Cezaevi süreci ana nedenlerden biri olamaz. Bunu kabul etmek mümkün olamaz, doğru değil. Öncesinde devlet korkutmuştu halkı. Halk tarafından 'devletle başa çıkamazsınız' deniliyordu bize. Halk, 'Sizin neyin var? Onun tankı var, topu var' diyordu. Şeyh Sait İsyanı'ndan, Dersim İsyanı'ndan, Ağrı İsyanı'ndan aldığı darbenin, travmanın yarattığı sinmişlik vardı, korku vardı devlete karşı gelmek mevzubahis olduğunda. Jandarma köyleri kasıp kavuruyordu. Kendi çocuklarına 'Perişan olacaksınız, aman yapmayın, etmeyin' diyen aileler, çocuklarının cezaevinde gördüğü işkenceler ve çocuklarının direnişi üzerine yeniden kendilerini sorgulamaya başladılar ve destek vermeye başladılar çocuklarının inandıklarına. Kendi çocuğunu devlete ihbar eden adam, bu zulmü ve baskıyı açık bir şekilde görünce düşüncesine destek vermeye başladı. Dağa çıkan gençlerin cenazesi gelmeye başladığında 1980'lerde, aileler sahiplenmeye başladılar. Ve böylece tabana yayıldı mücadele. Tabii PKK gerçekten de farklı bir tutum geliştirdi. Kitlelerle bağ kurma konusunda daha önceki Kürt örgütlerinden çok farklıydı. Kitlelerle doğrudan ilişki kuruyor ve anlatıyordu, böylece sonuç alıyordu. Ve fedakarlığı da gördü insanlar. Ne kadar fedakarane bir çalışma içerisinde olduğu görülünce bu kadroların, militanların ve gençlerin; saygı duyulmaya ve bağlanılmaya başlandı.

TKD: 1980'lerde İstanbul'daydınız o zaman. Kürtlerin kendilerini kamusal alanda etkin biçimde ifade ettikleri 1990'lı yılların başında yani?

Osman Özçelik: İstanbul'da eczacılık yapıyordum. 1980 darbesi olduğunda ben herhangi bir Kürt örgütüyle organik bağ içerisinde değildim. Ama darbeye karşı büyük bir öfkem vardı. Ben oranın yönetimine girmiştim. 12 Eylül anayasası tartışmaya açıldığında, tartışmanın *hayır* bölümü yasaklanmıştı. Evet bölümünü tartışmışlardı. Mavi Hayır'dı, Beyaz Evet'ti. Dergi ve bülten çıkarıyorduk Eczacılar Cemiyeti olarak. Ben orada yazılar yazdım 12 Eylül karşıtı, anayasa karşıtı, darbe karşıtı. Dava açıldı sonra. 12 Eylül Anayasası nedeniyle cezaevine girdik hepimiz, eleştirdiğimiz için. Üç buçuk ay kaldım cezaevinde. HEP'in kuruluş çalışmaları başlayınca kadar İstanbul Eczacı Odası yönetimindeydim.

1990'larda Legal Kürt Hareketinin Ortaya Çıkış ve Gelişme Süreci

TKD: HEP'in ortaya çıkış sürecini ele alabilir misiniz? Hangi dinamikler ve ne gibi siyasi hatlar ekseninde HEP doğdu? Bir de ilk başta çalışma içerisinde bulunan insanların kompozisyonu neydi? Çünkü Öcalan'ın o süreçte 'HEP aslında bize karşı kurulmuş bir yapılanmadır' dediği siyasi tespitleri var.

Osman Özçelik: Evet, 1987 galiba, 1987 seçimlerinden SHP'de bir sol grup çıktı ortaya, SHP içinde. Sol grubun içinde SHP'den seçilmiş Kürtler de vardı. Onların çalışmaları dikkat çekiyordu. İşte Kürtlerle ilgili barışa ilişkin sözler söylüyorlar. Benimle ilişki kurdular. Sen de gel, üye ol falan. Uzun süre gitmedim, SHP ile alakam olamaz diye. Sosyalistler, Kürtler ve sosyal demokratlar vardı SHP içerisinde. Sonra SHP'ye üye oldum. Daha sonra belediye seçimleri oldu. Zeytinburnu'ndaki sol grup belediye başkan adayı olmamı teklif ettiler, zorladılar, aday oldum. Ön seçimde kaybettim.

TKD: Paris Konferansı'nın gerçekleşmesi de bu sürece denk geliyor herhalde.

Osman Özçelik: 1989'da gerçekleşti. Paris Konferansı'na Kürt milletvekilleri gittiler, dinleyici olarak gittiler, dinleyici olarak oturdular, döndüler. Yani konuşmacı değil, organizatör değil, şu bu değil. Üstelik daha önce İnönü 'gidin' demiş ama son anda İnönü, Baykal'ın baskısı karşısında veya devletin başka odakları karşısında geri adım atmış. Gittiler ve döndükten sonra disipline verildiler ve partiden ihraç edildiler akabinde. Buna tepki olarak SHP tabelaları Kürdistan'da indirildi. Biz de İstanbul'da Zeytinburnu İlçe Teşkilatı'nda 30-40 kişilik bir sol gruptan 6 kişi istifa ettik ve yeni çalışmamıza katıldık. O zaman HEP diye bir şey yoktu. Tabi milletvekillerinin istifasından, ihracından sonra 7 kişi ihraç edilmişti SHP'den. 12 kişi sanıyorum protesto amacıyla SHP'den istifa etti destek amacıyla. Aydın Güven Gürkan, Kemal Anadol, Fehmi Işıklar, Cüneyt Canver, Kenan Sönmez istifa ettiler. Bu çalışmadan dolayı hepimiz de işte

İstanbul çalışmalarını yürütmek üzere organize olduk. Sonra toplantılar yapmaya başladık, ne yapmalı diye. İstanbul temsilcisi oldum çalışmaların, yedi kişilik gruptaki iki sözcüden biriydim. Geri dönenler, başka bir yeni parti girişiminde olanların kopması sonrasında, sonuçta 11 milletvekili kaldı. İstanbul örgütlenmesinde ben çok aktif rol oynadım İstanbul örgütünün temsilcisi olarak. Bunlar hep 1989'da oluyordu, '90 öncesi hazırlık çalışmaları. Aydın Güven Gürkan bizim genel başkan adayımızdı. Onunla yürütmüştük çalışmaları en başından. Abdullah Baştürk, DİSK'in eski genel başkanıydı, Fehmi Işıklar ise genel sekreteriydi. DİSK'ten gelen ciddi bir kadro vardı bizimle beraber. İlk kurultayı yaptık Ankara'da. Tarık Ziya Ekinci konuşmasında 'Şark meselesi' kavramını kullanmıştı. Ben 'Kürdistan sorunu' ve 'Kürt sorunu' diye ortaya koymuştum meseleyi. Çok büyük ilgi gördü benim konuşmam. O kongreden sonra Aydın Güven Gürkan soğudu, 'Sadece Kürtler var, Batı'da yaprak kıpırdamıyor' dedi. Oysa Zonguldak'tan işçiler gelmişti belediyeleriyle, ama yeterli değildi tabi. Birdenbire bir Kürt hareketine dönüştü parti ve Aydın Güven Gürkan korktu. 'Ben yapamam' dedi.

TKD: O dönüşüm sürecine dair neler söyleyebilirsiniz? Çünkü içinde bulunan kadroların kompozisyonu itibarıyla, bir yandan Kürdi bir siyaset amaçlayan insanların olduğu bir süreç ama öte taraftan da siyaseten bir çeşitlilik var.

Osman Özçelik: Sosyalistler var, sosyal demokratlar var. SHP'nin politikalarını yeterli görmeyen sosyal demokratlar var. Kürtlere sempati duyan liberaller var kısmen ama partinin Kürt partisine dönüşmesini asla istemiyorlar. Aslında çıkışta böyle bir Kürt partisi kurmak gibi bir niyet yoktu hiç kimsenin kafasında. O milletvekillerinin de yoktu. SHP'den ileri ama bütün Türkiye'yi kapsayan, içerisinde Kürtlerin kendi kimlikleriyle kendilerini ifade edebilecekleri ve Kürt sorununa çözüm arayan, demokratik çözüm arayan bir parti olsun demiştik.

TKD: O süreçte de bir yandan çatışmalar devam ediyor, insanlar ölüyor, meselenin ağırlığı gittikçe artıyordu.

Osman Özçelik: Süreç içerisinde tabi Kürt meselesinin yakıcılığı derinleşince kuşkuyla bakılmaya başlandı. PKK legal mücadeleyi dışlıyordu, küçümsüyordu bu süreçte. Bu nedenle bu çalışmayı kendilerine karşı kurulmuş bir çalışma olarak algıladılar. Ama o dönemde Sayın Öcalan'ın bir konuşmasında ifade ettiği gibi onlara karşı kurulmuş bir oluşum değildi. Katiyen öyle değildi. İşte 'devlet kurdu' falan gibi şeyler yanlıştı yani. Ben işin içindeydim. Ne Abdullah Baştürk'ün öyle bir niyeti vardı, ne Aydın Güven Gürkan'ın öyle bir niyeti vardı, ne de bizlerin. Haklı olarak kuşkuyla bakıldı. Ama daha sonra görüldü ki öyle değil. O zaman destek verilmesi gerekir diye düşünüldü. Ve ilk dönüşüm Aydın Güven Gürkan genel başkanlıktan vazgeçince oldu. 'Peki genel başkan kim olsun?' diye tartışmaya başladık. Bazı milletvekilleri dedi ki 'Ahmet Türk olsun, yani

Kürt ağırlıklı bir parti oluyorsa.' Ahmet Türk 'ben yapamam' dedi, 'yaşam tarzım uygun değil' dedi. 'O zaman Abdullah Baştürk olsun' dedik. DİSK'in genel başkanıydı, temiz bir geçmişi vardı, Kürt meselesine de çok sıcak bakardı, demokrat bir insandı. O da kabul etmedi ve "DİSK'in açılış çalışmalarına başladık, DİSK'in devletle problemleri var, DİSK'i açacağız ve ben orada genel başkan iken diğer yandan parti başkanı olmam, hareketi zorlar, o nedenle Fehmi olsun" dedi. O önerdi Fehmi Işıklar'ı ve partinin kuruluşu tamamlandı.

TKD: Teşkilat açısından hem bölgede hem Batı'da katılım nasıldı? İstanbul dışını kastediyorum aslında. Örneğin Antalya'da, Manisa'da, Aydın'da... Buralarda teşkilat kurulamadı mı o zaman?

Osman Özçelik: Diyarbakır'da SHP'den geriye bir şey kalmadı. Tabelayı indirdiler ve biz HEP'iz dediler. Van'dakiler tabelayı indirdiler. Yani bölgede çok çabuk kabullenildi. Batı'da zorlandık. Yani İstanbul'da zor olmadı. Ama Ankara'da zorlandık mesela. Edirne'de oluşturduk. Özellikle sendikacılara, Abdullah Baştürk'e çok büyük bir sempati vardı. Abdullah Baştürk'ün bizimle birlikte olması Batı'da örgütlenmemize çok şey kattı. Kürtler haricinde insanların da gelip parti çalışmalarına katıldıklarını gördük. Büyük katkısı oldu. Ama yine de ağırlıklı olarak Kürtler destek verdiler. Gerek SHP'den ayrılmış olanlarda gerekse legal siyasetle ilişkisi olmayan insanlarda bir coşku ve heyecan yarattı. Kürtler artık kendilerini ifade edebilecekleri bir siyasi parti kuruluyor düşüncesiyle gelip yer aldılar. Bunların bir bölümü işçiydi, bir bölümü emekli öğretmen falandı. Avukatlar da ilgi duydular.

TKD: Anladığımız kadarıyla daha ziyade Kürtler yer aldı kuruluş evresinde?

Osman Özçelik: Tabii, başlangıç olarak %70 oranda Kürtlerdi, daha sonra zaten ayrıldı diğerleri. Kadrolar bakımından %90-95 Kürtlerin partisi haline geldi.

TKD: Kürtler'de de bir korku yok muydu, Kürt kelimesinin telaffuzunun bile işkencelere ve baskılara sebep olduğu bir zeminde?

Osman Özçelik: Tabii çok kolay değildi. Mesela İstanbul'da ilçeleri oluşturmak için çok büyük çaba sarf edildi. İnsanlar gelip çalışmalara katıldılar ama yönetimde yer almak konusunda çok tereddütler gösteriyorlardı. Başlarına ne geleceğini bilemiyorlardı. Savaş şiddetlenmişti. Bölgede çok sıcak gelişmeler vardı ve devletin buralara yöneliminden ötürü endişeler vardı. Aleyhimizde yazılar yazılıyordu 'Bunlar bölücüdür, Kürtçüdür, PKK'lidir' diye. O nedenle yönetim bazında kadro bulmakta çok zorlanıyorduk. Gelip katılıyorlar ama 'Yok ben yönetici olmayacağım' diyenler çoktu. Bir de il teşkilatları oluşturulduktan sonra SHP'den istifa edip gelenlerin yereldeki ana kadrolarının çoğu geri döndü. Daha ziyade Erzincanlı, Dersimli ve Malatyalı Kürtler ve asimile olmuş Kürtlerin çoğu SHP'ye geri döndüler.

TKD: Sorumluluk almaktan kaçınma durumu bu herhalde.

Osman Özçelik: Evet. Bu tür sorunlar yaşandı tabi. Doğrusu biz de nereye gideceğini çok fazla kestiremiyorduk. 'Kürdi rengi ağır basan bir parti mi iyi olur yoksa karma şekilde ilerlemek mi?' sorusu vardı ortada. Daha sonra anlaşıldı ki karma bir şekilde götürmeye çabalamanın çok anlamı yok. Çünkü ayrılıyorlardı, Kürdi renk ortaya çıktıkça. Çünkü Kürt meselesi dışında bir şey tartışamıyorsun süreç yüzünden, insanlar ölüyor bir yandan ve sen elbette onu tartışıyorsun, çatışmalar oluyor ve sen onu tartışıyorsun. 'Buna acilen bir çare bulmak gerekir' eğilimi ağır basıyordu.

TKD: Tanıtım çalışmaları nasıl yürütüldü?

Osman Özçelik: Bizim tabi enteresan işlerimizden bir tanesi Fehmi Işıklar'ın çok zekice bir buluşu oldu. Dedi ki "Kendimizi tanıtılabilmemiz için bizim farklı bir şey yamamız lazım, yürüyüş yapalım" dedi. Ve projeyi koydu ortaya: "İstanbul'dan başlayıp Diyarbakır'a kadar yürüyelim" dedi. Kadıköy'den başladık. Tabi neredeyse her yerde engellendik otobüs yolculuğu esnasında. Milletvekilleri bir sürü farklı pankart taşıdılar: 'Demokrasi istiyoruz', 'Eşitlik istiyoruz', 'Özgürlük istiyoruz', 'Emekçilerin haklarını istiyoruz', 'Barış istiyoruz', 'Alevilerin özgürleşmesini istiyoruz' gibi talepleri dile getiren pankartlar. Bunlar iplerle vekillerin boyunlarına asıldı. Enteresan bir şeydi. Milletvekilleri Türkiye'de ilk defa böyle bir eylem yapıyordu. Tabii biz her yerde kuşatıyoruz, polis izin vermek istemiyor. Yine de beklediğimizin üstünde bir ilgi çıktı ortaya. Fotoğraflar çekiliyordu ama gazetelerde çıt yoktu, tek satır yazılmıyordu. Diyarbakır'a kadar gittik. Batman'da bir komplo hazırlanmıştı bize. Fehmi Işıklar'ın sağduyusu sayesinde o komplotan kurtulduk; bizi tarayacaklardı. Diyarbakır'da miting yaptık. Çok az yer aldı basında, üç satır beş satır. Ama o günlerde Bedrettin Dalan bir parti kurmuştu, Cumhuriyet Gazetesi'nin birinci sayfasında ortada büyük bir resimde Bedrettin Dalan'ın partisi ve düzenlediği piknik yer alıyordu. Biz İstanbul'dan Diyarbakır'a kadar 11 milletvekili ile bu kadar kitlesel destek alarak bir yürüyüş yapmışız ama hala yer vermiyorlar. Ciddi bir ambargo konmuştu basında bize karşı. Uzun yıllar devam etti o ambargo.

TKD: Dünyanın birçok yerinde aslında radikal mücadele yöntemlerini benimsemiş bir siyasi hat varken, aynı mesele üzerine siyasi temsiliyet iddiası olan legal ve barışçıl mücadele veren siyasi yapıların rejim tarafından kucaklanmalarına şahit olunmuştur. Yani neden devlet HEP'in önünü açmak yerine, baskı-engelleme yöntemini sürdürüyor ve neden HEP'in çalışmalarını kolaylaştırmıyordu? İlegal olan kanadı marjinalleştirmek ve siyasi temsiliyetini zayıflatmak, HEP ile PKK arasında organik bir siyasi bağ yokken daha kolay olmaz mıydı?

Osman Özçelik: İşte bugün neden çözümüyorlarsa o gün de aynı sebepten öyle davranıyorlardı. Yani çok net şekilde Kürt inkarı vardı. Katiyen

hazmedemiyorlardı Kürdi rengi olan bir siyaseti. Bakın ben il başkanı iken, birkaç yönetici arkadaş ile birlikte gazeteleri ziyaret edelim dedik. Cumhuriyet Gazetesi'ne gittik. Hasan Cemal, Genel Yayın Yönetmeni idi o zaman, kendisiyle görüştük. 'Bize yeterince yer vermiyorsunuz. Demokrasi istiyoruz, eşitlik istiyoruz, barış istiyoruz' demek amacıyla gittik. Hasan Cemal dinledi bizi. Sonra dedi ki: 'Ya başkan Kürt sorunu diye bir şey yoktur, nerden çıktı?' Cumhuriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal bana bunları söyledi. Yıl 1990-91. "Hasan Bey siz Cumhuriyet Gazetesi gibi bir gazetenin başındasınız. Bu ülkede milyonlarca Kürt var, bunca yıldır bir savaş var, öncesinde Kürt isyanları var. Siz bunlardan haberdar değil misiniz?" diye sordum. "Ya bilmiyoruz ki... Bilmiyoruz gerçekten" dedi. "Siz Cumhuriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmeni olarak 'Ben bir şey bilmiyorum' diyorsanız biz ne yapalım" dedim. Sorunuza tam manası ile cevap vermek gerekirse, devletin yanlışlığı şuydu; devlet dedi ki "bu Kürtler Osmanlı'dan bu yana birçok defa isyan ettiler, bastırdık. Bunları da bastırırız bitiririz". Hareketin bu kadar kitleselleşebileceğinin ve hareketin derinden açılmış bir yaranın üstünde bitmekte olduğunun farkında değillerdi. Baskıyla sindirebileceğini düşündü ve bütün şiddetini yoğunlaştırdı. Şimdi yeni yeni fark ediyorlar yanlış yaptıklarını.

TKD: Devlet HEP'in o süreçte PKK ile siyasi-organik bir ilişki çerçevesinde kurulmadığını da biliyor aslında. Onu bile sindirebilecek bir yapıda değil sanki?

Osman Özçelik: Tabi, bugün olduğu gibi kabul etmiyordu rejim. Kürt kelimesine tahammülü yok siyasi aktörlerin, devletin. Kürtlerin hakları dediğin zaman 'ne hakkı' diyordu, savaş dediğinde 'ne savaş' diyordu, barış diyordun 'ne barışı' diyordu. İşte bizi çok küçümsediler diyeyim. Ama meselenin ağırlığı büyüdükçe de şaşkına döndüler ve ne yapacaklarını bilemediler... Hala devletin bu konuda çözüme ilişkin bir projesi yok. Hala 'nasıl oyalarsınız, nasıl sürece yayarız' derdindeler. Misal, Kürtçe televizyon ne zaman açılıyor? 20 tane Kürt kanalı açıldıktan sonra. Yani onların etkisini nötralize etmek üzere Kürtçe kanal açılıyor. Yani bu bir haktır, gasp edilmiş hakkı iade edelim anlamında bir yaklaşım yok. Yani birlikte yaşamak istiyoruz diyor ama birlikte yaşamamanın koşullarını üretmiyor. Ama her seferinde karşılına bir şey çıkıyor ve şaşıyorlar. İşte referandumda, seçimde, kitlesel gösterilerde farkına varıyorlar. Kürtçe'de bir laf vardır; *Mîna marê çê serî ketîne*. Kafasına sopa yılanın kıvranmasını anlatır. Kıvranıp duruyorlar. Buna gerek olmadan siyasi proje üretmek diye bir şey yok hala ortada.

TKD: HEP kurulduktan sonra bölgede çok ciddi bir ilgi gördü sizin detaylı şekilde anlattığınız üzere. Bu ilginin kaynağında ne gibi dinamikler vardı size göre?

Osman Özçelik: İlginin iki kaynağı vardı. Öncelikli olarak PKK'nin bölgede taban bulmasıdır. PKK taban buluyordu ve o kitle üzerinde

etkiliydi. Yani bizim kazandırdığımız insan sayısı sınırlıdır. PKK'ye sempati duyduğu için, PKK de bize karşı bir tavır almadığı ve olumlu bakmaya başladığı için kitleler HEP'e ve daha sonra DEP'e ilgi duymaya başladılar. İkincisi, bu savaş bitmeliydi. Bu savaş ancak legal, demokratik zeminde yapılacak çalışmalarla bitirebilir(di). HEP de insanlara bunu vaat ediyordu; barışı vaat ediyordu. 'Çocuklarımız dağdan insin artık, ölümler yaşanmasın, bu şiddet bitsin' düşüncesiyle insanlar legal partiyi desteklediler. 'Şiddete karşı bir şiddet yöntemiyle meseleyi çözmemiz galiba zor, demokratik yollardan çözüm sağlanırsa rahata kavuşuruz' anlayışıyla kitleler önce HEP'e, daha sonra DEP'e ve giderek artan bir oranın ardılı olan partilere oy verdiler. 2,5 milyon oyun üstündedir şu anda. Potansiyelimizin minimum ben 3 milyon olduğunu düşünüyorum. Bu tabi çok eşitsiz koşullarda girdiğimiz seçimler. Parasız pulsuz girdiğimiz seçimlerdi.

TKD: İlk girdiğiniz seçim, 1991 seçimleridir. Sanırsam SHP ile ittifak yaparak girmiştiniz değil mi?

Osman Özçelik: İttifak evet.

TKD: O süreci anlatır mısınız?

Osman Özçelik: 1991 seçimlerine gelmeden önce biz seçimlere hazırlık çalışmaları yapıyorduk. Ben İstanbul il başkanıydım o zaman. Seçim takvimi açıklandı. Seçimlere katılmaya hak kazanmış bir partiyle seçimlere katılıyoruz o esnada. YSK'ya göre biz de girebiliyorduk seçime. Seçim hazırlığına başladık. Turgut Özal bizim seçime gireceğimizi görünce telaşa düştü. Bizim seçim dışı bırakılmamız için bir çaba içerisine girdi. Sonra YSK'dan ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan araştırdılar. Seçimi bir hafta öncesine aldıklarında, altı aylık süremiz tamamlanmamış oluyor, dolayısıyla biz örgütlenmemizi tamamlamamış bir parti olarak seçimlere giremiyorduk. Seçime girecek partiler arasında bizim adımız yoktu artık. Bunun üzerine SHP ile ilişki kuruldu. SHP 'birlikte seçime girelim' diye teklif etti. Bizim arkadaşlar da 'olur' verdiler. Daha sonra anlaşıldı ki ilk görüşmelerde "Seçimden sonra biz partimizi kapatacağız ve SHP'de yer alacağız" demiş birkaç milletvekili arkadaş.

TKD: Böyle bir anlaşma çerçevesinde aslında SHP ile seçime girmek mümkün oldu yani?

Osman Özçelik: SHP'ye böyle bir söz verildiğinin anlaşılması üzerine SHP ile temas kuruldu ve dendi ki 'Biz ittifak yapıyoruz ama SHP'ye katılmıyoruz, haberiniz ola'. Ama SHP de ilan etmişti 'HEP ile ittifak yapıyoruz' diye. Adaylar da belli, yani hangi yerden kimin aday gösterileceği de belirlenmişti. Onlar şoke oldular, 'Bizimle konuşulan bu değildi, partinizi kapatacak ve bize katılacaktınız' dediler. 'Bu görüşmeyi yapan arkadaşlar size yanlış bilgi verdiler' şeklinde bir dönüş aldılar. Sonra SHP başladı mutabakata varılan listede kısıtlamalar yapmaya. Ankara'dan, İzmir'den,

İstanbul'dan, Adana'dan ve özellikle batı illerinde bize ayrılan kontenjanlar için 'vermiyoruz' dediler. Öyle seçime girildi. O zaman 20-22 milletvekili seçildi yine bizden. Sonra Cizre Newroz'unda katliam yaptı devlet ve SHP yeterli tavır almadığı için ipler koptu artık. Ve biz kesin karar verdik ayrı hareket etme hususunda.

TKD: Yemin krizi de SHP ile ciddi bir soruna yol açtı herhalde ve yine bir kopuş oldu ondan sonra değil mi?

Osman Özçelik: Arkadaşlar yemin esnasında politik bir çıkış yapalım diye konuşmuşlar. Tabii o sürecin tam içinde değildim ben. Hala il başkanım o sırada. Diyorlar ki 'Kürtçe yemin yapalım.' Hatırladığım kadarıyla görevi Siirt Milletvekili'ne veriyorlar. Sonra yemin günü gelmiyor Meclis'e görevlendirilmiş kişi. Leyla ile Hatip çıkış yapmayı kararlaştırıyorlar, Fehmi engellemeye çalışıyor 'bize zarar verir' diye. Arkadaşlar kararlı davranıyorlar ve o bilinen şey yaşanıyor. Onun üzerine SHP baskı yaptı Hatip ile Leyla istifa etsinler diye. Sonra ihraç etmediler ama yok farzettiler, tecrit ettiler. Partinin hiçbir toplantısına katmadılar, kendi milletvekilleri olarak görmediler. Çevreden de çok fazla baskı oldu SHP'ye. 'PKK'lileri meclise taşıdınız' iddiası üzerinden yapılan yoğun siyasi baskılara dayanamadılar. Onlar da 'gidiyorsanız gidin' deme noktasına geldiler. Fakat herkesi getiremedik.

TKD: 1990-92 sürecinde devletin Kürt hareketi ile mücadelesi kapsamında yeni bir konsept geliştirdiğine şahit olundu. Şiddeti olabildiğince artıran bir strateji çerçevesinde köyler yakıldı, faili meçhul cinayetler başladı. Tüm bunlar olurken rejim bunların gündemleştirilmesine müsaade etmeyecek derecede sert miydi o zamanki legal partiye karşı? Legal siyasetin ciddi bir etki yaratamamış olmasının nedeni baskı-engelleme gibi yapısal faktörler miydi sadece? Veya siyaseten etkisizleşmenin ne kadarı Kürt siyasetçilerin omuzlarındaydı?

Osman Özçelik: Basının çok olumsuz bir rol oynadığını hep biliyoruz ve hala o olumsuz rolü oynuyor. O dönemde basında büyük karalamalar, büyük kampanyalar yürütüldü legal mücadeleye, genel olarak ulusal özgürlük mücadelesine karşı. Devlet yasal süreci hiçbir şekilde tanımadı, 'PKK'liler mecliste' dediler. PKK militanı ile parlamentodaki milletvekilini, partinin il ve ilçe yöneticisini eş gördü ve öyle yaklaştı. Tansu Çiller çok kötü bir rol oynadı, kendisi o dönemki faili meçhul cinayetlerin baş aktörlerinden biridir. 'Listesini cebimde taşıyorum' dediği iş adamlarının katli başladı. Diğer yandan 'Parlamento çatısı altında PKK var' dedi Süleyman Demirel. Sonunda arkadaşların parlamentodan atılmasına kadar giden bir süreç yaşandı. Mehmet Sincar'ı öldürerek kurtulmaya çalıştılar, bazı arkadaşlarımızı kendi saflarına çekerek etkisizleştirdiler ve bir kısmımızı da parlamentodan atarak kurtulma yoluna gittiler. Daha sonra yanlış yaptıklarını gördüler. Şimdi parlamentoda olmamızı istiyorlar ama sınırlı bir güçle, sınırlı sayıda, sınırlı bir etkinlikte kalmamızı istiyorlar. Dünya

kamuoyuna, kendi kamuoyuna 'Bakın Kürtler de temsil ediliyor' diyebilmek adına, tamamen dışlama stratejisinden vazgeçtiler. Böyle yürütülemeyeceğini ve kendi çıkarlarına ters düşen taraflarını gördüler. Biz de 'Bu alanı kapatırsanız dağın yolunu açmış olursunuz' dedik. Onu da gördüler gerçekten. Diğer bir taraftan, zaman zaman özellikle gençler yakamıza yapıştılar. 'Siz bizi kandırıyorsunuz. Kürt meselesinin demokratik parlamenter sistem içinde çözülebileceğine dair yaptığınız konuşmalar bize hiç inandırıcı gelmiyor. Devletin yaklaşımı bu değil, siz bizi oyalıyorsunuz ve kandırarak devlete hizmet ediyorsunuz' diye çok ağır eleştirilerle karşı karşıya kaldık. Bu minvalde dağa çıkışlar da devam etti. Hala da sürüyor. Geçen gün duydum, sadece Siirt'te 200 kişi gitmiş tekrar dağa. Yani hala gidişler var. Demokratik parlamenter sistem içinde çözüm yolunun tıkalı olduğunu düşünüyor insanlar ve devlet de buna çanak tutuyor, buna zorluyor insanları.

Kürt Hareketi'nde Legal Mücadele ve Silahlı Mücadele

TKD: 1990'lar sürecinde Kürt hareketinin legal kanadı ile silahlı mücadele yürüten kanadı arasındaki ilişkinin deneyimlediği ne gibi kırılma noktalarından söz etmek mümkündür?

Osman Özçelik: Çeşitli dönüm noktalarından söz ettik. Mesela İstanbul'da kitlesel bir şekilde kutlanan 1991 Newroz'u bir dönüm noktasıydı bana göre. İstanbul'da ve büyük kentlerde daha önce Newroz kutlamaları illegaldi. Bütün Türkiye'de ve Kürdistan'da illegal olarak gençler çıkar, dağlarda ateş yakarlardı. Daha sonra kentlere, köylere inmeye başladı gençler. Büyük kentlerde de salonlarda; yemekli salonlarda, toplantı salonlarında, düğün salonlarında 40-50 kişinin veya 100-200 kişinin bir araya geldiği Newroz kutlamaları yapılırdı. Biz ilk defa 1991 yılında İstanbul'da benim il başkanlığım döneminde 'Farklı bir şeyler yapalım, kitlesel bir Newroz kutlaması yapalım' dedik. 'Büyük bir lokanta mı olsun, büyük bir salon mu olsun' diye tartışıldı. Ben 'Abdi İpekçi Spor Salonu'nda yapacağız' dedim. Abdi İpekçi Spor Salonu 10 bin kişinin oturabileceği bir salondur ve bu uçuk bir düşünce olarak görüldü ilk etapta, ama ben ısrar ettim. Karar aldık ve Abdi İpekçi ile anlaştık. Abdi İpekçi Spor Salonu'nda 10 bin koltuk vardı bildiğim kadarıyla. Üç aşağı-beş yukarı en az beş bin kişi de içerde platformda ve aralarda yer aldı ve yaklaşık beş-on bin kişi de içeri girmeden geri döndüler. Büyük bir kitlesel gösteri yapmıştık. Çok coşkulu, çok kitlesel bir gösteriydi. Orada PKK'nin legal alana bakış açısı değişti. PKK o güne kadar HEP'e kuşkuyla bakarken, legal mücadelenin önemine ilişkin tereddütler yaşıyorken, orada yasal bir parti çalışmasının önemi görüldü ve PKK'de bu konuya dair değişim oldu. Bakış açısında değişiklik oldu. Bize soğuk, PKK'ye sıcak bakan insanların parti içinde çalışmaya başladıklarını, etkinliklere gelmeye başladıklarını gördük. Bu bir dönüm noktasıydı. Milletvekillerinin meclisten atılmış olmaları, kopuş manasında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Son kırılma noktası da somut olarak bizim demokratik özerklik projesinin ortaya konmasıdır. Demokratik Toplum

Kongresi'nde tartışılıp konuşulup, ana hatlarıyla ortaya çıkan ve sonra Demokratik Toplum Partisi tarafından kongre kararı haline getirilen bu siyasi proje çok ciddi bir dönüşüm noktası teşkil ediyor. Bizim Türkiye'de her ne kadar parti programımız olsa da, kamuoyu nezdinde somut bir proje ortaya koymak konusunda flu bir durum yaşanıyordu. Bu demokratik özerklik projesi artık ete kemiğe bürünmüş, stratejik talepleri olan ve ne yapmak istediğini açıkça kamuoyu önünde tartışan bir hareket halinde gelmemiz açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bir diğer nokta da PKK'yle olan ilişkilerimizdeki tereddütlerin ortadan kaldırılmasıdır.

TKD: 1990'lar üzerinden okuduğumuzda son dediğiniz hangi sürece denk gelir?

Osman Özçelik: Bu HADEP'te başladı. Daha önce biliyorsunuz bize sürekli baskı yapıldı. 'PKK'yi kınıyor musunuz kınamıyor musunuz?' diye sorulurdu. PKK'yi kınamamız isteniyordu. Doğrusu biz çok kaçamak cevaplar veriyorduk. Yani 'PKK'yi kınıyorum' diyemezsiniz, öyle düşünmüyorsunuz çünkü. Ama 'hayır' dediğinizde de acaba kitlelerden, ulaşmaya çalıştığınız kitlelerden nasıl tepki gelecek onun hesabını yapıyorsunuz ve muğlak cevaplar vermek zorunda kalıyorsunuz, bu ikircikli bir ruh haliydi. HADEP döneminde bunu çözdük. 'Biz PKK'yi kınamıyoruz, PKK'yi bir terör örgütü olarak görmüyoruz, Abdullah Öcalan Kürtlerin önem verdiği bir liderdir' tarzında bir netleşme oldu ve biz siyasi söylemlerimizde de bunu kullanmaya başladık. Bunu son zamanlarda da çok açık söylüyoruz; mesela ben geçenlerde CNN'deki bir tartışmada söyledim: 'PKK'yi bir terör örgütü olarak görmüyoruz' dedim. Devletin en yetkili noktasında bulunan Genelkurmay Başkanı bu çatışmalı sürece dair 'Düşük yoğunluklu savaştır' dedi. Düşük yoğunluklu savaş kavramı uluslararası literatürde düzenli ordularla gerilla birlikleri arasında yapılan savaşın adıdır. O halde Türkiye'de yaşanan odur; gerilla birlikleriyle düzenli ordu arasında yapılan bir savaştır. Terör örgütlerinde bir hiyerarşi yoktur, oysa burada bir hiyerarşi var. PKK militanlarının -PKK unsurlarına gerilla diyoruz- üniforması var, üniforma giyorlar, onların amblemi var, hiyerarşisi var. Dolayısıyla terör örgütü değil bu, bir siyasal harekettir. Silahlı kanadı da olan bir siyasal harekettir. Legal çalışma koşulları olmadığı için illegal örgütlenmiş siyasal bir harekettir. Adı da Kürdistan İşçi Partisi'dir. Bir siyasi partidir. Silahlı kanadı da olan bir harekettir. Çok açık bir biçimde ifade ettik. Biz de artık bu konuyu tartışmaktan vazgeçtik ve kabullenmek zorunda kaldılar. Bu bir dönüm noktasıdır bence.

TKD: Legal Kürt partisi ortaya çıktığından beri süregelen bir tartışma var. Ortaya çıkan partinin Türkiye'nin partisi olması gibi bir tartışma yürütülüyor mesela. *Türkiyelileşmek* tartışmasına nasıl bakmak gerekiyor? Bu bir yandan hegemonik bir dille kurulduğundan dolayı dayatma olarak görülebilir. Bir Kürt partisi, sadece Kürtlerin meselelerini ve taleplerini siyasi ajandasında ortaya koyan ve çalışmalar yürüten bir yapı, en başından

itibaren gayri meşru bir siyasi hatmış gibi görülüyor. Bu tartışmanın ilgi çekici diğer bir yanı da DTP -BDP içindeki birçok milletvekilinin bunu normalleştirerek zaten izlenmesi gereken bir yolmuş gibi, bunu sorgulamadan konuşmaları ve siyasi dillerini bu şekilde kurmalarıdır. Sizce Türkiyelileşmek meselesini nasıl ortaya koymak gerekir?

Osman Özçelik: Bugün demokrasi standartları yüksek dediğimiz gelişmiş Avrupa ülkelerinde şu var: Siyasi partiler bir sosyal sınıfın veya zümrenin çıkarlarını savunmak üzere ortaya çıkabilirler. Siyasi partiler bir inanç grubunun sorunlarını çözmek üzere, onların sözcüsü olmak üzere veya bir etnik grubun sorunlarını çözmek üzere ortaya çıkabilirler. Dolayısıyla gerçek demokrasilerde bir etnik grubun sorunları için ortaya çıkan siyasi partiler meşrudur, yasaldir ve destek görür. Almanya'da özel bir düzenleme var bu konuda. Diyelim orada Romanlar bir parti kurdular, onlara baraj tanınmıyor. Aldığı oy oranında milletvekili çıkarabiliyorlar, avantaj sağlanıyor, yani pozitif ayrımcılık yapılıyor. Türkiye Bulgaristan'daki Türklerin bir Türk Partisi kurmalarını alkışlıyor ve onlara her türlü desteği veriyor. Irak'taki Türkmenlerin ayrı bir Türkmen Partisi olarak, Türk Cephesi olarak kurulmasını hem maddi hem de siyasi olarak destekliyor, teşvik ediyor. Ama 'Türkiye'de etnik parti olmaz' diyor. Niye olmaz etnik parti? Kürt halkının sorunlarını kim çözecek peki? Sen çözümüyorsan kendisi çıkacak çözecek. Gerçek demokrasilerde ayrılıkçı partiler bile kurulabiliyor; şiddete başvurmamak, şiddeti bir yöntem olarak seçmemek veya şiddeti övmemek koşuluyla. Ayrılıkçı düşüncelerini bile çok rahatça dile getirebiliyorlar ve toplumdan gördükleri destek oranında bu partiler büyüyüp gelişiyorlar veya dağılıp gidiyorlar. Türkiye'de bu niye olmasın? Bizlere 'Türkiye partisi olun' deniyor ama sürekli manipülasyonlara maruz kalıyoruz. Partimizin programına baktığınız zaman, biz Türkiye'nin bütün sorunlarına ilişkin bir programa sahibiz. Ancak ne yazık ki bizim Türkiye'nin Kürt meselesi dışındaki sorunlarına dair çözüm önerilerimiz hep görmezden geliniyor. Parlamento tutanaklarına bakan arkadaşlar geçenlerde bir analiz yapmışlar; doğrudan Kürt sorununa ilişkin yaptığımız konuşmalar bütün konuşmalarımızın içinde % 25-30 kadarını teşkil ediyor. Fındık üreticilerinin sorunlarına ilişkin, çay üreticilerinin sorunlarına ilişkin, işçi sınıfı bağlamında grev ve sendikal haklara ilişkin çalışmalar ortaya koyuyoruz. Bunların hiçbiri dikkate alınmıyor. Bizim mücadelemiz ağırlıklı olarak Kürt meselesini işlemeye yönelik. Kürt sorunun çözümünün, diğer sorunların da çözümünü sağlayacağını düşünüyoruz. Bir partinin bir etnik parti olup olmadığı, orada yer alan insanların kimlikleriyle değil, projeye ve programlarıyla ilgilidir.

İktidara Karşı, Muktedirlere Rağmen: 1990'larda Bugüne Kürt Kadın Hareketi [Emine Ayna]

TKD: Hayat hikayenizle başlayabilir miyiz? Örneğin eğitim hayatınız nasıl bir seyir izledi?

Emine Ayna: 1968 yılında Diyarbakır'da doğdum. İlkokulu Diyarbakır'da okudum. Babamın işi dolayısıyla çok gezdik, müteahhitlik şirketi vardı. Ailesine bağlı bir insan olduğundan 3 aylığına da olsa ailecek taşınırdık babamla birlikte. Ortaokulu Adana'da, Kütahya'da ve Diyarbakır'ın Piran ilçesinde okudum. Liseyi de Ankara ve Adana'da okudum ve orada bitirdim. Üniversiteyi Çukurova Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nde okudum.

TKD: Sizin siyasallaşma sürecinizde ailenin ne gibi etkileri oldu acaba?

Emine Ayna: Doğduğumdan bugüne kadar, sadece gençlik yıllarımda değil, hala bile ailemin üzerinde amcamın 1971 yılında katledilişinin etkisi vardır.¹ O yılları sıcağı sıcağına yaşamaktan ileri gelen hem babam üzerinde hem de ailenin diğer üyeleri üzerinde önemli etkileri olan bir olaydır bu. Kuşkusuz ki kişisel siyasi gelişimimde de çok çok büyük rolü vardır. Bu gibi siyasi durumların her ailede ben böyle sonuçlar doğurduğuna inanıyorum.

1- Ömer Ayna, 1970 yılında üniversiteye başladıktan sonra DDKO içerisinde örgütlenmiş, sonrasında mücadele yöntemi temelinde daha radikal bir çizgi izleyen THKO'ya (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) katılmıştır. 1972 yılında Kızıldere Direnişi/Katliamı olarak bilinen olay sırasında yaşamını yitirmiştir.

Her ailede genç bir kadın veya erkek bir halk mücadelesi için yola çıkmışsa ve mücadelesinde de canını ortaya koymuşsa, verdiği mücadelenin böyle kutsanan ve efsaneleşen rolü her daim ailenin üzerinde gölge gibi durur. O gölge de ailenin bütün bireylerinin siyasallaşmasının yolunu açar. Hep bir sorgulama sürecinde olmayı gerekli kılar. Hani 'Yapılmışsa böyle bir şey, nedenleri vardır' diye düşündürür. O nedenler de hep idealize edilen nedenlerdir. Halkın kurtuluşudur mesela. Bu eğer etnik kimliğe dayalı bir şey değilse sınıfsal bir yere tekabül ediyorsa ezilen sınıfın özgürleşmesidir, kadınsa kadının özgürleşmesidir. Bunların hepsinin bende çok büyük etkilerinin olduğunu söyleyebilirim. Bunun olumlu yansımalarını ve olumsuz yansımalarını pratikte çok gördüm. Olumlu yansıması, girdiğim ortamlarda Ömer Ayna'nın yeğeni olmaktan kaynaklı ayrı bir itibar gördüğüm zamanlar olmasıdır. Tersinden yine Ömer Ayna'nın yeğeni olmaktan kaynaklı aşağılanmak istendiğim durumlarla da karşılaştım. Çok iyi hatırladığım ve çok da zoruma giden bir şeydir. Orta ikiyi Kütahya'da okudum. Kütahya'da okuduğum bir yıllık süre içerisinde mesela, hatırladığım bir şey var. Biliyorum, sınav kağıdımı dört dörtlük yazmışım, doldurmuşum, vermişim. Ama bir alırdım. Tabi o dönem 1980 dönemiymi, askeri darbe yıllarıydı. O yılların da çok etkileri oldu. Evimize bomba atılması ve o travmayı yaşamak daha 11-12 yaşlarımda iken... Bir yandan ergenlik dönemi, bir yandan da siyasallaşıyorsun ve bir diğer yandan bunların tümünün bir isimden kaynaklı olduğunu biliyorsun. Bunlar insanı daha fazla sorgulamaya itiyor, daha çok araştırmaya itiyor. Daha çok sorular sormaya, kitaplar karıştırmaya, yazılar üzerine düşünmeye itiyor. Bu süreç mücadele eden kişilere, gruplara ve örgütlere daha sempatiyle bakmana neden oluyor. Onların hepsine girip çıkmaya, onların hepsinden bir şeyler almaya sebep oluyor. Bunların hepsini yaşadım.

TKD: Siyasetin aslında içine doğmuşsunuz bir nevi, o yüzden bu soru size garip gelebilir. Daha pratik siyasi faaliyetler yürütmeye başladığınız süreç sizin bu eğitim hayatınızda hangi zamana denk düşüyor?

Emine Ayna: Öğrenci dernekleridir. Ben 1986'da İdari Bilimler Fakültesi'ni kazandım, Çukurova Üniversitesi'ni. İki yıl hazırlık okudum, İngilizce eğitim veren bir kurumdu. Ben Ticaret Lisesi mezunuyum ve İngilizce ile o zamana kadar hiçbir alakam olmamasına rağmen eğitim dili İngilizce olan bir bölüme başladım. Hazırlıkta kaldım, iki yıl hazırlık okudum. Çukurova Üniversitesi, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı sürecinde (1986'dan '93 hatta '95 yılına kadar) siyasi anlamda Türkiye'de öğrencilerin çok etkin olduğu üniversitelerden biriydi. Benim okuduğum dönem tam da o dönemdir. Üniversite kampüsünden uzaktaydı fakültemiz. Ama bizim öğrenci derneğimiz -İdari Bilimler Fakültesi'nin Öğrenci Derneği- tüm üniversitenin öğrenci dernekleri içerisinde en aktif olan öğrenci derneğiydi.

TKD: Nasıl faaliyetler yürüten bir dernekti? Spesifik olarak kadınlar üzerine etkinlikler düzenleyen bir dernek miydi?

Emine Ayna: Yok, hayır, tam bir öğrenci derneği idi. Sık sık yemek boykotları, ders boykotları yapardık. Yani buna benzer etkinlikleri çok sık yapardık lakin derslerle ilgili konular üzerine ya da öğrenci haklarıyla ilgili konular hakkında da eylemler yapardık. Bir yandan YÖK'ü protesto eylemleri yapardık, ama aynı zamanda Türkiye'de yaşanan olayları da, Türkiye'de yaşanan savaşı da takip ederdik diğer yandan. Yaşanan ölüm olaylarında ya da işlenen faili meçhul cinayetler hakkında da merkez kampüste eylemler düzenlerdik. Bunlardan birisi çok çatışmalı geçmişti. Kampüste silahlar patlamıştı, polis ve askerlerin kampüsü basıp ateş etmesi sonucunda yaralanan öğrenciler olmuştu.

TKD: Kaç yılında olduğunu hatırlıyor musunuz bu olayın? 1990'lar sürecinde mi olmuştu yoksa 1980'lerin ikinci yarısında mı? Bölgede 1989-91 sürecinde toplumsal hareketlilik geliştikten sonra üniversitelerde hareketlilik ve baskı başladı diye biliniyor.

Emine Ayna: Büyük ihtimalle 1989 ya da 1990'dır. O yıl çok ilginçtir, PKK'ye üniversite öğrencilerinin en yoğun katıldığı yıllardır. Yani bunların hepsinin üst üste geldiği yıllarda ben üniversite öğrencisiydim. Hem üniversite öğrencilerinin çok yoğun bir biçimde PKK'ye katıldığı yıllardı hem de gerilla cenazelerinin çok yoğun geldiği yıllardı. Dün birlikte belki de yan yana sınıfa girip ders gördüğün bir arkadaşın bir süre sonra gidiyor ve sonrasında ölüm haberini alıyorsun. Bunların hepsinin sıcaklığını yaşadığımız zamanlardı. Adana da o yılları çok sıcak yaşadı: Bir Dağlıoğlu Mahallesi, bir Gülbahçe Mahallesi... Düşünebiliyor musunuz? Bir 'mahalle'nin ismi gösterdiği direniş yüzünden bırakalım Türkiye'yi Avrupa'da duyulmuş, Newroz'lara izin verilmeyen yıllarda... 1992-1993 yıllarında biz mahallelerde yaralı taşırđık. Hastaneye götürsek işte yaralı haliyle gözaltına alınacak. Bunu bilirdik. Onu yaralı olarak hastaneye götürmek baştan onun polise teslim edilmesi demekti. 'Demek ki sen de yasak Newroz kutlamasına katıldın, o yüzden buradasın' deyip gözaltına alınması demektir. O koşullarda biz yaralıları hastanelere götüremezdik. Evlere götürürdük ve Tıp Fakültesi öğrencileri onları tedavi ederlerdi.

TKD: Birçok açıdan kendi ayakları üzerinde durmak zorunda olan bir yapılanma vardı yani...

Emine Ayna: Elbette. Bunların hepsi sadece Şırnak'ta, Cizre'de yaşanmadı ya da Lice'de yaşanmadı. İstanbul'un birçok yerinde de yaşandı. Adana ve Mersin bu sürecin çok sıcak yaşandığı yerlerdi. Üniversitenin son yıllarında, üçüncü sınıfta artık daha aktif bir siyaset izleme ihtiyacı duydum. O dönem legal alanda HEP (Halkın Emek Partisi) kuruldu ve kapatıldı, DEP kuruldu sonra... Bunların hepsi peş peşe ve kısa süreçlerde gelişen olaylardı. O dönemde çok ilginçtir ama benim çalışma yürüttüğüm alan kadın alanı oldu. Çünkü aynı dönemde bir yandan cenazeler geliyordu, bir yandan kadınlar bir şeyler yapmak istiyordu. Çocuklarının, kardeşlerinin ve eşlerinin ölümlerini durdurmak için ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bu anlamda, çok

fazla kadın özgürleşmesiyle alakalı bir biçimde değildi -yani tamamen o bilinçle değildi- kadınların siyasete pro-aktif bir şekilde katılmaları ilk dönem itibariyle. 'Kadın özgürleşmesi başka bir şeydir: kadın özgürleşmeden toplumun özgürleşmesi ya da sınıfların ortadan kalkması mümkün değildir' gibi fikirler henüz ideolojik anlamda oturan taşlar değillerdi kafamızda. Ama bir kadın mücadelesinin, savaşı bitirme ve barışı geliştirme anlamında, çocuklarının, eşlerinin, kardeşlerinin ölümünü durdurma anlamında bir kadın örgütlenmesinin ihtiyacı açığa çıkıyordu artık.

Kürt Kadın Hareketinin Ortaya Çıkış Süreci: İdeoloji ve Kitleselleşme Dinamikleri

TKD: Kürt kadın hareketinin 1990'ların başında ortaya çıkış sürecini düşündüğümüzde -sonuçta ulusal bir hareketten bahsediyoruz- bu hareketin kendi dinamikleri içerisinde ya da kendi ihtiyaçları ve zaruretleri doğrultusunda kadına biçtiği bir rolle mi başlayan bir süreç yaşandı? Yani kadın hareketi açısından ulusal hareketin büyümesiyle kendiliğinden gelişen bir sürece mi şahit olundu?

Emine Ayna: Örgütsel her hareket gibi, her halk hareketi gibi, elbette Kürt özgürlük hareketi de kendi içinde kadını, kadın özgürleşmesini ve feminizmi tartıştığı yıllardı. Ama tanımların çok netleştiği yıllar değildi 1980'lerin sonları. Benim az önce bahsettiğim daha 1990'lara henüz girilmediğinde yaşananlardır. 1991-92 yıllarında kadın özgürlük mücadelesi şekillenmeye başladı. Onun öncesi henüz tartışma sürecidir aslında. 'Kadın nasıl daha aktifleştirilmeli?', 'Kadın siyasete nasıl daha aktif kılınmalı?' gibi tartışmaların yaşandığı yıllardır. O yıllarda örneğin Yurtsever Kadınlar Birliği diye bir birlik oluşturuldu. Dört aylık bir ömrü vardır bu birlik çalışmasının, çok uzun değildir. Ama Yurtsever Kadınlar Birliği'nin Adana ayağı oluşturulmuştu o yıllarda. Bu Adana'da yapılan faaliyetler ayağında üniversite öğrencisi olarak çalışmalara yardımcı olmak adına bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. Yaptığımız çok ufak tefek işlerdi. Siyasal çalışmalardan ziyade örgütünü kurma çabasıydı. Neydi bu çalışmalar diye soracak olursanız: bir yandan kermesler yaparak birliğin maddi alt yapısını oluşturmak ve kadına daha kolay ulaşmak, bir yandan mahallelerde dolaşp halk toplantıları yaparak kadınlarla bir araya gelip kadın sorununu tartıştırmaktı mahallelerde. Aynı zamanda sağlık emekçileriyle ya da eğitim emekçileriyle bir araya geliyorduk. Okuma yazma bilmeyen kadınlara okuma yazma öğretmek, ya da sağlık sorunu yaşayan kadınlara sağlık emekçileri aracılığıyla mahalle mahalle dolaşarak kadınlara sağlık sorunları üzerine konuşmalar yapıyorduk. Ev içinde sorunların nasıl alt edebileceğini ya da engellenebileceğini anlatmakla meşguldük... Yani ziyadesiyle sosyal yaşamla ilgili şeyler yapıyorduk. Dört ay gibi çok kısa bir süre devam etti çalışmalar ve kapatıldı. Birlikti başında, dernekleşti ama dernek haline gelmez de kapatıldı.

TKD: Aslında 1990'ların başına baktığımızda 1970'lerin ikinci yarısında başlamış 1980'lerde devam eden bağımsızlık hedefiyle ve ulusal kurtuluş ideolojisiyle ortaya çıkan bir hareket var. Talepleri ve kullandığı mücadele yöntemleri esasında, Türkiye'deki siyasi rejimin hukuki sınırları itibari ile illegal bir yapılanma 1980'lerde. 1990'ların başında bunun legal bir zemine de kayması mevzu bahis oluyor. Bu legal alana da kayışın dinamikleri nelerdi? Siz bu soruya kadın hareketini düşünerek de cevap verebilirsiniz, daha makro ölçüde de cevap verebilirsiniz.

Emine Ayna: Ben legal alana kayış görmüyorum. Size karşı gelmek anlamında söylemiyorum. Ben öyle görmüyorum. Ben bir mücadelenin her alanda verilebileceği, verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir mücadele eğer bir halk mücadelesi ise, bir halkın özgürleşmesi mücadelesi ise o halkın hepsinin gerillaya gitmesi mümkün değildir. Yaşam olanakları olamaz zaten. O halkın mücadele olanakları ortadan kalkar. Ama bir halk, halk kimliğiyle kendi özgürlük mücadelesini veriyorsa bulunduğu her ortamda bir örgütsel mekanizma yaratabilmelidir bana göre. Bu yeri gelir bir siyasi parti olur, bu yeri gelir bir kadın örgütlenmesi olur, bu yeri gelir bir gençlik örgütlenmesi olur veya bir işadamları örgütlenmesi olur. Bir sendika, işçilerin ve köylülerin örgütlenmesi olur. Yani her neyse bu süreci ben illegaliteden legaliteye geçiş olarak değerlendirmiyorum. Ancak PKK illegaliteden legaliteye kayarsa dediğiniz anlamda bir gerçeklik ortaya çıkmış olur, o anlamda söylüyorum. Yani PKK illegal silahlı bir örgüttür. Halk mücadelesinde silahı araç olarak kullanan bir örgüttür. Ama diğer yandan, bir bütün Kürdistan halkı diyeceğim ben -Kürt halkı demiyorum; çünkü özgürlük mücadelesinde Türk de var Kürt de var, Arap da var, Laz da var- bu anlamda ben daha çok Kürdistan halkının özgürleşmesi için herkesin bulunduğu her alanda bir şeyler yapması gerektiğine inanıyorum. Yurtsever Kadınlar Birliğini de öyle değerlendiriyorum. Sonuçta her bir anne oturduğu yerde ağlıyordu cenazesi geldiğinde. Sesini sadece kendisi duyuyordu. Ama ne zamanki onlar birleştiler bir örgütsellik açığa çıkardılar, o zaman seslerini Türkiye kamuoyu duymaya başladı, dünya kamuoyu duymaya başladı. Mesela o Yurtsever Kadınlar Derneği kapandıktan sonra ben MKM'nin kuruluş çalışmaları sırasında yine Adana'da bulundum. Daha sonrasında HEP kapandı, ardından da DEP kapandı. O süreç içerisinde HADEP kuruldu. HADEP'in kurulduğu dönemde HADEP'e geçtim. HADEP'te yine o zaman kadın kolları yasal değildi ama kadın komisyonu adı altında bir kadın çalışması oluşturmaya çalıştık. Bir yandan kadın dergisi çıkardık. İsmi yanlış hatırlamayayım, Özgür Kadın Dergisiydi sanırım. Buydu ilk çıkarılan dergi. Kadın komisyonu olarak her hafta istisnasız ama haftada üç gün boyunca -en az üç gün bu bazen dört olurdu, bazen beş olurdu bazen her gün olurdu- mahalle toplantılarımız vardı. Ve biz haftada üç gün alıyorduk elimize dergilerimizi kadın komisyon üyeleri olarak, hem o dergileri satıyorduk hem de oturuyorduk o dergiden sayfaları okuyorduk. Adana'nın Dağlıoğlu Mahallesi'ndeki kadınlarla okuma yaptıktan sonra oturup okuduklarımızı tartışıyorduk. Böyle bir kadın örgütleme çalışması yürütülüyordu. Bir araya geldiğimiz zaman diyelim işte

gruplar oluşturunuyorduk. Bir grup 'Biz üç tane buluşma planladık ama birisini yapamadık ikisini yaptık' deseydi bunu kabul etmiyorduk ve çok ciddi eleştiriyorduk. Çok ciddi tartışıyorduk. 'Sen nasıl böyle yaparsın, ancak biz toplantılarla büyütebiliriz kadın hareketini' diye. O yıllar içerisinde aynı zamanda birçok şey kadın özgürleşmesi anlamında daha da netleşiyordu artık.

TKD: Yazınsal faaliyetlerde yürütülen tartışmalar nasıl bir noktaya götürdü Kürt Kadın Hareketi'nin ideolojik çerçevesini?

Emine Ayna: Özgür Kadın gibi dergilerle tartışmalar daha da hız kazandı. Artık sorun kadın-erkek eşitliği bağlamından taşıtı. Sorun bundan çıktı ve şuraya doğru gitmeye başladı; 'İlk ezilen ilk sömürülen kadındır. Bir toplumdaki eşitsizliğin başladığı nokta toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başladığı noktadır. Orada artık ürün başlamıştır orada iktidarlaşma başlamıştır, o noktadan sonra sınıflar oluşmuştur. O noktadan sonra hem sınıfsal hem de ulusal sömürüye geçiş yaşanmıştır. Ve ne zaman ki cins sömürüsü biter o zaman ulusal sömürü de sınıfsal sömürü de ortadan kalkar'. Bir şeyin kaybedildiği yerde aranması vardır ya, o tartışmaların yoğunlaştığı ve bahsini ettiğim sonuca varıldığı dönemdir. Ve bununla birlikte, bir bütün olarak Kürt özgürlük hareketinin temeli 'Kadın özgürleşmeden toplum özgürleşmez', sloganı üzerinden dillendirilmeye başlandı. Bu sadece bir slogan değil aslında, felsefe aslında. Ve bu bakış açısına göre Kürt özgürlük hareketinin temelini kadın özgürlük hareketi oluşturmaya başladı.

Kürt Kadın Hareketi ve Kürt Ulusal Hareketi İlişkisi: Çemberin Hem İçinde Hem de Dışında olmak

TKD: Sizin bahsettiniz çerçeve üzerinden devam edelim. Genel manada üç farklı toplumsal eşitsizlik kategorisi sayılır. Sınıf bunlardan bir tanesidir, toplumsal cinsiyet ve etnik-ulusal eşitsizlik de diğerleridir. Şimdi Kürt hareketi içerisinde, kadın hareketinin 'meselenin aslında çıkış noktası toplumsal cinsiyettir, kadın meselesidir' demesi durumunda ulusal mesele ile bir çatışmaya girmesi söz konusu değil midir? Bu soru şu açıdan önemli, bu aslında 1990'lar boyunca hatta takip eden on yıl boyunca da Kürt kadın hareketi ve hareketin geneli arasında süregelen etkileşimler var. Bu bağlamda 1990'larda bu ilişkinin nasıl dönüştüğünü sormak istiyoruz, aklınızın bir köşesinde Kürt kadın hareketi ve feminizm ilişkisini de tutarak.

Emine Ayna: Ben klasik Feminizme doğru bir yönelimin gerçekleştiğini düşünmüyorum. Çünkü klasik Feminizm ile bizim çok çatıştığımız noktalar var. Teorik yaklaşımın yanı sıra pratik içerisinde de çatıştığımız birçok nokta var. Ben bir tek örnek vereyim: 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinliğinde kadınlar ve kadın örgütleri olarak bir araya gelip, 8 Mart kapsamında bir haftalık etkinlikler planlıyorduk. Bu ortak planlamalara ek olarak her örgüt ayrıca kendisi de planlama yapıyor. Mesela bir örgüt geldi ve şey dedi: "Bir

mahallede kahveyi basacağız. Gideceğiz diyeceğiz akşamlar bizimidir, sokaklar bizimidir diyerek oturacağız, biz de kahvede oturacağız”. Biz buna karşı çıktık. Biz eşitlik kavramını 'Bugün erkek hangi konumdaysa biz de o konumda olalım' olarak algılamıyoruz. Biz erkeği de değiştirmeyi algılıyoruz. Yani kadın özgürleşmesiyle ilişkili olarak toplumun özgürleşmesini yani kadının da erkeğin de özgürleşmesi gerektiğini iddia ediyoruz. Bu noktadan hareketle derdimizi onlara da söyledik: “Bizim derdimiz akşamları sokağa çıkmak değil, bizim derdimiz gidip kahvelerde oturmak da değil. Bizim derdimiz erkeği de kahveden çıkarmaktır. Tüketim toplumundan bir üretim toplumuna dönüşmesini sağlayabilmektir”. Toplumsal gelişime baktığımızda feminizmin mücadele ettiği yerler ve mücadele etme yöntemlerine baktığımızda çok büyük ayrılıklarımız yok. Ama pratikte düştükleri yanlışlıklar bizi zaman zaman düşünsel anlamda karşı karşıya getiriyor. O yüzden klasik feminizme dönüş yok Kürt kadın özgürlük hareketinde.

TKD: Soru ile bağlayacak olursak bu dediğinizi...

Emine Ayna: Şuna katılıyorum: ulusal özgürlük mücadelesi ile kadın özgürlük mücadelesinin çelişen ve çatışan çok noktaları vardır. Çünkü ulusal özgürlük mücadelelerinin klasik anlayışta 'ulusal' dediğimiz zaman, toplumun her kesiminin içinde yer aldığı (hatta diğer toplumların ulusal mücadelelerine baktığımızda Komünist parti bile olsa bu mücadeleyi yürüten, götüren, sonuçlandıran) ve sonuç olarak da başarı -turnak içinde başarı diyorum- bir bağımsızlaşmaysa bağımsız bir devlet kurduran; o ulusun küçük burjuva ve burjuva kesimleri oluşturur. Ulusal mücadele her sınıfı kapsayan bir mücadele biçimidir. Şimdi buradan baktığımız zaman bir toplumun her kesimiyle sizin kadın özgürlüğü yürütmeniz çok mümkün olmuyor. Hele Kürt toplumunda dinin etkisi var, feodalitenin çok yoğun etkisi var, törelerin ve geleneklerin etkileri var ve bunların bizzat devlet tarafından sistem tarafından yaşatılması ve derinleştirilmesi yönü var. Bu toplumun aydınlanması istenmiyor, o anlamda sorunları iyice körükleyen bir yaklaşım var ve siz o yaklaşım karşısında da kadın özgürlük mücadelesi diyorsunuz. Ama şunu da söyleyeyim, dünyada böyle bir toplumsal doku içerisinde bunu başaran tek hareket olduğumuzu düşünüyorum. Buradan baktığımız zaman da ilkesel duruşla bağını kuruyorum. Doğrularınız varsa ve haklıysanız, ikna edici olabiliyorsunuz. Ama çok politik, çok dönemsel düşündüğünüzde ve çok taktiksel yaklaştığınız zaman siyasete sizin doğrularınızda dönüşüme uğruyor ilkelerden uzaklaştırarak. Ve dönüşerek aslında var olan bir halk hareketini tutup bahsettiğimiz kesimlerin eline teslim edebiliyorsunuz. O halk sözde bir devlet kurarak bağımsızlaştığını sanırken aslında o halkın bir avuç sömüreni devlet kurmuş oluyor. Büyük yığınları oluşturan halk bu sefer kendi kimliğinden olan bir avuç kişi tarafından sömürülen haline dönüştürülüyor. Bu harekette kadın özgürlük mücadelesinin yarattığı en büyük dinamik bunun durumun oluşmasına engel olmasıdır. Ben yine pratikten bir örnek vererek netleştireyim söylediklerimi. Bir akşam biz meşaleli yürüyüş yapıyorduk kadınlar olarak,

yine Kürt mahallelerinden fakir dediğimiz mahalleden birinde... Öyle bir durumdayız ki meşalelerimiz falan da yok aslında, kimisi kağıt tutuşturmuş, birisi kibrit yakmış, kimisi çakmak veya mum elinde yürüyüş yapıyoruz. Bir kahvenin önünden geçiyorduk, kahvede erkekler oturmuş okey oynuyorlar. Bizi görünce ayağa kalkıp alkışladılar. Hiç unutmuyorum, böyle 70-75 yaşlarında bir anne suratlarına tükürdü ve 'Siz oturun oturun biz sizi de kurtaracağız' dedi. 70-75 yaşındaki bir annedir bunu söyleyen.

TKD: Kürt hareketinin kurutuluş mücadelesinin siyaseten sonuçlandığını söylemek mümkün değil. Ama Kürt hareketine benzer yöntemlerle ve benzer ideolojik çerçeve ile ortaya çıkmış ve belirli bir süreci tamamlamış olan hareketler var farklı coğrafyalarda. Meselâ Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelesi örneklerine baktığımızda, siyasi hedeflerin gerçekleşmesinden sonra kadın özgürleşmesinin ikinci plana atıldığı birçok örnek görüyoruz-kadınlar mücadele sürecine aktif olarak katılmış olmalarına rağmen. Bu örnekleri hesaba katarak düşündüğümüzde, bu meselenin çözülmesi durumunda (çok muğlak bir terim tabii çözülmesi ama bunu şimdilik anayasal tanınma veya özerklik olarak düşünelim) bundan sonra Kürt kadın hareketinin hedefleri nasıl değişir ve dönüşür?

Emine Ayna: Kürt kadınlarının Kürt ulusal hareketi içindeki hedefi demokratik özerkliktir ama Kürt kadınlarının kadın özgürlük hareketi içerisindeki hedefi o değil. Dünyada yürütülen bütün -ister sınıfsal ister ulusal olsun- halk hareketlerinde kadının yeri çok önemlidir. Ve herkes kadın olmadan bir mücadelenin halk hareketine dönüşemeyeceğini ve amacına ulaşılacağına kabul eder. Birincisi bu pragmatik bir yaklaşımdır. İkincisi örgütler önce kadının önünü açar, kadın gelsin ister, kadın gelirse halk da gelecektir. Ama diğer yandan da sürekli kadını baskılayan ve ona rol biçen bir misyonla doğrudan siyaset yürüten erkekler vardır. Bu bir yandan kadın-erkek eşitliğini savunan ama kadın sorununu da kendi sistemi içinde kadın ve erkeğin eşitliğiyle çözüleceğini savunan bir tarzdır. Bunun kadın üzerindeki bir yansıması da hep şunu getirir: 'Erkek doğuştan şanslıdır, çünkü imkanları vardır hem sosyal anlamda hem ekonomik anlamda. Kadın doğuştan şansızdır erkekle o sistem içinde -ister Komünist olsun ister kapitalist olsun- o sistem içinde eşit hale gelmek için kadın erkekten iki katı fazla emek harcamalıdır'. Temel bakış açısı budur. Kürt kadın özgürlük hareketi böyle bakmıyor. Niye bakmıyor? Kürt kadın özgürlük hareketi o iki sistemi reddediyor. O iki sistemin de yaklaşımının iktidarcı bir yaklaşım olduğunu söylüyor ve iktidarcı bir yaklaşım olduğu sürece kadın ve erkeğin eşitliğinin mümkün olamayacağını, birinin diğeri üzerinde güç olma çabası içerisinde olacağını, bunun en küçük toplumsal birim olan aileden tutalım da en büyük toplumsal birim olan devlete kadar ancak böyle olacağını savunur. Bu anlamda o iki sistemi de reddeder Kürt kadın özgürlük hareketi. Yani şunu bu anlamda *Erkeği Öldürmek* kitabı önemlidir.² Erkeği Öldürmek

2- Mahir Sayın, 1997. *Erkeği Öldürmek: Abdullah Öcalan Ne Diyor?* Bassel, Köln: Toprak Yayınevi

kitabında kastedilen erki öldürmektir. Zihinsel anlamda bir devrimi yaşayabilme noktasıdır. Şimdi Kürt kadınlarının özgürlük hareketinin hedefi budur. Bu anlamda demokratik özerklik olur veya olmaz, ama Kürt Özgür Kadın Hareketi o demokratik özerklik içerisinde yine erki öldürme çabası içerisinde olur. Toplumsal dönüşümden kastımız bizim erkeğin ve kadının dönüşümüdür. Kadının iki kat çaba harcayıp erkekle eşit konuma gelmesi değildir. Biz her zaman söylüyoruz, mevcut kadını da reddediyoruz, diyoruz biz mevcut erkeği de reddediyoruz. İkisinin de dönüşümü şarttır diyoruz.

Kürt [Kadın] Hareketinin Dönüşümü: En Uzun 20 Yıl

TKD: Bu ortaya koyduğunuz çerçeve 1990'lar ekseninde düşündüğümüzde böyle miydi gerçekten yoksa bu noktaya mı vardı? 1990'lar ve sonrasındaki süreçte birtakım kırılma noktaları ve dönüşümler olmadı mı?

Emine Ayna: Kırılma noktaları çoktur. Ben kendi gözlemlerime dayanarak şunu söyleyebilirim: "biz erkeği öldürdük" demiyoruz ya da "kadın olarak biz değiştik" demiyoruz keza "erkek değişti" de demiyoruz. Bir yandan değişim mücadelesi sürüyor. Ama diğer yandan da iktidar çok tatlı. İktidar tatlı olunca iktidar mücadelesi de oluyor. Hem kendi içinde var hem de karma örgütlerde kadın ve erkek arasında var. Örneğin eşbaşkanlık sistemi DTP içerisinde rahatça kabul gören bir sistem olmadı. Legal Kürt siyasi partilerinde bir sürü kongre yapıldı şimdiye kadar ama eşbaşkanlık daha yeni bir uygulama. Kadın hareketinin tüzüğe koyduğu madde olmasaydı belki de böyle süre gidecekti. Resmi anlamda genel başkan hep erkekti, öncesinde bu hiçbir zaman tartışılmadı ve sanki bu doğasında bu erkeğin hakkıymış gibi kaldı. Bunu biz kendi içimizde kadınlar olarak hep tartıştık. Bunun mücadelesini hep verdik, ama karşımıza 'Toplum kabul etmez' gibi söylemler çıktı. En son kadınlar olarak bir araya geldik ve bunu bir tüzüğe bağlayalım ki artık bir engelle karşılaşmayalım dedik, bir dönem kadın olacaksın başkan bir dönem de erkek olacak dedik. Bu dönem yine erkek oldu. Sonuçta erkeğin sahip olduğu bir alan. Her ne kadar felsefi anlamda bunun doğruluğunu kabul ettiklerini söylüyor olsalar bile, içselleştiremiyorlar. Çünkü sahip olduğu bir alan ve bunu paylaşmak istemiyor. Ve şuna da inanıyorlar diğer yandan: 'Kadın henüz buna hazır değil'. Ama nihayetinde aynı pencereden bakıyor ve o alanı olduğu gibi koruyacağını sanıyor, o korumayı kadının yapamayacağına inanıyor. Ama biz o alanı bile reddediyoruz. O alan da değişmeli diyoruz. Bu yönetim anlayışını reddediyoruz. Tamam, eşbaşkanlık koyuyoruz. Ama şu anda siyasi partiler yasasına baktığımız zaman ya da siyasi partilerin şekilleniş biçimine baktığımız zaman, başkan kadın olduğunda bir şeyler değişecek mi? Hayır değişmeyecek. Yine iktidarcı bir mantık yine erkçi bir mantık yaşıyor olacak. Kadın üzerinden de bu yaşamaya devam edecek. Bu anlamda kırılma noktaları var, yok değil.

TKD: Nelerdir bunlar?

Emine Ayna: Mesela en büyük kırılma noktalarından birini 2002-2004 döneminde yaşadık. Kadın da yaşadı elbette bunları. Şu anlamda söylüyorum; her ne kadar birbirinden bağımsız gibi görülse bile –bir yanda PKK silahlı bir örgüt diğer yanda HADEP, DEHAP, DTP ve bugün BDP legal örgütlerdir-ve 'Tabanları aynı ya da amaç-hedefler benzer ve kullandıkları araçlar farklı' diyor olsak bile birbirinden etkilenme düzeyi çok yüksektir. 2002-2004 yılları arasında Türk devletinin, ABD'nin, İngiltere'nin müdahalesiyle PKK'nin yürüttüğü Kürt özgürlük hareketi içerisinde yaşanan kırılmalar kadın özgürleşmesi felsefesine de yansdı. Bize de yansdı. Bu dönem en büyük kırılmaların yaşandığı ve ayrıca kadınların kendilerini geri çektikleri bir dönemdir. Çünkü birçok şey tartışıldı bu dönemde ve tartışılan şeyler genellikle kadın etrafında, toplum etrafında tartışılan şeylerdi. Kadının özgürlük mücadelesini doğrudan etkileyecek konular bunlar. Hangi anlamda söylüyorum bunları? Biliyorsunuz PKK'nin tasfiye süreci olarak adlandırdığı bir dönem vuku buldu, yani Osman Öcalan ile binlerce gerillanın ayrıldığı dönem. Mevcut sistemle entegrasyonun tartışıldığı bir dönemdir. Sisteme entegrasyondan bahsedilen ABD ile işbirliği, bu anlamda kadına yaklaşımın farklılaştığı ve mevcut aileyi meşrulaştıran bir perspektife doğru yönelmekti- ki biz mevcut aileyi meşru görmüyoruz, kadını da erkeği de köleleştiren bir sistem olduğunu düşünüyoruz. Kürt özgürlük hareketi içerisinde o dönemin ortaya koyduğu yaklaşımlar kesinlikle taktik değil, stratejik yaklaşımlardı ve kadının aile içerisindeki hapsini meşrulaştırmaya götürecek olan yaklaşımlardı. Çok ciddi kırılmalar oldu, bir dağılma oldu. Ben kendi adıma konuşacak olursam, gittim evde dört yıl oturdum. Siz kadın mücadelesi yürütüyorsunuz, ama dediğim gibi orada yaşananlar direkt burayı da etkiliyor. Toplumsal dönüşümün gerçekleşmediği bir ortamda iktidar alanlarını ellerinde bulunduranların çok kolaylıkla yapabileceği şeylerdi bu söylenen şeyler. Zaten küçük de olsa bir iktidar alanı vardı, o da elden gidiyorken birden bire onu koruma itkisi gelişecekti. Bu anlamda hemen erkek zeminine doğru meyleden bir yaklaşım kadını ürküttü, kadının geri çekilmesine ve biraz seyirci konumunda kalmasına neden oldu. Bu durum, burada da benzer etkiler yaptı. Ama daha sonra PKK'nin kendi içerisinde bunu çözümlemesi, bu meselenin üzerinde durarak müdahale etmesi ve bir tartışma sürecinin yaşanıyor olması, sürecin buraya da olumlu yansımaları olmasını sağladı. Yeniden Kürt özgürlük mücadelesi içerisinde kadın hareketinin toparlanması gerçekleşti. Lâkin hâlâ sıkıntıları yaşıyoruz. Hâlâ kadında bir güvensizlik var. Hâlâ gidip kadın özgürleşmesinden veya kadın özgürlük mücadelesinden bahsettiğiniz zaman 'Yarın öbür gün de ya benzer bir şey yaşanırsa' korkusu, güvensizliği ve endişesi hala var. Zannımca bu sürecek de, çünkü mücadele ettiğinizde, sizin geri düştüğünüz zamanlar da olacak ileri atıldığınız zamanlar da olacak. Amaçlanan toplumsal dönüşümü birkaç yıl içinde yaratabilmek asla mümkün değildir. Çok savaşçı bir terim olacak belki ama, mevzileri kaza kaza, alanlara gire gire ve tartışa tartışa yaratılabilecek bir şeydir bu.

TKD: 2000'li yılların başında yaşanan kırılmanın etkilerini ele aldınız. Son on yılda gelişen süreçle 1990'lu yıllarda kadın hareketini -Kürt kadın hareketinin kendini bir irade olarak görüp bir dönüşüme yol açma gayesi bağlamında düşündüğümüzde- ne gibi farklılıklar veya ne gibi benzerlikler var?

Emine Ayna: Kazanımlar, talepleri de beklentileri de farklılaştırıyor. 1990'larda kadın özgürlüğüyle ilgili en doğru ideolojik yaklaşıma ve felsefeye ulaşmaktan ziyade, kadın özgürleşmesi ideolojisinin nasıl olması gerektiğinin netleşmesi, somutlaşması, adının konup tarifi yapılmasına ek olarak yürütülen mücadelenin içinde pratik olarak çok yoğun bir emek vardı. İki yönlüydü bu. Birincisi, savaşın bitmesi, Kürt halkının özgürleşmesi ve bunun için halkın ikna edilmesi, kadının ikna edilmesi, erkeğin ikna edilmesi idi. Sonuçta karşımızda bir devlet var ve devlet bütün araçlarını bütün organlarını bu mücadeleye karşı konumlandırmış ve de seni yok etmek üzerine kurgulamış. Senin tek aracın var gidip evde onu anlatmak. Başka bir aracın yoktu. Ne televizyonun vardı ne bir radyo kanalın vardı. Bir dergi vardı sadece, yani çok kısıtlı araçlarımız vardı. Sürekli kapatılan gazetelerimiz vardı bir de. Bu esnada bir sürü gazeteci öldürülüyor, dağıtımclar öldürülüyor, faili meçhuller var. Bunların hepsi aslında bizi biraz daha motive ediyordu. Hırslandırıyordu ve o hırs gösterdiğimiz çabanın üç katını gösterebiliyorduk. Bunların çok yoğun bir emek ve pratik sürecinde vuku buldular. Belediyeleri kazanmamızla birlikte, belediye sayımızın artmasıyla birlikte, hele hele milletvekillikleriyle birlikte düşündüğümüz zaman halkın beklentilerinde de bizim tarzlarımızda da değişiklikler oldu. Bu olumlu anlamda da oldu, olumsuz anlamda da oldu. Demin söyledim ya mevziler kazana kazana planladıklarımızı gerçekleştirebiliriz diye. Ama şimdi kazandığımız mevziler de doğrudan devletle ilişkisi olan mevziler, direkt iktidar mekanizması ile ilişkili olan mevziler. Yani sen bir yandan bu sistemi değiştirmekten bahsediyorsun diğer yandan bu sistemin çarklarından biri oluyorsun, orada konumlanıyorsun. Şimdi bir yandan da o iktidar mekanizması içinde yer aldığınız için toplumun artık sizden siyasal beklentilerinin yanı sıra sosyal anlamda da beklentileri de geliyor.

TKD: Kitlenin sosyal ve siyasal beklentilerinin dönüşmesini biraz daha açabilir miyiz?

Emine Ayna: Halk siyasal beklentisinden vazgeçmiyor, asla vazgeçmiyor. Hani onun sosyal beklentileri deniyor ya işte ekmek derdine düştü diye insanlar. Ekmek derdi hep vardı, o toplumun iş derdi de hep vardı. Ama hiçbir zaman bu devletin hizmetinde olan ve Kürt halkını inkar eden mekanizmalardan bunu dilenmedi. Ne zamanki kendi siyasal hedefleri için mücadele edenler o iktidar mekanizması içinde yer aldı, o talebini geldi onlardan istedi. Bu anlamda ben bunun bile çok ciddi onur olduğuna inanıyorum. Diyelim ki DYP'nin belediye başkanından iş talebinden bulunmuyordu, ekmek talebinde asla bulunmuyordu. Hatta o kapıdan içeri girip talepte bulunana bile hor görüyordu. Ama ne zaman ki kendi talepleri

doğrultusunda siyaset yürüten bir partinin üyesi o belediyenin başkanı oldu, o zaman bu benimdir dedi ve iş-ekmek talebinde bulundu. Yani talebi farklılaşmadı, sadece talep ettiği kişi kendinden oldu. O anlamda bir farklılaşma var. O yüzden ben halkı bu anlamda eleştirmiyorum. Ve siyasal talep hala devam ediyor. İşte anadilde eğitim kampanyası yürütüyor, boykotlarına devam ediyor. O taleplerinin aksine daha da büyük bir azimle yerine getiriyor ama o iktidar mekanizmalarına girmemiz bizim çalışma tarzımızın da değişmesine neden oldu. O anlamda ben 1990'lı yıllarla 2000'leri karşılaştırdığımda olumlu anlamda şunu söyleyebilirim; o imkanlar bugüne kadar üç-beş kişinin emrine sunuluyordu. Biz bu imkanları halkın emrine sunmuş durumdayız. Diyarbakır'a gittiğiniz zaman bu halkın çok temel ihtiyaçlarının mümkün olduğunca giderildiğini göreceksiniz ve de Diyarbakır'ın çehresinin değiştiğini... Yine belediyeler aracılığıyla kadın örgütlenmeleri gelişti, kadın danışma örgütleri gelişti, kadın sorunlarıyla doğrudan ilgilenen kurumlaşmalar sağlandı, yine gençlik örgütleri gençliğin ihtiyaçlarını gidermeye dönük faaliyetler içindeler. Ama bu yeni süreç siyasal anlamda da eliteleşmeyi beraberinde getirdi. Kurumsallaşma iyi bir şeydir. Kurumsal mekanizmalar sizin hedeflerinizi, amaçlarınızı, düşüncelerinizi örgütlemenizi sağlar ve kolaylaştırır işleri, bu anlamda kurumlaşma önemlidir. Ama buradaki sorun şu: o alanın sosyal imkanlarını belki halka daha fazla sunabiliyorsunuz ama pratik anlamda da o alanın mekanizmasını değiştirmedığınız için o alan içerisinde çalışma tarzınız da o mekanizmaya göre şekilleniyor. Çünkü siz henüz o çarkı kırmamışsınız. Değiştirmeyince o sistemin gereğini yerine getirmek zorunda kalıyorsunuz. Pratik anlamda söylüyorum, düşünsel söylemiyorum bunların hiçbirini. Bu da sizin elit siyaset yürütmenize neden oluyor.

TKD: Elit siyasetine kaymanın olası tehlikelerini nasıl anlamamız gerekiyor?

Emine Ayna: Elit siyaset yürüttüğünüz zaman -eğer bunu değiştirme çabası içerisinde olmazsanız- bu halktan kopuş demek olur, halktan kopulduğu zaman da mücadele zaten biter. Bu anlamda biz bir yandan da onun mücadelesini veriyoruz. Yani elit siyaset yürütmemeye çalışıyoruz. Yürüttüğümüz zaman bunun çok ciddi özeleştirisini veriyoruz, bu duruma doğrudan müdahale etmeye çalışıyoruz. Bireysel anlamda bile birbirimizle mücadele ediyoruz. Basit bir örnek vereyim. Biz basit bir etkinlik yapacağız, mesela Newroz kutlaması, çoğu zaman yasal izinli Newroz kutlaması yapıyoruz her yıl. 1990'larda -o zaman da il yöneticisiydim, oradan hareketle diyorum- gece gündüz mahalle mahalle, ev ev dolaşarak haftada en az üç gün ve günde üç kez kadın toplantısı ve akşamları da karma toplantıları yaparak Newroz'u anlatıyorduk. Sadece niceliği artırmak için değil, niteliği artırmak gibi bir amaçla yapıyorduk. Mahallelerde Dehak'ı, Mazlum Doğan'ı anlatarak, şiirler okuyarak yapıyorduk bunu. Sonrasında, bir hafta boyunca biz mahallelerde Newroz kutlamaları yapıyorduk, şölen oluyordu nerdeyse. Newroz'a katılım hem nicelik kazanmış oluyordu hem de o nicelik üstüne nitelik de kazanmış oluyordu. Ama şimdi baktığım zaman, şimdi

yaptığımız şey -bir de teknoloji de gelişt- tüm üyelerin telefonları var bizde ve bilgisayar aracılığıyla bir düğmeye basıyorsun ve bütün üyelerin telefonlarına bir mesaj gidiyor: şu tarihte, şurada, şu saatte şöyle bir etkinlik var diye, Newroz var miting, yürüyüş var diye. Veya el ilan dağıtmak bir yöntemdir, belki mahalle toplantısı ile ulaştığın insan sayısından çok daha fazla insana ulaşman mümkün bu yolla. Ama o ruhu yaratamıyorsun. O ruhu yaratamadığın için de katılım motivasyonu yüzde ellidir. Ruhu yarattığınız zaman yüzde seksene çıkıyor. Yine katılmama ihtimali elbette ki var. Yani bu tip yöntem değişiklikleri var. Bu zamanla ilgili bu mücadelenin yoğunluğuyla ilgili. Bu mücadelenin çeşitlenmesi sonucunda görev alanlarının çok çok farklı bir sürü işi barındırıyor olması ve sizin artık o tarz çalışma yürütme imkanınızın kalmamasıyla ilgili belki de. Bunların hepsi nedenler. Ama ben o tarzın sürdürülmesi gerektiğini düşünüyorum.

TKD: Bunu sadece Kürt Kadın Hareketi bağlamında mı düşünelim yoksa hareketin geneli için mi?

Emine Ayna: Ben bunu sadece kadın erkek bağlamında söylemedim. Genel olarak Özgürlük Hareketi için söyledim. Belediyelerle birlikte belediyelere bağlı danışma merkezleri ve dernekler oluştu ama güncele baktığımız zaman çok fazla sayıda kadın dernekleri ve daha genel manada kurumlaşma var. Ama o kurumsallaşma üzerine fikir yürütürken amaç-araç ilişkisini göz önünde bulundurmak önemlidir. Araçlar amaca ulaşmanın birer enstrümanı olarak kullanılıyorsa önemlidir, ama araçlar amaca dönüştüğü zaman o mücadelenin gerçek hedefleri şaşar. O mücadelenin ne yöne gittiğine dair pusulası şaşar. Ben bir yandan önemsiyorum belediyeleri, milletvekilliklerini, yani önemsiyorum kurumlaşmayı, kurumların ve sivil toplum örgütlerinin çoğalmasını. Çünkü bunların hepsinin bir araç olduğunu düşünüyorum. Ama dediğim gibi araçlar amaca dönüşürse, amaçlar da o araca ulaşmanın enstrümanı olmaktan çıkarsa bu çok tehlikeli bir şey. Hangi anlamda diye soracak olursanız, örneğin milletvekilliği artık Kürt halkının özgürleşmesinin bir aracı olmaktan ziyade bir bireyin ulaşmak istediği bir amaca dönüşürse ve Kürt halkının özgürlük mücadelesi de o bireyin şahsında milletvekilliği amacına ulaşmak için bir araca dönüşürse o zaman her şey ters düz edilmiş olur. Altüst oluş yaşanır. Kurumlar da böyle; kurumlar kurumsal anlamda büyümeyi amaçlayan bir mekanizmaya dönüşürse, o kurum halkı örgütlemek anlamında, düşüncüyü örgütlemek anlamında, amacı örgütlemek anlamında bir araç olmazsa, bunlar çok ciddi ve tehlikeli riskleri barındırmaktadırlar bünyelerinde. Ben mesela büyüyen halk hareketlerinde en önemli tehlikelerden birinin bu olduğunu düşünmüşümdür. Amaç-araç ilişkisi bağlamında amaçların araca, araçların amaca dönüşmesi, bu gibi çelişkiler halk hareketinin, halk özgürleşmesinin bitmesi anlamına gelir.

TKD: Bu sorunun aşılması için neler yapılması gerekir size göre?

Emine Ayna: Çare olarak kurumsallaşmaların çok özgünleşerek var

olmaları gerekir bence. Kurumsallaşmalar bile özerkleşmelidir mesela. Hangi anlamda söylüyorum? Örnek teşkil etmesi için, kadın özgürleşmesine dair en temel eleştirilerimden birini belirteyim. Ben de Gökkuşu Kadın Derneği'nin kuruluş çalışmalarında bulundum, kurucu başkanlığını yürüttüm, bir- bir buçuk yıl başkanlığını yaptım. Kongrede bir başka arkadaş devrettikten sonra ayrıldım. Biz de bir tüzük hazırladık mesela orada – bir yandan da bu bir ağız alışkanlığına mı dönüşmüş bilmiyorum-muhakkak amaçlardan biri, bir madde şudur: “Kadının ulusal, sınıfsal, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vs. sorunlarını çözmek”. Bu bütün kadın kurumlarında böyle. Oysa bir özgünleşme, bir sadeleşme yaşandığı zaman yani kadın örgütü bu kadının sosyal alanıyla, bu kadının kültürel veya ekonomik alanıyla ilgilense daha verimli olabilir. Özgünleşmeler pratik bir hedef etrafında kadın meselesinin tek bir alanına ilişkin sorunlarıyla ilgilense daha makbul olur. Bununla ilişkili olarak, ben demokratik konfederalizme gerçekten inanıyorum. Bunu Kürt Özgürlük Hareketinin genel doğrusu olması anlamında söylemiyorum. Kadın örgütlenmelerinin her biri kadınlar hakkındaki çalışma alanlarının belirli bir parçası ile ilgilenir, ama bunların konfederal bir üst örgütü olur ve bu platformda ayda bir kez veya üç ayda bir seferliğine bir araya gelirler, burada tartışmalarını yürütürler. Mesela 'Sen kadının ekonomik alanıyla ilgili bir kurumsun, neler yaptın nu alana dair geçen sürede?' sorusuna muhatap olurlar. Veya benzer şekilde 'Sen kadının sosyal alanda yaşadığı sorunlarla -bu sağlıktır, aile içi şiddettir, iş alanındaki şiddettir yani daha çok sosyal yaşamda karşı karşıya kaldığı sorunlarla ilgilenen bir kurum olarak ne gibi faaliyetler yürüttün?' sorusunu cevaplarlar. Yine benzer şekilde 'Sen kadının siyasallaşması ve siyaset içerisinde aktifleşmesi ile ilgili bir kurum olarak yaptıklarını söyle ve üzerine tartışalım' denilebilir. Yani periyodik biçimde bir araya gelip belirli bir mücadele alanında yürütülecek işleri planlayan, kendini örgütleyen, yaptıklarını ve yapmadıklarını masaya yatıran, tartışan, paylaşan ve paylaştıktan sonra yeni bir planlama ile örgütüne giden ve onu hayata geçiren bir yapılanmadan bahsediyorum. Bu, konfederalizmdir.

TKD: Bu noktada 1990'lara dönüp bir soru sormak istiyoruz, 1990'lar faslını da kapatabiliriz bu şekilde. 1990'lar sürecine baktığımızda çok ciddi bir savaş var ve bu savaşın da ürettiği sonuçlar var. Bunların en önemlilerinden bir tanesi de Kürtlerin sürgün edilmesi, zorunlu Kürt göçü. Şehirlere akın eden milyonlarca Kürt'ten bahsediyoruz. Bunun çok ciddi sosyal ve toplumsal sonuçları oldu ve en fazla da kadınları üzerinde çok ciddi mağduriyetler yaratan sonuçlar oldu. Mesela bölgede fuhuş denilen bir mesele ciddi bir şekilde ortaya çıktı, yoksulluk yine kayda değer bir mesele olarak ortaya çıktı. Şunu sormak istiyorum aslında, zorunlu göç ve Kürt hareketi manasında bu süreci Kürt hareketi 1990'larda sizce ne kadar yürütebildi? Bu bahsini ettiğimiz dertlere Kürt kadın hareketi özgünlüğünde birtakım pratik cevaplar üretilebildi mi? Bu noktada 1990'lar muhasebesinde bir özeleştirii yapmak gerekli midir?

Emine Ayna: Göç tamamen devletin bir politikasıydı. Hem kitleleri

mücadeleden koparmak hem de yozlaştırmak gibi amaçları vardı. Birlikte hareket eden bir toplumu gençliğiyle, çocuğuyla ve ailesiyle dağıtmak istedi. Buna karşı geliştirilen mekanizmalar, Göç-Der gibi kurumlar oldu ihtiyaçları gidermek için. Aralıksız tutuklamalar ve engellemeler oldu kurumları toplum dışı bırakmak için. Diğer yandan halkın kendisi dayanışmaya çalıştı ama çok ciddi imkansızlıklar da oldu. Kimisi kumunu, kimisi kiremitini aldı ve bir mahalle toplu olarak ev yaptı. Bunların hepsi birer araçtı ve yetti mi diye soracak olursanız, yetmedi. Bir kere çok ciddi yoğunlaşamama sorunu oldu bizde. Ben hiçbir şekilde yadsımıyorum, buna dair bahanelerimiz var. Nedir bunlar? Zaman sorunumuzdur, yaşam sorundur, ekonomik sıkıntılar sorunumuzdur vesaire. Bunların hepsi bir yoğunlaşma eksikliğine neden oldu ve oluyor. Yoğunlaşma parçalanmasına neden oluyor ve bir konuda düşünce-pratik üretmiyorsun. Ama bunun araçlarını yaratabilmeliydik. Bunun dışında, 'Göç edip geliyor aile İzmir'e, nereye gideceğini bilmeyecek, dernek kuralım, en azından başvuracağı bir yer olsun' fikri ile hareket edildi. Genelde zaten göç edenler belli bir mahallede toplanıyorlar, yan yana evlerde oturuyorlar. Ama biz günlük-pratik ihtiyaçlar üzerinden düşünen bir mekanizma oluşturduk. Geleceğe dönük o aileyi, o ailenin çocuklarını nasıl örgütleyeceğimiz konusunda bir yoğunlaşma yaşamadık. Bu öyle bir şey getirdi ki. Örneğin o aile köyde yaşarken sınırlı bir mekanda yaşıyordu, o sınırlı mekandaki ihtiyaçlar da sınırlıydı ve o ihtiyaçları karşılayan araçlar da sınırlıydı. Sonra bütün kaynaklarından yoksun bir halde metropole geldi. Aile kendi yaşam gailisine de düştü ama onun çocukları farklı yaşamlarla karşı karşıya kalmaya başlıyor elbette.

TKD: Bu ani, mülksüz ve yer yer de travmatik şehirleşme sürecinin ne gibi sonuçları oldu ailelerin çocukları bağlamında?

Emine Ayna: Bu özentiliklere neden oluyor. Bu özentilikler çok çabuk farklı alanlara kayma gibi bir potansiyel barındırıyor. Kendisinin bu duruma düşmesinin nedeni olarak sistemi görmüyor. Mücadeleyi gördüğü yerler oluyor. Yani bunların hepsi birikiyor. Biz 1990'ların sonunda o devletin göç politikası karşısında geleceği nasıl örgütlemeyeceğimize ilişkin ayağı eksik bıraktık. Bugün metropollerde göç etmiş aileler, hatta Avrupa'da göç etmiş aileler üzerinde her ne kadar derneklerimiz, kurumlarımız olsa bile yine geleceği inşa noktasında bir örgütsel mekanizma yaratmış değiliz. O orada göç eden genç, örneğin eğitim olanaklarına sahip değil. Okuma olanaklarına sahip olsa bile bu onu asimile eden bir seçenek. Hem siyasal anlamda asimile eden hem de etnik anlamda asimile eden. Ben sadece Kürtken Türkleşme, Kürtken Almanya'ya gidip Almanlaşma anlamında bir asimilasyondan bahsetmiyorum. Siyasal anlamda da bir asimilasyondur. Çünkü o köyde sonuçta bir şekilde mücadelenin içinde yaşıyor, mücadeleyle tanışıyor. Belki örgütler var ama o örgütlerin sonuçta ihtiyaçlar sınırlı iken beklentileri az tutması yüzünden o beklentilere ulaşmak için bile çok büyük çabalar harcamak zorunda diyeyim. Şehirleşmeyle birlikte ihtiyaçları ve beklentileri giderebilmek kaygısıyla mücadeleye harcadığı enerjinin artık büyük bir

kısmını o günlük ihtiyaçları gidermeye harcıyor. Bu da örgütü sadece zaman zaman gidip ziyaret edilen kendi kitlesi ile bağının kopmasına izin vermeyen bir noktada tutuyor. Yoksa siyasal anlamda geleceğe dönük bir araca dönüşmüyor. Bu anlamda çok ciddi öz eleştiriler vermek lazım.

Medya, Kadın ve Kürt Hareketi

TKD: Medya kadın ve siyaset ilişkiseliliği bağlamında bir soru sormak istiyoruz. Siyasetin dilindeki erkek egemen anlayışı üzerine konuşuyoruz. Bunun bir de Türkiye'deki medya ayağına gelecek olursak; medyadaki Kürt kadın vekillerin temsiliyetiyle alakalı düşündüğümüzde nerdeyse altı yedi yıldır bir siyasi temsiliyet söz konusu. Sizin yaşadığınız zorlukları da düşünecek olursak, size karşı yürütülen kampanyalar söz konusu oldu. Bunun ırkçı toplumla birçok alakası var, ataerkil toplumla alakası var. Buna dair Kürt hareketinin yapabileceği bir şey var mı yoksa bu maruz kalınacak çok komplike, çok daha makro, sistemik bir saldırı mı? Sizce ne yapılabilir veya yapılacak bir şey var mı?

Emine Ayna: Ben o konuda yapılabilecek bir şey olduğunu düşünmüyorum. Türkiye'de bir savaş yaşanıyor ve siz Kürt kadın kimliğinizle siyaset içinde var olmaya çalışıyorsunuz. Şimdi sistem, devlet Kürt özgürlük hareketiyle bir mücadele yürütüyorken Kürt kadın kimliğiyle onun içinde yer aldığınız zaman sizinle de mücadele yürütüyor ve o sistem sizinle yürüttüğü mücadelede her türlü aracı mübah sayıyor. Buna özel savaş diyoruz, psikolojik savaş diyoruz örneğin. Kürt kadınların, Kürt kadın siyasetçilerin yaşadıkları da o psikolojik savaşla özel savaşla ilgili bir şey. Bu anlamda onları durdurmak mümkün müdür? Hayır değildir. Onlar ancak Kürt sorununun çözümüyle bitecek şeylerdir, o araçlar ortadan kalkacaktır. Bu anlamda bireysel geliştirdiğimiz tedbirler oluyor. Kulak ardı ediyoruz, bununla uğraşmıyoruz. Çünkü işimiz değil.

TKD: Peki size şahsi olarak yönelen medya kampanyaları hakkında nasıl bir tavır aldınız?

Emine Ayna: Hiçbir zaman benimle ilgili yazılar ve haberlerle ilgili ne gazetecileri aradım ne de basınla tartıştım. Gerek de duymadım buna. Ama bir gün bir şeye tepem attı: Habur'dan gelişlerin olduğu dönem, bir yere kadar Ahmet Bey'le beraber gittik. Ahmet Bey'in yaşı ve sağlık durumu elvermiyor. Kendisi makul gördü ve onu önden arabayla Diyarbakır'a yolladık. Biz o yolculuğu bitirdik, gecenin bir yarısı olmuş zaten biz Diyarbakır'a vardığımızda. Üstümüz başımız toz-toprak içerisinde, uykusuzluk var, yorgunluk var. Bir de sürekli bir kitlesel etkinlik içerisinde olmanın verdiği bir moral-coşku anlamında da yorgunluk var. Üç-dört gün aynı heyecanı kesintisiz yaşadığımız bir ortam. Gelmişiz, etkinlik bitmiş, etkinlik bittikten sonra da şöyle bir şey söyledi arkadaşlar: "Yarın Partide bir araya gelelim". Ben de Ahmet Bey'i kenara çektim. Aşırı yorgunum. "Yarın biraraya geleceksiniz, değerlendirme yapacaksınız, ben bulunmasam ne

olur?" Tamam dedi. Ben ertesi gün partiye geçmedim. Dinlendim ve o günümü kendime ayırdım. O ara iki veya üç gün orada kaldık. O yoğunluk içerisinde ben basına da bakamamıştım. Geldim, arkadaşlar bütün gazeteleri benim odamda biriktiriyorlar, ben ne zaman gelsem okumadıklarımı inceliyorum. Hepsine göz atıyorum, söz ettiğim olaydan bir gün sonrasının Taraf Gazetesi, baş sayfada manşette o toplantıyı yazıyor: "Şu gün şu saate DTP Diyarbakır il örgütünde bir araya gelindi, Ahmet Türk ile Emine ayna tartıştı, Ahmet Türk şunu dedi, Emine Ayna bunu dedi...". Benim katılmadığım bir toplantı bu. Benim katılmadığım toplantıya katıldığımı yazmak bir yana, bir de yan yana cümleler konmuş, "şunu şunu söyledi" diye. Aradım, bu haberi nasıl yazdınız dedim. Haberi yapanın adı da Kurtuluş Tayız. Özür diledi. "Ben sizi biliyorum, siz öyle biri değilsiniz" dedi. Dedim 'Öyle biri olup olmamayı bir yana bırakın, benim katılmadığım bir toplantıya katıldığımı yazıyorsunuz ve benim ağızından laflar yazıyorsunuz?'. "Ben biliyorum siz o toplantıda yoktunuz, ben onu öyle yazmadım, ben başka yazmıştım, geldim baktım böyle olmuş." Ne kadar komik! Bununla nasıl mücadele edersiniz? Mahkemeye mi vermeliyim ya da tekzip mi istemeliyim? Sizin emeğinizi boşa harcatmaktan başka bir şey olmaz. Tamamen bir psikolojik savaş, tamamen bir yıpratma politikası. Sonuçta haklılar da. Çünkü biz cidden onları teşhir ediyoruz. Yanlışlarını söylüyoruz, yüzlerine vuruyoruz. Bu halkı kandırma olasılığını ortadan kaldırıyoruz. Bunun karşısında onlar da bu tip mücadeleler yürütüyor. Ama en kötüsü bana göre çoğu zaman sizinle cinsel anlamda uğraşıyor. En çirkini, en ahlaksızca olanı, siyasi etiği-basın etiğini bir yana bırakarak söylüyorum, çok sıradan anlamda ahlaki normlara bile sığmayacak tarzda sizin kişiliğinizle uğraşan bir tarzları var. İşte Bülent Arınç'ın "yaratık" kelimesi gibi. Bu hiçbir şeye uymaz. Ne aramızdaki yaş farkına uyar, -belki kızı yaşındayım- siyasi anlamda söylediklerimi benimsemeyebilirsin, söylediklerimi ve yaptıklarımı eleştirebilirsin ama bunların hepsini ahlaki çerçevede tutmak gerekir. Dediğim gibi, bu sonuçta sistemin çıkarları doğrultusunda gelişen bir siyasi yöntem. Bunu da bize karşı kullanıyorlar.

TKD: Legal Kürt hareketi içerisinde bulunan siyasetçileri son yirmi yılda bir gözden geçirdiğimizde şunu tespit etmek mümkün; legal hareketle illegal hareket arasındaki bağlantı üzerinden düşündüğümüzde, genelde Kürt siyasetçileri bu konuda çok utangaç. Tartışmalara girdiklerinde, demeçler verdiklerinde, özellikle Kürt kitlelerine karşı konuşmadıkları vakit bu konuda çok çekingen davrandılar genellikle. Sizin bu konuda yarattığınız farklardan bir tanesi de sözünüzü sakınmadan çok net bir şekilde konuşmanız oldu. Size karşı medyada bir kampanya yürütülmüşse bununla çok alakalı olduğu düşünülebilir. İsminizi internette arattığımızda hakkınızda birçok şeyle karşılaşırız. Sizi son derece radikal olarak konumlandıran, yer yer kadınlık üzerinden şeytanlaştırılan çok çirkin ithamlar, Kürt kadınlara yönelik ırkçılık da içeren sayısız haber ve yorum görebiliyoruz. Bununla birlikte, sizin yaptığınızın neden daha önce yapılmadığını sorgulamak isteriz. Legal Kürt siyaseti içerisinde PKK'ye dair utangaçlığın uzun süre devam etmesi, illegal mücadele tarafının da bir meşruiyetinin olduğunun

söylenmemesi durumu var. Sizce çok fazla utangaç kalınmadı mı belli bir sürece?

Emine Ayna: Ben HADEP döneminde de vardım. İl yöneticiliği, kadın kolları genel sekreterliği yaptım, dört dönem Parti Meclisi üyeliği yaptım. Genel siyasi yaklaşımla alakalı bir meseledir bu. O döneme dair canlı tanığı olduğum dönem itibarıyla söyleyebilirim. Benim bulunduğum dönem açısından, 'PKK ayrı bir örgüttür, biz ayrı bir örgütüz' anlayışı vardı. HADEP'in yapmaya çalıştığı daha çok devleti PKK'den bağımsız olarak, PKK ile ilgili sorulara bile cevap vermemeye çalışan, PKK ile ilgili bir soruyla karşı karşıya kaldığı zaman "Bunu PKK'ye sorun!" diyerek cevaplandırılan ama onun dışında da Kürt meselesiyle ilgili de söyleyeceğini söyleyen bir yapı vardı. Çekingen olmaktan ziyade bu bir siyasi tarzı. Kendi adıma şunu söyleyebilirim, ben bu dili ifadeye dökmeden önce birileriyle oturup konuşmadım ya da birileri 'Bu dönem bu dili kullanalım' demedi. Söyleyeceklerim bireysel anlamdadır, bir örgütü, BDP'yi bağlayacak şeyler ifade etmek istemem. Birincisi ben silahlı mücadele eşittir terörizme inanmıyorum. Bu bir halk olabilir, bir toplumsal sınıf olabilir veya kadın örgütlenmesi de olabilir ve silahı bir araç olarak görebilir. Eğer başka bir yol ve yöntem bırakılmamışsa, başka bir şansı kalmamışsa ve yok olmak dayatılıyorsa, var olabilmek için araç olarak silahı kullanabilir bir örgüt. Yani eğer siz 'Ne olursa olsun silah yanlıştır' diyorsanız o zaman o kesime silah olarak ne kullanacağını da söylemelisiniz, alternatifini de söylemelisiniz. Ben alternatifini söyleyemiyorum. Ve PKK'nin çıktığı döneme baktığımda, 1970'lere, 1980'lere baktığımda silah dışında bir araç göremiyorum. Yok. Sonuçta sürgün edilmişler, idam edilmişler, öldürülmüşler vesaire. O zaman benim PKK'ye 'O dönem niye eline silah aldı?' diyebilmem için şunu da demem lazım: 'Silah yerine şu yöntemi kullansaydın, şunu araç yapsaydın'. Ama yok. Alternatifi yoktu. Karşısına getirdikleri şey şu; "Şimdi silahlı yöntemler dışında da araçlar var". Bunu söylüyorsan başında bir cümle kullanman lazım: "Evet, o dönem silah almakta haklıydılar ama bugün için o koşullar yok". Bu ne demektir? Bu, ben onları meşru görüyorum demektir. Ben bugünkü koşullarda 'Kürt meselesi açısından tartışma ortamı var' diyebiliyorum ama bu tartışma ortamının ortaya çıkmasının bile o mücadele sayesinde olduğunu kabul ediyorum. Bu beni PKK'li yapmaz. Ben bunu Güney Afrika'daki için de söylüyorum, İngiltere'deki için de söylüyorum. Ben bunu hepsi için söylüyorum, sadece PKK için söyleyemiyorum. İşte buradaki sıkıntı, doğruları tartışamama ile alakalı. Sürekli bir biçimde 'Karşımdaki benimle ilgili ne düşünür, bu söylediğimi yanlış anlar mı acaba?' gibi kaygıları taşımanın gereksizliğine inanan biriyim. Doğrular ilk anda tepki toplayabilir, sonuçta yaşanmışlıklar var. O yaşanmışlıklardan yola çıkılarak kurulan ve zihinlere kazınmış, bilince işlemiş bazı yanlışlar var. O yanlışlardan hareket eden insanlar olabilir. Ama bizler ancak doğru olanı söyleye söyleye meşrulaştırabiliriz. Yani PKK bir gerçek, illegal bir örgüt olması onu terörist yapmaz. Terörizm amaçsızlık ve hedefsizliktir. Terörizm amaçsız ve hedefsiz bir şekilde sadece kendini dünyaya ispatlamak için, kime ve neye dönük olduğuna bile dikkat etmeden, sadece bir güç gösterisi

anlamında bir yerlere saldırmak, birilerini yok etmek, bir yerleri yok etmekle ilgilidir. Anarşizm bile terörizm değildir. Bunlar sosyolojik gerçeklerdir, siyasal gerçeklerdir. Bu yöneme karşı bir tepki olması çok doğaldır ama o tepki bile zamanla tartışma kültürünün gelişmesini sağlayacaktır ve ben o tartışma kültürünün geliştiğini düşünüyorum. Daha diyelim ki HEP ya da DEP henüz kurulduğunda, DEP'in milletvekilleri -Leyla Zana ve Hatip Dicle örneklerini verdim- bu arkadaşlar hemen bu tarz bir söylem kullansalardı acaba nasıl olurdu? Böyle bir şey yapmadıkları halde bu kadar şiddete hem psikolojik hem fiziksel şiddete maruz kaldıysalar böyle bir şey söylediklerinde acaba ne olurdu? Şimdi bugün bazı kurumlaşmalar yerleşmiş artık. Bugün sizin söylediklerinize karşılık olarak karşısındaki yönelimler o kurumu bir bütün ortadan kaldırmıyor. Çünkü kökleşmiş artık. Ama daha yeni kurulurken yapılması, legal alanda örgütlenme olanaklarını ortadan kaldırabilirdi. Yani bu dil anlamında bile olayları sorgularken; dönemle, imkanlarla, koşullarla, siyasal ortamla bağını kurarak değerlendirme yapmak gerekiyor.

**Prangalarla Koşmak:
1990'larda Özgür Basın Deneyimi,
Türkiye'de Derin Devlet ve Demokratik Özerklik
[Gültan Kışanak]**

TKD: Sizin için de uygunsa kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz? Nerede doğduğunuzdan, nasıl büyüdüğünüzden ve eğitime başlama sürecinizden...

Gültan Kışanak: Ben 1961 Elazığ doğumluyum. Elazığ Öğretmen Lisesi'ni bitirdim. 1978'de Diyarbakır Eğitim Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kayıt yaptırđım. 1980'de darbeden iki ay kadar önce tutuklandım. PKK davasından yargılandım. Tabi ki o yıllar bir şekilde bizim politik kişiliğimizin, hayata bakış açımızın, kendimizi hayat içerisinde konumlandırmamızın da şekillendiğı yıllardı. Bir Kürt-Alevi ailenin çocuğuyum.

TKD: 1990'lar sürecinde sizin ne yaptığınıza gelmeden önce 80'lerde hayatınızın seyrinin nasıl geliştiğini netleştirirsek faydalı olacak. Siz cezaevinde ne kadar kaldınız?

Gültan Kışanak: Ben '82 Temmuz'una kadar Diyarbakır Cezaevi'nde kaldım, çıktım, bir daha girdim, 1984'ün sonuna kadar cezaevindeydim.

TKD: Peki çıktığınızda neler hissettiniz, nasıl gördünüz yeni siyasi konjonktürü, durumu? Kendinizi nereye konumlandırmak istediniz?

Gültan Kışanak: Doğrusu... 1980-82 arası Diyarbakır'da işkencelerin en vahşi olduğu dönemdi. Orada bütün bunları yaşarken fırsat buldukça birbirimizle yaptığımız sohbetlerde çıkmak ve direnmek, dışarıda bu işi devam ettirmek vardı. Hatta şöyle tahayyüllerimiz vardı: hani dışarıda bir şeyler oluyor da bizim haberimiz olmuyor. Bizi buraya kapamışlar, bize işkence yapıyorlar ama dışarıda bir şeyler oluyor. 1982'de tahliye olduğumda dışarıda toplumda gördüğüm sindirilmişlik duygusu ürkütücü bir şeydi.

TKD: Aslında dışarısı içeriden daha kötüydü herhalde?

Gültan Kışanak: Çok kötüydü, ben o zaman fark ettim ki direnmek aslında insana çok güç veren bir şey. Biz o korkunç koşullarda bile hep dışarıda mücadeleye devam etmek için bir şeyler yapmak üzerine kafa yoruyor ve dışarıda da birilerinin bir şeyler yaptığını varsayıyorduk. 'Yok canım bu kadar da değil, darbe yapıldı ama birileri de direniyor, hani biz direniyoruz da dışarıda da birileri direniyor' gibi düşünüyorduk. Tüm iletişim olanaklarından yoksunsun çünkü. Hiçbir şekilde radyo, televizyon, gazete; böyle bir şey yok ve zaten görüş de yok. Hani biliyorsunuz Diyarbakır Cezaevi'nin koşullarını. Onun için benim kafamda da, kadınlar koğuşunda konuşurken, 'Dışarıda bir şeyler var, gidince biz de yolumuza devam edeceğimiz...' vardı.

TKD: O zaman ciddi bir siyasi hayal kırıklığı oldu sizin için dışarı çıktığınızda gördükleriniz.

Gültan Kışanak: Dışarı çıktığımda toplumdaki o sindirilmişlik duygusu çok ürpertici bir şeydi, çaresizlik duygusu, 'başka çare yok' duygusu. 'Ne yapalım her gün baskın yapılıyor' duygusu. Evlere gidiyorsun; neredeyse bütün evlerde bir Atatürk resmini çerçeveletmiş asmışlar, baskınlarda bunu görünce çok kötü davranmıyorlar diye. Gerçekten dışarısı içeriden daha kötüydü ve direniş duygusunun insanı daha güçlendirdiğini orada güçlü bir şekilde hissettim. Onun için ben Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki direnişin çok ciddi bir toplumsal patlamaya yol açtığına yürekten inanıyorum. Dışarı çıktığımda toplumun halini gördüm çünkü. 1982'de Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişten sonra bunun topluma yansımalarını da izleyebildim. 1984'de çıktığımda, cezam bittikten sonra üniversiteye de bir tesadüf eseri gittim.

TKD: Nasıl bir tesadüf?

Gültan Kışanak: O kış halamın oğlu bize geldi, üniversiteye hazırlanıyor, dershaneye gidiyor, ara sıra ben ona yardım ediyordum derslerinde. Tam müracaat edeceği gün "Gültan Abla sen de müracaat et" dedi. "Boşver ne yapacağım ben onu" dedim. Israr etti, "Başvur, gireriz beraber sınava" dedi, girdik ve hiçbir hazırlık yapmadan, umduğumun çok üstünde bir puan geldi ve bu defa aileden 'niye gitmiyorsun' diye baskı oldu.

TKD: İzmir'de Ege Üniversitesi'nde mi okudunuz siz?

Gültan Kışanak: O zaman ben de şöyle düşündüm: 'Madem gideceğim üniversiteye, gazetecilik gibi politik bir işle meşgul olayım.' O sırada daha çok 1980 öncesi üniversitelerini hayal ediyordum ben. 1986'da artık öyle politik bir üniversite profili de kalmamış, ama ben yine de öyle düşünüyordum. Bir ikincisi puanım çok iyiydi ama ne yapabilirim, okuduğum üniversitenin bir işe yaraması lazım. O ara yazmanın önemli bir

şey olacağını, gazeteci olmanın önemli bir şey olacağını düşündüm ve gazetecilik yazdım. Birinci tercihim olarak Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne gittim. İlk yıl gitmiş olmak için gittiğim bir okuldu ama sonrasında 'Her mücadelenin bin bir türlü yolu vardır ve bu da bir yoldur' diye kendimi kaptırdım öyle.

TKD: Kaç sene sürdü İzmir'de okuma süreniz?

Gültan Kışanak: Dört yıl. Dört senede bitirdim. Son senemde Halepçe katliamının protestosu eyleminde gözaltında alındım. Üç ay cezaevinde kaldım yine. O zaman çıktığımda bütün derslerimi mazeret sınavı hakkımı kullanarak verdim. Hepsini toptan verdim ve kurtuldum. Ama gazetecilik biraz bilinçli bir tercihti; üniversite çok bilinçli bir tercih olmamasına rağmen. 'Gazetecilik toplumun derdini dile getirmenin bir aracı olabilir, haksızlıklara müdahil olabilirsin, yanlışlıkları yazabilirsin' gibi fikirler vardı kafamda.

TKD: Siz herhalde bitirdikten sonra da hemen çalışmaya başladınız...

Gültan Kışanak: Evet, başladım.

TKD: Sizin biyografinizi okurken Güneş Gazetesi'nde çalıştığınızı gördük...

Gültan Kışanak: Güneş'te staj yaptım. Stajdan sonra da bir süre kaldım İzmir'de.

TKD: Ama herhalde Güneş'teki gazetecilik deneyiminden pek hoşlanmadınız?

Gültan Kışanak: Güneş'teki staj dönemim gazetecilik konusundaki hayallerimin yıkıldığı bir dönem oldu. Böyle bir şekilde adaletin avukatı olacaksın, yanlışlıkları göreceksin, yazacaksın diye umuyordum. Bu kadar saf değildi medyaya dair teorik yaklaşımım elbette ama belki Güneş'i biraz da başka bir yere koymaktan kaynaklıydı. Güneş o dönem daha demokrat bir iddiayla yayınlanan bir gazeteydi. Orada yaptığım bir iki habere karşı tutumlarını gördüm. Mesela şu gerçekten benim için çok korkunç bir deneyimdi: Zabıta seyyar satıcıların arabalarını toplamış ve gün içerisinde İzmir gibi bir yerde 100 tane tablayı götürmüş, kırmışlar bir de. Aileler, o tabla sahipleri, çocuklarıyla nasıl feryat figan durumdaydılar. Ben de bu mağduriyet hakkında haber yaptım. İstihbarat şefimiz çağırdı, Zabıta Müdürü gelmiş ve nasıl böyle bir haber yaparsınız diye baskı yapıyor. Ben Güneş gazetesinde staj yapıp arkasından bir ay daha kaldım, çalıştım. Tabii ideallerimiz doğrultusunda bir yayın hayatına girmek vardı kafamda. Bir arayış vardı ve bu döneme denk gelen haftalık Halk Gerçeği ve sonrasında Yeni Ülke olarak adını değiştiren yayın çizgisi başladı. İkisini bir arada götürmek çok mümkün değildi. Zaten Güneş gazetesi de kapandı. Ben

İstanbul'a geçtim Yeni Ülke'de...

TKD: Ne kadar sürdü o deneyim acaba?

Gültan Kışanak: Sanırım beş sayı kadar sürdü [Halk Gerçeği]. Çok emin değilim kaç sayı çıktı ama çok uzun sürmedi. Arkasından Yeni Ülke olarak kendisini dizayn etti ve daha güçlü bir medya organı olarak devam etti.

Özgür Basın Faaliyetlerinin Ortaya Çıkması ve Baskı-Engellemeler

TKD: Doğrudan 'Kürt Medyası' demek ne kadar doğru bilmiyorum ama Kürtlere dair perspektif, vicdan geliştiren medya; onun gelişim sürecinde siz hangi aşamalarda bulundunuz, neler yaptınız? 1990'ların ilk yarısında özellikle..

Gültan Kışanak: Medyanın kendisini nasıl tanımladığı bence önemli, bu tanım üzerinde de durmak gerekiyor. Mesela ilgili çalışma, kendisini 'Kürt basını' olarak tanımlamak yerine 'özgür basın' olarak tanımlamayı tercih etti hep. Ama bu Kürt medyası olmamaktan kaynaklı bir şey değil. Türkiye medyasının devletçi karakterine bir cevap olarak 'özgür basın' iddiası vardı. Çıkışındaki gaye şuydu: hem Türkiye'deki emek mücadelesine, sosyal ve ekonomik Türkiye'nin bir bütün olarak sorunlarına parmak basan, hem de Kürt sorununa dair objektif, doğru bilgilendiren, bu doğrultuda politika üretmek yayıncılık yapmaya çalışan bir yayın çizgisi oluşturmaya çalıştık. İlk günden itibaren bu konuda bence başarılı da bir yayın performansı ortaya koyduk. Bir şekilde bu başarının arkasında şöyle bir şey vardı: Bu iki şeyi bir yayında buluşturmak, ikisinin ihtiyaçlarını birden karşılamak ve toplumsal mücadeleye ivme kazandıracak bir iş çıkarmak. Bu fikrin kendisi başlı başına önemli bir şeydi ve bu fikri hayata geçirecek kadrolar konusunda da imkanlarımız oldu. İşte Güneş Gazetesi kapanmıştı, orada çalışan demokrat gazeteciler vardı. Darbecilere bağımlı medyadan bıkmış demokrat gazeteciler vardı ve Kürtler de bu alana ilgi göstermeye başlamıştı. Bunların hepsinin harmanlandığı, yan yana geldiği iyi bir konseptti ve başarılı da oldu.

TKD: Çıkışıyla birlikte ciddi baskılarla da karşılaştı Özgür Basın oluşturma girişimi. Bu baskı-engelleme pratiklerini detaylı açıklayabilir misiniz?

Gültan Kışanak: 1991'de SS kararnameleleri diye bilinen kararnameler çıkarıldı. Bu sansür ve sürgün kararnameleri aracılığıyla basın mensupları için il dışında çıkartabilme, belli bir ile giriş yasağı koyabilme, gazetelerin hoşa gitmeyen yayınlarını sansürleme veya gazeteleri basan matbaalara ceza verilebilme gibi cezaları öngören uygulamalar yürürlüğe sokuldu. Yeni Ülke'yi çıkartırken ciddi bir şekilde gazeteyi basacak matbaa bulma konusunda çok zorlandık. En son şöyle bir formül bulmuştuk; gazete yayınlanmadan iki tane avukat gelip son halinin çıktıklarını alır, önümüze koyar, satır satır okurduk beraber. 'Şurayı çıkartalım, burayı çıkartalım, Kürdistan yazacaksak 'K.' yazalım...' Böyle kirli sansürün uygulandığı bir

dönemdi ve bedelini yazı yazan, haberi yapan ve onaylayan herkes ödüyordu, yazı işleri müdürü ceza alıyordu ve üstüne matbaaları kapatıyorlardı. O kadar sistematik bir sansür vardı ki, önceden imzalayıp noktalı boşlukları olan toplatma tutanağını basın polisinin eline veriyorlardı, polis matbaada çıkan ilk gazeteye bakıyor, ona göre o günkü gazetenin tarihini, sayısını yazıyor, oradan beğendiği bir başlığı yazıp -genellikle de manşet oluyordu bu- ve nihayetinde gerekçelendirip bize hemen tebliğ ederek gazetelere el koymaya kalkışıyorlardı. Biz onun için baskıyı farklı saatlerde yaparak polisi atlatma yöntemlerinden tutun da matbaadaki işçilerle anlaşıp birkaç paket saklayıp arkadan göndermeye kadar alternatif yollar denedik. Çünkü fiili bir sansür vardı ortada. Normalde o yayının basılıp, dağıtımına girmesinden sonra yani basın savcısının inceleyip toplatma kararını vermesiyle olması gerekirdi ama kanunsuz bir şekilde polislerin elindeki imzalanmış bir evrak ile engellemeye çalışıyorlardı.

TKD: Sizin de bahsettiğiniz gibi aslında gazeteyi çıkarma başlı başına ciddi bir mücadele alanı haline geldi.

Gültan Kışanak: Tabii, o başlı başına bir uzmanlık alanıydı. Zaten bizde arka arkaya çıkan bir gazete en fazla 7-8 ay yayın hayatına devam edebiliyordu çünkü ilk sayıya açılan dava 7-8 ay içerisinde sonuçlanıyor ve 'pat' diye kapatma cezası geliyordu.

TKD: O süreçte birçok kez gazetenin ismi de değişti, bugün de olduğu gibi...

Gültan Kışanak: Tabii, yeniden her defasında, onun için biz kendimize yeni bir isim bulmuştuk: "Gazete Çıkartıcısı". Bu konuda uzmanlaşmıştık adeta. Yeni gazete nasıl çıkartılır, bürokratik işlemler nasıl olur, yeni mizanpaj nasıl yapılır gibi konularda.. Eski gazetenin devamı olmaması lazım, devamından da kapatıyorlar çünkü. Karakterinin benzememesi lazım, sayfa sayısının benzememesi lazım, sayfa başlıklarının benzememesi lazım. Kapatılan gazetenin üçüncü sayfası politika haberleriye ve yeni çıkardığın gazetenin üçüncü sayfası da politika haberleriye, 'bu onun devamıdır' diye ona da kapatma gelebilirdi. Çok incelikleri olan bir sanat haline dönüşmüştü yeni gazete çıkarma işi ve bu baskıları atlatma yöntemleri. Mesela kapatma cezasına kalmadan fiili olarak uyguladıkları bir yol da yazı işleri müdürünü tutuklamaktı. Bu konuda gerçekten çok fedakar bir yaklaşımla yüzlerce insan getirip sabıka kaydını, diplomasını, evraklarını hazırlayıp gazeteye bırakıyordu. 'Yazı işleri müdürü olarak beni de bildirebilirsiniz' diye. Gönüllü olarak ceza almaya aday insanlar, tutuklanacağını bile bile, ceza alacağını bile bile. Özgür basının arkasındaki toplumsal desteği gösteren önemli göstergelerden biridir.

TKD: 1990'ların ilk yarısında devletin uyguladığı baskı, engelleme yöntemleri hep bu şekilde sürmedi. Aslında sürecin sertleşmesiyle beraber daha sert haller de aldı herhalde?

Gültan Kışanak: 90-94 arasında katliamlar çok yoğundu. 26 arkadaşımızı yitirdik. Bunun içerisinde gazete dağıtımçıları var, gazete bayisi var, muhabirler, yazarlar gazetenin her kademesinde çalışan insanlara yönelik ciddi bir infaz süreci yaşandı. 1994 baskılar ve sansür konusunda işin iyice çığırından çıktığı bir yıldır. Sonrasında bunun belgesini de bulduk ve gazetede yayınladık. Dönemin başbakanı Tansu Çiller'in imzasıyla gönderilmiş bir genelge var. Gündem gazetesinin bertaraf edilmesi -tam kelime olarak 'etkili yöntemlerle bertaraf edilmesi, gereğinin yapılması'- diye yazılmış bir genelge. O genelgeden sonra gazete binası bombalandı.

TKD: Bu bombalanma tam olarak hangi yılda oldu acaba?

Gültan Kışanak: 1994'te.

TKD: Kürt hareketinin bölgede bir takım gazetelerin dağıtılmasına yönelik tavır aldığı bir süreç de oldu aslında. Sonuçta Kürt hareketi baskılar karşısında tamamen edilgen konumda değildi. Kendi iradesi doğrultusunda tepkiselliğini ortaya koyuyordu. Gazetenin bombalanması olayına ayrıca geleceğiz ama Kürt hareketi ile devlet arasındaki karşılıklı siyasi etkileşimlere baktığımızda neler söylenebilir bu duruma dair?

Gültan Kışanak: Şöyle bir şey vardı: 1990'lı yıllarda Gündem'in ve Yeni Ülke'nin çıkması, biraz da halkın gerçeği gördüğü yıllardı ve beraberinde diğer basına karşı tepki de gelişti. Ama ortadaki ana akım medyadan salınan 'yalan' sadece üzerine yalan söyleyen kesimle kalmayıp toplumsallaşıyordu. Çünkü onun yazdığına baktığınızda 'Falanca köyü PKK bastı, şu kadar köylüyü öldürdü' haberini gazetelerde okuyordu insanlar. Ama diğer yandan Özgür Basın ise köydeki kişilerin anlatımıyla, muhtarın söylemiyle, zaman zaman fotoğrafıyla, askerin yaktığı-boşalttığı köylerde yaşananları ve insanlara nasıl işkence yapıldığını ayrıntılı anlatıyordu. Yalan yazan gazetelere karşı ciddi bir toplumsal refleks vardı okumama doğrultusunda. Bu dönemde kısa süreli, PKK'nin izah ettiği kadarıyla uyarıcı mahiyette, gazetelere 'Neden yalan yazıyorsunuz?' diyerek ve dağıtımçılara da 'Bu gazeteleri dağıtmayın' dedikleri kısa bir dönem oldu. PKK'nin belki bir iki böyle bir denemesi olmuştur ama bu politik bir tutum olarak çok süreklilik kazanan bir tutum olmamıştır.

TKD: Bu bombalama olayından önce miydi yoksa daha sonra mıydı acaba?

Gültan Kışanak: Ayrıntısını şu an çok hatırlamıyorum ama bombalama olayının bununla bir bağı hiç bir şekilde yok. Bombalama olayı 1990-94 arası devletin topyekün savaş konseptini hayata geçirdiği ve özelinde '92 konsepti' dedikleri konsepti hayata geçirmeleri ile ilintiliydi. Bunun içerisinde medyaya da rol biçildi ve geleneksel olarak devlete bağlılığın ötesinde, her kesimden güncel-rutin bağlılık isteyen bir sürece girildi. Neredeyse aylık brifinglerle bu ilişkinin sürekli kılındığı, yeri geldiğinde askeri helikopterle götürülüp kırsal alanlarda gezdirilip haber yaptırıldığı ve

hatta Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait merkezin yaptığı-montajladığı görüntülerin doğrudan yayınlandığı, sadece onların verdiği fotoğraflar üzerinden haber yapan, haber kaynağı olarak tamamen OHAL valiliğinden, ordudan, genellikmaydan beslenen, yani onların yaptığı açıklamalarla, onların verdiği malzemelerle kendini sınırlayan bir medya gerçeği ortaya çıktı. Sadece ideolojik olarak devletin politikalarına, devletin resmi ideolojisine bağlı kalarak kendilerinin bu doğrultuda yayıncılık yapmasının ötesinde medyaya rutin olarak müdahale edilen bir süreç vardı.

TKD: Bu strateji tam olarak ne zaman yürürlüğe sokuldu, hatırlıyor musunuz?

Gülten Kışanak: Sanırım 1992 yılında Güney Savaşı'ndan önce, sınır ötesi operasyondan önce başlayan bir süreçti. Onun öncesinde rutin olarak başladı ve sonrasında da devam etti. Medya-ordu ilişkileri, medya-savaş ilişkisi düzlemindedi. Buna kafa tutabilen tek Gündem vardı ve etki gücü çok yüksekti. Sadece Kürtlerle sınırlı olmayan bir etki gücü vardı. Ayrıca yurtdışında da basılıyordu Gündem. Diplomatik faaliyetleri sırasında Türkiye'nin karşısına çıkan bir “engel” oldu. Yurtdışında “Bak sizi bunu yapmışsınız” diyorlardı Türk devletine. Sonra gelen diplomatik heyetlerin önemli başvuru kaynaklarından biri haline gelmişti gazete. Gazeteciler, politikacılar, diplomatik heyetler gazeteden bölgede neler olduğunu ve Kürtler ile devlet arasında neler yaşandığını öğrenmek için gazeteye geliyorlardı, başvuru merkezi halindeydi. Ve uyguladıkları hiçbir yöntem bu yayını kesemedi, durduramadı. Fiili olarak çalışanlarını öldürdüler, tehdit ettiler, ajanlık teklif ettiler, sansür uyguladılar, yasaları sonuna kadar zorladılar, yasadışına çıktılar, hukuk dışı her yolu denediler. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği gazetesinin bölgeye girişini dahi yasakladı, yani gerçekten devlet çok olağanüstü bir çaba sarf etti. Nihayetinde bu topyekün savaş konsepti içerisinde, bu yayının susturulması gerektiğine merkezi olarak karar verdiler, bombaladılar. Biz bombalamadan iki gün sonra ilgili belgeyi bulduk, yayınladık. Dönemin başbakanı Tansu Çiller'in imzasıyla “En etkili yöntemlerle bertaraf edilmeli, gereği yapılmalı” diye genelge gönderilmiş. Şimdi bu genelge ile meşrulaştıran ve yapılması sağlanan bir şeydi bombalama olayı. Bu belgeyi gördükten sonra Kürt sorunu konusunda hala çok pozitif bir tutumu olmayan Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi bile bir gazeteye verdiği röportajda “Gazete idarehanesi bombalayan kadın” diye bahsetti başbakanı, davalık oldular Çiller ile. Yani onun bile tepkisini çeken bir baskı süreci vardı.

TKD: Peki nasıl sonuçları oldu bu bombalamanın gazete üzerinde? Kesildi galiba gazetenin o süreçte yayınlanması?

Gülten Kışanak: Hayır kesilmedi, biz aynı gün çıkardık gazeteyi. Sabah saat 4 civarında gazete bombalanmıştı. Gittik, alev alev yanan bina ile karşılaştık, yaralı arkadaşlarımız vardı. Saat 7'ye kadar hastanelerde arkadaşlarımızı bulduk, ihtiyaçlarını karşıladık. Saat 9 gibi şöyle bir işbölümü

yaptık; bazı arkadaşlar hastanelerde kalacak ve arkadaşların ihtiyaçlarını karşılayacak; kan ihtiyacı mesela, ameliyat olanlar da vardı. Bir grup arkadaş da 'biz gidip gazeteyi nasıl çıkartabiliriz, bunun yolunu arayalım' dedik, 'biz bu gazeteyi bugün mutlaka çıkartmalıyız' dedik ve akabinde çok güçlü bir dayanışmayla karşılaştık. Özgür Halk bürosunda bir toplantı yaptık. Bütün Sol dergi temsilcilerini çağırdık; geldiler. Hepsi "Bizim büromuz sizin büronuzdur, bizim imkanlarımız sizin imkanlarınızdır, gelin elbirliğiyle bu gazeteyi çıkaralım" dediler. Aramızdan bir grup gidip haberleri yaptı. Başka bir grup dergide onların büyük bilgisayarlarında sayfa mizanpajlarını yaptı. Başka bir dergide de montajı yapıyordu. 4-5 dergi bürosunu kolektif kullanarak o gün gazeteyi yetiştirdik ve matbaaya gönderdik. Toplam sekiz sayfa çıktı: "Bu Ateş Sizi de Yakar" manşetiyle.

TKD: Aslında 1990'ların ilk yarısında Kürt hareketi ile Türkiye'deki aydınlar ve sol-sosyalist yapılanmalar arasında şimdi olduğu kadar bir ayrıklık yoktu anlattığınız üzere. Sonrasında, Türklerle Kürtleri ayırıştıran temel dinamik neydi?

Gültan Kışanak: Biraz önce anlatırken Gündem gazetesini ilk çıkarttığımızda hangi konseptte çıkarttığımızı ve nasıl bir kolektif çalışma yaptığımızı ifade ettim. Arkasından başlayan ölümlerin yarattığı sonuçlardan birisi de Türk aydınlarıyla Kürtlerin özgürlük arayışı arasına mesafe girmesi oldu. Bu süreç devam etti tabii. 1994-95'e kadar çok yoğun baskıların olduğu bir süreç yaşadık. Tabii ki, başka etkenler de mutlaka vardır. Ben tek etken olarak devletin baskıları üzerinden yorumlamak istemiyorum. Hatta böyle tanımlarsak birçok aydına, demokrata haksızlık da olabilir. Hani her şeye rağmen Kürtlerle birlikte olmayı göze alabilen çok insan var. Basına yönelik baskının temel hedeflerinden birisi de bu ayrışmayı yaratmak, Kürtleri tecrit etmek, başka bir köşeye sıkıştırmak yaklaşımıydı ve kısmen de başarılı olduğunu söyleyebilirim.

Kürt Hareketi Karşısında Oluşturulan Derin Devlet: Henüz Çatlamadan Onarılan Kabuk

TKD: 1990'ların ilk yarısıyla ikinci yarısını karşılaştırdığınızda ne söyleyebilirsiniz? Sizin 1990'ların ikinci yarısına dair tespitiniz şu yönde olur mu: 1990'ların ilk yarısındaki konsept daha düşük yoğunlukta devam etti, yani savaşın yoğunluğuna paralel bir şekilde o baskı-engellemeler azaldı.

Gültan Kışanak: Sonuçta bu tür politikalar, her şeyi göze alan politikalar biteviye devam edemiyor. Hele hele Türkiye gibi kendisini farklı yerde konumlandıran, farklı bölgesel fonksiyonları olan, dış dünyayla farklı ilişkileri olan bir ülkede. Kendisini tamamen dışa kapatmış bir ülke değildi sonuçta. 'Her şeyi de canımın istediği kadar yaparım' diyemiyordu. Bunu ancak bir dönem uygulayabilirdi. Bu tür politikalar oluşturulurken, bunun planlaması içerisinde bir zaman planlaması da vardır. Bir hedef planlaması var; 'ben şu kadar zamanda şunları şunları yaparsam; sustururum,

korkuturum, sindiririm, bitiririm' planı var. Şöyle bir şey yok: 'Onlar dirensin ben habire öldüreyim' diyen bir politika değildi bu. Bir hedef ve zaman planlaması içinde koordine edilmiş, planlanmış uygulamalardı. Ben 1992'deki topyekün savaş konseptinin hem kendi zaman planlanması nedeniyle hem de karşılaştığı direniş nedeniyle artık '94 sonlarında işlevini yitirmeye başladığını, '95'te uzatmaları oynadığını, '95'in sonunda bu konsepti sorgulamak zorunda kaldıklarını düşünüyorum. Kendileri açısından zaman planlamasının bence sonuna gelmişlerdi. Hedeflerine ulaşamamışlardı. Güçlü bir direnişle karşılaşmışlardı. Artık burda da bir değişikliğe gitme ihtiyacı vardı ki '95 ve '96 Susurluk patlak verdi.

TKD: Onu yürüten yapının ifşa olduğunu söylüyorsunuz. Peki tam olarak nasıl bir yeniden örgütlenmeye, konumlanma ve stratejik hamlelere girişmişti devlet?

Gültan Kışanak: Böyle bir şey içerisinde temel dinamik -dönemin cumhurbaşkanı Demirel'in de savunduğu gibi- 'Devlet kimi zaman rutin dışına çıkabilir' konumlanmasıydı. '92 konsepti diye kodlanan Topyekün Savaş Konsepti temelinde devletin rutin dışına çıktığı bir programdı. Genel olarak hukuksuzluk üzerinden yürüyordu. Topyekün savaş yapılanması içerisinde Çiller'in özel örgütü vardı. Bunun içerisinde JİTEM var. Özel Harp Dairesi'nin devamı olan bir şeydi. Özel Harp Dairesi, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde kendini konumlandırırmış, geçmişi 1952'lere, kontrgerilla sürecine dayanan ve kendilerini devletin meşru organı olarak gördükleri bir yapıdır. Özel Harp Dairesi bu topyekün savaş konseptini planladı. Planlarken de devletin resmi kurumları, araçları dışında yeni araçlar da yarattı. İşte Hizb-i Kontra budur. İşte bugün Arif Doğan diyor zaten; "Ben JİTEM'i de kurdum Hizb-i Kontra'yı da kurdum. Hüseyin Velioğlu benim arkadaşımdı, görüşüyorduk" diyor. Şimdi Hizb-i Kontra, JİTEM ve Çiller Özel Örgütü ile birlikte bu konseptin sacayaklarıydı ve Çiller Özel Örgütü hususi olarak Kürt işadamlarını öldürmek üzere kurulmuş bir örgüttü.. Devletin resmi organları dışındaki araçları da kullanmak yoluyla bir planlama vardı ve bu planlama biteviye devam edemezdi. Zaman planlaması içerisinde kendi hedeflerine ulaşamadı. Arkasında binlerce ölüm, binlerce yakılmış-yıkılmış köy bıraktı ama karşısına direnen bir halk çıktı, bütün bu zulme rağmen boyun eğmeyen bir halk duruyordu. Bu rutin dışına çıkan devlet kurumları, doğal olarak ekonomik kaynakları itibariyle de, kontrol mekanizmaları itibariyle de rutin dışına çıktı. Bu hamle kapsamında itirafçıları kullandılar.

TKD: Susurluk olayı bu konsept dahilinde tam olarak nereye oturuyor?

Gültan Kışanak: Artık kendi menfaatleri doğrultusunda da çalışan, kontrolü kolay olmayan başka yapılanmalar çıktığı için Susurluk patlak verdi. Susurluk bence mizansen bir kazaydı. Bu işi bir yerde noktalamak için irade dahilinde verilmiş bir karardı; gitmiyordu böyle. 'Biz bu konsepti değiştirip yeni bir planlama yapalım' anlayışının ürünüydü. Rutin dışına

çıkan, çeteleşen, vaktiyle tanımlanan işler dışında da işler yapmaya başlayan ve geçmişteki bu kirli işleri yaptıkları için açığa çıkmaları halinde her an devleti zora sokabilecek bu yapıların temizlenmesi gerekiyordu. Böylece bir süreci kapattılar. Benim, orada aslında Türkiye'nin bu aydınlık, demokrat yüzü konusuna en eleştirel yaklaştığım süreçlerden biri Susurluk sürecidir. Susurluk sürecinde gerekli toplumsal muhalefet ortaya çıksaydı, bunun üzerinde ciddi bir şekilde gidilseydi; bu bir hesaplaşmaya, bir yüzleşmeye dönüşebilirdi. Bütün boyutlarıyla, bugün ortaya çıkmaya başlıyor. 15 yıl sonra, 2010'da bugün Arif Doğan söylüyor, Atilla Kiyat söylüyor. Aslında Susurluk patlak verdiğinde devlet bu işi bir sınırdı tuttu. Kendi bağışsaklarını temizledi diye tanımlanabilir bu. O bağışsaklar temizlenirken biz onun bütün anatomisini çıkarabilirdik. 'Arkasında şunlar şunlar var, sadece üç-beş kişinin çete faaliyeti değil' denilebilirdi. Orada ciddi bir şekilde karşı duran, sorgulayan, deşifre etmeye çalışan ciddi bir toplumsal muhalefet çıkmadı. Özgür Basın olarak bütün bu yaşadığımız katliam, baskı, öldürme, ceza tehditlerinden sonra bizim de zayıflamış olduğumuz bir süreçtirdik. Ayaktaydık ama bütün bunları toparlayabilecek, farklı çevreleri de burada buluşturabilecek, yeni bir basın üzerinden deşifre etme mücadelesini güçlü bir şekilde yürütecek düzeyde değildik. Kendi çapımızda bunu yaptık yine, o dönem bakılırsa bildiğimiz doğruları söyledik. Ama bunu kanıtlamak, bunu bir baskıya ve yüzleşmeye dönüştürmek, uzantılarını çözmek konusunda bir gücü açığa çıkarmaya da gücümüz yetmedi.

TKD: Süreci devam ettirecek olursak, sizin gazetecilik deneyiminizin devam ettiği 2002'ye kadar gelelim. Öcalan'ın uluslararası güçler tarafından Türkiye'ye verilmesi durumu var. Bu süreci devletin Kürt hareketine dair politikası ekseninde değerlendirdiğimizde, bunu devletin amaçları-stratejileri doğrultusunda nereye oturtmak doğru olur? Öcalan yakalandıktan sonra da Kürt hareketi içerisinde çok ciddi kırılmalar, tartışmalar, yer yer kopmalar ve yeniden restorasyon çabaları oldu. İmralı sürecinin başlamasını bahsettiğimiz devlet politikası ekseninde nereye oturtalım? Sonuçlarıyla birlikte hedeflerini nasıl anlamak mümkün olabilir?

Gültan Kışanak: Bu konuda henüz kamuoyuna yeterince bilgi yansımamakla birlikte '98'de bir ateşkes denemesi var. Biliyorsunuz. O zaman Sayın Öcalan'ın Roj TV'de yaptığı bir programda söylediği bir söz vardı: "Bu belki bir oyun, belki bir komplo ama deneyeceğim". Hatta ben sözel olarak şunu bile telaffuz ettiğini biliyorum: "Bunun sonu Türkiye'de bile bitebilir". Bu sözü yanlış hatırlamıyorsam Roj TV'deki bir programda söylemişti. Şu anda ben bu konuda çok spekülative bir yorumda bulunmak istemiyorum. Fakat kabaca şöyle bir hissiyatım var; '98 ateşkes görüşmelerinin içerisinde Türkiye devletinin belki bir politika üretme çabası vardı, belki bir uzlaşma arayışı da vardı. Bir şey diyemiyorum. 'Biz yenilemedik o halde uzlaşalım' diyen bir yaklaşımdı belki de. O ateşkes görüşmeleri, -açığa çıkıyor ki- bazı görüşmeler bu dediğim eksende olmuş. Hatta ordudan bazı yetkililerin Avrupa'ya gittiği, PKK'lı yetkililerle

görüştüğü, dönemin başbakanlarının Sayın Öcalan'a mektup yazdığı ve bunun üzerine Öcalan'ın bir ateşkes ilan ettiği düşünülebilir. Ama yine söylüyorum; belki bir tasfiye hesabı vardı. Belki de bir çözüm arayışı da vardı. Gidişi başka bir rotaya çevirme, çatışma zemininden çıkartma arayışı da belki vardı. Tam bu süreçte şu sorunun cevabı benim açımdan henüz verilmiş değil ve kamuoyu da bunun üzerine çok gitmedi: “Bu ateşkes görüşmeleri de yapılan planın bir parçası mıydı yoksa bir yerden empoze mi edildi?” Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasına ilişkin program aslında iki-üç aylık bir program. Meşhur Hatay'a gidip sınırda yapılan konuşmayla, Demirel'in söylemiyle başlayan ve toplam iki- üç aylık bir süreç yaşandı. Bu ateşkes de görüşmelerle geliyor. Bana fikren yakın gelen bir yorum var. Bu sorunun çatışma zemininden çıkıp bir çözüme doğru evrilmesini engellemek isteyenler Öcalan'ı teslim etme formülünü Türkiye'ye sundular. Türkiye'ye de bu çok cazip geldi ve iki- üç ay içerisinde bu taraftakiler rollerini oynadılar. Onlar da öbür taraftan getirip teslim ettiler. Bugünlerde bunu söylemek çok zor aslında. Ama Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesinin Kürt sorununu çözümsüzlüğe mahkum etmek isteyen bir yaklaşımın bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Öcalan'ın İmralı'da değil de dışarıda herhangi bir yerde olması halinde, bu sorunun belki o kadar uzamadan çözüme kavuşması ihtimali daha güçlü olabilirdi diye düşünüyorum. Çünkü şu anda Öcalan'ın kendisinin İmralı Cezaevi'nde bulunması bu sorunun çözümü konusunda başlı başına bir problem alanı. Dünyada şöyle bir örnek yoktur; 'Benim liderim içeride kalsın ama ben barışa yaşayım' . Bu yoktur, her şeyin doğasına aykırıdır. O zaman çözümün bir parçası olarak İmralı gerçeğinin artık bitmesi gerekiyor. Öcalan'ın dışarıda olması gerekiyor. Bu da Türkiye'ye çok ağır ve zor geliyor. Bunun kendisi bir problem alanı.

Demokratik Özerklik Projesi: Birlikte Yaşamak Nasıl Mümkün Olabilir?

TKD: 2000'li yıllarda Kürt hareketi bağlamında yeni bir sürecin başlaması, özellikle 2003-2004 yıllarına denk geliyor. Ana akım Türk medyasında yıllardır Kürt meselesine dair tartışmanın içerisinde şöyle bir iddia var: 'Kürtler, Kürt hareketi, legal Kürt hareketi ne istediğini tam olarak bilmiyor.' Böyle bir söylem son sürece kadar hep vardı. Siz bağımsızlık mı istiyorsunuz? Siz federasyon mu istiyorsunuz? Siz yoksa sorunu ulus-devlet içerisinde çözecek bir şey mi ortaya koyuyorsunuz? Bu ve benzeri sorularla 'Sizin zaten kafanız karışık siz ne istediğinizi bilmiyorsunuz' gibi bir yaklaşım kristalize olmuştu son aylara kadar. Bu *demokratik özerklik* çıkışı ve ortaya konan somut talepler, herhalde buna dair bir cevap olarak okunabilir. Bu 'kafa karışıklığı' suçlamasının nedenlerini demokratik özerklik talebine paralel bir biçimde nasıl anlamak gerekiyor?

Gültan Kışanak: Kürtlerin aslında ne istediği başından beri biliniyor bence. Demokratik özerklik tartışmasından da görüleceği üzere; Türkiye, Kürt meselesini hep bir egemenlik paylaşımı meselesi olarak gördü ve bu

yüzden de hep güvenlik sorunu olarak kodladı. Devlet kendisini Kürtler üzerinde egemenlik kurmak üzerinden konumlandığı için aslında buna itiraz edilmesine itirazı var devletin. Onun için de klasik yaklaşımlarla 'Devlet mi kurmak istiyorsun, federasyon mu olmak istiyorsun?' tartışmasıyla sınırlıyor meseleyi. Demokratik özerklik programı, ortak yaşam iddiasını ortaya koyan, aynı zamanda devlet yapılanmasının demokrasiye duyarlı hale getirilmesi ve temsili demokrasinin handikaplarını aşacak ve yeni katılım olanaklarını yaratan bir projedir. Başlı başına Kürtlerin kendilerinin bir bölgede mevcut sistemin egemenlik haklarını alıp bir parçasını kullandıkları bir talep değil. Devletin de değişmesini öngören, devletin de demokratik cumhuriyete dönüşmesini öngören ve bu anlamda özerk bölge yönetimlerinin kurulmasını, bu bölge yönetimlerinin de alışık olduğumuz klasik bölge yönetimleri şekillenmesi yerine, katılımcı demokrasiyi esas alan ve halk meclisleri aracılığıyla temsili demokrasinin eksiklerini gideren yeni bir yönetim modelidir. Bunun içerisinde Kürt sorununun çözümünün daha kolay olabileceğini ama tüm Türkiye'nin yeni bir yönetim anlayışına doğru gitmesini öngören bir proje.

TKD: Türkiye'de siyasi rejimin değişmesi gerektiğine dair bu yaklaşımı daha somut bir şekilde ortaya koyabilir misiniz?

Gültan Kışanak: Biz demokratik özerklik projesini üç yıl önce Türkiye kamuoyuna sunduk DTP'nin ilk kongresinde. Bizler, 2007'de seçildikten hemen sonra yaptığımız ilk kongrede bunu bir belge olarak sunduk ve programın bir parçası olarak kabul edilmek üzere bir karar tasarısıyla birlikte delegenin onayından geçirdik. Partimizin resmi belgeleri içerisinde devletin resmi kurumlarına da gitti. Biz de toplumsal dolaşıma soktuk, yani mecliste herkese gönderdik, siyasi partilere gönderdik, STK'lara gönderdik, akademisyenlere gönderdik. Kimse bunu tartışmadı. Üç yıldır biz bunu tartışabiliorduk 'nasıl olmalı?' diye. Çünkü bizim sunduğumuz projenin ana parametreleri var. Bunu bir kere daha burada paylaşmak istiyorum. Ana parametrelerden bir tanesi, bu bir Türkiye projesi. Kesinlikle bir coğrafik bölgeye ya da bir etnik kimliğe özgü bir proje değil. Türkiye geneli için uygulanmasını öngördüğümüz bir proje. Çünkü Türkiye'nin artık bu katı merkezîyetçi yapı ile yönetilmediği ortada. Merkezi hükümetin taşra teşkilatlarının hepsi çökmüş durumda, düzgün işlemiyor şu anda. Sosyal hizmetlerden tutun, ulaşım hizmetlerine kadar merkezi hükümetin bütün politikaları yerelerde işlemez durumda. Adalet hizmeti çökmüş, eğitim sistemi çökmüş, ihtiyaçlara cevap veremiyor. Bunun bir şekilde değiştirilmesi, yerel yönetimin güçlendirilmesi ve merkezi yönetimin birtakım yetkilerinin yere devredilmesi gerekir. Şimdi bunun böyle temel bir politika olarak gerekli olmasının nedenleri var. Türkiye gibi coğrafi olarak bu kadar büyük olan ülkelerde, bu kadar etnik, kültürel, inançsal farklılıklar arz eden bir toplumsal yapıda ve bölgesel olarak ciddi sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları olan ülkelerde, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi programının bir parçası olarak yerel yönetimleri toplulaştırma programı da var. Şu anda Türkiye gerçeğine bunu uygularsak

81 il, 3781 ilçe var. Bu kadar büyük yerel birimler üzerinden yereli güçlendiremezsin. Yetki devri yapamazsan bir karmaşa her zaman çıkar. Halihazırdaki yollarla daha kaliteli hizmet üretemezsin. O zaman bu mevcut yerel yönetim birimlerini de toplulaştırarak başka bir araca ihtiyacımız var. Yani bunu 81 vilayet üzerinden değil de acaba 25-26 bölge esaslı üzerinden planlanabilir mi? Sosyal, ekonomik ya da coğrafi olarak birbirine yakın idari birimlerin yeniden düzenlenmesinden bahsediyoruz.

TKD: Bu tanımın yapılmasına müteakip ortaya konan sorular genelde daha somut bir zeminden geliyor. Lakin analitik bir tartışmanın gerçekleşmesine genellikle müsaade edilmiyor. Özellikle televizyon tartışmalarında 'sizin kendi polisiniz mi olacak?' veya 'sizin kendi meclisiniz mi olacak?' gibi sorular yöneltiliyor hep. Gerçekçi bir yaklaşımla bakılacak olursa, bu ve benzeri soruların cevaplanması bu aşamada ne kadar mümkündür? Her alt başlığı ile belirlenmiş bir çözüm modelinden mi bahsediyoruz yoksa daha esnek bir siyasi projeden mi?

Gülten Kışanak: Şunu ifade edeyim, şimdi biz birtakım temel yaklaşımlarımızı koyduk ama bütün ayrıntılarıyla, bunun hukuksal metinleriyle tam bir proje olarak ortaya koymadık. Çünkü bunun bir toplumsal uzlaşıyla, konuşularak-tartışılarak şekillenmesi gerekir. Kastettiğimiz şey bir Türkiye projesidir. Etnik ve coğrafi sınırlarla veya demografik yapıyla ilgili değildir esasen. 26 bölge esaslı dedik az önce. Dedğiniz bağlamda somutlaştıralım: Şu anda her ilin il genel meclisi var, bu birimin en yüksek meclisi gibi görünüyor. O zaman bölge yönetimini koyarsanız oranın bölge meclisi de olacak. Şu anda il genel meclisi yapısının birleştirilmiş illerdeki izdüşümüdür o.

TKD: Peki şu anki düzende bir ilin mülki amiri olarak valilikler var. Demokratik özerklik projesi bunu nereye oturtuyor?

Gülten Kışanak: Biz burada şunu tanımlamadık: 'Vali seçimle mi gelsin atama ile mi?'. 'Vali olmasın bölge parlamentosunun başkanı olsun'... Bunlar biraz da meselenin ayrıntılı tarafları. Şu anda valilerin ve il genel meclisinin yaptığı işi bölge yönetiminin yani bölge meclisinin yapması üzerinden şekillendiği yeni bir yapıya ihtiyaç var. Şu anda il genel meclisinin bayrağı var. Her ilin il genel meclisini sembolize eden bir bayrağı var. Bölge meclisi olursa doğal olarak onun da bir sembolü olacak. Bunun kıyamet kopartılan bir konu olmasına rağmen, hiç tartışılmaması gereken bir konu olduğunu ifade etmek istiyorum. Bölge yönetimlerinin merkezi hükümetin eğitim, sağlık, iç güvenlik, sosyal hizmetler, ulaşım ve bayındırlık gibi sayılabilecek birçok alanda merkezi maliye politikasına ihtiyaç var. Ama yerel yönetimlerin mutlaka mali kaynaklarının bir kısmının ellerinde kalması lazım. Bir merkezi adalet sistemine, merkezden yürütülen dış politikaya ihtiyaç var. Bunlara ek olarak milli güvenlik, savunma dışında tüm yetkilerin yerele devredilmesini öngören bir program.

TKD: Merkezi idarenin kimi yetkilerini bölgesel yönetim birimlerine

devretmesi Avrupa Birliği bağlamında da gerçekleştirilmesi beklenen bir proje olarak da tartışılıyor...

Gültan Kışanak: Belirttiğimiz yetkiler yerele devredildiği zaman yerel birimler doğal olarak kendi bölgesinde halkın ihtiyaçlarına göre politikalarını şekillendirecekler. Bugün demokratik birçok ülkede uygulanan bir sistemden bahsediyoruz. Avrupa'da, şu anda Türkiye gibi tek merkezden yönetilen tek bir devlet yok. İtalya'da bölge yönetimleri var, Fransa kısmen bunu yapmak zorunda kaldı. Almanya'da eyaletler var zaten. Kantonlar var birçok ülkede. Çünkü günümüzün toplumsal, siyasi ve ekonomik ihtiyaçları bir merkezden planlanarak yönetilemiyor. Pratik olarak, AB uyum sürecinin bir gerekliliği olarak, Türkiye şu anda istatistik verilerini 26 bölge olarak toplamaya başladı. Ulusal Kalkınma Ajanslarını 26 bölge üzerinden şekillendirmeye çalışıyor. Bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak için, özgün ekonomik programlar uygulayabilmek için bir nevi zorunluluktur bu. Ekonomik olarak önemli ayaklarından birisi de, kapitalist modernitenin yarattığı tahribatları da gideren, halkın kendi geçim kaynaklarını koruyabileceği, kooperatifleşmenin güçlendirilebileceği ekonomik modelleri de içinde barındırdığı bir projedir. Yani sadece idari ve siyasi alanla sınırlı değil önerdiğimiz. Bu yapılsa işler kolaylaşacak, daha hızlı yol almak mümkün olacak. Yani başka tartışılacak ne var, kıyamet kopartılacak ne var, anlamak mümkün değil. 'Ama özgürlük alanı olur Kürtler için' yaklaşımı da korkunç bir şey. Bu ülkedeki tüm kimlikler, tüm inançlar, tüm kültürler kendilerine özgürlük alanları bulabilmeliler, kendilerini koruyabilmeliler, korumakla kalmayıp geliştirebilmeli ve gelecek kuşaklara aktarabilmeye olanaklarına sahip olmalılar. Eğer demokrasiden bahsedeceksek bunlara karşı çıkamayız.

TKD: Demokratik özerklik projesinin toplumsal ayağı için neler düşünüyorsunuz?

Gültan Kışanak: Yerel yönetimleri, bu bölgesel yönetimleri kurarken daha demokratik bir işleyiş sağlayabilmek için katılımcı demokrasinin gereği olarak STK'larla, mahalle meclisleriyle, kent meclisleriyle, kadın örgütleriyle daha doğrudan ilişki kurabilecekleri kanalları da mutlaka yaratmak gerekiyor. Bu nedenle 'demokratik' diyoruz. Rejime dair bir değişim talebimiz var. Çünkü mevcut yönetim anlayışı, otoriter bir devlet anlayışıdır. Demokrasilerde sonuçta halk yetkilerini geçici bir süre için birilerine devrediyor, ama şu anki düzende seçilen ve yetki devriyle giden kişiler hazır işleyen bir devlet mekanizmasının bir parçası olarak gidiyorlar. O zaman o yetki devrinin bir anlamı kalmıyor. Yani halk adına değil, devlet adına veya ekonomik-siyasi çıkar grupları adına siyaset yürütülüyor. Onun için bunun önünü kesebilecek, ideolojik arka planı olarak demokrasiye duyarlı bir devlet mekanizması ile, katılımcı demokrasi ve katılımcı yerel yönetim modeli ile demokratik özerklik projesini tanımlıyoruz. Yani bunlarla beraberliği inşa etmek gerekiyor. Farklı yaşam iddiası da olan, farklı bir yönetim anlayışı da olan bir model sunuyoruz.

TKD: Devletin stratejik olarak Kürt meselesine yönelik kendini konumlandırması; meselenin çözümünü olabildiğince orta, belki de uzun vadeye yaymak ve bu süreçte Kürt hareketinin örgütsel yapısına zarar vermek üzerinden şekillendi. KCK operasyonlarını böyle anlayabiliriz, yapılan askeri operasyonların da bu şekilde okunması mümkün. Siz demokratik özerklik projesinin siyasi ve ekonomik ayaklarından bahsettiniz. BDP'nin bu yönde -belediyelerde yapılan faaliyetler ekseninde düşünüp cevaplandırmanız mümkün- pratik ve somut olarak bunu besleyebilecek ne gibi projeler var kafasında?

Gültan Kışanak: Sisteme demokratik özünü verecek esas şey, örgütlü bir toplum gerçeğidir. Şu anda biz parti olarak programımıza bu konuya dair bir çerçeve koymuş durumdayız. Hem DTP'nin hem de BDP'nin örgütlenme modeli klasik siyasi parti örgütlenmesinden çok, klasik ilçe örgütlenmesinin ötesine geçen, mahalle meclisi kurulmasını öngören, köy meclisleri, sokak meclisleri kurulmasını öngören, yani daha örgütlü bir toplum yaratılmasını öngören bir programı var. Ve buna dönük çalışmalarımız da var. Birçok ilde, ilçede şu aşamada yetersiz de olsa mahalle meclisi çalışmaları yürütülüyor. Halkın partimize mensup belediyelerle iletişimini sağlayan mahalle meclisleri var. Onlar mahalle meclisleri vasıtasıyla yönetime katılıyor, karar mekanizmalarına ve denetleme faaliyetlerine katılıyorlar. Belediyelerinin stratejik planlarının oluşturulması aşamasında kendi görüşlerini söylüyorlar. Sonrasında bu programların yürüyüp yürümediği konusunda denetim faaliyetleri yapıyorlar. Mesela personelin kendi içerisinde örgütlü bir şekilde, belediyelerinin yürüttüğü politikalara etki yapma imkanı var. Mahalle meclisleriyle kurulan ilişkiler var. Kadın örgütleriyle kurulan ilişkiler var. Onlara ayrılan bütçeler var. Böyle bir şeyi mevcut yasaların izin verdiği ölçüde yönetimi demokratikleştirerek, yönetime katan kanallar oluşturmaya çalışıyoruz. Ama demokratik özerklik konusunda hukuksal düzenleme beklemeden örgütlü toplumu ve demokratik yönetim anlayışını örnek lazım. Bu konuda en zayıf olduğumuz alanlardan birisi ekonomik ayağının örgütlenmesi konusu. Burada alternatif ekonomik modeller üretmek, toplumsal üretimi, kolektivizmi esas alan, piyasadan insanların bağıni koparan alternatif üretim modelleri geliştirmek konusunda pratiğimiz henüz çok ciddi değil. Bu konuda çok ciddi bir zayıflık var. O anlamda biz demokratik özerkliği ilan edilecek bir şey değil, inşa edilecek bir süreç olarak görüyoruz. Bunu inşa etmeye, kültürünü oluşturmaya, toplumsal örgütlülüğünü oluşturmaya, ekonomik örgütlülüğünü inşa etmeye çalışıyoruz. Bu anlamda bir ilan etme değil de inşa etme süreci içerisinde olduğumuzu ifade etmek istiyorum.

TKD: Referandum sürecinde Kürt hareketinin gösterdiği boykot tavrını, bahsini ettiğiniz inşa etme süreci bağlamında nereye oturtmak gerekiyor? Sonrasında Anadilde Eğitim Kampanyası dahilinde TZP-Kurdi okul boykotu kampanyasını da başlattı. Her iki boykot tavrının da ciddi siyasi etkiler yarattığı söylenebilir. Boykot siyasi tavrına ilişkin kitlelerin pasifize edildiğine dair kimi eleştiriler yapıldı. Bu eleştirinin haklılık payı olabilir mi?

Gültan Kışanak: Birincisi biz boykot kararını alırken beraberinde şunu net bir şekilde söyledik; 'Bu pasif tutum değildir, biz karışmıyoruz ne yaparlarsa yapsınlar tutumu değildir'. Bir reddetme ve bir karşı koyma ile birlikte, kendisini de tanımlama pozisyonudur. Demokratik özerklik konusunda ve demokratikleşme konusunda genel olarak bir inşa sürecinden söz edeceksek, sadece talep eden ve bekleyen değil, bunun araçlarını yaratmaya çalışan bir tutum içerisinde olmak gerekir. Bu anadil talebine karşılık yapılan okul boykotu da böyle bir şeydi. Hani 'biz bunu sadece istiyoruz, talep ediyoruz, bir yerden bekliyoruz' tutumunun ötesine geçen, bir adım daha ileriye geçen bir siyasi tavidir. Boykot tavrı, 'buna karşı ben tavır alıyorum, yapmazsan da tavır alacağım' diyerek daha aktif bir tutum yarattı aslında. Tam tersine öbürü pasiftir. Sadece talep eden pozisyonda olmak, bekleyen pozisyonda olmak daha pasif bir tutumdur. Tam tersine 'ben kabul etmiyorum, reaksiyon gösteriyorum, karşı koyacağım' demenin yoluyla boykot. Ve ben bundan sonraki süreçte de anadilde eğitim konusunda Kürtlerin bu konudaki politikalarının daha da çeşitlendirilmeleri ve güçlendirilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Biz beklersek birileri bunu yapar mı bilmiyorum. Ama şu andaki siyasi argümanlar içerisinde 'olmaz, iç barışı bozar' diye en yüksek perdeden, Başbakan'ın ağzından söylenmiş bir söz var. Biz buna karşı bir hamle yaptık, iç barışı bozmak yerine tam tersine bunu tesis eden bir hamle yaptık. 'Bu ülkenin iç barışı neden bozuldu aslında?' sorusunun cevabı şudur: "İnkâr ettiğiniz için, yasakladığınız için, baskı kurduğunuz için bozuldu".

Qonax bi Qonax Dirûvgirtina Kurmancî a Vegotinê¹

Dilawer Zeraq*

Ev nivîs; bi serîlêdana qonaxên ku zaravaya Kurmancî a zimanê Kurdî tê re derbas bûye û di şert û mercên cihêreng de geşe di xwe daye, hewlê dide ku; veguherîn û geşedanên ku pêk hatine bi awirekî hevrûkirinê û di war û disîplinên wêjeyî —çi gotinkî, çi nivîskî- ên cihê cihê de darî çavan bike û panoramayeke giştî raxîne, da ku bibe pêşkêşiyek bo siberoja zimanê Kurdî (û bi taybetî zaravaya Kurmancî) û di warê aqûbet û çarenûsa wî de; û ji bo ku destkariya ku lê hatiye kirin (Elfabe û pirtûka Hîmker a Cemiyeta Hêviyê-Amadekirina Gramera Kurmancî a Celadet A. Bedirxan) û destkariyên ku di roja îroyîn û di siberojê de lê tên kirin û dê lê bên kirin, bibin sedem ku geşedanên zimanê Kurdî xurttir, berfirehtir, berbelavtir û qewîtir bibe.

Di warê helbestê de:

Qonaxa Klasîk:

Ku em tekstên nenivîsandî ên kilamên dengbêjiyê ji helbestan —mebest di biwara nûjen de helbesta nivîsandî ye- nehesibînin û wê bihêlin ji warê vegotina destan û meselan, -û em stranên gelêrî di nav qalibê çanda zargotinî de asê bikin- em ê karibin ji bo zimanê helbesta Kurdî a nivîsandî û ên li ser tekstan, rave bikin.

Ji bilî ku em meyl û bala xwe bibin ser pîrsa ka helbesta Kurdî a nivîskî bi

1- Ev nivîs, di panela ku ji bo roja zimanê Kurdî a li Bilgi Üniversitesi (Zankoya Bilgi-Stenbol) hati lidarxistin de, hatiye derpêşkirin (16-05-2010).

* Nivîskar

kijan şairê dest pê dike, em dikarin bêjin, -ji bilî çarîn û şîrên Baba Tahîrê Uryan- yek ji aliyê hevpar a xuyayî a helbesta Kurdî a klasîk, pîrzîmanî ye; mebest ji pîrzîmanî ew e ku şairên helbesta klasîk a Kurdî di helbestên xwe de, bi temamî peyv û qalibên zîmanên wekî Farisî, Erebî û Kurdî bi kar anîne; mirov dikare wekî awarte ji bîne zîmên ku hin şairên wekî Ehmedê Xanî di hin şîrên xwe de peyvên Tirkî bi kar anîne.

Her wiha, bi çi awayî dibe bila bibe, ji ber ku di wê serdemê de zîmanê wêjeyê yê rojhilata navîn û Asyaya nêzik Farisî bû û zîmanê Erebî jî di ser ola Îslamê re bandoreke xuya û xurt li ser zîmanan dikir, di helbesta klasîk a Kurdî de ji zalbûna van her du zîmanan xuya û darîçavan e.

Ji ber vê yekê, her çi qas em wan şairên xwe yekta bikin û wekî avangardên wêjeya bi Kurdî fam bikin jî, mirov nikare xwe ji vê rastiye bide alî ku; heta ku mirov hay ji zîmanê Erebî û Farisî tunebe, têgihîştina wan şairan gelek zehmet e. Loma jî, her çi qas em xwe parîkî diêşînin da ku ji wan şairên xwe ên klasîk fam bikin jî, mirov nikare mandele bike ku ji sedsala 11. heta sedsala 20. di şîrên Kurdî de zîmanekî nivîsandinê ku ji sê zîmanan avabûyî hatiye bikaranîn; û ev yek ji aliyekî ve jî bûye sedema jevqutbûna çanda gelêrî û zîmanê rojane û Kurdiya reş; û zîmanê Kurdî a wê heyamê ji roja îroyîn zêdetir maye di navbera endamên çîneke elît û bijarte de –endamên çîna rewşenbîriya Kurdî a wê heyamê ku ji şêx û mela û feqiyan pêk dihat û wan di medreseyan de bi sê zîmanan, Erebî, Farisî û Kurdî, dixwendin- û civaka Kurdan her ji wê çaxê de dûrî xwendewariya Kurdî maye û ev yek hê jî -çi ji ber sedemên siyasî, çi ji ber sedemên nebûna dewletekê, çi ji ber sedemên nebûna pergaleke ku perwerdeya bi Kurdî dimeşîne û çi ji ber xemsariya Kurdan a bo zîmanê xwe- bi awayekî ji awayan bandora xwe dide ser zîmên. Ez ê bo xweşîkî danfêmkirina vê angaşt a xwe serî li hin şair û şîrên klasîk bidim û çend malik û bendên wan wekî nimûne derpêş bikim.

Ji Mem û Zîn-Ehmedê Xanî (1651-1707)

Mutleq tu mufîd û mustefad î
Bê şubhe murîd û hem murad î

Xanî ji kemalê bêkemalî
Meydana kemalê dîtî xalî (Xanî, 2008)

(Her tu yî sûdwer û sûdvergir î)
(Bêguman evîndar û dilber î)

(Ne ku Xanî pir zana ye)
(Lê wî dîtiye meydan vala ye) (Xanî, 2008)

Ji dîwana Melayê Cizîrî (1570-1640)

Her seher dinêrim ez cana bi ahan ra ji dil
Bareke-l Barî bî is'adîn 'eleyha yewme 'îd
(Cizîrî, 1992)

Ji dîwana Feqiyê Teyran

Cezbe çî remzek cefî ye

Mebde 'çî halek xafî ye

Têtin bi dil da tavî ye

Mewcê di behra hikmetê (Teyran,2009)

Digel van yekan, gelek balkêş e ku şairên helbesta klasîk a Kurdî, -kî dizane belkî ji ber hişkî û riknokiya Kurd(î)bûnê ye- di hin malîk û beşên helbestan de Kurdiyeke xwerû û sade bi kar aniye.

Ji Ehmedê Xanî

Wî bêdîlî her li wê mekan girt

Wî bilbilî bo xwe aşîyan (hêlîn) girt

Vêk ra weriyan li wî per û bal

Têk da weşîyan ji wî xet û xal

(Xanî,2008)

Ji Melayê Cizîrî

Şox û şengê zuhre rengê

Dil ji min bir dil ji min

Awirê heybetpilingê

Dil ji min bir dil ji min

Wê şepalê misk î xalî

Dêmdûrê gerdenşepalê

Cehbeta bîskan şemalê

Dil ji min bir dil ji min

(Cizîrî,1992)

Ji Feqiyê Teyran

Nobedarê kelehê xwe

Dergevanê dergehê xwe

Bîne bîr û agehê xwe

Tûleyê asîtan im ez

(Teyran,2009)

Qonaxa Hawarê anku destpêkirina tevgera nûjenîya wêjeya Kurdî:

Di destpêka salên 1900'î de, ronakbîriya Kurd li Stenbolê teqlekê dide xwe û ligel avakirina komele û cemiyetêke rewşenbîriya Kurdan û weşandina kovareke wêjeyî (Rojî Kurd), balê dibe ser netewebûna Kurdan û bandor û girîngiya wê a di vê avabûnê de. Min divê hem peytekê bikim hem jî bidim zanîn ku; Kovara Hawarê berî her tiştî *tevgerêke zimani; tevgerêke teqldayîna li zimên* bû. Loma jî, gava em li nivîsên di kovarê de, li sekn û helwest û awayê bikaranîna zimên ê nivîskarên dinêrin, serê pêşîn ev rewş derdikeve holê; *behwêstên velqutandina zimên û hewldanên avakirina netewebûna Kurdan*. Vê rewşê bala me dibe ser taybetiya çînî, çandî û entelektuelî a danêr û nivîskarên wê

qonaxê ku; avakarên sereke Celadet Alî Bedirxan û Kamûran Alî Bedirxan, endamên çîna serdest a Kurdan (mîrektî) bûn; û tevî ku Mala Bedirxaniyan ji eşîreke mezin û fireh pêk dihat ji, ji salên 1800'î û şûnde di warê netewebûna Kurdan de bi roleke avakar rabûbûn; û ev rabûn û hewldan di Qonaxa Hawarê de bi du endamên Mala Bedirxaniyan bi giştî li ser 'avakirin û peydekirina hişekî neteweyî a di ser çand û zimên re' hê bêtir û xweştir darî çavan bû.

Loma ji piştî sala 1930'yî bi qonaxa Hawarê re, wêjeya Kurdî, bêtir bi wêjeya cihanê re têkildar dibe, car di geş dibe, bi helbestên helbestkarên mîna C.A.Bedirxan, Cegerxwîn, Reşîdê Kurd, Qedrîcan û ên di, helbesta Kurdî ji zimanên Farsî û Erebi dûr dikeve, ev wêjekar di berhemên xwe de teqleke dîtir li zimên didin; zimanê nivîsandinê hê bêtir nêzî Kurdiya reş e û êdî metafor, hêma û temayên vegotinê li ser watedariya peyvên zimanê Kurdî ên xweser û xwerû û li ser kelepûra Kurdî ku ji mitos, destan, bûyerên dirokî, çirokên gelêrî û çanda xweser pêk tê, tên sazîkirin û avakirin. Û zimanê Kurdî li şûna ku bi zimanên wek Farsî û Erebi bidebire, ji çand û zimanê adetî ê ku gel pê diaxive, didebire. Loma ji di berhemên nivîskarên vê qonaxê de, ziman bêtir nêzikî gel e û li ser hevoksazî û watebariya xwe radibe.

Çend mînakên ji helbesta vê heyamê: Ji Reşîdê Kurd

Nalî pîrsî
 Hingiv kîngê peyda bû
 Mem û Zînê bi hev re gotin
 Hingiv ew roj peyda bû
 Ku şanî devên du evîndaran
 Mêşhingivên maçê xwedî kirin û
 Ji gund şandin bajêr
 (Kurd, 1995)

Ji Cegerxwîn

Keko ez zimandirêj im
 Mexeyide ez çi bêjim
 Ez xêrxwaz û diloan
 Bêtoz û bêqirêj im

Zimanê min û te ye
 Nîsk û genim û ce ye
 Gelek ziwan tê de ye
 Niha jê re wer bêjim
 (Cegerxwîn, 2006)

Ji C.A. Bedirxan

Bilûra min a şîrîn
 Tu di sariya sibehê
 Û hingura êvarê de
 Hevalê bêhevalan

Destbirayê şivan û dilketiyan î.
 Dengê te
 Hestirên dilê xemgîran
 Silava jihevveqetiyan
 Girîn û zarîna dilketiyan
 Tîne bîra min
 Bilûra min tu î,
 Xemrevîna terkeseerên dinayê!
 (Hawar,1998)

Dema Kovara Tîrêjê:

Helbestkarên ku di kovara Tîrêjê de nivîsandin, teqleke dîtir –ku bi taybetî di helbesta Cegerxwîn de kêr mabû- dan helbesta Kurdî. Ji ber ku şêweya bikaranîna nîşane û diyardeyên politîk ên di helbesta Cegerxwîn de, pir zêde beloq û rasterast bûn. Lewre jî di helbesta şairên vê heyamê de, hem îdeolojî, hem jî siyaset li ser zimên û dîroka Kurdan û bi awayekî hêmayî û metaforîk –ku ev yek di Cegerxwîn de kêr mabû û bi temamî negihîştibû hemdê xwedihate zimên. Û mirov dikare bêje ku; helbestkarên dema Tîrêjê, bûn pireke xweser a di pevgihandina Qonaxa Hawarê û nivîskariya Kurdî a li Dîasporayê û nivîskarên Nîfşên Rewşenê de.

Çend mînakên ji helbesta vê heyamê:

Ji Rojen Barnas

Min navê xwe kola li bircên Diyarbekirê
 Gava ku stêrk li ezmanê stûxwar
 Gava ku ney û bilûr û tembûr
 Û dahol û zirne
 Sar bûn, sar bûn

Ez welatparêz im,
 Ez mirovperwer im,
 Ez Bavê Tûjo me lo!...
 Şoreşger im Şoreşger im

Min navê xwe kola li bircên Diyarbekir.
 Ez Şêx Seîdê kal,
 Bijîşk Fuad im
 Pêşmergekî bê nav û bê nîşan
 Ez duh şehîd bûm
 Îro, nûhat im.
 (Barnas,2002)

Ji Arjen Arî

Di qada şer de piştî me negihîst erdê
 Te şahid bivê, va Herekol

Miradkar, bi bext û ol
Ca Cûdî
Û va ye ev ax!

Kîj wextî bêleheng ma?
Kî gavê bêkêr?
Ev axa bi xêr û bêr
Ji bakur ve serejêr
Gebar
Simal
Bêxêr
Her yek şêrko
Ango
Yek yek Êzdîşêr

(Aî, 2002)

Ji Berken Bereh

Feleka xayîn
Ji xelkê re şîr û mast
Ji me re êş û jan
Xem û kul
Didoşe.

Ka bêje
Ey feleka xayîn
Qelenê te
Çend qurîş in?

(Bereh, 2006)

Heyama wêjeya Kurdî a li Dîasporayê

Piştî salên 1975'an –bi taybetî piştî salên 1980'yî- Kurdên ku ji ber xebat û nasnava xwe a polîtîk berê xwe didin welatên Ewrûpayê, dest diavêjin pênûsa Kurdî û bi taybetî li Swêdê wêjeyêke sirguniyê, wêjeya dîasporayê tê afirandin.

Mîrov dikare bêje, di xebatên zimanî û wêjeyî ên di navbera salên 1975 û 1995'an a li Ewrûpayê (bi taybetî li Swêdê) hatî kirin de, bo nivîskariya Kurdî hewldaneke baş heye û zimanê Kurdî parîkî di jî nêzî xwe dibe.

Çend mînakên ji helbesta vê heyamê:

Ji Ehmedê Huseynî

Agirê me
Ferhenga çiyayan bû
Wexta ku agir ji me xeyidî
Ferheng jî

Li goristaneke bêkêl
Hate veşartin

(Huseynî, 2002)

Qonaxa Nîfşê Rewşenê anku dûrketina ji çanda kevneşopa kambax a nivîsandina bi zimanê biyan:

Piştî salên 1990'î helbesta Kurdî berê şîpa xwe berpêyî nûjeniyêke dîtir ve kir û hê bêtir bi bandora helbesta serbest a rojavayî hate nivîsandin. Her wiha, ziman û bikaranîna wî ya bi awayekî di, watedarkirina peyvan a li ser çanda gelêrî û gerdişî û ezmûneyî û dîrokî, pêk hat. Helbestkarên Nîfşê Rewşenê, di ser paşxaneyê wêjeyêke ku hê avakirina gewdeya wê nehatiye tevakirin û di ser paşxaneyê xurt a helbesta nivîskî û çapkîrî re dest bi nivîsandinê kir. Nivîskarên vî nîfşî, ew nivîskar bûn ku; her yek kêmtirîn bi zimanekî di –wekî Tirkî, Îngilîzî, Frensî,- jî dizanibû û di warê xwîneriyê de zanîna xwe a ji zimanên di, (bi taybetî bi zimanê Tirkî) li xwe kirin avantajêke mezin; loma jî, her yekî/ê ligel çand û zimanê Kurdî, çand û zimanê neteweyên di jî, ji derveyî û ji wêdetirê şêwedari û dirûvgirtina politîk hildan dest; dan dû dîlkêşîya xweserîya zimanan û hewl dan ku di wargeha zimanê xwe de jî bibin ferdek; û wan wekî mêşhingivan ji hemû devok û şêwezarên Kurdî tehm û çêj girtin û ew çêj tev li helbestên xwe kirin. Lewma jî, wan karî têkiliyên baş û xurt bi wêjeyên zimanên dîtir re jî deynin.

Çend mînakên ji helbesta vê heyamê:

Ji Îrfan Amîda

Di kêlîka baneşanekê de pirtûkek dihat nivîsandin
Di tehma ên berê de
Ên ku têra xwe Xwedê tê de
Ev dev tehmax
Piştî min kelax

Piştî min kelax
Dûmahîka bersivên nedayî me
Dema ku bersiv bêne dayîn
Ez ê bimirim ji zimanê xwe
(Amîda, 2005)

Di vê helbestê de tiştê ku bala me diçe ser ev e: tevî ku 'ax' di zimanê Kurdî de ne paşgir e jî, helbestkar ew ji bo avakirina rîtmî hilkutek a hundirîn a helbestê wekî paşgir bi kar aniyê.

Ji Lal Laleş

Med ji hespê hezkirina wan hez kirin
Wan em ji zêrzemîna zêmara me kirin
Hespa Şê binefşê
Biborîne!

Me bi destê xwe hûn xistin erebeya şer...

(Laleş, 2009)

Di vê helbestê de, bi teknîka alîterasyonê, kitên (heceyên) 'he' û 'ze' 'se' bo avakirina hevkeşe û hevgeriya rîtmî helbestê, hatiye bikaranîn.

Ji Kawa Nemir

Siyeke mirî. Bi hesabê rîman dikişe, li ser darê lîngan wekî gincirekî dilolije. Li wir, di nava gonîyan de digevîze aramiya wê. Kerî xwe berdide kûrkê. Bîranî pal didin li bîniya gund. Goristan. Siyeke mirî; siya şevîna bîxew û westiyayî. (Dûr, 2006)

Di vê helbestê de em rastî teknîka 'pexşanhelbestê' tî ku piştî bikaranîna zimên a bi şêwe û awayên dîtir û dirûvdayîna wî, di wêjeyê de ava bûye. Û helbet, helbestkarî dikaribû hemû rîst li bin hev binivîsandina û teşeya klasîk a helbestê bi kar bîniya. Lê li vir, hem hewldaneke zîmanî heye hem jî hêçandina teknîkeke dîtir a helbestê heye; ku her du jî ancax bi hişmendiya zimên dikare pêk bibe.

Di warê çîrok û vegotina pexşanî de:

Kilamên Dengbêjiyê:

Ger em kilamên dengbêjan wekî mînakeke vegotina destanî a mesel û çîrokan hîlbijêrin û bihesibînin, em ê karibin bêjin, yekem vegotinên pexşanî a çîrokî —ku li ser kaxîz nehatine dariştin—kilamên dengbêjiyê ne.

Di van kilamên de, zîman ne armanceke esasî ye, lê belê ji bo anînzîmana mebestê alavek e; loma jî, gava mirov bala xwe didê, tê dîtî ku; tevî ku zîmanê ku tê bikaranîn, xwerû, fesîh, sade û petî ye jî, ji bo bîcîhatîna armancê û ji bo danfêmkirîna bûyer û çîrokê, carinan qaydeyên zimên bi awayekî pratîk tê pêpeskirin. Lê ev yek wîsan bi nermahî û xweşikî tê kirin ku mirov dibêje qey ji bo vegotina çîrokê û famkirîna jê, ev rê rêyeke bîvênevê ye. Her wiha, di kilamên dengbêjiyê de, biwêj û qalibên Kurdî bi awayekî pir xweş û di cî de hatine bikaranîn.

Ji devê Huseynê Farê

Kilama HAY LÊ GULÊ

.....

.....

Mî di Gulê vê sibê bi sê denga dîkir gazî digu; lo lo lawîko mehrûmo,

min ê vê sibê cilê delalîkê xwe **tevnaye tev pêçaye**

.....

Erê heylê lê dayê **min ê berê xwe daye** ser ava çemê Diyarbekir, w'ez ê gava diçûm ser ava Feratê Diyarbekir, wele **min ê bala xwe dayê** şopa qantirçiyê Sêrtiya bû, guherê miya bû, mexelê boşî deva bû...

Gava mirov bala xwe didê, dibîne ku, li dû cînavê qertafa dema bê 'ê' tê bikaranîn, lê lêker bi demên borî tîn kişandin. Lewre jî, mirov dikare bêje, li vir rîtm û lezî û newaya vegotinê girîng e ji bikaranîna rast a zimên. (*Şaredariya Meşîn a Amedê, 2007:134*)

Ji Karapetê Xaço

Lawikê Metînî

Lê lê dayikê heyranê de tu rabe
 Bi xwe ke bi Xwedê ke roja şemiyê
 Serê min bişo û xemla min li min bike...
 Bisk û tev morîkan li ber enîka min çêke
 Hey lê lê lê... lê lê hey delalê

 Herke tê min dixwaze bila bê min bixwaze
 Herke tê min direvîne bila bê min birevîne
 Herke min narevîne sibê min bi rê kin
 Hey lê lê lê... lê lê hey delalê
 (*Şaredariya Meşîn a Amedê, 2007:152*)

Çîrokên Gelêrî: Di çîrokên gelêrî de, zimanekî, heta tu bêjî sade, fesîh, xwerû û zimanê rojane a axaftin û jihev famkirinê hatiye bikaranîn. Her wekî kilamên dengbêjîyê, di çîrokên gelêrî de jî, armanca sereke danfêmkirina bûyer û çîrokê ye. Her çi qas, bi taybetî di warê bikaranîna daçekan û di warê zayenda navdêran de, aloziyek hebe jî, em dikarin bêjin, ji aliyê gramerê ve pir zêde û bi awayekî beloq şaşîti tune ye. Û dema em ji aliyê bikaranîna peyvên ve jî bala xwe didinê, em dibînin ku her çi qas di hin çîrokan de peyvên ji zimanên di hatine bikaranîn jî, ev yek zêdetir ji ber ku ew peyv di jiyana rojane de bi awayekî aktîv hatine û tîn bikaranîn, qewimiye.

Li vê derê, hêleke girîng heye ji bo jêveqetandina zimanê nivîskî û zimanê gotinkî (wêjeya honakî û wêjeya gelêrî): Di zimanê çîrokên gelêrî û kilamên dengbêjîyê de 'demên hevedanî û girîft' ligel hev û di nav hevokekê de nayên bikaranîn; ji ber vê yekê di vegotinê de gihanek zêdenayên bikaranîn û bi rola xwe ranabin.

Zimanê vegotinê e çîrokên gelêrî, zimanê rojane û axaftinê a jihev famkirinê ye. Her wiha, yek ji taybetiya çîrokên gelêrî ew e ku ji ber taybetiyên xwe yên anonîmî, gelek guherto û versiyonên wan peyde bûne û hemû versiyon jî li gorî devoka herêman hatine gotin û di çîrokên gelêrî de jî, biwêj, carinan gotinên pêşyan û qalibên Kurdî pir baş û bi xurtî hatine bikaranîn.

Ji çîroka Siyabend û Xecê

.....

 Siyabend got: “Bira ya hate serê min, nehatye serê gurên çîyan. Ez piçûk

bûm, dê û bavê min, xûşk û birayên min gişk mirin, ez ketim ber destê ap û amojnê. Wana zulmeke bêhed û hesab li min kirin. Ez ji destê wan revyam, ketim çol û deştan. Paşê Xudê ez ji tengasyê xilas kirim, ez hatim ser vê kemlê...”

Qedê dest pê kir û got: “Bira çîroka min ji dût û dirêj e, ez bi kurtî te ra bêjim. Ez bi xwe Şikakî me. Mala min li Berya Şikaka bû. Axakî êla me hebû, merivekî pir xayîn û bêbext bû. Li pêşiya wî kesî nikaribû serê xwe bilind bikira. Yekî ku hinekî av lê germ bibûya, xelkê jê hez bikira xwe pê bigirta, ewî bi dek û dolaba tiştekanî serî...”(Aras, 1993)

Ji çîroka Mîrze Mihemed

Hebû padşak, du hev kurê padişê hebûn. Navê yekî Mîrze Mihemed bû, navê yekî Elî bû. Padişê qet rû nedida Mîrze Mihemed. Rojekî Mîrze Mihemed diponije û divê. Qet rûmeta min li cem bavê min tune. Rabû hespê bavê xwe yê Behrî siyar bû. Ji mal derket. Terkedunya bû çû.

.....

.....

Miheme Mîrze go:

- Ez hatime ko we ji vê derê xilas kim. Bê xilaskirina we, cîkî da jî naçim. Qîzikê tîne bin bîrê da û gazî dike. (Îşler, 1998:111)

Ji çîroka Tembûrzêrîn û Tembûrzîvîn

Go şeş bira bûn. Çûne seydê. Diya wan nexweş bû. Go:

- Day ku qîz bû. Teşiyê bi ser derî da ke. Ku law bû. Şûr bi ser derî dake. Em diçine seydê. Go çûne seydê. Go Xwedê da diya wan qîzkî. Ji kêfana şûr bir û çû. Serî derî da kir. Go birê xu yê piçûg şiyandin. Go:
- Ca here mêze ke, dayê çi kiriye? Go gava hat. Mêze kir şûr ser derî da ye. Çû ji birê xu ra go:
- Wele şûr.
- Ooo, ge em şeş mên in. Viya zî bû heft. (Akyol: 83)

-Di vê çîroka Tembûrzêrîn û Tembûrzîvîn de, vegotina çîrokê bi devê kesekî di hatiye kirin ku ev teknik hem di wêjeya modern de ciyê xwe heye û hem jî taybetiyeke berbelav a vegotina çîrokên gelêrî a Kurdî ye. Ku em ji bo baş têgihîştinê bala xwe bidinê, em ê bibînin ku vebêjer hem bi xwe çîrokê û bûyerê vedibêje hem jî, berî vegotina xwe bi gotina peyva 'Go' mîna ku yekî jê re gotiye—an jî wî ji devan hildaye- û ew jî vediguhêzîne me, tîne zimên.

Çîrokên Fabl:

Di çîrokên Fablê de jî ziman ji hemû aliyan ve li ser dirûvê zimanê çîrokên gelêrî ye. Û di van cure vegotinan de jî, armanc ne ziman e, raguheztina fikr û naveroka çîrokê ye. Û di fablên Kurdî de jî, ziman bi temamî ji vegotina Kurdiya reş e û pir fesih û rewan e.

Fîl û Çûk

Hewîngehekê de filek hebû. Ji ber vê filê kesan nedikaribû têkevin wê hewîngê de. Dema fil tîhn dibû diçû li ser bêrmê av vedixwar. Di kêleka bêrmê de darek hebû. Çûkek ji li ser vê darê hêlîna xwe çêkiribû. Dame laşê fil dixuriya filê laşê xwe bi darê ve tanî û dixurand.

.....

.....

(Sağınç, 1998)

Çîrokên nivîsandî ên honakî û wêjeyî:

a) Qonaxa Hawarê: Bi derçûna Kovara Hawarê re, wêje û toreya Kurdî kirasekî di li xwe kir û heta roja îroyîn dirûveki dîtir da xwe û ev hewla dirûvgirtin û dirûvdayînê hê ji didome.

Di Kovara Hawarê de, her çi qas hin jê bi mebesta mesajdayînê hatibin nivîsandin ji, hejmarek çîrok û pexşanên ku bi honakên gelek xurt û qewî û rûniştî hatine nivîsandin. Ev yek ji bûye sedema jevqetîna (an ji jevqetandina) çîrokên gelêrî û çîrokên nivîsandî (ên honakî). Û mirov dikare vê serdemê wekî destpêka mezintirîn teqldayîna zimanê Kurdî bihesibîne.

Di van çîrokan de, tevî ku zimanekî xwerû, fesîh, sade û li ser hîmê zimanê axaftinê hatiye bikaranîn ji, hevokên dirêjtir hatine nivîsandin, gihanek ji bo xurtkirina vegotinê û pevgirêdana hevokan hatine bikaranîn, daçek bi xurtî û di ciyê xwe de û rast hatine bikaranîn.

Vegotin, ne di ser bûyerê, lê di ser zimên re hatiye kirin; û vê yekê ji kiriye ku ziman derkeve pêş û di vegotinê de nebe alaveke çîrok û bûyerê; û bibe yek ji hêmana sereke a vegotinê. Her wiha, mirov dikare bêje, diyalog û monologên ku –ne li ser bûyerê lê belê li ser vegotinê- hatine avakirin ji yekem car di van tekstan de tên dîtin.

Ji çîroka Gazinca Xençera Min

Ji zû ve ye min lê nenihêrtibû. Di ser banê kitêbxana min re; di quncikeke tarî û bi toz de tanişkî û xwêl hilawistî bû.

.....

.....

Berî çend rojan qelema min keh bûbû. Min ê ew tûj bikira. Li kêrika xwe geriyam **ku** bikare qelema min tûj bike. Çavê min bi xencerê ket. Rabûm ber bi wê ve çûm. **Wekî** min destê xwe lê dirêj kir, pîrhevokên dorê bi min, bi biyanekî hisiyar, lingên xwe yên kevcâlîn di ber serên xwe re borandin û her yekî bi alikî ve baz da. (Bedirxan, 2007)

Ji çîroka Gulê

Wê şevê Gulê dîsan digirî, **lê** îcar ne ji êşa tajiya Qoço ve **ku** wekî marekî xwe li bejna wê ya zirav radipêçand. Xew, qet nediket çavên wê. Dijmin dê

biketa welêt...

.....
.....

Li çareya xelasbûnê digeriya. Diviyabû **ku** gundê xwe, welatê xwe, çiyayê xwe **û** serbestiya pilingê xwe “Pola” ji dijmin biparêze. (Zaza, 2007)

Ji çîroka Leylana Rastiyê

.....
.....

Birîndar, li birînên xwe dinêrin; dibînin birîna wan goşt girîtiye. Dê li zaroyên xwe mêze dîkin **û** dibînin **ku** êdî rûyên wan ter **û** teze ne; **ne** zer in **û** **ne** bi hêsir in, hinarikên rûyên wan weke gul **û** gulnexwînan sor in. (Bedirxan, 2007)

Ji çîroka Guneş

Carekê min di kitêbekê de xwendibû: “Serhatiyên meriv **çi qas** kevnar be, di mêjiyê meriv de **ew qas** şopên kûr dihêle...”

Rast jî wisan e; tiştên **ku** min di piçûkiya xwe de dîtine, serhatiyên wê gavê îro pir qenc, gelek bi zelalî tîna bîra min. Lê tiştên hene **ku** duh, pêr min dîtine; **an** bihistine, **an jî** hatine serê min bi xwe, îro zû bi zû nayên hişê min... (Can, 2007)

Di van her çar çîrokan de, gihanek ne tenê ji bo pevgihandina du hevokan, lê belê ji bo berdewamiya vegotinê û ji bo avakirina hevokên dirêj ên ku hevoka beriya xwe watedar dîkin, hatine bikaranîn.

Ji çîroka Kor

- Sûcê Seyda bû belkî camêr tişteke bida me?
- Seyda bi zor ji xwe re bixwazî?
- Rast e rast e, tu malê vî qasî welatî tîxî dawa wî nabê na.
- De hema bere ew tîr bî û em birçî bin.
- Oh... pa bere sed carî em ji birçîna bimirin, jixwe belkî niha para me jî xwariye.
- Ma kî zani? Tîm dibên elif û bê?

.....
..... (Cegerxwîn, 2007)

Hêjayî gotinê ye ku ev çîrok bi giştî ji diyalogê pêk tê û ev jî şeweyekî dîtir e di vegotina çîroka nûjen de. Û her wekî em dizanin, diyalogên ku bi taybetî di vegotina çîrokê de tîna bikaranîn, çîrokê bêtir nêzikî jiyana rojane dîkin ku tîkiliyên di vegotinê de zindîtir dîkin.

b) Qonaxa berî salên 1980'yî û sirgûn û vederbûna li Ewrûpayê: Di vê qonaxê de, berî salên heştêyî (bi taybetî li bakur) livdariyeke hêjayî gotinê nîn e di warê nivîsandina Kurdî de. Bes mirov dikare qala Kovara Tîrêj'e bike ku

Rojen Barnas bi navê xwe ên Rojen Barnas û Filît Totanî çîrokin nivîsandine.

Her wiha, piştî salên 1984'an Kurdên ku koç û sirgûnî Ewropayê bûn, li wir ketin hewildaneke ji bo teqldayîna ziman û tore û vegotîna Kurdî. Û ji bo berdewamiya zimên û windanebûna dirûvê ku nîfşê Hawarê dabû zimên, tekst û vegotin û berhemên hejariyê gotinê derçûn.

Ji romana Labîrenta Cinan (Hesenê Metê)

Destekî Nêrgîsa koçer li se zîkê wê û yê din di ber de li ba dibe, dadikeve nava gund, li nêzikî ber deriyê hewşa mala Xanê bêhna gêrmîyeke meyrîn xwe li pozê wê dide der, di ser piyê hewşê re Xanê çav li wê dikeve ji rasta hewşa mezin ji ber beroşa gêrmîyê bi pişîrîn ber bi derê hewşê diçe... (Metê, 2000)

Ku em parîkî di jî bi xurtî û çavtûjî dêhna xwe bidin vê hevoka ku ji parçeyêke romanê ye, em ê bibînin ku hevokeke ji pênc rêzikan pêk hatî li ber me ye. Û em dêhna xwe hinekî di jî li ser hevokê eware bikin, em ê rastî 'dem û zimên' bîn. Lewre jî, li vir têkiliya xurt a dem û hêmanên zimên derdikeve pêş me. Hevok bi temamî bi dema niha (û fireh) hatiye nivîsandin. Û helbet vegotin gelek sade û rewan e, ji kurmanciya reş e û; ku ev vegotin di çîrokeke gelêrî de pêk bihata, dê kêmtirîn ji heşt hevokan pêk bihata. (Bi şeweya vegotina çîroka gelêrî: *Destekî Nêrgîsa koçer li se zîkê wê ye. Ê din di ber de ba dibe. Ew dadikeve nava gund. Nêzîkî ber deriyê hewşa mala Xanê dibe. Bêhna gêrmîyeke meyrîn tê pozê wê. Xanê li hewşê ye. Çav dikeviyê. Ji ber beroşa gêrmîyê bi pişîrîn ber bi derê hewşê diçe...*)

c) Qonaxa piştî salên 1990'î û Nîfşê Rewşenê: Di destpêka salên 1990'î de parîkî be jî li bakur pêşiya zimanê Kurdî ji qedexekirinê vebû, Kurdên xwenda û xwîner ku paşxaneyê wan a xwendinê a cihanî têr û tekûz bû, bi derçûna Kovara Rewşenê, dest pê kir, gav bi gav, li ser nexş û nîgarên zimanê Kurdî ên heta wê hingê heyî, kirasekî dîtir ê gulgulî û belekî û ji nexşên pirreng û pircure pêkhatî li zimanê Kurdî birîn; û vê kiraslêbirînê heta destpêka salên 2000'î domand.

Nivîskarên Nîfşê Rewşenê û ên li dû wan, zêde li ser şeweyê zimanê axaftinê neman; wan di ser qayde û sivikî û derfetên zimanê axaftinê re, berê xwe da kitekit û hûrgiliyên gramerê û keys û derfetên ku zimên datanî ber wan, wan jî anî danî ser sifreya xwendevanan.

Nivîskarê Tirk Ahmet Hamdi Tanpınar, gava piştî nivîsandina komek helbestan, vegeyriyê ser pexşannûsî, çîroknûsî û romannûsî, li ser pirseke sedema vegeyriyê, wiha gotiye: *Di bawerîya min de, pexşanên ku bi zîmanekî ku dirûvekî dîtir û nûtir lê hatine dayîn, bîn nivîsandin, dê bê bêtir karibin helbestibûn, çêj û elesa zîmên bigihînin xwîneran.*

Di vî warî de ez dikarim bêjim ku; bi taybetî Nîfşê Rewşenê, hewl da ku zimên li xwe bike sedema esasî, ne ê alavî; yanê ziman bo wan wekî armanc e;

û wan ne ji bo ku çîrok û bûyerê bînin zimên, an jî ne ji bo ku bi hin bûyerên dîdaktîk mesajin bidin xwendevanan, lê belê wan jî bo zimên nivîsand û dinivîsin.

Nîfşê Rewşenê û nivîskarên ku di van salên dawiyê de berhemîn li pirtûkxaneyê Kurdî kirin xelat, di çîrok û roman û pexşanên xwe de, digel şêwe û dirûvê nivîsarê, rengêkî dîtir û nûtir da zimên: wan, berî her tiştî hewl da ku zimanê Kurdî bikin “zimanê ku pê tê fikirin û hestpêkirin”; û wan di her warî de hewl da ku Kurdî bi pirrengî bi kar bînin; wan, ziman bi awayekî metaforîk bi kar anî; di warê watenasiyê de jî, rengêkî nû dan peyvan; wan peyvên ku di nav gel de bi awayekî gotinkî, axaftinî û bi wateyên dîtir û mecazî dihatin bikaranîn, di berhem û nivîsarên xwe de bi kar anî; û bûn sedem ku, bêyî ku hewcetî bi peyv û watebariya peyvên zimanên dî, ên biyan, bê dîtir, ziman jî hundirê xwe ve kirasê xwe li xwe bifesilîne û bend û sînor li xwe firehtir bike.

Her wiha, wan di nav hevokên xwe yê pexşan, çîrok û nivîsaran de, bêyî ku ziman jî mantiq û qalibên xwe dîr bikeve, bi pêlîstina hevoksaziya zimên, asoyeke dîtir li pêş derbiranên cuda û pirreng vekirin. Û kirin ku hêviya ku jî paşeroja zimanê Kurdî tê kirin, geştir û xurtir be; û li Kurdî bûn piştevan û berevan ku Kurdî bi berhemên xwe biwêre û karibe têkeve nav qada berhemên wêjeya cîhanê ku girtina kapên ku tê de tîr avêtin cegerpolayî û çargurçikî ye.

Ji çîroka Giriya li Midbexê

Dayê, çima canê te bûye kund? Kund? Û nebûye kevok an çivîk? Min tim li wateya her du daran dipirsî û wateya ku tu bibî birayê kesine ku jî bilî xwe tu tiştî nas nakin. Kê gotiyê xwîn nabe av? Kî ye xwediyê vê derewa mezin? (Yûsiv, 2003)

Ji çîroka Belqîtna Platonîk a Bêwexto

Tu rabî jînenîgariya hemû tîr û rim û şûran vekolî, tu yê fêr bikî ku heta bi niha birîneke wenî kûr di sînga zilamekî de venekirine. Xwezî niha min bikaribûya werîsê van gotinên caris bi hev ve girê bida û hûn berdana binê bîra birînê. Ez kaneke comerd im, nêr û elem her ber bi deşt û newalên nenas ve diherike. **Berazan hinavê jinê jî xwe re kirine garaneke jî rimilkê û simên mêraniya xwe tê de diceribînin.** Nizanim ziravê pîreboka min a platonîk li simên kîjan berazî geriyaye? (Baqî, 2005)

Ji romana Kitim

Dem ne zaroka berê ye. Demê rê û rêçikên xortaniyê jî derbas kiriye. Niha dem di pêpelûka payiza emir re dadikeve ser zivistana emir. Daxwaza me jî ewil de azadî bû û hê jî azadî ye. **Her dihere dem genî dibe, daxwaz genî dibe û azadiya ku jî hezar salan e em li bendê ne jî genî dibe.** Êdî ne sebra me û ne jî emrê me têrê dike. Bes emrê me êdî bûye bîra êş û keseran. Va ye Newrozeke din tê. (Tilermenî, 2005)

Ji çîroka Çilkên Pênûsê

Jinitiya ku ji her tiştî zêdetir nêzikî zarok e û tim û tim di hundirê xwe de diheve... Zaroktiya ku bi çilkeke xwîna tovîn re, difûre û diçe; çiçikên ku wekî bûtikên fêkiya tehmxeş serî didin. Xamatiya ku şerma hundirîn zêde dike, bi bizdokî û bi dilekî xişûş gav davêje nav war û qada jinitiyê... **Destpêka janên gewdeyî...** Şhweta ku tevna xwe li can û bedenê dihone... Îxaneta bedenê ya li xwe... **Ezmûna bivê nevê ya ruh û giyanê...** Êrişên ajalane... Û fêkiyên mirovane... (Zeraq, 2009)

Çavkanî

- Amîda, Îrfan. 2005. *Şopa Neşûştî*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Antolojiya Dengbêjan a Şaredariya Mezin a Amedê*, 2007.
- Arî, Arjen. 2002. *Ev çiya rûspî ne*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Baqî, H. Kovan. 2005. *Çîroka Çîrokan*. Stenbol: Weşanên Bajar.
- Barnas, Rojen. 2002. *Şî'r*. Stockholm: Weşanên Nûdem.
- Bedirxan, Kamuran Ali. 2007. *Eyloyê Pîr*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Bedirxan, Celadet Âlî. 2007. *Gazîncê Xençera Min*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Bereh, Berken. 2006. *Pandomîm*. Stenbol: Weşanên Belkî.
- Cegerxwîn. 2006. *Dîwan*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Cegerxwîn. 2007. *Reşoyê Darê*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Cizîrî, Melayê. 1992. *Dîwan*. amadekar Z. Abîdîn Zinar, İstanbul: Fırat Yayınları.
- Can, Qedîrî. 2007. *Guneb*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.

- Hawar. 1998. Stockholm: Weşanên Nûdem.
- Huseynî, Ehmedê. 2002. *Dîwan*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Îşler, Sinem. 1998. *Çîrokên Gelêrî*. Stenbol: Weşanên Enstituya Stenbolê.
- Kurd, Reşidê. 1995. *Ez*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Laleş, Lal. 2009. *Deqên Qesas*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Metê, Hesenê. 2000. *Labîrenta Cinan*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Nemir, Kawa. 2006. *Bîşenga Deştê Dûr*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Sadini, Xalid. 2009. *Feqîyê Teyran, Jiyan, Berhem û Helbestên wî*, Stenbol: Weşanên Nûbihar.
- Tilermenî, Yaqob. 2005. *Kitim*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Xanî, Ehmedê. 2008. *Hemû Berhem*. Diyarbekir: Weşanên Lîs, çapa 1.
- Xanî, Ehmedê. 2008. *Mem û Zîn*, Bi Kurdiya Îro. Amadekar Jan Dost, Stenbol: Weşanên Avesta.
- Yûsiy, Helîm. 2003. *Memê Bê Zîn*. Stenbol: Weşanên Avesta.
- Zaza, Nuredîn. 2007. *Gulê*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.
- Zeraq, Dilawer. 2009. *Çilkên Pênûsê*. Diyarbekir: Weşanên Lîs.

Bölünemez Vatanın Bölünmüş Ekonomisi: Kürt İllerinde Emek Piyasası

Selin Pelek¹

Siyasi gündemin anayasa değişikliği, rejim tartışmaları, türban, cemaat kadrolaşması gibi “ağır” meselelerle hızla değiştiği bu günlerde, hükümet ve medyadaki kadim yol arkadaşları “ekonomi tıkrında” tekerlemesine sarılmış görünüyor. 2008'in son çeyreğinden itibaren kapitalizme içkin arazları belirginleştiren dünya çapındaki finansal kriz, Türkiye'de en çok toplumun her katmanını etkileyen işsizlikle hissedildi. Başbakan, “şakaysa hiç komik değil, ciddiye çok komik” olarak özetlenebilecek ifadelerini istihdam kavramına orijinal bir katkı yaparak taçlandırdı:

“Eksiklerimiz yok mu? Var, var, inkâr etmemize gerek yok. Bak şimdi ağızlarından düşmeyen tek şey var: İşsizlik, işsizlik, işsizlik. Doğru, işsizlik de var; ama sen yüzde 12 işsizliği konuşuyorsun da yüzde 88 iş sahibi olmayı niye konuşmuyorsun?”²

Özgüven konusunda patlama yaşadığını geçmişteki nice gafına bakılmaksızın sadece bu önermesinden bile anlayabildiğimiz Recep Tayyip Erdoğan, işsizlikle mücadeleyi “halkın gerçek gündemi” klişesiyle birleştirerek birinci sıraya koydu. Ve imdadına “resmi ve bilimsel” kimliğiyle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yetişti. TÜİK, hane halkı işgücü anketleri üzerinden hesapladığı işsizlik oranlarını 16 Ağustos 2010 tarihinde açıkladı. Kriz sonrası “genişleme” safhasındaki Türkiye ekonomisi şaşırtıcı şekilde istihdam yaratmıştı (!). İşsizlik oranı %2,6'lık bir düşüşle %11'e inmiş, gelişmiş Avrupa ülkelerindeki işsizlik oranına yaklaşılmıştı. İşsizlikte

1- Paris Nord Üniversitesi, doktora.

2- Tayyip Erdoğan'ın Nisan ayındaki Hatay konuşmasından alıntıdır.

“hissedilir” gerileme artık (!) çalışma olanaklarını arttıran bir büyüme trendi olduğunun ispatıydı; Erdoğan sözünü tutmuştu.

Türkiye ölçeğindeki bu rakamların referandum öncesi hükümete ihtiyaç duyduğu moralin ne kadarını depoladığını bilemiyoruz, ama ölçebildiğimiz rakamlar bilimsel yaldızları kazımaya yeterli. İlk olarak, TÜİK'in işsizlik ölçümünde temel aldığı kriterin aktif olarak gazete veya internet ilanları, Türkiye İş Kurumu veya eş dost vasıtasıyla iş arama faaliyeti içinde olmaya dayandığını, yani iş bulmaktan umudunu kestiği için aramayı sonlandıranları kapsamadığını not edelim. Ayrıca, tanım gereği anketin yapıldığı hafta itibariyle bir saat dahi olsa gelir getirecek işte çalışanların istihdamda olduğu kabul ediliyor. Özellikle tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu bölgelerde işgücünün ve üretim kaynaklarının kapasite altı kullanımıyla ortaya çıkan eksik istihdamda çalışanlar, daha fazla çalışmaya istekli oldukları halde çalışan olarak istatistiklere geçiyor. Örneğin, haftada sadece bir kere bahçesinde meyve ağacı sulayanlar, genellikle kadınlardan oluşan ücretsiz aile işçileri istihdam oranlarını yükseltiyor. Böylece tarım dışı sektörlerle bakılmadan veya kent harici yerleşim yerlerini kapsayarak hesaplanan işsizlik oranları gerçeği yansıtmakta yetersiz kalıyor.

Tarıma dayalı üretim ilişkilerinin yoğun olduğu Kürt bölgesi özelinde ve zorunlu göç nedeniyle Kürt nüfusu hızla artan Adana, Mersin gibi Bölge'ye yakın kent merkezlerinde işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik³ oranları Kürt halkının ülke genelindeki ekonomik gidişattan nasıl nasiplendiği konusunda vahim gerçekleri ortaya koyuyor. Aşağıdaki veriler yine TÜİK tarafından yayınlanan 24 Haziran 2010 tarihli haber bülteninden:

İşgücüne katılım oranının en düşük olduğu iller ise sırasıyla, Mardin (% 32,3), Şırnak (% 30,7) ve Siirt (% 30,4)'tir.

...

İstihdam oranının en düşük olduğu iller ise sırasıyla, Diyarbakır (% 26), Siirt (% 25,9) ve Şırnak (% 25,5) olarak tahmin edilmiştir.

...

Model çalışması sonucuna göre; işsizlik oranının en yüksek olduğu iller sırasıyla, Adana (% 26,5), Diyarbakır (% 20,6) ve Hakkâri (% 19,7) olarak tahmin edilmiştir. (TÜİK haber bülteni, 2010)

Başta belirtmekte fayda var: Bu satırların yazarı Kürt sorunu hakkında

3- Kavramların tam anlaşılması açısından kısa bir tanımlamayı yararlı görüyoruz. İşgücüne katılım oranı, istihdamda veya işsiz olarak iş piyasasında yer olan insanların, aktif nüfusa, yani 15-65 yaş arası toplam nüfusa oranı ile bulunuyor. İstihdam oranı ise sadece istihdamda olanların aktif nüfusa bölünmesiyle elde ediliyor. Aynı işlem işsiz sayısı ile yapılarak da işsizlik oranı belirleniyor.

yıllardır tekrarlanan “sorun aslında ekonomik” klişesine kesinlikle itibar etmemektir. Her neviden resmi ağız tarafından bolca dillendirilen bu argüman Kürt halkının özgürlük mücadelesini basit bir yoksulluk/ekonomik geri kalmışlık çerçevesine sıkıştırmakta, dolayısıyla ana eksenini bilinçli olarak yadsımaktadır. Bölge iktisadının yapısal sorunları, Kürt halkının yıllardır maruz kaldığı sistematik inkârın yalnızca bir vechesidir ve tek başına Kürt sorununun nedeni olarak gösterilemez. Bu bağlamda bu yazının amacı işsizlikte Bölge'ye ait farklılıkları tartışmakla sınırlıdır.

Yazının ileriki bölümleri Kürt bölgesindeki emek piyasasının mütevazı bir çözümlemesi olarak okunabilir. Birinci bölüm, ülke genelinde ciddi bir ekonomik problem olan işsizliğin akademik algısına ve kısa bir literatür taramasına ayrılmıştır. İkinci bölüm Kürt toplumuyla ilgili istihdam ve işsizlik verilerini betimleyici olarak ele almaktadır. Üçüncü bölüm Bölge'deki işsizliğin kendine özgü gerekçelerini tartışma amaçlıdır. Sonuç bölümüyse genel çerçeveyi belirleme ve gelecek çalışmalar için öneri niteliğindedir.

Türkiye’de İşsizlik: Tanrılar Böyle mi İstiyor?

İktisadi literatürde işsiz, çalışma isteği ve gücüne sahip olan fakat mevcut çalışma ve ücret koşullarında iş bulamayan kişi olarak tanımlanır. TÜİK de işsizlik ölçümlerinde bu uluslararası standart tanımı kullanır. Fakat gelişmiş kapitalist ülkelerin aksine Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde emek piyasası çok katmanlı, heterojen bir yapıdadır. Özellikle iş arama umudunu kaybetmiş olduğu için çalışmaya hazır olduğu halde iş aramayı bırakanlar –*discouraged workers*– işsiz nüfus içerisinde yadsınmaması gereken bir kategoridir (Dewan ve Peek, 2007). Ayrıca neoliberal saldırı altında çığ gibi büyüyen prekarya⁴ asgari ücret altında, hiçbir kanuni düzenleme olmaksızın çalışsa dahi istihdamda sayılmaktadır. Bu bağlamda aktif nüfusu çalışan/işsiz dikotomisine indirgemek oldukça sorunlu ve yetersiz bir yaklaşımdır.

İktisat bilimi 1930'lu yıllara kadar piyasanın görünmez elinin işsizlik sorununu yok edeceğine iman etti. Tam istihdamdan uzaklaşmak, yani işsizlik bir anomaliydi ve kendi haline bırakıldığında iş arayanlar ya piyasada belirlenen ücreti kabul edip çalışacak ya da gönüllü olarak “ben bu ücreti beğenmiyorum” diyerek iş piyasasından çıkacaklardı. Böylece işsizlik denen hastalık “bir süre sonra” ilaçsız bertaraf edilecekti. Fakat 1930 Büyük Buhranı'nı izleyen uzun süreli durgunluk ve gayri iradi olarak işsiz kalan milyonlar, bu görüşün yetersizliğinin ispatı oldular.⁴

4- *Prekarya*, güvensiz –*precarious*- ve proletarya kelimelerinden türetilmiştir; iş arayanları, yarı zamanlı veya kayıt dışı çalışanları kapsamaktadır

5- İktisatçıların konuyla ilgili görüşlerini ele alan kapsamlı bir çalışma için bkz. *Unemployment and the Economists*, Bernard Corry, 1996.

Keynes'in geliştirdiği irade dışı işsizlik – *involuntary unemployment* – kavramı böyle bir konjonktürün ürünüydü (Corry, 1996). İşsizlik, talep eksikliğinden, üretim kapasitesi yetersizliğinden, yapısal değişimlerden veya konjonktürel dalgalanmalardan ortaya çıkabilirdi ve “iş beğenmeme” ile açıklanamazdı. Eksik istihdam, ekonomi dengedeysen de süresiz olarak var olabilirdi. Yani kendiliğinden çözülecek istisnai bir problem değil, doğal bir durumdu. Tam istihdam için piyasaya dışarıdan bir müdahaleye ihtiyaç vardı.

Marksist ekole göre ise kapitalizmde tam istihdam sadece teorik olarak mümkündü. İşsizliğin sisteme içkin doğasını ve kapitalizm var oldukça işsizliğin yok olamayacağını Marx ve ardılları kapitalizmin yasaları ile açıkladılar. *Yedek sanayi ordusu*, kapitalistler ihtiyaç duyduğu için vardı ve mevcudiyeti patronların çalışma koşullarını kendi çıkarlarına göre belirlemelerine yardım ediyordu. İşsizler, işçilerin düşük ücretlerinin sigortasıydı (Marx, *Kapital* I.cilt 25. Bölüm, 3. kesim). Marx'ın çözümlemesine göre, teknolojik ilerlemeyle artan makineleşme işsiz ordusunu büyütüyor, emekçiler arasında yıkıcı bir rekabet yaratıyordu. Yani teknolojiyle verimliliğini arttıran, daha iyi makinelerle üretim yapan büyüyen sermaye emek talebini arttırmayabilirdi.

Türkiye gibi azgelişmiş kapitalist ekonomilerde ise uluslararası bağımlılık ilişkilerinin şekillendirdiği “kalitesiz büyüme” süreçleri, taşeronlaşmış bir sanayi, verimsiz/atıl bir tarım sektörü ve spekülasyon finans hareketleriyle perçinlendi. İşsizlik, 50 yıldır devam eden ama 1980'li yıllarda hem liberalleşme süreci, hem PKK ile ordu arasındaki savaşla ivmelenen tarımdaki çözümlerle, üretkenliği yüksek alanlarda köylerden gelen nüfus soğurulamayınca kronikleşti. İşte her büyüme rakamı açıklandığında gazetelerde yer bulan ve çok şaşılacak bir durummuş gibi lanse edilen istihdamsız büyüme tanımlaması çarpık sanayileşmenin ve rantı dayalı ekonominin emek piyasasındaki temel sonucudur. Elbette, sermayenin bu duruma bahanesi işgücü piyasasındaki *işveren aleyhine* düzenlemelerin çok *katı* bir şekilde uygulanıyor olmasıdır. TÜSİAD yönetimi istihdamsız büyümeden kurtulmak için işgücü piyasasında esneklik talep etmektedir. Esneklikten kastedilenin, daha az sosyal güvence, daha az sendika, daha az ücret; kısaca daha fazla kölelik olduğunu, patronların sıkça boy gösterdikleri yazılı ve görsel **medyadan takip edebiliyoruz.6-**

Oysa Türkiye ekonomisinde istihdam piyasası, bir “karakteristik” olarak yüksek işsizliği bünyesinde barındırırken, hem özel sektör hem de kamuda

6- Örneğin TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ümit Boyner, 15 Şubat 2010 tarihinde düzenlediği basın toplantısında, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada yaygınlaşan istihdamsız büyüme sürecinin yeniden tekrarlanma ihtimaline karşı işgücü piyasalarına esneklik sağlamanın tek çare gibi gözüktüğünü söylemişti. (Star gazetesi, 15 Şubat 2010)

neoliberal dönemle birlikte tırpanlanan haklarla sendikası, güvencesiz, parçalı bir yapıya doğru evrildi.⁴ İthal ikameci kalkınma stratejisinden vazgeçilmesiyle; dış ticaretin serbestleştirilmesi, destekleme alımlarının ortadan kaldırılarak yerine doğrudan gelir desteğinin geçmesi, şeker fabrikaları, TEKEL, Çaykur gibi devlet işletmelerinin hızla özelleştirme kapsamına alınması gibi piyasacı tarım politikalarıyla mülksüzleşen yığınlar, kent çeperlerine yığılarak işsizliğe ve güvencesizliğe itildiler. Tablo 1 son yirmi yıldaki dönüşümü anlamak için makro verilerden derlenen rakamları gösteriyor. Türkiye ekonomisi son yirmi yılda süreklilik arz eden çift haneli işsizlik rakamlarıyla büyüdü. Dört milyondan fazla insan bilhassa sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya hazır olduğu halde işsiz olarak yaşıyor. Göze çarpan tek olumlu noktaysa başta belirttiğimiz Mayıs ayında gözlenen düşme trendidir. Ancak, yukarıda özetlenen yapısal sorunlar Türkiye'de işsizliğin periyodik ve kısa vadede aşılabilecek bir sorundan ziyade neoliberal transformasyonun bir ürünü olarak görülmesi gerektiğini işaret ediyor.

Tablo 1. Son yirmi yılda işsizlik (bin kişi ve yüzde olarak)

	İşsizler	Çalışmaya Hazır olup İş Aramayanlar	Toplam İşsizler	Resmi İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Toplam İşsizlik Oranı
1990	1701	180	1881	8,6	14,5	9,4
2000	11497	1139	2636	6,5	9,3	10,9
Ocak 2010	3591	2248	5839	14,5	117,6	21,6
Mayıs 2010	2846	1836	4682	11	13,8	16,9

Kaynak: TÜİK hane halkı işgücü anketleri.

Notlar: Toplam işsizler, iş arayanlara çalışmaya hazır olduğunu beyan edenler eklenerek bulundu. Toplam işsizlik oranı ise toplam işsizlerin aktif nüfusa oranını gösteriyor.

En iyimser okumayla Mayıs ayındaki düşüş sadece kriz sonrası eskiye dönüş sinyali değil de, istikrarlı bir istihdam artışı ise bile, tablonun bütünü dikkate alındığında yirmi yılda toplam işsizlik oranının neredeyse iki katına çıktığı açıkça görülüyor. Bu oranların genç nüfusa odaklandığında çok daha vahim düzeylere ulaştığını hatırlatalım.

7- Neoliberalizmin çalışma hayatındaki tahribatına çarpıcı bir örnek olarak sendikalaşma oranlarının seyri gösterilebilir. Aziz Çelik'in konuya ilişkin ayrıntılı çalışması çelişkili istatistikler karşısında özgün bir çabıyla hesaplanan yaklaşık oranları veriyor. Çelik'e göre 1988 yılında yüzde 22,2 olan sendikalaşma oranı 2001 yılına gelindiğinde yüzde ona geriledi. (Çelik, 2004)

Devamla; ekonomik, toplumsal ve mimari açıdan “çarpyık kentleşme” süreci, sonlandırılan teşvikler, ithal ikameciliğin tersine dönmesi, hızla tekelleşen sermayeyle rekabet güçlüğü, kısacası tarımda piyasaya teslim oluşla perçinlendi. Tarımdaki hızlı çözülmeye kentlerde işsizlik oranı paralel ilerledi. 1990 yılında istihdam edilenlerin yarısı tarımda çalışıyordu. 2000'e gelindiğinde bu oran yüzde 36'ya geriledi. 2009 yılı itibarıyla ise, toplam istihdamda tarımın payı yüzde 24 civarında.⁴ Tablo 2 bu çerçevede sadece kent nüfusunu dikkate alarak, yani istatistiklerde işsizliği bir anlamda gizleyen tarım sektörünü devre dışı bırakarak işsizliğin boyutlarını göstermeyi amaçlıyor.

Tablo 2. Kent nüfusunda son yirmi yılda işsizlik (bin kişi ve yüzde olarak)

	İşsizler	Çalışmaya Hazır olup İş Aramayanlar	Toplam İşsizler	Resmi İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Toplam İşsizlik Oranı	Kent Nüfus Oranı
1990	1137	80	1217	13,4	13,7	16,3	60
2000	1072	730	1802	8,8	9	13,9	65
Ocak 2010	2773	1390	4163	16,5	16,9	22,9	75
Mayıs 2010	2290	1278	3568	13,4	13,7	19,3	75

Kaynak: TÜİK hane halkı işgücü anketleri.

Notlar: Toplam işsizler, iş arayanlara çalışmaya hazır olduğunu beyan edenler eklenerek bulundu. Toplam işsizlik oranı ise toplam işsizlerin aktif nüfusa oranını gösteriyor.

Sözün özü, Türkiye'de her 4 kişiden 3 tanesinin yaşadığı kentlerde düştü denilen işsizlik 2010 yılı itibarıyla yüzde 20 civarındadır. Yazının bir sonraki bölümünde sorunu Kürt coğrafyası özelinde ele alarak ülke geneliyle bir kıyaslama yapmaya çalışacağız.

Bölgede Çalışmak Veya Çalışmamak: İşte Bütün Meselenin Bir Kısmı

Kürt meselesi karşısında inkâr yaklaşımını benimseyen zihniyet, söz konusu ekonomik geri kalmışlık ve sosyal dışlanma olduğunda birbirine zıt gibi görünen ama özünde aynı amaca hizmet eden ikili bir stratejiye sarılmaktadır. Birincisini başta belirtmiştik; Kürt sorununu salt ekonomik gerekçelerle en çok da işsizlik ve yoksullukla açıklayarak siyasal düzlemde soyutlama. İkincisi -ve bu yazı açısından daha enteresan olanı- ise, tam

8- TÜİK 2009 verilerine göre, Türkiye'de istihdam edilen 21,3 milyon çalışanın 5,2 milyonu tarımda, 4,1 milyonu sanayide, 1,2 milyonu inşaat ve 10,6 milyonu hizmet sektöründe çalışmaktadır. 20 yılda kompozisyonun hizmet sektörü lehine hızlı bir değişime uğradığı görülmektedir

tersine bölge ekonomisinin aslında ülkenin genelinden farklı olmadığı, isyankâr Kürtlerin farazi bir “yoksulluk edebiyatı” yaptıkları ve hatta bölgenin kayırıldığı, halkın devletin yardımlarıyla şımartıldığı gibi tersten bir inkâr söylemi. Daha çok ırkçı/ulusalcı cenahın köşe yazarlarında bireysel gözlem veya bölgede görev yapan batılı doktor,⁹ öğretmen, asker, bürokrat vb. mailleriyle basında yer bulan bu “ezber bozan tezler”, 5 Temmuz 2010 tarihli Sabah Gazetesi'nde Süleyman Yaşar tarafından hazırlanan bir haberle bilimsel(!) nitelik kazandı. Aşağıdaki satırlar söz konusu habere değiştirilmeden alınmıştır:

Bazı ülkelerde işsizlik oranları, sadece meslek, cinsiyet ya da yaş durumuna göre değil, etnik kökene göre de farklılık gösteriyor. Mesela Amerika'da beyazlarda işsizlik oranı yüzde 8,6 olurken, siyahılarda işsizlik oranı yüzde 15,4 seviyesinde bulunuyor.

...

Türkiye'de de işsizlik, hep en büyük sorunlardan biridir. Bu sorun çok konuşulur ve tartışılır ama resmi söylem içinde işsizlik konusu etnik köken açısından pek ele alınmaz. Etnik kökene değinilmeden yapılan işsizlik tartışmalarında, konu üstü kapalı bir biçimde 'bölgesel işsizlik' olarak değerlendirilir. Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde işsizliğin, batı bölgelerine göre daha fazla olduğu belirtilir.

Peki Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde işsizlik, gerçekten, Türklerin yoğun olduğu bölgelere göre daha mı fazla?

Rakamlar incelendiğinde, durum pek de öyle söylendiği gibi değil.

Mesela Diyarbakır ile Kırıktepe'nin işsizlik oranları şaşırtıcı bir biçimde birbirine çok

9- Bu tip haber kaynaklarına örnek olarak basında geniş yer bulan Dr. S. Hakyemez'in elektronik posta metni verilebilir. 13 Haziran 2010'da Yalçın Bayer'in Hürriyet Gazetesi'ndeki köşesinde konu edilen mektup, Van'da görev yapmakta olan doktorun il ahalisinin devletin kaynaklarını nasıl keyfi olarak tükettiğiyle ilgili bir serzeniş içermektedir. Köşe yazısından birebir alıntılıyoruz. Vurgular bize ait.

“Burada halk aşırı şımartılmış. İnsanların işini halletmeyince ya kaymakama gidiyor, ya da “Ben PKK'lıyım, seni vururum” diye tehdit ediyoruz. Can ve mal güvenliğimiz sıfır. Kimse vergi vermiyor, elektrik-su vb. faturalar ödenmiyor. Herkese ayda 150 TL çocuk parası (ki çocuk başına), çocuk ultrasonda görüldüğü andan itibaren de mama ve bez parası ödeniyor. Okula giden her çocuğa devlet harçlık veriyor, harçlık gecikince anneler okulu basıp çocukları okuldan almakla tehdit ediyor. O çocuklar ne yapıyor peki? Üzerlerinde üniformaları, ellerinde PKK bayrakları ile DTP mitingine gidiyor. Herkese, eksin ya da ekmesin, toprak yardımı yapılıyor (ki zaten kimse ekmiyor ya). Bu yarımda sadece beyana bakıyorlar. Adam 5'i 50 yazdırabiliyor. Van'da dağıtılan paraya bakınca, göl bile tarım arazisine sayılsa az gelir. Her cuma kaymakamlık elden nakdi para dağıtıyor. Terör biterse bu insanlar çalışmak zorunda kalabilir, devlet denetimini daha iyi yapabilir... İsterler mi bu rantın bitmesini!...”

Elbette ki, söz konusu mektup bir devlet memurunun kişisel, belki de çok ciddiye alınmaması gereken yorumlarını içeriyor denilebilir. Ancak burada dikkat çekilmek istenen nokta Türk basınında bu tip “kişisel gözlemlerin” gördüğü itibardır.

yakın. Diyarbakır da yüzde 20,6 olan işsizlik oranı Kırıkale'de yüzde 19.3 civarında seyrediyor.

...

Ezberler bozulmalı

Mesela Batman... Batman'da işsizlik oranı yüzde 13,5 iken, Eskişehir'de yüzde 15,2'yi buluyor.

Önce bir parantez; yazarın Amerika'daki etnik kökene dayalı işsizlikle başlaması manidar. Kürtlere “siz bu ülkenin zencileri değilsiniz” –ya da zımnı olarak “siz bu ülkenin zencileri olabildiniz; oysa bakın size eşitlik bahsedilmiş”- demek istiyor. Kendisinin şu gerçeği bildiğini sanıyoruz: Türkiye'de nüfus ve sağlık göstergelerini kontrol eden Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması dışında, herhangi bir konuda etnik kökene duyarlı resmi veri toplanmıyor. Yani, resmi istatistik kurumu verileriyle herhangi bir grubun/etnisite mensubunun Amerika'nın zencileriyle veya Fransa'nın Kuzey Afrikalı göçmenleriyle karşılaştırılması mümkün değil. Daha açık bir ifadeyle, bölgeden herhangi bir metropole göç etmiş işsiz bir Kürdün etnik kökeninin işsiz kalmasında ne derece rol oynadığını bilemiyoruz. Elimizdeki veriler daha mikro çalışmalar (Toplum ve Kuram Dergisi Tuzla Araştırma Grubu, 2009; *Biz Kimiz Araştırma Raporu*, Konda, 2008) veya kişisel deneyimlerden ibaret. Bu tip verilerden yola çıkarak bir sosyal dışlanmanın varlığını ya da yokluğunu ispat etmek başka bir yazının konusu. Biz burada sadece bölgesel verilerden yola çıkarak Süleyman Yaşar'ın kullandığı rakamların daha detaylı bir değerlendirmesiyle yetineceğiz.

Bölgesel işsizlikle ilgili veri tabanları kamuoyuna 2004 yılında açıldı. Bu nedenle, özellikle PKK ile Türk ordusu arasında şiddetlenen savaş döneminde zorunlu göç mağdurlarının emek piyasasına nasıl yansıdığını son 20 yıl özelinde ifade etmemiz hayli zor. Bunun yerine Süleyman Yaşar'ın yöntemine benzer şekilde, aynı gelişmişlik düzeyinde yer alan illerin emek piyasalarını karşılaştırarak, Kürt bölgesindeki emek piyasasının Türkiye'nin başka yerlerine nazaran nasıl farklılaştığını göstermeye çalışacağız.

İlk olarak, makro ölçekte Türkiye ortalamasına göre Kürt bölgesindeki işgücü durumuna işaret etmek istiyoruz. Tablo 3, Türkiye'yi 26 istatistiki alt bölgeye ayırarak ölçüm yapan *İBBS Düzey 2* sınıflandırmasına göre 6 alt bölge ile tanımlanan Ağrı, Kars, Ardahan, Iğdır, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt illerinde işgücü istatistiklerini gösteriyor. Parantez içindeki yüzdeler ise Türkiye genelini temsil etmektedir.

Tablo 3. Kürt illerinde istihdam ve işsizlik (bin kişi ve yüzde olarak)

	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizler	Çalışmaya Hazır olup İş Aramayanlar	Toplam İşsizler	Resmi İşsizlik Oranı	Toplam İşsizlik Oranı
2004	40,6 (46,3)	35,9 (41,3)	304	309	613	11,6 (10,8)	21 (15)
2005	38,9 (46,4)	34,4 (41,5)	297	408	705	11,5 (10,6)	23,6 (16,4)
2006	37,8 (46,3)	33,3 (41,5)	303	472	775	12 (10,2)	25,7 (17,1)
2007	37,9 (46,2)	32,5 (41,5)	370	460	830	14,1 (10,3)	27 (16,5)
2008	38,7 (46,9)	33,2 (41,7)	385	474	859	14 (11)	26,8 (17,3)
2009	39,9 (47,9)	33,4 (41,2)	475	502	977	16,2 (14)	28,5 (20,6)

Kaynak: TÜİK hane halkı işgücü anketleri.

Notlar: Toplam işsizler, iş arayanlara çalışmaya hazır olduğunu beyan edenler eklenerek bulundu. Toplam işsizlik oranı ise toplam işsizlerin aktif nüfusa oranını gösteriyor.

Rakamlar açık; Türkiye genelinin aksine düşüş eğiliminde olan bir istihdam oranı, işsizliğin ve belki de daha önemlisi iş bulma umudunu kaybettiği için iş aramayanların artış trendi, her yıl için istisnasız olarak genel ekonomiden epeyce yüksek bir işsizlik oranı. Sonuç olarak Bölge’de işgücün ülke genelinden bir sapma gösterdiği anlaşıyor.

Peki, kahvehane diyaloglarından gazete köşelerine taşınan “Bir tek Kürtler mi işsiz/yoksul da isyan ediyorlar; hepimiz aynı gemideyiz, yoksullukta da eşitiz!” demagojisi ne derece gerçekçi? Biz Eskişehir ile Batman gibi ekonomik açıdan kıyaslanmayacak ölçüde farklılık taşıyan “benzemezlerin” istatistiklerini mesnetsizce karşılaştırmak yerine aynı özelliklere sahip iki il grubunu seçerek temel işgücü göstergelerine odaklanacağız. İl bazında gelişmişlik düzeyi için 2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) tarafından yayınlanan “İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”¹⁰’nı kullanacağız. DPT toplamda 58 değişkenden¹⁰ oluşan gelişmişlik endeksiyle il il sıralamayı belirlerken bölgesel olarak da sosyo-ekonomik gelişmeyi kademelendiriyor. Kürt bölgesi toplam beş

10- Bu değişkenler kabaca nüfus artış hızı, ortalama doğum oranı gibi demografik değişkenler, tarım, sanayi ve hizmetlerde çalışanlar, işveren oranı, ücretlilerin içerisinde kadın çalışan oranı gibi istihdam değişkenleri, okur-yazar oranı, okullaşma, üniversite mezunu sayısı gibi eğitim göstergeleri, onbin kişiye düşen hekim ve hastane, yatak sayısı ile bebek ölüm oranı gibi sağlık değişkenleri, asfalt yok ve içme suyuna ulaşılabilirlik gibi altyapı değişkenlerinden oluşmaktadır.

dereceden oluşan bu sınıflamada son iki sırayı dolduruyor (Dinçer vd., 2003). Okuyucuya görsel bir kolaylık sağlaması açısından gelişmişlik seviyesinde 4. ve 5. derecede yer alan illeri harita içerisinde tarayarak göstermeyi uygun gördük.

Harita 1: Dördüncü derecede gelişmiş iller

Kaynak: Dinçer vd., 2003

İki haritadan ilk bakışta çıkan sonuç Kürt illerinin büyük kısmının gelişmişlik seviyesi açısından durumun gereği olarak *-ipso facto-* geride kaldığıdır. Gümüşhane ve Bayburt dışında beşinci derecede olup da Kürt nüfusu azınlıkta olan il mevcut değildir. Öte yandan görece sanayileşmiş Malatya, Elazığ ve Gaziantep dışında Kürt bölgesinde bulunan bütün iller son iki gelişmişlik düzeyinde yer almaktadır.

Harita 2: Beşinci derecede gelişmiş iller

Kaynak: Dinçer vd., 2003

Ancak bu çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta sosyo-ekonomik olarak aynı seviyede olsalar bile Kürt illerinin emek piyasası özelinde daha vahim bir durumda olduklarıdır. Başka bir ifadeyle ekonomik olarak bölgenin bölünmüş/dışlanmış bir iktisadi coğrafya arz etmesidir. Bunun için,

istatistiki bölge sınıflandırmasına göre *nuts2* ölçeğinde TR82 olarak kodlanan Çankırı, Kastamonu ve Sinop illeri ile TRC2 olarak kodlanan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini emek piyasası göstergeleri ile mukayese edeceğiz. Bu iki bölgeyi seçmemizin nedeni gelişmişlik endekslerinin birbirine yakın olması ve kendi içlerinde homojen bir yapı arz etmeleri.¹¹ Tablo 3, iki bölgenin 2008 yılı itibarıyla işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarını gösteriyor.

Tablo 3. TR82 ve TRC2 bölgelerinde emek piyasası göstergeleri

	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizler	Çalışmaya Hazır olup İş Aramayanlar	Toplam İşsizler	Resmi İşsizlik Oranı	Toplam İşsizlik Oranı
Çankırı Kastamonu Sinop	53,4	48,2	22	32	54	4	9,7
Diyarbakır Şanlıurfa	31,8	25,5	84	146	246	5	14,5

Kaynak: TÜİK hane halkı işgücü anketleri.

Notlar: Toplam işsizler, iş arayanlara çalışmaya hazır olduğunu beyan edenler eklenerek bulundu. Toplam işsizlik oranı ise toplam işsizlerin aktif nüfusa oranını gösteriyor.

Tablo oldukça net olsa da bazı noktaları vurgulamakta fayda var: Benzer gelişmişlik düzeyinde olup etnik farklılık içeren iki bölgede emek piyasası ayrılmış durumda. İş bulma umudunu kaybettiği için işgücü piyasasından çıkan nüfus, Kürt bölgesinde net bir artış gösteriyor. İstatistiklere işgücünün dışında olarak eklenen bu insanlar resmi işsizlik rakamlarına eleştirel bakılması gerektiğini ispat ediyorlar. Böylelikle, Diyarbakır ve Şanlıurfa'da bölgedeki diğer illerde olduğu gibi işgücüne katılım oranı oldukça düşük seyrediyor. Çalışabilir durumda olan her on kişiden yedisi çalışmamayı “tercih” ediyor.

Bu tablonun ekonomi-politik açıklaması için bu çalışma oldukça mütevazı kalsa da birikim ve yeniden dağıtım süreçlerinin ana başlıklarına değinmek zaruridir. 1980'lerde neoliberal devrenin başlangıcında Kürt nüfusunun çoğunluğu kırsal kesimde yaşıyordu ve temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı (Sönmez, 1990). 1972 yılı DPT verileriyle Kürt illerinde

11- Nüfus sınıflandırmasındaki diğer bölgeler içerisinde optimumunu seçmeye çalıştık. Örneğin Sivas ve Yozgat'ı içeren bölge en gelişmiş beş ilden biri olan Kayseri'yi de kapsıyor. Kürt illerinin dışında en alt gelişmişlik seviyesinde yer alan Gümüşhane, *nuts2* düzeyinde Trabzon ile; Bayburt ise Erzurum ile aynı bölgede bulunuyor. Bu nedenle değerlendirmemizin sağlıklı olması açısından karşılaştırma yaparken en homojen bölgeleri seçmeye özen gösterdik.

yaşayanların yüzde 65'i tarım, yüzde 24'ü hizmetler, geri kalanıysa sanayide istihdam ediliyordu. Tarımda büyük toprak mülkiyeti altında az kişinin sahip olduğu büyük topraklara karşılık nüfusun yüzde 73'ü 50 dönümden az toprağa sahipti (Kendal, 1993). 1980'li yıllara gelindiğinde Bölge'de birikmiş sermaye, ihracata dayalı kalkınma stratejisi ve küçülen devletle desteklenen “pürüzsüz” piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ticaret kanallarına aktı (Sönmez, 1990). Bölge'de sanayileşme, devletin altyapı dâhil her türlü girişimden feragat ettiği bir ekonomik iklimde boy veremezdi. Hayvancılık ise, özelleştirmeler ve et ithalatının serbestleşmesiyle önemli ölçüde gerilemiştir (Cam, 2006). Bu alanı zayıflatan ve neoliberal ekonomi politikalarından ayrı değerlendirilmesi gereken diğer bir önemli faktör çatışma sürecinde kullanıma kapatılan yaylalar ve meralardır. Yükselen politik şiddet atmosferiyle devletin bir “savaş” stratejisi olarak köyleri boşaltması hatta yakması, ahaliyi göçe zorlaması, göç edenlerin mallarının yok edilmesi veya el değiştirmesiyle geri dönüşün imkânsızlaşması, kentlere yerleşen nüfusun Bölge'de işgücü piyasasına fazladan bir baskı yapmasına yol açmıştır (Yükseker ve Ayata, 2005). Köylerden Bölge'deki il merkezlerine doğru gelişen zorunlu göçün gerçek boyutlarını belirlemek çelişik rakamlardan ötürü zor olsa da DPT denetiminde Hacettepe Üniversitesi Nüfus İncelemeleri Merkezi'nin araştırmasına göre 950 bin ile 1 milyon 200 bin arası insan yerlerinden edilmiştir (Jongerden'den aktaran Toplum ve Kuram Dergisi Tuzla Araştırma Grubu, 2009). En yoğun göçü alan kentler çalışmamızda ayrıntılı olarak ele aldığımız Diyarbakır ve Van illeridir (Yükseker ve Ayata, 2005). Zorunlu göçün yanına eklenmesi elzem olan bir başka nokta ekonomik göçün de savaş atmosferinde perçinlendiğidir. Çatışma ortamında üretimi durdurmak zorunda kalan insanlar dışsal bir *zor* etkisiyle olmasa da Bölge'de yaşam koşullarının kökten değişimi karşısında şehirlere göç etmek *zorunda kaldılar*. Sanayinin oldukça cılız kaldığı Bölge'de kentleşme oranındaki “hormonlu” büyüme oldukça çarpıcı boyutlarda seyrediyor: 2008 yılı itibarıyla Diyarbakır-Şanlıurfa illerinde kent nüfusu toplam nüfusun yüzde 61'ini oluştururken, benzer sosyo-ekonomik seviyedeki Çankırı-Kastamonu-Sinop'ta bu oran yüzde 32 civarında. Diyarbakır ve Şanlıurfa'da çalışanların yüzde 33'u tarım ve hayvancılıkla meşgulken Çankırı, Kastamonu ve Sinop'ta ise çalışan nüfusun yarısı geçimini bu iki sektörden sağlıyor. Kentlere yığılmış Kürt nüfusunun iş piyasası tarafından soğurulamadığı ve iş bulsa bile her türlü güvenceden yoksun olarak açık veya zımni bir işsizlik tehdidiyle çalıştığı aşikâr. Örneğin Türkiye genelinde yüzde 24 olan tarım dışı ücretlilerde enformel istihdam oranı Bölge'de yüzde 46 düzeyinde. Yani sanayi, hizmetler ve inşaatta çalışanların yarısı sağlık ve emeklilik gibi haklardan mahrum. Tabii ki sosyal güvenceli olarak çalışan ücretliler arasında savaş koşulları nedeniyle Bölge'de istihdam oranı diğer yerlere nazaran hayli yüksek olan güvenlik güçlerini hesaba katmak gerekiyor.

Sonuç Yerine: Elmalarla Armutları Karıştırmak

Kürt bölgesindeki az gelişmişlik sorunu Kürt hareketinin yanı sıra Türkiye

solunun da 1970'lerden itibaren çeşitli bedeller ödemek pahasına ele aldığı, özellikle “Kemalist devrimin” hem gerçek hem mecaz anlamıyla sınırlarını tartıştığı konulardan biridir. Ancak, Kürt halkının inkâr ve imha politikalarına cevaben geliştirdiği mücadeleye paralel olarak ekonomik geri kalmışlık meselesinin Türk siyasası ve onun bir izdüşümü olarak Türk medyası tarafından sömürülmesi gündeme gelmiştir. Bu sömürü uzunca bir süre “çağ atlayan Türkiye'nin öteki yüzü” olarak kar altında ayakkabısız okula giden çocuklardan ve uzak yollardan su taşıyan kadınlardan müteşekkil bir yoksulluk fotoğrafını merkeze almış ve bir halk olarak Kürtlerin taleplerini görmezden gelmenin aracı haline gelmiştir.

Son zamanlarda ise artan bir iptizalle iyi giden ekonomiden en çok pay alan bölgenin Doğu ve Güneydoğu olduğu özellikle AKP'ye yakın medyada dillendirilmeye başlamış, diğer taraftan da cesur(!) bir ezber bozma klişesiyle “Kürtlerin durumu Türklerden daha iyi, bu rüşvet niye” yollu serzenişlere başvurulmuştur. Bütün bu “ekonomik sömürünün” niyeti, sorunun merkezinde yok sayılmış bir halkın var olduğunu kabul etmeme ısrarında aranmalıdır. Bu indirgemeci argümanların meselenin etrafından dolanmaktan, dolayısıyla da özünden uzaklaşmaktan başka hiçbir işe yaramadığı Kürt halkının tepkileri ve demokratik/politik hak talepleriyle defalarca ispat edilmiştir.

Bütün bunlardan çıkan sonuç elbette Bölge'de ekonomik durumu incelemenin ikincil önemi değildir. Aksine, çözümsüzlük ısrarının Bölge ekonomisinde yarattığı özel tahribat hâlâ incelemeye açık bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Bunun için daha nitelikli çalışmaların, Bilhassa geniş örneklemli zorunlu göç istatistiklerinin hazırlanması elzemdir. Ayrıca, sadece Bölge özelinde değil Türkiye'nin metropollerinde de Kürtlerin çalışma koşulları, ücret gibi konularda herhangi bir ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları kapsamlı çalışmalarla cevaplanması gereken bir soru olarak durmaktadır. Bunun için özellikle Fırat'ın batısında etnik dışlanmanın varlığını sorgulamaya kifayyetli olan bilimsel veriye ihtiyaç vardır. Bizim elimizdeki verilerle ulaştığımız sonuç, işsizlikte Anadolu'nun kadim halklarının eşit olduğu ama Kürtlerin “biraz daha eşit” olduğudur. 12 Eylül faşizminin Diyarbakır cezaevinde daha da vahşileştiği gibi neoliberalizm de Kürt sorunuyla neredeyse bir asırdır mücadele veren coğrafyada daha fazla hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

Bayer, Yalçın. 2010. “Doğu'da görev yapan bir doktorun mektubu” *Hürriyet Gazetesi*. 13 Haziran 2010.

< <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/15008240.asp?yazarid=42>>

Cam, Sürhan. 2006. “Institutional Oppression and Neo-liberalism in Turkey”. *Capital and Class*, 77: 89-114

Corry, Bernard. 1996. *Unemployment and the economists* / yayına hazırlayan Bernard Corry Edward Elgar, Cheltenham: UK ; Brookfield, Vt.: US

Çelik, Aziz. 2004. “Türkiye’de Sendika Üyeliği ve Sendikalaşma İstatistikleri”. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 6(2)

Dewan, Sabina ve Peek, Peter. 2007. “*Beyond the Employment/Unemployment Dichotomy: Measuring the Quality of Employment in Low Income Countries*” International Labour Organization , Working Paper No. 83 < http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_091732.pdf>

Dinçer, Bülent; Kavasoglu, Taner; Özaslan, Metin. 2003. *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. DPT Yayını No: 2671, Ankara

Kendal. 1993. “Kurdistan in Turkey” (eds.) Gerard Chailand. *A People without a Country*. Olive Branch Press. New York

KONDA. 2006. “Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması: Kürtler ve Kürt Sorunu”. <<http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/kurtler.pdf>>

Star Gazetesi, 15 Şubat 2010. “Boyner: İstihdamsız büyümeye karşı önlem alınmalı” < <http://www.stargazete.com/ekonomi/boyner-istihdamsiz-buyumeye-karsi-onlem-alinmali-haber-244559.htm>>

Sönmez, Mustafa. 1990. *Doğu Anadolu'nun Hikayesi. Kürtler: Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Arkadaş Kitapevi. Ankara

Toplum ve Kuram Lekolîn û Xebatên Kurdî Tuzla Araştırma Grubu. 2009. “Türkiye’de Neoliberalizm, Kürt Meselesi ve Tuzla Tersaneler Bölgesi” *Toplum ve Kuram Lekolîn û Xebatên Kurdî Kitap Dizisi* 1: 119-188

TÜİK. 2010. İl düzeyinde temel işgücü göstergeleri haber bülteni. No: 112. 24 Haziran 2010. <<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6275>>

Yaşar, Süleyman. 2010. “İşsizlik Türkler’de mi Kürtler’de mi fazla?” *Sabah Gazetesi*. 05 Temmuz 2010. <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/yasar/2010/07/05/issizlik_turkler_de_mi_kurtlerde_mi_fazla>

Yükseker, Deniz; Ayata, Bilgin. 2005. “A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in turkey”. *New perspectives on Turkey*, 32: 5-42

Li Ser “Ziman”ê Witgenstein -2-

Adnan Fîrat

“Tractatus di mistîkê de diqedê”

Pierre Hadot

Li gorî Wittgenstein ew filozofê dawî bû û tiştê ewî danîbû ser felsefê û pê ve êdî tu tiştêkî girîng nemabû. Xwest ku hemû pîrsgirêkan bêxe nava mantiqê, dawiya felsefê bîne, ji bo vî jî du ceribandîne mezin û ji hev hinek cihê pêk anî, lê belê paşî dît ku ev helwest ewqas ne hêsan e.

Ewqas li pey mîsogeriye û wateye bû ku, Russel ji bo wî digot “mîrov hêsta “yan fêhmîkirin yan jî mirin”ê jê digirt”(Strathern, 1998:12). Ewî dixwest ku felsefê ji nava tevliheviyê derxe, wek aksiyomên matematîkê formulîze bike, serarast bike, ji spekulasyonên bêfeyde xalî bike û runîne ser qada herî zexm: Mantiq. Jixwe ew bixwe, ji meraq û pêdiviyên xwe yên li ser mantiqê û matematîkê derbasî felsefê bûbû û xwestibû metoda van herdu qadan dagire ser felsefê jî. Pîrsgirêkên felsefê ji xwe re wekî mesela mayîn û nemayîne pejirand.

Wittgenstein, ji ber ku qada felsefê –ku li gorî wî felsefe hinek metafîzîk e û hinek jî mantiq e- dabû ber qada mantiqê –ku mantiq bi tevahî li ser jêderanînan pêk hatiye- xwe xistibû bin barekî giran. Lewre divabû ku metafîzîk têteta nava qadeke formel ku jêderanînen wê me bigihanda encamên mîsoger, lê belê ev yek birra jî tiştêkî zahf zehmet bû.

Ewî dixwest ku bingehên mantiqê jî nû bike, cihekî taybet ji mantiqê re çêke. Û wekî embrîyoyekê çawa di nava organîzmeyên zindî de wekî destpêk û bingeh in, mantiq jî ji bo felsefeya xwe wisa kire wekî destpêk. Bingeha mantiqê jî rapeyv in û herwiha lazim bû ku ev rapeyv, ji bo me bigihînin

rastiyan, bihatana dehurandin. Lewre qada mantiqê tenê bi serê xwe pîrsgirêkên felsefê bi awayekî şareza çareser nedikir û di heman demî de disiplinên ku di nava felsefê de hatine ceribandin jî, hema bêjin bi tevahî wek spekulasyonên metafîzîk dihatin xuya û me nikaribû wan li mantiqê bar bikira.

Li gorî biyogarfikerên wî, piştî ku ewî *Kurteahîta Nû* ya Tolstoy xwend, ji bo çareserkirina pîrsgirêkên felsefê yê dijwar ên dabûn ber xwe ronahiyeke nû wergirt û baweriya wî ya bi xirîstîyanîyê rêyeke nû jê re destnîşan kir. Lê belê lazim bû ku ew baweriya wî jî li ser mantiqê xwedî mane be, lê mane ne di nava dinyayê de bes di derveyê dinyayê de bû, ew jî Xwedê bixwe bû; me ew didîtî bes nikaribû bigota û baniya ser ziman (Greisch, 1999:24).

Kitêba wî ya *Tractatus*, bi kurtasî li ser pîrsgirêka, ka mirov dê bikaribe li ser çi bi axifê û neaxifê ye. Ji ber vî jî lazim e ku em pîrsa “*zîman çi ye*” yê bidin ber xwe. Herwiha li gorî Wittgenstein –çawa me berê jî îfade kiribû- zîman jî wêneye, wêneya diyardeyan e, çawa diyarde di nava mantiqê de ne, wisa mantiq jî di nava diyardeyan de ye. Mesela heman maşîn, di heman demî de nikare li du cihên cuda xuya bibe. Ev qabul; hem jî bo mantiqê û hem jî ji bo mantiqa diyardeyan lê ye.

Hem rapeyv û hem jî birrahi di nava heman forma mantiqê de ne. Lazim e ku têkiliya wêneyan (zîman) yê, birrahiyê û mantiqê jî bi awayekî mantiqî sererast bibe. Zîman jî wêneyên birrahiyê pêk tînin. Zîman ne tiştêkî bixwe û serbixwe ye, ew tiştêkî wek wêneye, wêneyên birrahiyên cihê dide dest, ew wek kargînekê ye. Û sinorên zîman jî sinorên raman in. Em nikarin xwe derbasî derveyê pêkaniya mantiqê bikin, em nikarin xwe derbasî derveyê pêkaniya zîman bikin.

Ber bi mîstîfîzmê ve

Zîman jî bilî diyardeyan tu tiştî jî me re nabêjin, ew wêneya wan e. Ev jî dide nîşan ku dê hinek tişt nikaribin bînin gotin. Lê mixabin *Tractatus* bixwe jî ji wan tiştên ku nayên gotin tê hesabê (wekî tiştên mîstîk). Wittgenstein jî vê nakokiyê hayedâr bû û paşî qebûl kir ku *Tractatus*, li ser tiştên tînin nîşandan lê belê nayên gotin hatiye nivisandin (Wittgenstein, 1996:9).

Li gorî Wittgenstein xwedê jî, ji wan tiştên ku nayên gotin tê pejirandin lê belê:

“Bi rastî jî, tiştên ku nakevin nava peyvan henin, ew xwe îsbat dikin, ew ên mîstîk in
(Strathern, 1998:38).

Wittgenstein, filozofekî wisa xuya dike ku gotiyê *hinek tişt nayên gotin, divê li ber van tiştên nayên gotin em hişbibin*, bes ewî bixwe li ser van tiştên nayên gotin tiştan gotiyê. Ewî jî vê nakokiyê qebul kiriye û jixwe di pêşgotina xwe ya

kitêbê de îddîa dike ku, ji ber ku tu tiştêkî negotiye, negotina van tiştan ji îsbat kiriye.

Lê dîsa ji bandora wî mezin bû. Felsefevanên analîtîk ku ji wan re dibêjin "Derdora Viyanayê"; gotin ku rastiya rapeyvê bi metodê ve girêdahî ye. Herwiha du cureyên rapeyvên rast henin: A ewil rapeyvên tolojîk in, em biresera rapeyvê didin ber kirdeyê û encam jê derdixin. Mesela ku em bêjin "deh kem didu heşt e", ev rapeyv rast e. A diduyan ji ew e ku rapeyv wêneya rastiye dide nîşan e, mesela em bêjin "vêga di destê min de kitêbekê heye", û birra ji kitêbê hebe ev rapeyv jî rast dibe. Eger ku em nikaribin bi van awayan gotinekê rast bikin, ew gotin tewş dibe, bêmane ye û nayê rastkirin, da ku rapeyvên metafîzîk tev wisa nîn.

Tractatus a pirtûka Wittgenstein di nava felsefevan û filozofên wê demê de gellek deng dabû û bi taybetî jî di nava filozofên li Viyanayê bûn gelek alîgiran dîtibû. Di nava vê nefa felsefevanan de, ku m ego ji wan re dibêjin "Derdorên Viyanayê"; pirtûka Wittgenstein gelek hatibû pejirandin û li serî, di nava xwe de nîqaşan dikirin û li gorî wan jixwe ev pirtûk pîrsgirêka felsefê ya epîstemolojiyê çareser dike. Herwiha rêbaz, dê pozîtîvîzm bibûya û ev perspektîfa pozîtîvîst, ku ji mêj ve jî aliyê hinek xwediremanan ve hatibû der; jî aliyê Wittgenstein ve hatibû edilandin, hatibû gihîştina asta xwe ya dawî û herî zelal û mîsoger.

Li gorî lêkolînerên li ser felsefeya analîtîkê jî, ji rave û têgihîştinên xelet ên li ser vê kitêbê ew, wekî "kitêba pîroz a pozîtîvîzmê" hatiye nixsandin (Altiöners, 2008:33).

Lê belê van kesan gava ku Wittgenstein nêş kirin û rûbirû pê re xeber dan, tiştên qet jê hêvî nedikirin jê seh kirin û dîtin ku felsefeya wî ya ku heta wî wextî dizanibûn kêmkirî bû û dibûya ku ne rast bibûya jî. Lewre wek mînak Wittgenstein digot ku "tiştê nehênî ne çawabûna dinyayê ye; hebûna wê ye" (Wittgenstein, 1996:169) (Digel vê yekê, ev felsefevanên analîtîk ên wê caxê; jixwe epîstemolojiya xwe li ser "çawa"bûna dinyayê ava kiribûn) û herwiha Wittgenstein îddîa dikir ku tiştên di nava Tractatusê de nehatibûn gotin — an jî nikaribûn bihatina gotin — jî tiştên ku di nava wê de hatibûn gotin girîngtir e. Mirov digot qey tiştên di nava vê pirtûkê de hatine îfadekirin jî bo girîngiya wan tiştên ku di pirtûkê de nayên îfadekirin bide nîşan, hatine nivisandin.

Tiştê nehênî çi ye? Em dikarin bêjin ku tiştê nehênî di literatura Wittgenstein de wek "ên ku nayên ziman", "ên ku nakevin nava ziman" in. Lewre ewî, di rapeyva xwe ya 6.522'an a di Tractatus de "Hemin ên ku nayên ser ziman henin. Xwe didin nîşan; evê ha nehênî ye". Em dikarin bêjin Wittgenstein îddîa dike ku: 1) Em tenê dikarin li ser tiştên diyarde xeber bidin. 2) Xeberdana li ser van diyardeyan tu pîrsgirêk çareser nake, li dijî wî pîrsgirêkan diafirîne. Tiştên em dikarin li ser wan xeber didin ne ewqas hêjayî ne ku em li ser wan xeber bidin, jixwe "xeberdan" ne xeberdan e. 3) Xeberdan wekî lîstîkekê ye, em li ser wan teseltiya gotina tiştan dikin; ne ku

tiştan dibêjin. 4) Ziman tişteki nabêje lê belê gelek tiştan dide nîşan 5) Tişteknegotina ziman ji me re nîşandana nehênîtiyê ye -ku ew qada nehênî tenê tê nîşandan-. 6) Naxwe tiştên biwate (diyarde) ji me re tişteki nabêjin û herwiha ew lazim in lewre ev qada watedar xwe dike û bala mirovan dikişîne ser qadeke din. Yanê dibe wek cangoriya watedariyê, lê ew bixwe ne watedar e. 7) Ev ji me digihîne asteke wisa ku li ser wê derê tişteki nayê gotin û wê derê cihekî mistîk e.

Jean Greisch, ji bo cudahiya navbera “Derdora Vîyanayê” û Wittgenstein rave bike, ji ser zimanê Paul Engelmann vanî vediguheze: “Ferqa navbera “Derdora Vîyanayê” û Wittgenstein de, ji vî pêk tê: Ji bo vanên ewil, tişteki ku di derheqê wî de hiş bibin tune. Ji wan werî tiştê herî girîng a jîyanê, tiştê em li serî dipeyîvin in; bes Wittgenstein bi bengîni îddia kiribû ku li ser tiştê girîng em mecbûrê hişbûnê ne. Mantiqparêzên pozîtivist(Derdora Vîyanayê) ew kesin ku, weki li giravakê ne û ew girav ji her aliyên xwe, bi avên okyanusê hatiye dorpêçkirin. Tiştê ji bo wan ê girîng tene ew e ku, ji bo menfeatgirtina wê derê, li derdora giravê bigerin û pîvandina firehiya axa wê ya ku xwediyê wê ne bikin. Wittgenstein jî li heman giravê dimîne bes tiştê ewî bala xwe avêtiye serî keşîfkirina destpêka okyanusê, ango keşîfkirina wî tiştê mistîk e. Li gorî Wittgenstein tiştê tewş ew e ku, li ser destpêka okyanusê tê xebirdan û digel mulkiyeta wê okyanusê ne mumkin e bikeve destê tu kesî jî, bi awayekî metafîzîk li serî gotinê tê kirin(Greisch, 1999:39).

Ziman dikare li ser diyardayan xeber bide lê belê nikare li ser mantiqa wan xeber bide. Herwiha mantiqa rastiyê nayê temsîlkirin, nayê îfadekirin û em dikarin bêjin nayê zanîn jî. Lewre ji bo îfadekirin û temsîlkirina rastiyê lazim e ku em li derveyê wê bin.

“Nêrîna min a bingeş ew e ku, sabîte yên mantiqê bi tu awayî nayên temsîlkirin. Yanê mantiqa diyardayan nayê ser temsîlkirinê” (Wittgenstein, 1996:51).

Ji bo temsîlkirina şeweya mantiqê, lazim e ku em bi rapeyva xwe ve, xwe derînin derveyê mantiqê, yanê derveyê dinyayê” (Wittgenstein, 1996:61).

Belê em nikarin rastiya wî temsîl bikin, mantiqa wî bînin ser zimanê belê ew mantiq di nava ziman de xuya dibe. “Rapeyv, şeweya mantiqê nikare temsîl bike, bes şeweya mantiqê şewq dide serî. Tiştê şewq daye nava ziman bi ziman nayê îfadekirin” (Wittgenstein, 1996:61). Ji aliyê din ve tiştên tîn ser ziman(diyarde), hebûn û mantiqa xwe ji wê tiştê nayê ser ziman distîne, bi vî şeklê xwe yê tîn ser ziman, bal dikişîne ser tiştên nayên ser ziman. “Tiştên di nava ziman de tê derbirin, bi ziman nayê derbirin” (Wittgenstein, 1996:61).

Em nikarin ji nava ziman derkevin lewre ew sînora xwe ye. Dide nîşan ku birahî ne ji van tiştên li serî tîn xebirdan pêk hatiye. Dinya, hêjahiya xwe ne ji xwe distîne, lewre her tişt di nava wî de tesadûfî ye, eger em li pey tiştê ne-tesadûfî bin divê em ji nava wê derkevin.

"Di mirinê de jîyan naguhêre, disekine" (Wittgenstein, 1996:167).

Herwiha ziman, me digihîne ji ziman û wir ve. Ziman, ji bo derbasbûna ziman û wir ve heye. Em dikarin li ser tiştên li serî nayên xebardan bifikrin lê belê em nikarin li ser tiştên li serî nayên fikirandin xeber bidin.

"Meyla ber bi mistîkiyê, ji dilxwaziyên me yên ku ji aliyê zanistiyê ve nayên tatmînkirin pêk tê. Eger ku hemî pirsên mumkin ên zanistî bêtin bersivandin jî em ê hizir bikin(bibînin) ku hiç nehatine ser pirsgrêkên me. Bes wî wextî pirs namînin û jixwe bersiv jî ev e" (Wittgenstein, 1996:169).

Çawa ku piştî silmek karê me dibîne, karê me pê xelaz dibe û em jî piştê davêjin; herwiha ev pirsgrêkên me jî wisa nin. Felsefe, gazî hişbûnê dike, gazî fêhmkirina bi hişbûnê, pêdiviya hişbûnê û gihîna asta hişbûnê dike. Lewre tiştê em li serî xeber didin û ji hev re dibêjin tewş in.

"Rapeyvên min bi vî rengî dide xuya ku, kesekî min fêhm bike dê bibîne ku ew tişt tewş in. Gava ku ji wan borî, raserî wan bû -dê bibîne-..." (Wittgenstein, 1996:171).

Jixwe di mistîsîzmê de jî ev xal gelek girîng e û aslê wê de, hatiye pejirandin ku Xwedê di naveroka tiştan de û navan de heye. Ji bo gihîştina Xwedê, lazim e em dev ji peyvan berdin(discours), mirov âncax bi ceribandineke mistîk dikare wî hizir bike. Ne bi peyvan, bi hal. Her tiştî yekane ye, li ser yek rêgezê ye, jî Yek pê ve tişteki tune ye û ev Yek jî, ji xwe nayê gotin, nayê ser ziman. Hinek mistîk ewqas îddîa bi pêş ve birine ku gotine "tiştê em didin nişan, nezanîna me ya li ser wî ye, bêîmkaniya me ya xebardana li ser wî ye." (Hadot, 2004:24).

Angelus Silesius jî gotibû ku "Bi hişbûnê tê xebardan. Ey insan, eger tu bixwazî hebûna ebediyetê bibêjî; lazim e ewil dev ji hemî peyvan berdî" (Hadot, 2004:43).

"Tractatus di mistîkê de diqede. Herwekî sê pêkhatiyên wî henin: Hêsta hebûnê, tevahiya bi sinor û hêsta tiştê nayê îfadekirin; yanê tiştê ji ziman û wir ve. Ev hersê pêkhatî, birastî; bi sê aweyan îfadekirina yek armancakê ye: Di nava dinyayê de û bi sinorên ziman ve; bêîmkaniya watekirina tevahiyê û hebûnê" (Hadot, 2004:42).

Di vê danê de filozof êdî nêzikê mistîsîzmê bûbû. Mijara wî ya sereke êdî ne dinya tenê bû, hebûna wê bû jî. Ev hebûn ji dinyayê ve nedihata ravekirin, çareser nedibû, tiştên diyarde li ser qada diyardehiyê, li ser mîsogeriya runediniştin. Li pey agahî û zanahiya metafîzîkê bû:

Ewî bi awayekî balkêş xwe ji medeniyeta Ewropayê dûr didit û xwedê giravê wî, jê hez nedikir. Bi me jî tişteki balkêş e ku Wittgenstein bi rastî ne li ser şopa felsefeya Ewropayê çûye, dualîte û nakokiyên giran û xuya yên di nava

kevneşopiya felsefeya Ewropayê, di nava sistema felsefeya Wîttgenstein de zahf cih negirtiye. Jixwe ewî jî vê yekê gotiye:

“Ez jî meyla medeniyeta Ewropayê re qet nêzîkahî nabînim û ez armanca wan jî fêhm nakim; eger armanca wan hebe”(Strathern, -jî Wîttgenstein- 1998:62).

“Ji mirovên bilind re ferq nake ku, ka dinya çawa ye; lewre xwedê di nava dinyayê de xwe der nade”(Strathern, -jî Wîttgenstein- 1998:68).

“Pîrsgirêka mezin -a ku tiştên min nivisandîye hemî li dora wî geriyane- ev yek e: Gelo di dinyayê de pergaleke a pîrîrî heye û eger hebe jî çi pêk tê?”(Bozkurt, -jî Wîttgenstein- 1998: 233).

Li gorî Wittgenstein ziman girîngiya xwe ne jî tiştên ku îfade dike distîne, yanê ziman ne jî bo tiştên dibêje girîng e, ew jî bo tiştên nîşanî me dide girîng e û ew tiştê ku nîşanî me dide jî mistîk e. Ziman bi giştî taybetiya xwe, jî nîşandana tiştên nayên ser ziman distîne(Bozkurt, 1998: 236).

Bawerîkirina Xwedayekî, têgihîştina pîrsa li ser wateya jiyanê ye.

Bawerîkirina Xwedayekî, dîtina ku diyardeyên dinyayê ne dawîya meselê ye.

Bawerîkirina Xweda, dîtina wateya jiyanê ye.

Dinya jî min re hatiye dayîn. Ango viyana min, çawa ku tişteki li wir be û diçe tevî wî dibe, bi temamî jî derve ve tevî wî dibe.

(Hincar viyana min çi ye, ez hêj nizanim)(Wittgenstein, 2004:93).

Lîstoka Ziman

Li gorî hinek dîroknasên felsefê, Wittgenstein maneyeke taybet daniye ser ziman û ew jî ev e: Peywira ziman, tenê ne binavkirin yan jî nîşandana tiştan û yan jî îfadekirina ramanan e; her wiha têgihîştina hevokekê, jî gorî ku em zan dikin bêtir dişibe têgihîştina mijareke muzîkal. Hema bêje hemî, ziman tune ye bes lîstoka ziman heye ku çawa Wittgenstein jî gotiye; her daîm li ser karîgeriyeke kifşe, li ser rewşeke girgîn û yan jî şiklekî jiyanê rudinê(Hadot, 2004:11).

Wittgenstein di serê xebata xwe ya felsefî yê li ser ziman de, tîkiliya navbera ziman û birrahiyê wekî tîkiliya navbera wêneyekê û birrahiyê dida nîşan û herwiha wateyê jî bi şertê temsîlkirina birrahiyê ve girêdida. Wate, di nava hevokê de eger ku temsîlkirina birrahiyê hebûya hebû û tiştên ku dihatina temsîlkirin jî tenê diyarde bûn. Çawa ku mirov tenê diyardeyan dikare li ser pîvana birrahiyê biceribîne wisa jî tenê gava ku li ser diyardeyan diaxive dikare rewşa wêneyê li dar bixe. Ango çawa ku nikare wêneya ne-diyardeyan li dar bixwe wisa jî nikare li ser wan xeber bide.(Altınörs, 2003:131) Lê belê paşî Wittgenstein çawa ku me berê jî go, nêrîna xwe ya li ser vê mijarê pêşvetir bir û ziman wekî lîstokekê û çalakiyeke li ser jiyanê nîrxand:

"Tiştê ku bi îfadeya "listoka ziman" tê qesdkirin ew e ku; axaftina bi zimanekî, perçeyeke çalakiyekê û perçeyeke forma jiyanekê ye" (Wittgenstein, 2007:32).

"Dayîna fermanan û bicîanîna wan, taswîrkirina (nimandin) xuyahiya objeyekê yan jî pîvana wê, xebardana buyerekê, spekulasyonkirina li ser buyerekê, çêkirina rawêjekê û kontrolkirina wê, nîşandana encama ceribandinekê li ser tabloyan û bi xanxankan, afirandina çîrokekê û xwendina wê, listik listin, gotina stranan, henekkirin, ji hev derxistina problemeke aritmatîk a pratîk, wergerandina zimanekî bi zimanekî din, pirsîn, spaskirin, jêxebardan, hevsilavkirin, duakirin."

Ji aliyê gelek lêkolînerên li ser Wittgenstein xebitûne hatiye pejirandin ku nêrînen filozof a li ser felsefa ziman ên di "Tractatus" (di sala 1918'an de hatiye weşandin) de hatine îfadekirin û yên di "Lêpîrsînên felsefî" (di sala 1953'yan de hatiye weşandin) de hatine îddiakirin ji hev cihê ne. Li gorî Feyerabend, cihêtiya "Lêpîrsînên felsefî" yê ji Tractatusê ew e ku, nêrînen di Tractatusê de hatine derbirin, di yê din de li ser hinek warên girgîn ên jiyanê wekî hatine sepandin. (Altug, 2008:150) Ferqa ewil a di navbera van de; di Tractatusê de zimanê ku qadeke cihê, taybet û birêkûpêk hatibû derbirin; di Lêgerînan de guheriya û wekî "listokên ziman" hatiya binavkirin û rasterast ne bi yekhêl û yekwateyî û mantiqêke rasterdûz hatiye nîşandin. Lê dişa jî filozof, bi rastî di her du danên xwe de jî li ser pîrsa "gelo hevokek çawa dibe xwediyê wateyê?" sekiniye: Hevokek dikare tiştêkî çawa bibêje?

Ji bo lêpîrsînên li ser wateyê ev rêgez derketiye holê: Eger ku hevokek xwedîwate be, tiştêkî ku wê hevokê dike xwedîwate heye. Vaye li vê derê, yanê li ser wî *tiştê* ku hevok pê dibe xwedîwate; ferqa di navbera Wittgensteinê ewil û yê paşî de derdikeve. Li gorî Wittgensteinê ewil ev *tiştê* ku wate di navê de lê tê gerandin *birrabî* ye lê belê di dana paşî de, yanê di Lêpîrsînan de ev yek, çalakiyên mirovan ên cihêreng ên di nav jiyanê de ne. Tiştê ku ziman dike ziman êdî yekhêl nîne: "Lazim e em xwe ji wî fikra ku ziman têxe nava yek kargînê û wî daîmî li ser yek armanc û yek fikrê dinîrxîne; ji binî dûr bigrin" (Wittgenstein, 2007:120). Herwiha gelek peyv, bi binyat û kargînên xwe ji hev cihê ne, di nava ziman de hene û em nikarin van di bin yek banî de bi cih bikin. Filozof dixwaze ku em ziman bişibînin qutiyeke hacetan: "Di wê qutiye de çakûç, kelbetan, birrek, tornevida, gonye û zemq henin. Vaye kargînên peyv, di nava ziman de wekî van hacetan ji hev cihê ne (Wittgenstein, 2007:27). Wî çaxî em ê bikaribin bêjin ku wateya peyv bi emilandina wan ve girêdahî ye.

Sedema ku filozof ji ziman re gotiye "listik", ji şibîna navbera ziman û listikan de hatiye qebûlkirin pêk tê. Lewre ev rewşên em ji wan re dibêjin listik; her çiqas di bin bana "listik"ê de li cem hev bin jî, ji aliyê enstruman û qaîdeyên xwe yê xweru ve, ji hev cihê ne. Wekdin listik û xebardan jî dişibin hev. Gava em dilîzin, bi hacet û îmkânên di destê xwe de em xwe, çawa ku tiştêkî bikin dihesibînin. Mesela, gava zarok bi xanîkan dilîzin, xwe wekî ku

xwediyên xaniyan bin dihesibînin. Yanê, xanî tune ye lê belê wekî ku hebe miamele pê tê kirin. Lîstik ev e. Eger ku ziman jî bi vê mînakê bê watekirin, em ê bikaribin bêjin ziman wekî listikekê ye li ser tiştan. Çawa ku em li gorî dilê xwe wan tiştan berhev dikin, wate davêjin ser wan û herwiha çawa ku ev tiştê em dikin rast bin, em wan rast dihesibînin, ziman jî wî çaxî dibe wekî listik.

Filozof, li cihekî din jî ziman, dişibîne malbatê û endamên malbatê: “Ji bo van manendan karakterîze bikim, ji mînaka malbatîyan çêtir tişteki nayê bîra min; lewre manendiyên cihêreng ên di nava malbatîyan de; wekî teşeyê, rudeynê, rengê çavê, awayê rêveçûnê, tebiyetê hwd. di nava wan malbatîyan de wekî li hev tîn lefandin û hev digirin in. Ez ê vî bêjim: Lîstik, malbatekê çêdike” (Wittgenstein, 2007:52). “Herwiha wisa xuya ye ku, axaftina ziman, pariyeke ji çalakî û awayê jiyanê ye” (Wittgenstein, 2007:32). Maneya peyvekê, ji şert û mercên hawîrdorê û viyana bikaranîna wê pêk tê. Çawa ku kevîrên sêtirincê, maneya xwe ji bikaranîna xwe ya di nava listikê de pêk tînin distînin, wisa jî peyv, bi maneyên xwe ne xweru ne, ji awe û niyeta bikaranîna xwe ya di nava jiyanê û hevokê de distînin. Mane bikaranîn e. Ne peyv wateyê dide tiştan, bi bikaranîna peyvyan mirov wateyê davêje ser tiştan. Serqîsse Wittgenstein, ku di Tractatusê de wateyê bi formulasyona teoriya wêneyê nîşan dabû- paşî, di Lêgerînên Felsefî de bi pêş ve dibê û wateyê bi karanîna ve girêdide.

Em dikarin bêjin, guhertina nêrîna wî ya li ser vê mijarê li ser van herdu xalan tê îfadekirin:

- 1) Wate, berê yekparî bû û di nava ziman de (ziman jî wêne bû) xuya dibû lê belê vêga wate “bikaranîn” e, çendparî ye û di nava awayên çalakiyan de xuya dibe (Magee, 2008:336). Ziman, êdî ne wêneye, listik e.
- 2) Wittgenstein, berê, îddia dikir ku binyata birrahiyê binyata ziman ava dikir û çêdikir. Lê belê dikare bê gotin ku paşî dev ji vê nêrînê jî berda û wateya ziman, bi helwesta çalakiyan ve girêda. Herwiha objeyê ji navendê rakir û sujeyê xist şuna wê.

Bi vî rengî ew, em dikarin bêjin li hemberî sê nêrînan derdikeve: A ewil, nêrîna wî ya kevn e ku ziman wekî wêneyê dinirxand. A diduyan, li hamberî nêrîna ku wateya peyvyan bi îdeyên di nava zêhnê ve girêdabûn derdikeve. Û a sisêyan jî ew li dijî nêrîna ku ji bo peyv bibin xwedîwate lazim e ew xwedîyê ruçikê bin, derdikeve.

Ziman, çalakiyekê ji çalakiyên mirovan e. “Koka listoka ziman û teşeya wî ya hoveber bertekekî ye... Ez dixwazim vî bêjim: Ziman narîniyekê ye, serê ewil çalakî hebû” (Wittgenstein, 2009:157). “Peyv, çalakî ne” (Wittgenstein, 2009:176).

Peywira felsefê:

Li gorî wî, peywira felsefê ravekirina ramanê û eşkeretîrkirina nêrîn û ronahîkirina asoya mirovahiyê ye. Encameke girîng ku lazim e em ji serpêhatiya felsefê derxin ew e ku; helwesta têgihîştina mirovahiyê, her daîm serê xwe li diwarî ziman daye û bi vê lêdanê di serê wî de gulpik çêbûne û herwiha felsefe, van gulpikan nişanî me dide (Atak, 2010:118). Wittgenstein ji bo armanca felsefê wiha gotiye: *Rênîşandana mêşa di nava qebanozê de ku dixwazê ji navê derkeve*. Bi vî rengî folozafan dişibîne wê mêşa di nava qebanozê de ku rêya xwe winda kiriye lê belê pê nehisiyaye. Nizane serê wî li ku dikeve û eslê meseleyê çi ye. Kengê dixwazê bifire, serê wî li camê dikeve û dikeve erdê. Ji ber ku filozof ji bi sînoren ziman nehisiyanê û pê nizanin daîm li wê sînore dikevin û bi pêşvetir ve naçin. Mêş, bi camê nahise filozof ji bi ziman (Atak, 2010:120).

Bi vî awayî pîrsgirêkên felsefî ne bi helwesta eşkerekirina ruçika objeyan û dehurandina qada diyardayan tîr çareserkerin bes ew bi aweyekî mantiqî-matematikî û bi analîzkirina têgihan û ziman tîr ravekirin (Bozkurt, 1998:228). Em dikarin bêjin ku li vê derê êdî ne obje, peyv û têgih girîng in.

Felsefe, rapeyvan danayne bes rapeyvan rave dike. Li gorî wî pîrsgirêka felsefê ya herî girîng ji ev e: "Tiştê herî girîng, teoriya li ser e ku bi rapeyvan, yanê yê ku li ser ziman tîr îfadekirin û yên ku li ser ziman nayên îfadekirin lê belê tenê tîr nişandan e. Ez vî, wek pîrsgirêka felsefê ya sereke dibînim." ... "Peywira felsefê çêkirina zimanekî îdeal nîne; ravetîrkirina zimanê me yê ku em bi kar tînin e." (Bozkurt -ji Wittgenstein- 1998:234).

Çawa ku qadên jiyânê û tekiliyên me yên pê re hemî ne li ser yek awayî ne û zimanê me wekî listîkekê ye, em bi navgîniya zimanê xwe van xwedîwate dikin, lazim e ev qadên ji hev cihê ji cihên hev negrin. Ango mesela li ser meseleyeke olî, em ê nikaribin bi rêbaza axaftinên me yên li ser meseleyeke zanistî bi axivîn. Gava ku evan di ziman de cihên hev girtin û tevlihev bûn wê gavê felsefe dibe xwedîpeywîr. Lewre li gorî filozof "pîrsgirêkên felsefî gava ku ziman derdikeve betlaneyê derdikevin" (Magee, 2008:348) ji ber vî, divê em bizanibin ka em ziman çawa bikartînin. Û em bizanibin gava ku me ziman xelet bi kar anî, wê gavê pîrsgirêk derdikevin. Ango pîrsgirêk ne çiyîna heqîqetê an ji îfadekirina heqîqetê bi zimanekî transcendentale bes pîrsgirêk xeletiya bikaranîna ziman e.

Bi kurtasî, peywira felsefê analîzkirin û ronahîkirina ziman û rapeyvan e, fonksiyon û bikaranîna wî ye (Altınörs, 2003:51). Haceta zanîne ziman e û ziman bi serê xwe me nagihîne heqîqetê. Hûn ji dibînin ku li vê derê em wekî, bi şekarêziyê nû rubirû dimînin û bi rastî hinekan gotine ku jixwe Wittgenstein nûnêrê vê şekarêziya nû ye (Kripke, 2007:86). "Wittgenstein şekarêziyê nû edilandîye. Ez bixwe li ser wê meylê me ku, felsefeya wî wekî şekarêziyê, pîrsgirêkeke xweru û ji aliyê hişkê kêmdîtî ve hatiye afirandin binirxînim (Kripke, 2007:87).

Filozof, ji cihekî û pê ve, xwe êdî ne li pey afirandina teoriyan û destnîşankirina wan dihesiband; bes li ser teknîka felsefevanek û li ser têgihîştina ku, ka dê felsefe çawa bê bikaranîn disekiniya (Monk, 2005:429).

Li ser vê xalê peywira filozof a ku Wittgenstein daye nîşandan, ji aliyên gellek kesan ve li terapiya ku terapîst li ser nexweş dike hatiye şibandin. Çawa ku terapîst—jixwe vê peyvê ewî bixwe jî bikaraniye-, em bêjin li ser nexweşek nevroîk terapî dike, bi wê terapiyê sedemên semptomên ku nexweş dide nîşan ji bin hişê dixwaze derxe ser hişê û tedawî bike; wisa jî filozof lazîm e ji pîrsgirêkên mirovahiye ku ji xeletiya bikaranîna ziman û xeletiya têgihîştina mantiqa ziman pêk hatine derxe holê û sererast bike (Magee, 2008:353).

Filozof ew e ku, ji bo xwe bigihîne nosyonên hişê asayî, di bin zora başkirina illetên xwe yên têgihîştinî de ye (Wittgenstein, 2009: 174).

Çavkanı:

- Altınörs, Atakan. 2008. *Analitik Felsefe*. İstanbul: Say Yayınları.
- Altınörs, Atakan. 2003. *Dil/Felsefesine Giriş*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Altuğ, Taylan. 2008. *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atak, Seyit Ahmet. 2010. *Ludwig Wittgenstein'in Felsefe ve Filozof Kavramlarına Bakış*. Diyarbakır: Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi.
- Bozkurt, Nejat. 1998. 20. Yüzyıl Düşünce Akımları Yorumlar ve Eleştiriler. İstanbul: Sarmak Yayınevi.
- Greisch, Jean. 1999. *Wittgenstein'da Din Felsefesi*. Bursa: Asa Yayınları.
- Hadot, Pierre. 2009. *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*. Doğubatı.
- Kripke, Saul A. 2007. *Wittgenstein, Kurallar ve  zel Dil*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Magee, Bryan. 2008. *Büyük Filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Strathern, Paul. 1998. *90 Dakikada Wittgenstein*. İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Monk, Ray. 2005. *Wittgenstein: D binin Görevi*. İstanbul: Kabalacı Yayınevi.
- Utku, Ali. 2009. *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Doğubatı.
- Wittgenstein, Ludwig. 2007. *Felsefi Soruşturmalar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig. 2004. *Defterler, 1914-1916*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Wittgenstein, Ludwig. 2001. *Tractatus logico-philosophicus*. İstanbul: YKY
- Wittgenstein, Ludwig. 2009. *Kesinlik  st ne+Kültür ve Değ r*. İstanbul: Metis Yayınları.

Ferhengok:**Aso:** Ufuk**Bengî:** Tutku**Bertek:** Tepki**Binêhiş:** Bilinçaltı**Cihêreng:** Çeşitli**Cure:** Çeşit**Derdora Viyanayê:** Viyana Çevresi**Dersirûştî:** Doğaüstü**Gulpık:** Yumru**Hişê Asayî:** Sağduyu**Hoveber:** Primitif**Jêderanîn:** Çıkarım**Karîger:** Etkin**Kêmdîtî:** Ender**Lê/Nelê:** Geçerli/Geçersiz**Mîsoger:** Kesin**Nehênî:** Gizem/Gizil**Pîvan:** Ölçü**Rawêj:** Hipotez**Rêgez:** İlke**Sepandin:** Uygulama**Serpêhati:** Serüven**Şûnde:** Uzam**Teşe:** Biçim**Xanxank:** Çizelge

Gilî û Gazin: Taktikêk Ji Bo Bê Qawetan

Welat Ay*, Nûkhet Sirman**

Dema me lêkolina li Mersin kir, em bi malbatên ku zarokên xwe dişînin dibistanêre axivin û me dit ku gilî û gazin perçeyek ji jiyîna dibistanê ya giring e. Ji jiyîna dibistanê mebest ew e ku : li dibistanê çî dibe û li serê çawa tê axaftin û çawa tê dîtîn. Me dît ku axaftina li ser dibistanê rê li ber hin têkiliyên civakî û malbatî ku li serê nayên axaftin vedike. Ji ber vê yekê konteksta perwerdehiyê dibe cihê tekiliya ku li serê bi balkêşî bê xebitandin. Lêkolînêr jî dibe perçeyek vê cihî û datayên ku me berhevkeriye ji têkiliyên me yê ku me bi malbate re avakiriye û ji hevdişînê me yên kum e li malê kiriye pêk tên. Hebuna me ya li wir û pirsên me rê li ber gilî û gazinên li ser malbatê, dibistanê, mamosteyan, gerînendeyan, hevalên polê, jin û mêr û xisiman vekir. Datayên ku livîra niha em ji we re pêşkêş dikin ji analizê yekemin ê piştî çar meh ji ser lêkolina li Mersinê re derbasbûye pêk tên.

Hemu kes di derbare hev û din de gilî û gazinan dikir. Niha em ê kî li ser kî û çawa gilî û gazinan dikir ji wî peşniyarek kin bidin.

* Esmer bi mîrê xwe re, bi tiyê xwe re û bi xezûrê xwe re diji. Esmer ji ber ku mîrê wê hemû berpîsiyariya perwerdehiya zarokan daye ser milê wê, ji mîrê xwe gazinan dikir. Li gora angaştê wê ji ber ku mîrên Kurdan wekî mîrên Tirkên bi zarokên xwe re eleqeder

* Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji, Yüksek Lisans.

** Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji

nabin, zarokên Kurd cahil dimînin. Ew difikire ku jiyana malbata mezin rê li ber serkeftina zarokan a dibistanê digre.

- * Mêrê Esmerê, Evdila , ji ber ku bave wî şuna wî bişîne dibistanê wî daye şixulandin der haqê bave xwe de gazinan dike û balkêşiya zarokên xwe dikşîne ser dibistanê ku di pêşerojê de weki wî di tariya sibê de hişyar nebin û neçin kar. Li ber viya Evdila li malê gilikirinê wekî ixbarê bikartîne. Di malê de neh zarok hene û Evdila ji zarokan dixwaze ku kî spartekên xwe çêneke bê gili kirin.
- * Gökhan ji mamosteyê keça xwe gazinan dike ji ber ku zêde spartekan dide keça wî. Gökhan difikire ku ev giliye ji bo avakirina şana xwe dike. Gökhan ji ber ku mamoste pozê xwe zêde dike nav karê mala wî gazinan dike û gazinan ji bo şan û şerefa xwe dike. Li ber vî Gökhan dibêje ku mamoste tenê ji bo pera lêdigere û dibistanê wekî makineya pera dibîne. Ew ji ber ku malbatên Tirk mamaoste çî dixwaze pêk tînin, acis dibe.
- * Li aliyê din, jina Gökhan, wekî Esmerê, ji ber ku mêrê wê zêde alikariya dibistana keçika wan nake ji mêrê xwe gazinan dike. Ew ji midaxeleya malbata Gökhan ku ciranên wan in gazinan dike. Mamosteyê keçika wan mêr e û ji ber vê yekê Xecice difikire ku mêr li ser hinek mijaran bi hev û din re bêtir rihet diaxivin. Lê belê ji ber gazinên mêrê xwe ew çûye ba mûdûr û gili kiriye ku zêde spartkên tînin, mixabin tu encam jê negirtiye.
- * Xisna, ji ber ku mêrê wî ji şevqê heta nivê şevê dişixule bi tena xwe bi dibistana zarokên xwe re mijul dibe. Ew dixwaze ku mamoste gili bike ji ber ku mamoste di der haqê pêşveçûnên Kurd û zimane Kurdî de nexweş dipeyive û mijarên siyasî tîne polê. Wê ev mesele bi ciranên xwe re ji parvekiriye, lê belê ciranên wê ji tîrsa heke mamoste gili bikin dê ji bo serkeftina zarokên wan a dibistanê nebaş bibe gili nekirine.
- * Ji aliyê din, Reşat, ji bo heman mijarê ji gerinende re giliyê xwe kiriye. Reşat zarokên xwe ji bo perwerdehekî çêtir xwestiye bişîne dibistanekî derveyê mehelleya ku zêdetir Kurd dijîn. Lê belê zarok nexwestine li wir bisekinin û vegeriyane dibistana mahellê.
- * Mamosteyê Mizgîn jê dipirse ku çima ew bêmad e. Ew ji mamosteyê xwe re dibêje ku çend hevalên wê yên polê dev ji dibistanê berdane û çûne serê çiyê. Mamoste aciz dibe û ji Mizgîn re dibêje xebatin xwe yê dibistanê bidomîne û teroristan wekî hevalan nebîne. Ev yek Mizgîn aciz dike û wê ji xebatên wê dîr dixê. Ya dawîn, mamoste Mizgînê ji malbata wê re gili dike û balkêşiya malbatê dikşîne ser keçika wan ku hayê wan jê hebe.

- * Ulku, mamosteyê ku dest diavêje ruyê keçika wê ya çardeh salî gili dike û ji mamoste re gotiye ku mirovên ciwan ji tiştê wiha heznakin. Mamoste xwe pê re acis kiriye û gotiye ku keçika wê mamosteyek ciwantir dixwaze. Ji ber vê yekê Ulku dibêje ku gili kirin fedê nake.
- * Berivan jî difikire ku gili tu guherînek çê nake. Li dibistana wê ji ber ku mamosteyekî taciza zayendî li xwendekarekî kiriye du hefte hatiye dûrxistin lê belê piştî dûrxistina du hefteyan bi xelata alikarê gerînde vegeriya.

Wekî ku ji bûyerên li jor jî tê ditin di konteksta dibistanê de gili dibe nîqaşên zayend û zayendîtîyê, malbatê, zewacê, etnîsîteyê. Jin û mêr di derbarê hev û din de de ji lêkoliner re gili û gazinên hev û din dikin. Bi vî hawayê dixwazin hêzek zanistî ji lêkoliner bigirin. Bi vî hawayê tiştên şerm tînin qebûl kirin wekî bûkên muemeleyên di malbatên mezin de dibînin, , tînin ziman. Berivan, keçek şazdeh salî ye, tacizên zayendî yê li dibistanê ku qet di nav malbatê de nehatiye axaftin anî zimên. Bi vî hawayê kesê ku di nava malbatê de pir zêde nikare bi axive, bi saya lêkolînê fikr û ramanên xwe yê heta niha nehatina axaftin tînin zimên. Ji ber vê yekê lêkoliner dibe warekî ku giliyên der haqê kesên herî xurt (piranî mêr) were ziman. Bi saya serkeftina zarokan a dibistanê di nava malbatê de kesên bêhêz dikarin vê newkheviyê bînin zimên.

Ne tenê zayend, malbat û zewac jî bi saya gili û gazinan tînin axaftin. Cudatîya etnik di konteksta perwerdehiya Tirk de (ê din) nayên axaftin di navbera konteksta dibistanê de bi hawayekî meşru tê nqaş kirin. Ji ber ku etnîsîte li Tirkîyê di warê mafê welatîtiyê de giring nayê ditin, mirov dikare cûdakariya etnikî tenê di gotina wekhevî û mafê perwerdeyî de bibîne. Ji ber vê yekê dema ku mamoste di derbarê cudatîya nasnameya etnikî de gotinên nexweş dikin, ev yek wekî bînpêkirina mafan tê ditin. Malbat jî ber cudatîya etnik li hemberî dibistanê derdikevin. Li ber vê yekê mamoste jî giliyê ji bor ku zarokan li dibistanê di hundirê sinorê siyasatên nasnameya etnik de bigirin bikartînin. Qelsiya malbatan ew e ku ji bo serkeftina zarokên xwe li dibistanê rê didin van manewrayê mamosteyan.

Zayendîtî zêde nayê axaftin. Zayend di nav malbatê de, etnîsîte li dibistanê, zayendîtî li tu derê nayê axaftin. Mamoste jî ber giliyên li ser zayendîtîyê pirayî azar didin lê belê ew qet behsa vî tiştî nakin. Xwendevan ku bûne magdurê vî tiştî ji bo ku ji vî tiştî xelas bibin rêyên xwe keşf dikin û bikartînin. Piranî dev ji dibistanê berdidin û di bin gotinên malbata xwe de dimînin ji ber ku malbat difikirin ku dev ji dibistanê berdan ji ber bêtêriya wan e. Lêkoliner dibe warekî gili û gazinan dema ku mirov bi hev re diaxivin an jî dema dengê televizyonê zêde dibe û dengê kesî naçe kesekî din.

Materyalê li jor nîşan dide ku gili bi piranî ji aliyê mirovên zêde qels ku qala bêadaletiyê dikin ve tê bi kar anîn. Hestên edaletê yê ku di civakê de hene

gîlî û gazinan rewa dike. Gotarên modern yê edaletê balkêşî nakşîne statuya mirovên diaxive, lê belê konseptên adaleta gerdişî (geleneksel) balkêşî dikşîne ser cudatiyan. Wer tê hasibandin ku gîlî û gazinên mirovên bêhêz wekî bêkêrbun û cahilbuna wî/wê tê qebul kirin. Ji ber vê yekê Xisna biryar daye ku gîlî tenê bêqawetbûna wê bide nîşandin. Zarokên Reşat jî dev ji gîlîkirinê berdane, Gokhan û Evdila jî ji bo gîlî û gazinan qet neçûne dibistanê, ji bo bêqawetbûna xwe nebînin jî xwe şandine dibistanê ji bo gîlî û gazinan. Ji ber vê sedemê axaftina bi mamosteyan re tişkî pîrekî ku li malê di bindestê kontrola mêr deye tê dîtin. Bi vî yekî, gîlî dibe tişteki pîrektî û karek taybet. Gîlî kengî wek gazinê tê bikaranîn, maneya wî ya civakî jî holê radibe û dive mijarekî ku di navbera kesan de derbas dibe. Ji aliyê din ve çiqas wek îxbarê were bikaranîn hewqas dibe mijarek siyasî ku kes nikare pê re serî derxe. Lê belê, disa jî gîlî wekî taktikekî rê li ber pratîkên civakî û meseleyên newekhevîtiyê vedike û derdixe holê. Wekî hemu taktîkan encamên gîlîyan jî demek kin didome û nikare zêde li hemberî sistema politîk a ku tê deye bisekine.

Xulasa (Encam), nêrîna li giliyê nîşan dide ku tiştên di jiyana rojana de nayê axaftin tîne zimên. Em dikarin bêjin ku li nêrîna kî dikare kî gîlî bike, mimkune ku meriv dikaribe xariteyek têkilîyên hêzî derxe. Û me dît ku gîlî tiştên ku di nav dibistanê, malbatê û civakê de nayê axaftin tîne ziman. Malbat jî ber ku dixwazin ji zarokên xwe re peşerojkî çêtir ava bikin têkilîyên li dibistanê din av malbatê de tîne axaftin. Lê belê her çiqas tiştên ku nayên zimên wexta bi saya gîlîyan werên axaftin jî kesên ku gîlî dikin disa jî wekî pîrêkekî tîne dîtin.

Tanzimat'ta Devlet ve Aşiretin Ötesinde

Diyarbakır'da İktisadi Mücadele ve Aktörlere Bir Bakış

Uğur Bahadır Bayraktar¹

Kürdistan coğrafyasının siyaseten önceki yüzyıllarda olduğu gibi on dokuzuncu yüzyılda da Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığı oldukça netameli bir konu olmakla birlikte bölgenin görece bir 'özerklik' sahibi olduğu gerçeği bu yüzyılın en azından ilk yarısında köklü bir şekilde değişmemiştir.² Yörenin siyasî yapısından kaynaklanan bu durumun iktisadî yanları da hesaba katıldığında, Tanzimat döneminde bu 'sözde bağlılık'la yürüyen ikili ilişkinin bölgenin genelde iktisadî, özelde tarımsal faaliyetlerine yansımalarının da bu özerklikle şekillenmiş olabileceği aşîkâr.³ Tanzimat Fermanı'yla birlikte merkezî idarenin gelir kaynaklarına daha yakın bir şekilde hâkim olma arzusunun da bu bölgede kendini hissettirdiği bilinmektedir.⁴ Ancak buna rağmen imparatorluğun uzak bölgelerinde, en

1- Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Tarih Enstitüsü, Doktora

2- “Kürdistan” terimi, güncel siyasî gelişmelerden bağımsız olarak on dokuzuncu yüzyılda bile Osmanlı idaresi için belirlenmesi ve sınırlarının çizilmesi açısından sorun teşkil ediyordu. Bu çalışmada terimin tekabül ettiği – Osmanlı Kürdistan'ı ile birlikte kullanılarak – coğrafya; Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van, Harput ve Erzurum'un teşkil ettiği bölge olmakla birlikte bu tasnif ve karışıklık hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Janet Klein, "Power in the Periphery: The Hamidiye Light Cavalry and the Struggle Over Ottoman Kurdistan, 1880-1914." Doktora Tezi, Princeton University, 2002, s. 3, n. 3.

3- Kürdistan coğrafyası ve Osmanlı idaresi arasındaki ilişkilere dair kısıtlı da olsa genel bir bakış için; bkz. Hakan Özoglu, *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*, (Albany, NY: State University of New York Press, 2004), özellikle s. 51-68 and “State-Tribe Relations: Kurdish Tribalism in the 16th- and 17th-Century Ottoman Empire,” *British Journal of Middle Eastern Studies* 23, no. 1 (Mayıs, 1996), s. 5-27; Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh Devlet*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003); özellikle s. 199-292.

4- Tanzimat Fermanı'yla birlikte gelen isyanların çoğu, vaat edilen reformların uygulanmamasından kaynaklanıyor olsa da birçoğunun vergi tahsilâtındaki değişikliklerden ötürü gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Bu konuda ilgi genelde – milliyetçi isyanların kökenlerini arama mahiyetinde – Balkanlar'da yoğunlaşsa da Anadolu'da da daha az önemsiz olmayan benzerleri gerçekleşmiştir. Bu konuda daha geniş bir coğrafyadaki malî sebepli ayaklanmalar için, bkz. Halil İnalcık, *Application of the Tanzimat and Its Social Effects*, (Lisse: The Peter de Ridder Press, 1976); Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İyânı Üzerine Ayrıntılı bir İnceleme (1841)*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002); Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi*

azından malî kaynakların denetiminde merkezileşmeyi sağlamakta güçlük çekmiş Osmanlı hükümeti, Kürdistan'da farklı bir durumla karşılaşmamıştı. Öte yandan Osmanlı Kürdistanı'na yönelik on dokuzuncu yüzyılı temel alan çalışmalar sıklıkla II. Abdülhamit devrine yoğunlaşmış olmakla birlikte yüzyılın ilk yarısına dair çalışmalar görece cılız kalmaktadır. Oysaki siyasi ve malî olarak merkezileşmeye çalışan hükümetin çabalarının bu coğrafyada daha geniş bir tepkiyle karşılaşmış olması muhtemeldir. Bu çalışmanın temel amacı da Tanzimat'ın ilk yıllarında aşiret-temelli ve bir o kadar da karmaşık olan idarî yapının bir resmini sunmaya çalışmak ve vergi kaynaklarına yönelik çabaya karşın gösterilen direncin nüvelerini göstermeye çalışmaktır. Bununla birlikte bu çalışma, Diyarbakır özelinde, yine Tanzimat'ın ilk yılları itibarıyla, bu çabayı ve direnişi oluşturan failleri biraz daha somutlaştırmaya çalışacaktır. Giriş bir toplumsal yapıya sahip bu yörenin kültürel özelliklerine değinilirken gelişmelerin altında yatan iktisadî unsurlar da – mevzubahis şeyh, ağa, aşiret gibi mefhumları tamamen dışlamadan – sunulmaya çalışılacaktır⁴.

Kürdistan coğrafyasını İran ve Osmanlı Devleti arasında bir sınır bölgesi olarak düşündüğümüzde, sınırın Osmanlı tarafında Tanzimat reformları parçalıyken, merkezileşme çabaları İran'da daha az mütemadi şekilde **gerçekleşmekteydi**.⁶ Bu değişikliklerin bir yandan uygulamaya geçirilmesi öngörülürken diğer yandan Kürdistan'da bir önceki yüzyıllardan gelen idarî yapı pek de değişmeden durmaktaydı.⁴ Klâsik dönemde aşiretler arasında Osmanlı idaresi tarafından 'böl ve yönet' yöntemi icra edilirken, buna karşılık yerel emir ve ağalar da görece bir 'özerklik'ten istifade etmekteydi. Her ne kadar on yedinci yüzyılın sonunda Kürt emirliklerinin bu özerkliklerinin sınırları daralmış ve hatta bunlar Osmanlı idarî yapısına eklemlenmişse de aynı emirlikler kendi altyapılarını muhafaza etmeyi başarmıştı. Özoğlu on sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyılın başı için, “güçlü emirlikler kendi iç işlerinde neredeyse tam bir kontrole sahipken,

5- Kürt çalışmaları konusunda Osmanlı İmparatorluğu'na ayrılan kısım henüz belirginleşmekte iken bu gelişen dalın da genellikle kültürel ve kimlik-temelli bir doğrultuda ilerlediğinden iktisat tarihi açısından ele alınan kısımları şu an itibarıyla oldukça zayıf görünmektedir. Hatta on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısını ele alan çalışmalar bilinen şeyleri sunmaktan öteye gitmemektedir. Bu çalışma en azından bu bağlamda yeni bir alan açmaya çalışmaktadır. Öte yandan; Kürdistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin de ele alınması genellikle kurumsal ya da idarî düzeyde olduğundan ortaya çıkan tablo da kendilerinin genellenmesinin zaten yeterince güç olduğu merkezi hükümet ile Kürdistan'daki hâkim aşiretler olmaktadır. Bu açıdan, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Osmanlı reformları ve Kürt Emirlikleri arasında bağ kurmaya çalışan, kusurlarına rağmen öncü sayılabilecek çalışma için, bkz. Michael Eppel, “The Demise of the Kurdish Emirates: The Impact of Ottoman Reforms and International Relations on Kurdistan during the First Half of the Nineteenth Century.” *Middle Eastern Studies* 44, no. 2 (Mart 2008), s. 237-258.

6- Sabri Ateş, “Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881,” Doktora Tezi, New York University, 2006, s. 54
Osmanlı Devleti ile Kürt aşiretleri arasındaki ilişkinin önceki yüzyıllardaki kapsamlı bir özeti için, bkz. Özoğlu, “State-Tribe Relations,” ss. 5-23

7- Özoğlu, *Kurdish Notables*, s. 59.

İstanbul'a sadece sözde bir bağlılık göstermekteydiler” diyerek bu durumu dile getirirken “ancak onların Osmanlı Devleti'ne meydan okuyabilecek kadar güçlü olduklarını düşünmek bir hatadır” diye de uyarılmaktadır.⁴ Zira bu durum Osmanlı idaresinin çok da rahatsız olduğu bir durum değildi. Tıpkı aynı dönemde devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi, merkezî idare, taşradaki vücuha karşı— bu bölgenin yapısı biraz daha farklılık gösterse de — 'karşılıklılık' ilkesi uyarınca hem Kürdistan özelinde imparatorluk sınırlarını korumak için adam ve gelir sağlıyor hem de bu sayede emirliklere görece özerklik **sahası bırakıyordu**.⁹

Elbette bu ilişkinin temelinde siyasî olduğu kadar iktisadî veçheler de söz konusuydu. Zira bir sınır bölgesi olması itibarıyla bu yöre imparatorluğa ilhakı sırasında farklı bir idarî biçimle eklemlenmişti. Bu birimler, Balkanlar'dakilere birebir benzememekle birlikte en azından klâsik dönemi çevrelemiş olan “tumar” birimlerinden de ötedeydi. Olağan birimlerden olan sancakların yanı sıra bölgeyi teşkil eden idarî yapı — Osmanlı Devleti'nin öngördüğü şekliyle — dörde ayrılmaktaydı: *Yurtluk, ocaklık, yurtluk-ocaklık* ve *hükümet sancakları*.¹⁰ On yedinci yüzyılda bu şekilde belirlenen ve daha fazla ayrıcalığa sahip olan hükümet sancakları emirlikler adını da almaktaydı. Başka bir deyişle bu bölgenin sınır teşkil etmesinden ötürü idare edilmesi söz konusu olduğunda, güç, Osmanlı yetkilileri ve yerel eşraf arasında paylaşılmaktaydı. Emirliklerin özerklikleri her ne kadar dönem içerisindeki şartlara koşut olarak azalmakta ya da artmaktaysa da kendilerine hasredilen siyasî gücün yanında birtakım iktisadî ayrıcalıkları da söz konusuydu. Otoriteleri ne kadar azalırsa azalsın, emirliklerin vazifeleri seferler için asker ve vergi toplamaktan kamu idaresini ve adaleti sağlamaya kadar uzanmaktaydı.¹¹ Dolayısıyla çalışmanın esas dönemini oluşturan on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında da bu resmin köklü bir şekilde değişmediğini dile getirmek yanlış olmayacaktır. Zira yüzyılın başında Botan Emirliği'nin başı olan Bedirxan aynı zamanda Osmanlı bürokrasisinden olduğunu gösteren “mütesellim” sıfatını da taşımaktaydı.¹²

Tanzimat Fermanı'yla birlikte Babilî'nin elinin ulaşmadığı bölgelerde de varlığını bir şekilde hissettirmeye çalıştığı bilinmektedir. Bunun siyasî

8- *Osmanlı Maliyesi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), özellikle ss. 130-40.

9- *Age*, Balkanlarda bu duruma benzer bir merkez-taşa ilişkisi için, bkz. Uğur Bahadır Bayraktar, “19. Yüzyıl Kuzey Yunanistan Çiftliklerinde Mücadele: Kalkandelenli Esad Paşa'nın Yükselişi,” “Tekil Çalışmalar, Ortak Hassasiyetler” III. Lisansüstü Öğrenci Konferansı Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, 27-29 Mayıs 2010, İstanbul.

10- Ateş, “Empires at the Margin,” s. 60-61.

11- Ateş, ayrıca Bitlis, Cizre, Hakkâri gibi ayrıcalıklı hükümet sancaklarına hâkim idare birimi olan 'tumar'ın da getirildiğini ancak hiçbir şekilde tahrir yapılmadığını belirtmektedir. Bunun yanında tahrirlerin yokluğunu *hükümet* sahiplerinin özerkliğinin bir göstergesi olarak alıp, bir başka gösterge olarak da kendi topraklarındaki adli işler üzerindeki yetkilerini eklemektedir. Ateş, “Empires at the Margin,” s. 62-5. Krş. van. Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 265-6.

12- Özdoğan, *Kurdish Notables*, s. 59. Kürdistan'daki Osmanlı idarî örgütlenmesi ve emirliklerin kendi örgütlenmeleri için, bkz. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, ss. 239-65.

olduğu kadar iktisadî olduğu da akıldâ tutularak, bölgede yüzyıl başından beri gelişmekte olan eşkiya faaliyetleri ve dine dayalı mücadelelerin belirgin hâle gelmesi bu süreci hızlandıran etkenler olarak görünebilir. Bunlara Batı'dan gelen misyonerlerin faaliyetlerinin yanı sıra ticarî olarak bölgenin Avrupa ticaretine eklenmesini de eklemek mümkündür. Ancak misyonerlerin faaliyetleri, dinî yapısı da karmaşık olan bölgede o kadar doğrudan bir seyir izleyecek gibi değildi:

“İngiliz ve Amerikalı misyonerler, orta Kürdistan'daki Hristiyanları 'keşfetmiş'lerdi artık. Nasturîleri kendi kiliselerine döndürme konusunda hiç de yapıcı sayılamayacak bir yarışa başladılar. Nasturîlerin yaklaşık yarısı aşiret şeklinde örgütlenmişti ve çok bağımsız bir tarza sahipti; diğerleri ise Kürt ağalarına bağlı köylülerdi. Ama hepsinde de, sürekli Müslümanların, yani Kürtlerin egemenliğinde bulunmaktan kurtulma umudu vardı.”¹³

Bu bağlamda gayrimüslimlerin yabancı ülkelerden hamilik beklerken bir yandan kendi aralarındaki mücadeleyi yerel ölçekte de olsa alevlendirdikleri gözlenmektedir. Her ne kadar bunu doğrudan misyoner faaliyetlerine ve dış ülkelerin müdahalesine atfetmek yerinde bir tercih olmasa da bölgenin bu denli “ilgi çeken” bir yer olması bu durumu oldukça belirgin kılmaktadır.¹⁴

Bu bağlamda 1830'larda Osmanlı yetkilileri, öncelikle Anadolu'daki ve sonrasında Balkanlar'daki derebeylerini kısıtlı ölçüde tasfiyeye giriştikten sonra sıra Kürdistan'a gelmişti.¹⁴ Elbette yüzyılın ortalarında bu bölgeye seferlerin başlaması bölgenin tam manasıyla Osmanlı idaresine girdiği anlamına gelmez. Aksine “artık Kürdistan kâğıt üzerinde doğrudan Osmanlı valilerince yönetilecekti, ancak fiiliyatta Osmanlı yönetimi çok etkisiz kalacaktı.” Valilerin kentlerde ve civarlarında belirli bir ölçüde iktidar sahibi olmalarına rağmen, hiçbir yerde gerçek anlamda **otoriteleri yoktu**.¹⁶ 1847 yılında da Bedirxan ve Botan Emirliği tasfiye edilmişti. Bu tasfiyenin öncesinde gerçekleşen Bedirxan'ın isyanı hakkında çeşitli milliyetçi söylemler bulunmakla birlikte bu konu çalışmanın ufkunun ötesindedir. Ancak isyandan bir yıl önce “Kürdistan Eyaleti”nin kurulması, bir yandan

13- Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 276.

14- Avrupa müdahalesinin ve dolayısıyla Batı failerince desteklenen bir modernleşme paradigmasının günümüzde – bilhassa bu coğrafyada – ciddi şekilde gözden geçirilmesi ihtiyaç vardır. Musul örneğinde de olsa Sarah Shields, bu görüşün ekonomik yanını ele alarak Musul bölgesindeki değişimin bir 'dönüşüm' olmasındansa bir 'geçiş' olduğunu' dile getirmekte ve bu aşamalı değişimin de tarımsal üretimde köklü bir değişime yol açmadığını dile getirmektedir. Sarah D. Shields, “Regional Trade and 19th-Century Mosul: Revising the Role of Europe in the Middle East Economy.” *International Journal of Middle East Studies* 23, no. 1 (Şubat, 1991), s. 19-23.

15- On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Kürdistanı'ndaki tarihi gelişmelerin kısa bir özeti için, bkz: David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, (Londra: I.B. Tauris, 2004), ss. 38-47.

16- van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 270

Tanzimat reformlarının somutlaşması öte yandan da emirlerin ayrıcalıklarını yitirmektense mücadeleye geçmelerini göstermesi açısından manidardır. Zira Bedirxan ve himayesindeki aşiretler, Botan'ı ikiye ayırarak Diyarbakır ve Musul Eyaletleri arasında bölmeyi amaçlayan yeni bir idari örgütlenmeye şiddetle karşı çıkmışlardı.¹⁴ Sonuçta Tanzimat reformlarının mihenk taşlarından olan “idarî yapılanma” bu bölgede en azından teoride de olsa uygulamaya geçmişti ve akabinde Bedirxan'ın şiddetle karşı çıktığı eyalet kurulmuştu. Oysa bu eyalet diğer Anadolu eyaletlerinden ayrılmaktaydı. İdarî taksim açısından merkeze dâhil olsa da hâlen özel bir statü ve özerkliği haizdi.¹⁴ Kaldı ki bu kendine has yapısından kaynaklanan durum da siyasî olduğu kadar iktisadî temeller üzerine inşa edilmişti. Tarımsal artı değere el koymanın yanı sıra bölgede görülmeye başlanan gayrimüslimlerin can ve mallarına yönelik saldırılar da bu ayrıcalıkların başka bir vechesini göstermesi babında anlamlıydı. 1847'de Kürdistan Eyaleti kurulmuş ve Botan Emirliği'nin lideri olan Bedirxan da bu tarihte teslim olduktan sonra **Girit'e sürülmüştü.**¹⁹

Merkezileştirme ve iktisadî kaynaklara el koyma çabaları karşısında tek muhalif duran ya da ayrıcalığını kaybetmek istemeyen Bedirxan değildi. Başka bir deyişle bu dönemdeki meseleler sadece siyasî güç dengeleriyle ele alınamayacağı gibi, devlet-aşiret (ya da Emirlik) ikiliğine sıkışmak da bölgedeki gelişmeleri yakından görmeye engel olabilir. Zira bölgedeki en temel artı değer kaynağı olan “toprak için mücadele”, bu farklı dinî gruplar ve aşiretler arasındaki rekabeti şekillendirmede bir hayli etkili olmuştu. Martin van Bruinessen'in Kürdistan özelinde 1858 Arazi Kanunnamesi'nin sonuçları olarak belirttiği toprak mülkiyetindeki ve üretim ilişkilerindeki değişim, kanundan önce de aşamalı bir şekilde başlamıştı.²⁰ Bu şekliyle düşünüldüğü zaman Kürdistan'ın toprak yapısı ve bunun şekillendirdiği toplumsal düzen hem salt siyasî görünümünden sıyrılır hem de devlet-aşiret ikiliğinden daha geniş bir toplumsal çerçevede görünebilir:

- “1. Aşiret ekonomisinin komünal özelliklerinde gerileme; bireyselleşme.
2. Aşiret içinde ekonomik tabakalaşmanın artması. Birçok ağa toprak beyi haline gelirken, diğer aşiret üyeleri ağanın kiracı-ortağı olmak zorunda kaldı. Bu zamanla bazı ağaların toprağı işleyenler üzerinde aşırı bir otorite kurması sonucunu getirdi.
3. Yeni bir yaşam tarzına sahip olan yeni bir sınıf ortaya çıktı: kentte yaşayan toprak beyleri.

17- van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 275-6, dn. 106.

18- Kürdistan Eyaleti'nin kuruluşundaki sebepleri öngören ve eyaletin teşkilini onaylayan irade için, bkz. Özoğlu, *Kurdish Notables*, s. 60-1.

19- McDowall, bu tarihi yanlış bir şekilde 1845 olarak vermektedir; *A Modern History*, s. 46-7; Özoğlu, *Kurdish Notables*, s. 60; van. Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 277-8.

20- Arazi Kanunnamesi Kürdistan'da resmen 1870 yılına kadar uygulanmamıştı. Klein, “Power in the Periphery,” s. 268.

4. Kentli toprak beyleriyle köylerde kalmış aşiret ağaları arasında yeni işbirliği ve himaye (patronaj) ilişkileri gelişti. (...)
5. Birçok durumda, toprağı işleyenler, geleneksel haklarını kısmen yitirerek kiracı-ortak, hatta ücretli toprak işçisi haline geldiler.”²¹

Mülkiyet kaynaklı ihtilafların ve tarımsal üretim ilişkilerindeki değişimin altını çizmenin yanı sıra bu beş madde ayrıca yereldeki aktörleri de resmin içine katmaktadır. Emirlik gibi siyasi ve iktisadî olarak karmaşık bir yapının toplum içindeki etkilerini takip etmek açısından bu faileri belirginleştirmek oldukça faydalı olabilir. Bu bağlamda, Temmuz 1844'te Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı Rızvan kazasında Diyarbakır'ın mültezimi olan Yusuf Efendi'nin adamlarının yaptıkları da dönemin toplumsal yapısını göz önüne sermektedir. Gayrimüslimlerin Hicrî 1258 ve 1259²² yılları için cizyelerini toplaması ve bölgeyi idare etmesi için gönderilen Yusuf Efendi'nin görevlendirdiği Molla Hüseyin Efendi, Yezidilerden oluşan kazanın ahalisinin çocuklarını kaçırmıştı:

“Molla Hüseyin kendülerinin yirmi dört nefer evladlarını seby ve isticlak ile üç neferi mumaileyh Yusuf Efendi ve dört neferini merhum Hüseyin ve bir neferi Diyarbakırlı Hacı (...) Ağa hanelerinde olub küsurunu dahi Cizre mütesellimi Bedirhan Bey (...) tarafına göndermiş olduğundan bila-şürûd ihkak-ı hak olunması kaza-yı mezbur tarafından ba-ilâm ü mahzar niyaz ve istida` olunmuş idüğünden bahsile kaza-yı mezbur ahalisi Yezidi ta'ifesinden olub haklarında cabeca mugayir-i rıza hâl (...) vuku`a gelmekte olduğuna ve hâlbuki ahali-yi merkûme teba`-yı Saltanat-ı Seniyyeden olarak üzerlerine edası lâzım gelen hass-ı tekâlif-i ve cizye-yi şeri`lerini eda etmekte bulunduklarına mebnî...”²³

Hüseyin Efendi'nin gerçekleştirdiği çocuk kaçırma ve köleleştirme faaliyeti ve bu faaliyetin sonucunda elde edilen çocuklardan geriye kalan on altısını Bedirhan'a göndermesi bölgedeki aşiret ilişkileriyle iç içe geçmiş “mültezimlik” görevinin de durumunu göstermektedir. Bu muhtemelen Bedirhan'ın 1843'te Nasturîlere karşı başlattığı seferin bir ardıydı.²⁴ Bu çocukların kaçırılmasının ardından Yezidilerin şikâyetleri önce Diyarbakır

21- van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 283. Arazi Kanunnamesi'nin mülkiyet mefhumu üzerindeki dönüşümünün kuramsal açılımı için, bkz. Huri İslamoğlu, “Property as a Contested Domain: A Re-Evaluation of the Ottoman Land Code of 1858,” Roger Owen (der.), *New Perspectives on Property and Land in the Middle East* içinde (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000).

22- Miladi 1842 ve 1843 yılları.

23- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Meclis-i Vâlâ Kalemî (bundan sonra MVL.) 1/17, 23 Cemaziyelahir 1260 (10 Temmuz 1844).

24- McDowall, *A Modern History*, s. 47. Temmuz 1843'te başlayan bu seferde Bedirhan 70.000 kişi toplayarak Nasturî bölgesine saldırmış ve sakinleri katletmiş, geri kalanları da köle olarak satmıştı. Ancak buradaki hadisenin organize bir saldırı olmaktan ziyade vergi tahsilâtı esnasında gerçekleştiği daha akla yatkın görünmektedir.

Naibi'ne sonrasında da Diyarbakır Eyaleti Müşiri İsmail Paşa'ya, oradan da Babiâli'ye kadar ulaşmıştı. Sonuçta Meclis-i Valâ yetkilileri kaçırılanların babalarına ve akrabalarına iadesini istemişti.²⁴

Ancak bu yıllarda Diyarbakır dâhilinde gerçekleşen bu tür olaylar sadece emirler ve aşiret reislerinden kaynaklanmıyordu. Zira Müşir İsmail Paşa'nın da Diyarbakır valiliği bir buçuk yıl sonra sona ermişti. Bu muhtemel azlin sebebi bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte görevi sonrasında “muhasibesinin görülmesi” hakkındaki malûmat da mültezimlerekinden pek farklı değildi. Anadolu Ordusu Müşiri ve ardılı Diyarbakır valisiyle Harput mutasarrıfının meclis-i imar memurları, Diyarbakır defterdarları ve Harput Mal Müdürü tarafından yazılan belgede İsmail Paşa'nın görevi boyunca yaptıkları şöyle anlatılıyordu:

“... ve bidâyet-i tensikât-ı mülkî olan Mart ibtidasından Vali-yi sabık müşir ve defterdar mumaileyhimânın infisâline değin her nasıl ise kazalardan (...) defterler gelmeyüb ve o misillü ka'immakamların halef ve selef-i muhasebeleri görülemeyüb terâkim ederek muhasebât-ı mezkûre bi'l-mazrur kesb-i cesamet eylemiş ve bu cihetile muhasebât-ı merkûmenin şu aralık tez elden tesviyesi mümkün olamayub haylice vakte mütevakkıf bulunmuş olduğundan başka bu sırada celbi lâzım gelen Diyarbakır ahali ve fukaranın müşir sabık müşarünileyhden iddi'a-yı hukuk eden kesanın dahi Harput'a gelmeleri lâzım geleceği ve (...) hulûl-i mülâbesesiyle ahali-yi merkûmenin bu tarafa gelmeleri taraflarına mûcib-i sa'adet olacağı ve eyâlet-i merkûme a'sâr virgüsünden hâsıl olub müdhar bulunan zeha'irden lüzumundan fazlasının tohumluk mübaya'asına talib olan kazalar ahalisine bey` ve fûruhtile fukara ve ra'iiyetin bu yüzden dahi istihsal-i esbab istirahatları matlub ve mültezim bulunmak mülâbesesiyle muhasebât-ı merkûmenin tekmliline değin vali-yi lâhik müşar-ı defterdar mumaileyhimânın Harput'ta tevakkuf ve ikâmetlerinin ise Harput'ca olan muhasebât (...) ve nezaret-i çâkerânemizle rü'yet olunmak ve makar-ı me'muriyetlerine teşrif birle inde'l-beyan hususât-ı sairenin tesviyesiyle beraber Diyarbakır'ca olan muhasebâtındahi vali ve defterdar-ı lâhik müşar-ı mumaileyhimâ ve Diyarbakır Meclis a'zâsı ve vali-yi sabık müşarünileyhin Diyarbakır'a i'zâm olunacak vekiller ma`rifetile (...) yine muhaberenin arkası kesilmeyerek keyfiyet-i karar buldukta ba'de lâzım gelen defâtirin tanzim ve takdimine mübâderet kılınmak üzere müşar ve mumaileyhimânın şu günlerde Diyarbakır'a teşrifi ve

28- “... ta'ife-i merkûmeden kaç nefer alınmış ise istirdâd ile akraba ve te'allükâtları tarafına bi'l-i'ta Cizre (...) taraflarına gönderilmiş olanları dahi müşir-i müşarünileyh tarafından celb ile fûruht olunmuş iseler akçeleri red olunarak kezzalik peder ve akrabaları câniblerine viriliüb ba'de-zîn bu makûle cizye-yi şeri` verenlerin evladına kimesne tarafından müdabale olunmaması...” MVL., 1/17, 23 Cemaziyelahir 1260 (10 Temmuz 1844).

a' zimetleri seri` ve (...) mûcib olacağı bi't-tezekkür tensib ve karar verilmiş olmakla..."²⁶

Muhtemelen İsmail Paşa'nın azline memuriyetini suiistimal etmesi sebep olmuştu. Nitekim kendi yetkilerini aşarak Diyarbakır dâhilinde aşar için toplanan tahılın işe yaramaz kısmını da ahaliden almaya girişmiş ve bu bağlamda bölgede mültezim olan aşiret ağalarından farklı bir şekilde davranmamıştı. Bu durum elbette Babiâli'nin ilgisini çekmişti ve paşanın "mugayir-i ahvâl-i me'muriyet-i memnu"sunun karşılığı olarak borcunun ödenmesi talep edilmişti.²⁴ Bu durum hakkında nihaî karar çıkmamış olsa da, yönetim bunun yeniden araştırılmasını arzu etmişti. Yöreye gönderilmiş bu Paşa örneği ile Tanzimat'ın ilk yıllarında genel itibariyle merkezileşmeyle gelen yönetici kişilerin de bölgede farklı şekillerde devam eden sömürü yöntemlerinin önünü almaktansa dolaylı da olsa buna karıştığını göstermekteydi. Diyarbakır'da Tanzimat reformlarının temelini oluşturan "temettu'at tahriri" bu paşaca geciktirilmekteydi. Buna sebep olarak kış mevsiminin gösterilmesi de oldukça ilginçtir.²⁴

Diyarbakır merkezinde bunlar olurken merkeze bağlı köylerde ise cana ve mala karşı saldırılar devam etmekteydi. Her ne kadar Tanzimat reformlarıyla birlikte idarî ve dolayısıyla malî yapıda değişiklikler öngörüldüyse de en azından dönemin ilk yıllarında değişimi gözlemek zordu. Mültezimlerden paşalara uzanan iktisadî mücadeleler sadece bu idari kesimce de üstlenilmiyordu. Temmuz 1847'de Diyarbakır'da ikamet eden Hayat oğlu Keleşî (كلشى) Ağa ve Gevranlı (گورانلى) oğlu Ömer Bey,²⁹ bir süre önce bölgede bulunan ve Harzan Dağı'nda yaşayan Kürtlerin üzerine gitmişti. Dönüşlerinde yaptıkları ise yüzyılın sonlarına doğru başlayacak olan karşılıklı kıyımların habercisiydi.³⁰ Belgede özeti itibariyle her ne kadar yanlış bir malûmat olsa da en azından Ömer Bey'in Diyarbakır Meclis Azası

26- MVL., 4/6, 5 Zilhicce 1261 (5 Aralık 1845).

27- "halbuki müşarünileyhden eshab-ı hukuktan bulunanların bu tarafa matlubatı istemekte ve kendüsünün dahi bedelât-ı mukata`at ve sairesinden dolayı cânib-i hazineye (...) olarak tahsili te'kid kılınmakta olduğuna ve mahallinde olan bakayası karşuluk gösterilmekte maslahatta henüz bir karar-ı sahih olmadığına binaen evrak-ı mezkûre Maliye (...) Meclisine havale kılınarak şu hale göre icâb ve iktizaları bi'l-müzâkerat paşa-yı mumâileyhden (...) tahsil-i akçeler tefrik ve mahallince tekrar tahkike..." MVL., 5/15, 10 Receb 1262 (5 Temmuz 1846).

28- MVL., 6/4, 15 Rebiülahir 1262 (12 Nisan 1846).

29- İsimler konusunda bir tutarsızlık görünmektedir. Belge özetlerinde Ömer Bey "Kadranlızâde" olarak ve şekilde ağa da "Gülşen" olarak adlandırılmıştır. Belgelerin kendisindeki orijinal hâli bu sebeple verilmiş ve bu iki şahıs için sırasıyla "Gavranlı" ve "Keleşî" tercih edilmiştir.

30- MVL. 11/9, 6 Rebiülevvel 1263 (22 Şubat 1847). Belgede Kürtler'den (Ekrad) bahsedilmesine rağmen bu insanların manastırı olması dikkat çekicidir. Bir başka ilginçlik ise belgenin özetinde görünmekte, zira özet şu şekildedir: "Diyarbakır Meclis Azası Kapıcıbaşı Kedranlızade Ömer Bey Sason nahiyesiyle Beleki ve Sarmî ve Medes nahiyelerinin tesviye-i vergisi hususunda hüsn-i hizmet ve gayret etmiş olduğundan rütbesine mahus nişan itası." Belgelerin orijinal tasnifinin "Anadolu" katalogu olması bunun bir sebebi olabilir. Aynı özet ve içerik tutarsızlığı aşağıdaki birkaç belgede mevcuttur.

olduğu bilinmektedir. Bu hâliyle Bruinessen'in öne sürdüğü gibi merkezi bürokrasinin bölgedeki siyasi gücü yerel eşrafla paylaşması daha somut hâle gelirken bu güçten kaynaklanan faaliyetlerin de iktisadi temeli açığa çıkmaktadır. Muhtemelen vergi tahsilâtı esnasında ya da sonrasında Ömer Bey ve Keleş Ağa yanlarında bin kişiyle birlikte yöredeki manastıra saldırmıştı:

“... civar karyelere bi'l-vürud ol tarafda bulunan manastırımızda ikamet ve kaffe-yi me'kulat ve malzemeleri manastır-ı mezburdan ve reaya-ı mevcudeden cebren ve kahren ahz ü istihsaline mübaderet eylediğinden başka emvâl-i reayayı gasb ve yağma ve ahz-ı rüşvet ve (...) arz ü ahlâk-ı nüfus misillü harekât-ı na-merdîyeye ictira eylemiş ve yirmi dört nefer reaya dayak dibinde mecruh eylediğinden ma`ada manastır-ı mezkûr papaslarından Haydabin (?) nam papasın dahi mevcut akçesiyle eşyasını ahz ü talan ederek ve (...) tutub yere çarparak şediden darb eylediklerinde papas-ı mersum dayanamayub dayak dibinde fevt olmuş ve bunun gibi sa'ir bir nefer papasile re`ayadan dört nefer zimmileri dahi hezb-i şedidile ihlâlde ve efna yirmi üç nefer reaya ile bir nefer papası dahi habse ilga eylemiş oldukları ve bu cihetile reaya ve beraya kullarının asayışı ve istirahatları külliye meslub olarak ve emvâl ü canlarından emin olamayarak me'yus ve perişan kalmış bulundukları beyanile hallerine merhamet ve haklarının icra-yı a`dil ve i`nayetle meزالim-i meşruhanın men`ü def i ve buna mütecasir olanların icra-yı te'dibile mahbusda bulunanların tahliye-yi sebili hususuna müsa`ade-yi seniyye-yi rahimâneleri beyd-i rey` (?) ve erzak buyrulması reaya-yı mesfur kulları cânibinden bu def'a sevb-i hâk-i pâ-yiye merbutan takdim-i hâk-i pâ-yi âliyeleri kılınan mahzar gûne Ermeniü'l-i`bare varakça ile niyaz ü istirahat olunmuş olmakla rahmanü'l-fukara istihamları hususuna müsa`afa-yı âliye-yi ra`iyyetperverleri (...) ve sayanile icra-yı iktizan...”³¹

Tahsilât sonrası gerçekleşen bu saldırıda bir papaz dayak esnasında ölmüş, biri yine papaz beş gayrimüslim fena yaralanmış ve son olarak da biri papaz yirmi üç kişi hapsedilmişti. Bunun yanında reayanın malları gasp edilmiş ve manastırdaki erzak ve malzemelere de el konulmuştu. Mala yönelik bu saldırıların bölgede vergi tahsilâtı esnasında sık gerçekleştiği düşünülebileceği gibi, burada ortaya çıkan sorunsal da genelde Müslüman ve Hıristiyanlar özelde de Kürtler ve Ermeniler arasında gerçekleşen bu yağma ve talanda din etkeninin ne denli önemli bir yer kapladığıdır. Janet Klein, Hamidiye Alayları'nın kurulması sırasında ve yirminci yüzyılın başında iyice belirginleşen “Tarımsal Sorun”a ilişkin, Kürtler ve Ermeniler arasındaki karşılıklı şiddeti toprak gibi iktisadi ve önemli bir mefhumu

31- MVL. 11/9, 6 Rebiülevvel 1263 (22 Şubat 1847).

tartışmaya katarak farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır.³² Dolayısıyla bu tür saldırıların ve şiddetin Abdülhamit döneminden daha erken bir dönemde de gözlenebilir olması ciddi bir araştırmayı gerektirmektedir. Elbette bu dönemde bu tür saldırıların on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki gibi “toprak gaspı”na yönelik olduğunu iddia etmek o kadar kolay değildir. Ancak kesin olan şu ki ister dinî temelli olsun ister iktisadî kaynak ve temel ihtiyaç temelli olsun on dokuzuncu yüzyılda Kürt aşiretlerinin bölgede toplumsal şiddete yöneldiği gözlemlenebilmekteydi.³³

Ömer Bey ve Keleşî Ağâ'nın bu şiddetli saldırısı Ermeni patriğince şikâyet edilmiş ve nihayetinde hapsedilen papazın salıverilmesini talep eden dilekçe kaymakama, oradan da valiye ulaşmıştı. Merkezle gerekli yazışmaların yapılmasından sonra olay o an itibarıyla şöyle sonuçlanmıştı:

“... teb-k-i irade-yi âliye vechile papas-ı mersumun tahliye-yi sebebli keyfiyeti sevb-i a`cizîden ka`immakam mumailayh bendelerine iş`ar kılınmış olmakla (...) te`âli merkez me`muriyet-i a`cizâneme muvasalat-ı bendegânemde husus-ı mezburun bi't-tahkik ahvâl-i hakkaniyet ve mu`adelâta tevfikân rü'yet-i tesviyesiyle keyfiyet bila- taraf hâk-i pâ-yi seniyyelerine arz ü iş`ar kılınacağından...”³⁴

Ancak tahkikatın nasıl sonuçlandığına bakılmaksızın Ömer Bey ve Keleşî Ağâ yaklaşık dört ay sonra Diyarbakır kazalarında yine yaptıklarını sürdürmekteydiler:

“Diyarbakır kazasıyla ol havalide mütemekkin olan Ermeniyân reayası kullarının rahibât ü papasân ve kocabaşları kulları tarafından bu defa` sevb-i çâkeriye vârid olub merbuten takdim-i hâk-i pâ-yi âliyeleri kılınan Ermeniü'l-ibarede mahzar gûne varakçaları me'alinde Gavranlı oğlu Ömer Bey ve el-hac Keleşî namında iki nefer eşhası üç bin nefer kadar ekrad başlarına bi't-tecemmü` geçirmesine havalı-yi mezkûra gidüb on sekiz aded karyeleri gasb ü talan ve bin iki yüz kîse akçeye kadar ahaliye isal zarar ü ziyan eylediklerinden başka fukaranın arzlarına sû-yı kast eylemiş ve papasân ta'ifesinden iki ve reayadan yedi ve sıbyandan iki ve nisâdan bir nefer ki cemm`en on iki nefer kimesneleri dahi bila-mücib katl ü i`dam eylemiş olduklarına ve'l-hâlet-i hâzihi nefsi-i Diyarbakır'da ikamet üzere bulunduklarına mebnî reaya ve beraya kulları külliyyen havf ü haşyete düçar ve perişân-ı ahvâle giriftâr olmuş olduklarından bahsile merkumların

32- Her ne kadar II. Abdülhamit dönemini ele almış olsa da burada bahsedilen toplumsal şiddetle arasındaki bağı kurabilmek açısından, bkz; “Klein, "Power in the Periphery," ss. 261-304.

33- Elbette buradaki şiddetin tek faili Kürtler değildi. Burada yer almıyor olsa da yöredeki gayrimüslimlerin de şiddete başvurduğu bilinmektedir.

34- MVL. 11/9, 6 Rebiülevvel 1263 (22 Şubat 1847). Dosya içinde ayrıca bir de Ermenice belge bulunmaktadır.

mu`ayenâtlarında bulunan adamlar ile ol havaliden def ü ihrac olunmaları hususuna müsaa`ade-yi mürahimâde-yi (?) âliyeleri (...) yağ (?) ve erzak-ı ve ol vechile hâlâ Diyarbakır valisi devletlü paşa hazretlerine hitâben bir kıta` emir-nâme-yi sâmi-yi hazret-i sadaret penâhi ... ve ihsan buyrulması niyaz ve istirham olunmuş olmakla...”³⁴

On sekiz köyün üç bin kişilik bir kuvvetle talan edilmesi ve 1200 akçeye yakın bir servetin gasp edilmesinin yanı sıra on iki kişinin katledilmesi – üç ay önceki vukuatla birlikte düşünüldüğünde – Tanzimat reformlarının burada fiilen pek de yürürlükte olmadığını göstermekteydi. Zira katledilen insanların yanı sıra bu beyin ve ağanın muhtemelen aşiretleri için mal ve kaynaklara el koyması da gelişmelerin altındaki iktisadî **nüveye işaret etmektedir.**³⁶

Yürürlüğe girmesine muhalefet edilen Tanzimat reformları sadece idarî olanlar değildi. 1847 yılı itibariyle Kürdistan Eyaleti kurulmuştu.³⁴ Ancak yukarıda da belirtildiği gibi eyaletin kurulması, eyaletin kendine has özerk statüsü bir yana, bir anda etkin bir yönetim getirmemiş, aksine Osmanlı maliyesinin daha önce uzanamadığı bölgelerin karmaşık yapısını gözler önüne sermişti. Aralık 1847'de Diyarbakır valisinin ve kaymakamının müşterek yazdığı bir belgede bölgedeki Diyarbakır Vilayeti'ne bağlı, Cebel-i Sason'da bulunan Garzan kazasına bağlı birtakım köylerde vergi tahsilâtı ve idarî taksimatına dair sorunlar yer almaktaydı.³⁴ İki paşanın kaleme aldıkları bu belge iki bentten oluşuyordu. İlk olarak eyalete bağlı kazaların Tanzimat'la gelen vergileri ödemediği belirtiliyor ve bunun tahsilâtı için gerekenler sıralanıyordu. İkinci olarak eyalette bulunan Emirganlı aşiretinin Harput Vilayeti'ne yakın olduğundan vergiyle mükellef hanelerin ne şekilde iki eyalet arasında bölüştürüleceğine değiniliyordu.

Hicrî 1263 senesinden itibaren 5161 kese ve 218 kuruş vergi, bölgeye “dâhil-

35- MVL., 13/22, 19 Receb 1263 (3 Temmuz 1847). Dosyanın ilk belgesi Ermenice olup bu belge de tercümesidir.

36- Bu dönemle alakası olmasa da Klein'in Hamidiye Alayları üzerinden toprakla kurduğu bağın bir benzeri yirminci yüzyıl başında Ermeni emval-i metrukesinin dağıtılmasının ele alındığı Polatel'in çalışmasıyla da kurulabilir. Bkz. Mehmet Polatel, “Turkish State Formation and the Distribution of the Armenian Abandoned Properties from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey (1915-1930),” (Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, 2009).

37- Özoğlu bu eyaletin kuruluşunu iki açıdan önemli bulmaktadır. Birincisi bölge “coğrafi” bir bölge olmaktan çıkarak idarî sınırları olan ve dolayısıyla erken Cumhuriyet'tekinin aksine zikredilen bir bölge hâline gelmişti. Özoğlu'nun buradaki gelişmeleri bugünden okumasının etkisi belirgin olmakla birlikte kendisi ikincil olarak eyaletin özel bir mevkisi ve özerkliği olduğunun altını çizmiştir. Eyalet sadece 20 yıl sonra lağvedilmiş ve yine Diyarbakır ismi tercih edilmişti. Özoğlu, *Kurdish Notables*, s. 61-2.

38- Nahiyeler Hazo, Sarı (Harami ?), Muş, Temaki, Biriniş, Beliki, Sason ve Gavar'dan ibaretti. Ancak belge özetinden edinilen ve belgenin kendisinde geçmeyen bu köylerin yazımı sorunlu olabilir.

i daire-yi Tanzimat” olarak tahsis edildiği ve bunun her sene Mart başında ticaret, mal ve ziraattan edinilecek gelire göre ödenmesi gerektiği halde fiili durum buna pek uymuyordu:

“... Gergiçi (?) aşiretinin birtakım hâneleri dahi Harput eyâleti dâhilinde bulunduğu dair Diyarbakır eyâleti virgüsünün ber-vech-i inha tesviyesi muvaffak irade-yi âliyeleri buyrulduğu hâlde altmış dört senesinden i`tibaren meblâğ-ı mezburun virgü tahsilile nizâm-ı mezkûra tevfiikan tahsilini mutazammın emr-i şerif tasdiri ve aşiret-i merkûme hânelerinden ol cânibde mevcut hane var mıdır ve olduğu surette bir güne virgü tahsil olunmakda mıdır keyfiyetin bi't-tahkik iş`arı (...) Harput valisi a`tufetlü paşa hazretlerine tahrirat tastiri...”³⁹

Hükümet bu eyalet sınırında kalmış bölgelerde hanelerin var olup olmadığının araştırılmasını ve Hicri 1264 yılı itibariyle tahsis olunan verginin ödenmesini talep etmekteydi.⁴⁰

İkinci bentte ise birincidekine benzer bir sınır sorununun yanına Tanzimat reformlarına karşı çıkan iki fail daha eklenmekteydi:

“... Diyarbakır eyâletinde tabi` Emirganlu aşiretinin birtakım haneleri keزالık Harput eyâleti dâhilinde bulunduğundan virgülerinin kangı taraftan tahsile münasib olacağı ve Diyarbakır eyâletine muzafa Garzan kazası reayasının ekserisi Muş sancağına tabi` (...) Kilise tarafında bulunduklarından emval-i mîriye ve cizye-yi şeri`lerinin tahsiline Muş ka`immakamı Şerif Bey ile mezkûr kilise kocabaşı (?) Z`az (?) nam rahib kendü hayr ü menfa`atleriçün müdahale ve mümana`at etmekte olduklarından icra-yı iktizası inha ve istizan olunduğu beyanile...”⁴¹

Muş Kaymakamı ve Kilise rahibinin kendi hayır ve menfaatlerinin ne olduğunun anlaşılması pek güç görünmemekteydi. Bölgedeki vergi

39- MVL, 18/11, 19 Muharrem 1264 (28 Aralık 1847). Belgenin özeti gene içerikle uyuşmayacak şekilde de olsa sunduğu belge açısından önemli görünmektedir: “Diyarbakır eyaleti dâhilinde kâin Garzan kazasına tabi Cebel-i Sason tabir ettikleri dağda vaki Hazo, Harami, Muş, Temaki, Biriniş, Beliki, Sason ve Gavar nahiyeleri ahalişi seksen yüz seneden beri vergi vermediklerinden İslam reayası ne vechile temin ve telif ve senevî yüz bin kuruş taahhüd ettirilmesine memur kılınan Garzan kazası müdürünün hüsn-i hareket etmesinden dolayı nişan ve Rikab-ı Hümayun kapıcıbaşılığı tevcihi verilmesi.”

40- “...Diyarbakır eyâletinin tesviye olunan beş bin yüz altmış kîse küsur şu kadar gurus virgüsü hadd-i münasibde görünmüş olmakla nazır müşarünileyh hazretlerinin iş`arları vechile dâhil-i daire-yi Tanzimat olan mahallerde câri ve mer`i bulunduğu üzere tahsili zımında meblâğ-ı mezburun altmış dört senesinden i`tibaren virgü tahsilile lâzım gelen emr-i şerifin tasdiri ve mezkûr Gergiçi (?) aşireti haneleri virgüsünün Harput valisi müşarünileyh tahrirat tastirile isti`lâmı...” MVL, 18/11, 19 Muharrem 1264 (28 Aralık 1847).

41- MVL, 18/11, 19 Muharrem 1264 (28 Aralık 1847).

tahsilâtının – Emirliklerin tasfiye edildiği ve Osmanlı idaresinin kök saldıgı iddiasına karşın – güçlkle sağlandığı ve bu güçlüğü çıkaranların da yine bürokrasi ve gayrimüslim ileri gelenleri olması Tanzimat reformlarının buradaki etkisini sorgulamaya yeter görünmektedir. Yine de hükümet en azından kâğıt üzerinde tahsilâtın peşini bırakmamıştı. Bu bende ilişkin cevapta, önceden tahsis edilen verginin uygun olup olmadığının ve daha önemlisi tehditle (*ihâfe*) tahsil edilip edilmediğinin araştırılması Kürdistan müşirinden talep edilmekteydi.⁴² Vergi tahsilâtında bölgedeki toplumsal aktörlerin etkinliği ve halka karşı tavırlarında ortaya çıkan bu tehdit, anlaşılabilceği üzere ciddi bir sorun teşkil ediyor gibi görünmekteydi.

Aynı dönemde yine Sason dağı çevresindeki köylüler Babîâli nazarınca “vahşi” olarak nitelendirilmekteydi. Hükümete dâhil olmadıklarından vahşete eğilimli ve birbirlerinin mallarını çalmaya, adam öldürmeye ve daimî surette isyan etmeye hazır oldukları belirtilen bu ahalinin, merkezi ilgilendiren en önemli özelliği ise yaklaşık yüz yıldır vergi vermemeleri idi. Tahkikatta fiilen olamasa da Diyarbakır Eyaleti valisi ve defterdarının tarımsal üretim ve dolayısıyla artı değere el koyma kaygısı çok bariz görünmekteydi:

“... dağ-ı mezburun merkezi ve mahal ahz ü i`taları kasaba-yı mezbur bulunduğundan `âdetleri bulunan ve haşyet ü terbiyesizlikleri hasebiyle kaza-yı mezbur tahammül edemeyerek ekserisi bir anında (?) ve perişan olarak dağılub bir tarafa gitmiş ise de el-hâlet-i hâzihi derûn-ı kasabada dört `aded `âlâ selâtin ve sekiz a`ded (...) cevâmî`-yi şerife ve seksen `aded hâne sahipleriyle mevcut olup terk-i evtan eden ahalinin hâneleri kargır olmak münasebetile mücedded (...) durmakta ve arazi dahi vasi` ve her vechile zira`ata mütehammil ve i`marı dahi ez-vakitte vücuda gelerek cânib-i mîrîye menafi`-yi kesire husule geleceği derkâr ise de Diyarbakır mevki`nde bulunan asâkir-i nizamiye-yi şahânedan bir tabur `asâkir-i kâffe-yi mezburda ikamete ta`yin buyrulduğu hâlde dağ nahiyeleleri ahalisinin vahşeti izâle olunarak refte refte insaniyete alıacakları ve asayiş hâsıl olacağı takdirde gerek a`şar-ı şeri` ve virgü tekessür ederek kasaba-yı mezbur dahi bir sene zarfında bin haneden mütecevaz olarak ma`mur ve abadan olacağı me`murîn ve kasaba-yı mezbure ahali taraflarından ifade ve niyaz kılınmış ve niyazlarına müsa`ade-yi âliye irzan buyrulduğu surette istedikleri hebaset ü

42- “...ka'immakam mumaiyleh ile rahib-i mersum hakkında olunan iştika dahi mezkûr Garzan kazası ahalisinden Muş tarafında bulunan hânelerin emvâl virgüsünden dolayı olduğuna ve Emirganlu aşiretinin birtakım haneleri dahi Harput Eyaleti dâhilinde bulunduğu binaen kaza-yı mezkûr ahalisine mukadema tahsis olunan virgü hadd-i münasibde midir yoh ihâfe ile tesviye kabilindenmidir ve ka'immakam mumaiyleh ile rahib-i mersumun harekât-ı vakia` sı ne vechiledir ve aşiret-i merkûme haneleri virgüsünün kağı taraftan tahsile münasibdir evvel emirde hakikât-i hâlin Kürdistan müşiri a`tufetlü paşa hazretlerinden isti`lâm ile gelecek cevaba göre ba`de icra-yı iktizasına bakılması...” MVL, 18/11, 19 Muharrem 1264 (28 Aralık 1847).

ta`addi mahv olarak ahvâl-i insaniyeti bi't-tahsil sair kaza ve nevahi ahalisi misillü hassalarına isabet eden tekalifâtı vakt ü zamanile bila-kabul ve kâl (?) i`tasında mümana`at ve muhalefet etmeyecekleri ve hâli üzere bırakıldığı surette civarda bulunan ekrağ (...) ve bir uygunsuzluk ettikleri takdirde (...) selâmet olmak cihetile oraya savuşub tahassun ederek sa'ir inzibat üzere bulunan kazaların şirâze-yi nizamından çıkmasına sebep-i kâvi olacağından..."⁴³

Tarıma müsait olan bu yörenin ahalisinin "insaniyete alıştırılması" ve vergi tahsilâtında engel çıkarmayıp muhalefet etmemeleri için asker sevkîyatının gündeme gelmiş olması, yörenin kendine has durumunu gözler önüne serdiği gibi merkezî hükümetin tavrını da belli etmekteydi. Nitekim Meclis-i Vâlâ asker sevki konusunda tahmin edilebileceği gibi mütereddît davranmış ve meselenin Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri'ne ya da Dar-ı Şura'ya sevkini istemişti.⁴⁴ Sonuçta Dar-ı Şura'da mesele ele alındıktan sonra karar ordu müşirine bırakılmıştı.⁴⁴

Diğer bölgelere gelindiğinde de bu durum köklü bir şekilde değişmemişti. Harput Eyaleti'ne bağlı Siverek kazası ahalisi, vergi tahsilâtında bazı aşiretlerden ve Kürtler tarafından gördükleri hasardan dolayı Harput Valisi'nden vergilerin en azından daha eşit dağıtılmasını ve ertelenmesini **talep etmekteydi.**⁴⁶ Harput Eyaleti'nde kazaların müdür ve vücuhları görevlerini suiistimale (*irtikabât*) cesaret etmekteydi. Vergi tevziatında köyler ve haneler arasında anlaşılabilirliği üzere yetkililerin yakınlığına göre vergi farklılıkları gözetilmekteydi.⁴⁴ Yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise 1847

43- MVL., 18/12, 20 Şevval 1263 (1 Ekim 1847).

44- bu suret muvaffak maslahat gibi görünmüş ise de husus-ı mezburun Dar-ı Şura'ya havalesiyle icabının bi'l-müzakere ifadesi ve yahud Anadolu Ordu-yı Hümayun Müşiri devletlü Osman Paşa hazretlerinin (...) ta'liki hakkında olan re'y-i vâlâlarına istihari lâzım geleceği Meclis-i Vâlâ'dan ifade olunarak menzûr-ı seraskerileri buyrulmak üzere tahrirat-ı mezkûre leffen gönderilmiş olmakla..." MVL., 18/12, 11 Zilkade 1263 (21 Ekim 1847)

45- MVL., 18/12, 18 Zilkade 1263 (28 Ekim 1847)..

46- "... Siverek kazasının senevî mahsus olan beş yük yetmiş beş bin gurus virgüsünden mutazarır ve zararide olan mahaller ahalisi kendülerine toplamak için bir yük yetmiş beş bin gurusun altmış üç senesine mahsus olmak ve altmış dört senesi virgüsüyle beraber eda olunmak şartile suret-i tahsilin imhali (?) ve tohumluk iki bin kile zabtının şera'it-i lâzime ile i`tası inha ve istizan olunmuş..." MVL., 19/43, 21 Zilhicce 1263 (30 Kasım 1847).

47- "eyâlet-i mezbure kazaları müdirân ve vücuhlarının ekserisi birliklerde münhasır oldukları irtikâbatdan ber-vefk-i matlub tahammülle (...) feragat olmadıklarından ma`ada a`şar u rüsümât-ı sa'irenin icra-yı müzayede-yi âliyyesi (...) nasıl ola (...) suretleri vuku'yla cânib-i hazine-yi celile-yi maliyeye hisar ve ahali ve fukara haklarında dahi birtakım rencide ve ızzar vuku'a getirilmemekte ve eyâlet-i merkumenin altmış iki senesinden i`tibaren tahsis kılınan virgü hususunda ta`dil ve tesviye şüurut-ı lâzimesine pek de ri'ayet olunmamak ve virgü-yi mezkûr yekdiğerin hâl ü tahammüllerinden dert ü (...) bulunmak cihetile ba`zı kazalara himâye ve ba`zılarına gadır suret vuku'a gelmiş olub farza bir kazaya topdan yüz bin ve diğerkazaya dahi kezalik ol mikdar virgü tahsis olunmuş ise virgü-yi mezkûru `inde't-tevzi` bir kazada haneve yüz gurus ve diğerkazada haneve kırk veya elli gurus isabet eymekte olmasıyla bundan dolayı virgüleri (...) olunan kazalar ahalisi suret-i istirhamda bulunmakda ve hatta kazaya-yı mezkûreden Beheste (?) kazasından ba`zıları beş altı mâhdanberü Ayntab (?) ve mahal-i sa'ireye nakl-i hâne etmekte oldukları rivayet olunmakda..." MVL., 21/44, 25 Zilkade 1264 (24 Ekim 1848).

yılında vergi tahsilâtı için düzenleme yapılması öngörülen köylerden biri olan Sarımsık nahiyesinde halk ayaklanmıştı.⁴⁴

Tanzimat'ın ilk on yılında genelde Kürdistan ve özelde Diyarbakır dâhilinde gerçekleşen bu hadiseler birbirinden ayrılmış gibi görünse de esasen Babiâli'nin bölgeye tatbik etmeye çalıştığı reformların pek de etkili olmadığı farklı yörelerde ve farklı failler tarafından gösterilmektedir. Merkezlerde en azından çeşitli şekillerde gelişen şiddet ve suiistimal vakaları takip edilebildiyse de bunun dışında cereyan eden aşiretler arasındaki çatışma ve mal ve cana yönelik saldırıların azımsanamayacak ölçüde olduğu ortaya çıkmaktaydı. Öte yandan da bölgede aşiret ağaları ve Osmanlı bürokrasisinin görevlendirdiği yetkililer belirgin bir özerklikle hareket edebilmekteydiler. Böylesi bir ortamda Tanzimat reformlarının öngördüğü idari ve mali değişikliklerin burada pek tutunamayacağı yeterince açıktı. Ancak Osmanlı yönetimi bu bölgeye yönelik siyasetinde, başta da belirtildiği gibi, belirli bir istikamet çizmemiş ve genel itibarıyla Kürdistan'ın – en azından Diyarbakır özelinde – var olan toplumsal ve ekonomik yapısını değiştirmeyi düşünmemişti. Buna rağmen bölgenin on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki durumunu ortaya çıkaran bu çerçeve, en azından merkezî hükümetin bu yapıları değiştirmeye girişmesini gösterdiği kadar mevcut olan düzeni neredeyse olduğu gibi sürdüren toplumsal kesimleri de göstermekteydi.

Sonuç olarak bu çalışma Osmanlı Kürdistan'ında on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı ve bilhassa Tanzimat Fermanı'nın ilk on yılı hakkında bilinenlerin çok az olmasından hareketle bu alanda bir girizgâh oluşturmayı amaçlamıştır. Bunu yaparken bölgedeki mevcut toplumsal yapıdaki – mümkün olabildiğince – farklı aktörlerin faaliyetlerini yakalayarak, en azından 1840'larda yöredeki iktisadî kaynaklar ve mallar üzerinde hak talep eden kesimlerin farklılığını resmetmeye çalışmıştır. Nitekim bir yandan Osmanlı yönetimi bölgede merkezî varlığını kısıtlı da olsa hissettirmeye çalışırken, tayin edilen yetkililerin de bölgede hâkim olan aşiret ağaları veya emirlerin hizmetindeki birliklerden pek de farklı davranmadığının altı çizilmiştir. Ve bununla birlikte bölgede iktisadî olduğu su götürmez olan toplumsal şiddetin bir nüvesi resmedilmiştir. Elbette buradaki çalışmada bölgenin girift aşiret yapısına yeterince değinilmemiş ve yüzyılın Kürt-Ermeni çatışmalarının bir şekilde başlangıcını teşkil etmesi umulabilecek gelişmeler yine yeterince açığa çıkarılmamış olmakla birlikte, bu alanın ciddi bir çalışmaya muhtaç olduğu görülmektedir. Çalışmanın temel odağında Tanzimat reformlarının iktisadî veçhelerinin bölgedeki etkileri ya da daha doğrusu tepkileri olduğundan bu iki mefhum hak ettiği derinliği edinmemiş gibi görünse de, bu çalışma sonucunda ortaya çıkan birbirinden ayrı mekânlara ve birbirinden farklı sınıflara mensup kişiler, bu

iki sorunun somutlaşmasına hayli katkıda bulunmuşlardır. Tanzimat reformlarının – idarî olanları kadar iktisadî olanları da dâhil – bölgede uygulamaya geçmemesinin en azından merkezî hükümetin kabullenebileceği bir durum olduğu zaten bilinmektedir. Bunun yanında aynı dönemde aşiret ağası yahut mültezim olsun, köylü veya gayrimüslim din önderleri olsun bölgede Tanzimat'ın öngördüklerinden farklı bir şekilde toplumsal düzenlerini muhafaza edebilmiş; kökten değişimden mahrum kalan bu düzende kendi ekonomik çıkarlarını koruma veya geliştirmekte de çeşitli yöntemlere başvurmadan geri durmamışlardır. Artı değere el koymanın – ister doğrudan saldırı olsun ister vergi tahsilâtı biçiminde olsun – farklı veçheleri kadar bunun daha örgütlü ve anlaşıldığı kadarıyla aşiretlerin güdümünde yapılması ve buna karşı çıkan ya da bu duruma karşı misilleme yapan farklı toplumsal kesimlerin ortaya çıkan resmi, Osmanlı Kürdistan'ına dair çok farklı şeyler söylemektedir.

Kaynakça

Ali, Othman. "Southern Kurdistan during the Last Phase of Ottoman Control: 1839-1914." *Journal of Muslim Minority Affairs* 17, no. 2 (October 1997) pp. 283-291.

Ateş, Sabri. "Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881." Doktora Tezi, New York University, 2006.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Meclis-i Vâlâ Kalemî.

van Bruinessen, Martin. *Agha, Sheikh and State, The Social and Political Structures of Kurdistan*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Çetinsaya, Gökhan. "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset." *Divan* 7, (1999/2), ss. 153-168.

Enneli, Pınar, Tariq Modood ve Harriet Bradley. *Young Turks and Kurds*. York: University of Bristol, 2005.

Eppel, Michael. "The Demise of the Kurdish Emirates: The Impact of Ottoman Reforms and International Relations on Kurdistan during the First Half of the Nineteenth Century." *Middle Eastern Studies* 44, no. 2 (2008), ss. 237-258

Göyünç, Nejat & Wolf-Dieter Hütteroth. *Land an der Grenze: Osmanische Verwaltung im Heutigen Türkisch-Syrisch-Irakischen Grenzgebiet im 16. Jahrhundert*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1997.

Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969.

Houston, Christopher. "Set aside from the Pen and Cut off from the Foot": Imagining the Ottoman Empire and Kurdistan." *Comperative Studies of South Asia, Africa and Middle East* 27, no. 2 (2007), ss. 397-411.

Kılıç, Mehmet Fırat. "*Sheikh Ubeydullah's Movement*." *Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi*, 2003.

Klein, Janet. "Kurdish Nationalists and non-nationalist Kurds: Rethinking Minority Nationalism and the Dissolution of the Ottoman Empire, 1908-1909." *Nations and Nationalism* 13, no 1 (2007), ss. 135-153.

---. "Power in the Periphery: The Hamidiye Light Cavalry and the

Struggle Over Ottoman. Kurdistan, 1880-1914." Doktora Tezi, Princeton University, 2002

---. "Claiming the Nation: The Origins and Nature of Kurdish Nationalist Discourse, A Study of the Kurdish Press in the Ottoman Empire." Yüksek Lisans Tezi, Princeton University, 1996.

McDowell, David. *A Modern History of the Kurds*. Londra: I.B. Tauris, 2004.

Özoğlu, Hakan. *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*, Albany, NY: State University of New York Press, 2004.

----. "State-Tribe Relations: Kurdish Tribalism in the 16th- and 17th-Century Ottoman Empire." *British Journal of Middle Eastern Studies* 23, no. 1 (Mayıs, 1996), ss. 5-27.

Salzmann, Ariel. *Tocqueville in the Ottoman Empire. Rival Paths to the Modern State*. Leiden: Brill, 2004.

Shields, Sarah. "Regional Trade and 19th-Century Mosul: Revising the Role of Europe in the Middle East Economy." *International Journal of Middle East Studies* 23, no. 1 (Şubat, 1991), ss. 19-37.

Yusuf Ziyaeddin Paşa. *El-Hediyetü'l Hamidiyye fi'l-lügâtü'l-Kürdiye*. İstanbul: (yayıncı yok), 1894.

Belge: Kürdistan Ayaklanması

Serhat Bozkurt & Mesud Serfiraz

Aşağıda günümüz Türkçesi'ne çevirerek yayınladığımız “Kürdistan Kıyâmı (Ayaklanması)” isimli broşür Abdurrahman Bedirhan tarafından 1900 yılında yayınlanmıştır. Broşürün Latin harflerine çevrilmiş transkripsiyonu araştırmacı Malmîsanij tarafından hazırlanan *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*¹ isimli kitapta yayınlanmıştır. Orijinal metnine sahip olmadığımız bu önemli kaynağı, biz de mezkûr kitapta yayınlanmış halini esas alarak günümüz Türkçesi'ne çevirdik. Cizîra Botan'ın meşhur Mir'i Bedirhan Bey'in oğlu olan Abdurrahman Bedirhan 1898'de Mısır'ın başkenti Kahire'de yayımlanmaya başlanan *Kürdistan* gazetesinin beşinci sayıdan sonra yönetimini üstlenmiştir. Ağabeyinden devraldığı yayıncılığın yanında *Kürdistan* gazetesindeki yazılarıyla da dikkat çeken Abdurrahman Bedirhan'ın bu yazıların bazılarında özellikle Kürt-Ermeni ilişkilerine eğildiği ve mevcut marazi durumu eleştirerek daha dostane ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcanması gerektiğine vurgu yaptığı

1- Malmîsanij, *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*, Vate Yay., İstanbul 2009, s. 163-179.

görülmektedir. Dönemi açısından düşünüldüğünde pek tesadüf edilmedik bir yaklaşıma sahip olan Abdurrahman Bedirhan 1899'da *Kürdistan* gazetesinde yayımladığı bir yazısında aynen şöyle demektedir:

“Ermeniler de Kürtler gibi mazlumdurlar; fakat onlar özgürlükleri için kendilerini feda ediyorlar. Kürt cabilleri bilgisizdirler, Ermenileri öldürüyorlar. Bu durum Kürtler için çok kötüdür. Âlimler onlara bunun katillik olduğunu söylemelidirler. Kürtler bu günabtan sakınmalıdır. Kürtler Ermenilerle birlikte, sultanın üzerlerine gönderdiği memurları başlarından atmalıdır. Mazlum Ermenilerin imdadına gideceğimizi, gidip onları öldürüyorsunuz. Bu çok günah ve çok utanç verici bir durumdur...”²

Aşağıda sadeleştirerek yayımladığımız “Kürdistan Kıyâmı” başlıklı yazısında da Abdurrahman Bedirhan, Kürdistan'da devam eden karışıklıklardan hareketle Kürt-Ermeni ilişkilerindeki bozulmalara değinirken özellikle Osmanlı Devleti'nin ve memurlarının uygulamalarına yoğun eleştiriler getirmektedir. II. Abdülhamit'in kötü gidişatın baş sorumlusu ilan edildiği yazıda eleştiri oklarının yoğunlaştığı bir diğer hedef ise Hamidiye Alayları olmaktadır. Kuruluşundan icraatlarına kadar somut isimler verilerek eleştirilen Hamidiye Alayları'na o gün itibarıyla böylesi eleştiriler getirilmesinin büyük bir kıymete haiz olduğu muhakkaktır.

Kürdistan Ayaklanması

Yazarı: Bedirhan Paşa oğlu Abdurrahman

Sene: 1318/1900

Kürdistan'da beş on seneden beri insanlığı yaralayan o dehşet verici çatışmalar (kıtâller)³ meydana geliyor. Ermeniler feryat ediyor. [Osmanlı] Hükümeti, o tembel, o cahil [Osmanlı] Hükümeti feryat ediyor. En garip olanı, [yabancı] devletler, dünyanın her tarafında akan bir damla kanı kendi menfaat kaynaklarına akıtmak isteyen o [yabancı] devletler feryat ediyor. Hangi taraf haklı, hangisi haksız, kimse anlamıyor. Biri bağırır, öteki çağırır, kimi kaçır, kimi kovalar. Kısaca: Mağdurunu sorsalar, gaddar kendini gösterir.

İşin gerçeği şu ki Ermeniler de, Osmanlı Hükümeti denilen engizisyon

2- Age, s. 28.

3- Yazar yazının genelinde yaşanan durumu tanımlamak için kıtâl kelimesini kullanmıştır. Kıtâl, sözlük anlamı itibarıyla “vuruşma, birbirini öldürme; savaş” biçiminde tanımlanmıştır. Biz çeviride kıtâlin karşılığı olarak çatışma sözcüğünü kullandık. Bu anlamda çatışma olarak geçen yerlerin orijinal nüshada kıtâl olarak yazıldığına bilinmesini isteriz. (y.h.n.).

mahkemesinin akıl dışı istibdadı altında ezilen Makedonyalılar, Rumlar, Bulgarlar, Araplar gibi bağımsızlık iddiasına, hayırlı bir yaşam talebine yeltendiler. Bu arzunun ortaya çıkış tarihini uzun uzun anlatacak değiliz. Son arzularını Berlin Konferansı'nda fiilen gösterdiler. Ancak iş basılmış ve o alev saçan ateşin üzeri oldukça yoğun bir unutmaya külü ile örtülmüştü.

Fakat ne yazık! Osmanlı Devleti memurları arasında Ermenilerin bu niyetinden haberdar olacak birileri çıktı. Bu büyük kerem sahipleri ötede beride mesele üzerine derinlemesine araştırmalara koyuldu. Ermenilerde zaten bir galeyana eğilimi vardı ancak dediğimiz gibi üzeri örtülmüştü. “Her ke zehm hored elbette figânî dared”⁴ ancak cahil memurlar iftiralar ile makamlarını güçlendirmeye başlayınca Ermeniler de önce Erzurum'da “mademki isyan etmediğimiz halde asi sayılıyor, biz de elimizden geleni yaparız” diyerek işe başladı ve bilinen “Kilise Vakası” meydana geldi.

Türkiye'de kötülük kadar bulaşıcı bir şey yoktur. Bir memur bir fesat icat ettiyse onu duyan bütün rezil memurlar aşırı kıskançlıkla o kötülüğü taklit etmekten geri durmazlar. Her taraftan, “Efendim Ermenilerde şu kâğıt bulundu; filan Ermeni filan dükkânda ah ne olacağız demiş; değişik yerlerde itibarlı filan Ermeni her ne kadar bir şey dememiş ve kendisinde bir şey bulunmamış ise de, bulunma ihtimali mümkün olduğundan filan yere sürgünü ve uzaklaştırılması münasip gibi mütalaa olundu...” şeklinde yaygaralar işitilmeye başladı. Hatta Anadolu'nun hiç Ermeni bulunmayan bir yerinde bir valinin Müslüman ve Rumeli Beylerbeyi rütbesine sahip birisini Ermeni prensliği iddiasıyla zorlayıp, ezmeye teşebbüs ettiği kulağıma geldi. Ermeniler, isyanda ve isyan hilelerinde Bulgarlar ve Makedonyalılar kadar yetenekli değildir. Düşünce olarak da onlar kadar medeni bir hale gelemeler. Bu kargaşalıkta o zavallılar da hemen “ya, demek biz de önemli ve bir devleti bu kadar meşgul edebilecek insanlarmışız” diye fesadı arttırmaya koyuldular. Bunun üzerine önce valiler tarafından sert tehditlerle ardından da halk tarafından fiili darp ve öldürmelerle derilerine kadar soyuldular.

Bâb-ı Hâli,⁴ ne garip bir hareket tarzı izlemişti! Anadolu'yu ve Kürdistan'ı soyup soğana çeviren memurlar - ki onun vefalı kucakında yetişmiş, büyümüştü- o vefalı çocuklar, babalarını, yani badanasının rengi kadar fikrî çareleri de sararmış olan o Bâb-ı Hâli'yi hiç unuturlar mıydı! Rahmet ve şefkat ummanı, adalet ve mürüvvet okyanusu olan Osmanlı ülkesinde kâh “hizmet etmek” kâh “ilacını bulmak” kâh “cezasını çekmek” kâh “görüşmek” kâh “tehdit” kâh “hediye” denilen ve ceza kanununda - hangi cesaretle! - rüşvet adı verilen latif tarzla Ermenilerden alınan kurtuluş

4- “Yarası olan figan eder” anlamında Farsça bir cümle. (y.h.n.).

5- Yazar, Osmanlı bürokrasisinin merkezi olan Bâb-ı Âli (Yüce Kapı) yerine Bâb-ı Hâli (Boş Kapı) tabirini kullanmakta ve bu kelime oyunuyla çürümüş Osmanlı bürokrasisine göndermede bulunmaktadır. (y.h.n.).

fidyeleri müzayedelere ve Bâb-ı Âli'deki memurların hamilerine mahsustu. Fakat Padişah ne yapıyordu? Padişahın bu durumlardan haberi yok muydu? Bu durumlar ki, neticesi öyle Van mektupçusunun iki çift kedi göndermesiyle ortaya çıkan sonuçlarla kıyaslanamazdı. Bunun sonucu, ülkenin önemli bir kısmının daha elden gitmesi, Kürtlerin ortada kalması ve Osmanlı ülkesinin Rumeli'den daha dehşet verici belalarla bölünmesi gibi şeylerden ibaret olabilirdi.

Padişah'ın bu konudaki tutumunun bugüne kadar tamamıyla anlaşılamadığını söyleyebiliriz. Gerçekte Ermenilerden canını feda eden insanlar bulunmasını göz önüne alarak ara sıra genel af ile onların gönlünü hoş etmek ve bu şekilde [Osmanlı] Hükümeti'nin manevi kuvvetinin kalbine bir kahır hançeri vurmak gibi şeyler hayal meyal belirliyse da Rusya müdahalesinin önemsizliği "İstanbul Vakası"nda Abdülhamit'in korkak tavrı, sonra "İstanbul'da bir iki balıkçı Ermeni'den korktuk bir şey yapamadık, bari siz Kürdistan'da ne yaparsanız yapınız" diyerek Kürdistan'da çoğunluğu mazlum ve günahsız olan çoluk çocuğu kırdırmak arasındaki dengesizlik akıllara durgunluk verir.

İşler böyle yürümekte devam etti. Ufak tefek çatışmalar, kargaşalıklar kendini gösterdi. Bunlar merkezi hükümete olduklarının tam tersi şekilde yansıtıldı. İşin pek ileri varmakta olduğu ve İstanbul tarafında da olaya dair bazı tehlikeli noktaların keşfolunabildiği yolundaki işaretler ile büyük ihtimalle ve benim güçlü tahminime göre Padişah'ın şahsi öfkesi fena halde tahrik edildi. İşte o zamanda işe Zeki Paşa müdahale etti. Paşa, ufak tefek olayları büyük bir önemle araştırıyordu. Müşirlik nedeniyle o da iyi bir insan olamazdı. Fakat mübarek de yağmacılardandı. Hem de öyle bir kaza merkezindeki talanla yetinecek bir mutasarrıf parçası, vali yamağı değildi. O hem geniş hem de nispeten daimi bir altın ve gümüş kaynağı açmayı amaç edinmişti. İstanbul'da ne yaptığını bilmeyiz (Orasını Adana'ya sürdürdüğü özel kâtibi zavallı Nazım Beyefendi bilir). Her ne yaptı ise yaptı. İstanbul, bundan iyi ve sadık bir müşir olamayacağına dair güvenini küçücük bir teşebbüs ve deneme sonucunda ihsan ediyordu. İşte böylece karanlık bir gecede çakan belalı şimşekler gibi nice karışıklıklar Dördüncü Ordu havzasında ortaya çıktı. Ortalık kan ağlıyordu. Dünya tarihinde bu kadar mantıksızlık bu kadar delilik görülmemiştir.

Kürdistan, tek mil kâinatın tımarhanesi olsa yine de bu kadar acayip durumlar yaşanmazdı. Hem zalim mağdur oluyordu hem mazlum. Zeki Paşa, hem bir kısım Kürtleri hem Ermenileri eziyordu; hangi tarafın hücum ettiği hangi tarafın mağlup olduğu anlaşılamıyordu. Zeki Paşa, öncelikle merhum Müşir Şakir Paşa'nın pek hayırlı bir maksatla oluşturulmasını tavsiye ettiği Kürt Hamidiye [Alayları] mensuplarını ele aldı. Bu alaya mensup olan herkesi Papa'nın altı yüz sene evvel sahip olduğu imtiyazlarla donattı, ayrıcalıklı kıldı. Mesela bunların hiçbirisi hiçbir mahkemede yargılanamazdı. Askeri mahkemeler askerliklerini tanımazlıktan gelir; mülkiye mahkemeleri bunlar askerdir diye yargılayamazdı. Zeki Paşa,

Padişah'tan aldığı izinle bu alayları böyle sorumluluk dışı ve serbest kıldıktan sonra her birini bir tarafa saldırttı. Dünyanın en tehlikeli, çünkü en çok korunan, en zalim ve en haydutları olan bunlar -ki taşıdıkları çirkin Hamidiye ismi bunun ispatıdır- önlerine gelen Ermeni, Kürt ve Türk köylerini haksız yere tahrip edip yolcularını katletmeye ve soymaya başladılar. Bunlar yani Kürtlerin rütbelileri, yaptıkları bu eşkıyalıktan elde ettikleri bu haram kazancın önemsiz bir kısmını kendilerine alıyorlardı, böylece zengin olduklarına inanıyorlardı. Sonra her millette kötü insanlar bulunabileceği gibi Kürtlerin en fenalarından seçilen bu kişiler işledikleri cinayetlerin cezasını görmeyeceklerini bildiklerinden namuslu Kürtlere dahi meydan okuyorlardı. Bu meydan okuyuş onlara övünç veriyordu. Zeki Paşa'nın Nemlizadeler kılavuzluğunda bankada biriken iki yüz otuz bin lirası bu utanç verici övünçün değersiz bir mahsulüdür. Şakir Paşa son defa Kürdistan'dan geçtiğinde bu miktar yüz elli bin lira civarındaydı ve Erzurum'daki Sabri Efendi kılavuzluğunda Trabzon'a yatırılıyordu. Bir de Zeki Paşa, kendi başına Hamidiye alaylarını vergi ödemekle yükümlü tutmuştur. Bu mutlak ayrıcalıklara ulaşanlara saldırmak için, değilse saldırıdan korunmak arzusu ile aşiretler, mensuplarını Hamidiye Alaylarına kaydettirmek konusunda büyüklüklerine göre beş yüz liradan iki bin liraya kadar para ödemektedirler.

Buraya kadar anlattıklarımızda iki üç yön vardır ki, bunların uydurma sayılmasını istemeyiz. Hamidiye Alayları hata işlemez kabul edilir. Bunlara ceza verdirilmez ve şimdiye kadar hiçbir ceza almamıştır, demiştik. İnanmayanlar varsa Kulihan ve Rızo Beylerle Emin Paşa maddelerini incelesin.

Kendi eliyle Müslüman, Hıristiyan kırk beş kişiyi katlettiği, birçok kaza ve nahiye merkezinde yıkmadığı ev, saldırmadığı ırz kalmadığı delil ve şahitlerle sabit olan Rızo denilen yaratığın altmış süvariyle Bitlis'e geldiği; belediye dairesinin önünde birtakım fukaraya para dağıtıp bunlar tarafından “yaşa” diye alkışlandıktan ve kendisinden davacı olan dört beş bahtsız öldüresiye darp ettikten sonra bir iki gün zevk ve eğlence ile meşgul olup Hükümetin semtine uğramadan yerine döndüğü, o zaman Bitlis'ten aldığımız ve yakında İngilizce ve Fransızcasını yayınlayacağımız önemli ve ayrıntılı bir mektuptan anlaşılmıştır.

Bitlis sınırı ile Hasankale arasında bir köyde yirmi yedi Müslüman Kürdü ve sekiz on Müslüman çocuk ve kadını katlettiği halde Kulihan Bey'in Erzurum çarşısında nargile içtiğini ve kendisinden zerre kadar hesap sorulmadığını bir akrabasından aldığımız mektupla herkese ilan edebiliriz.

Emin Paşa'nın Van civarında yaptığı dayanılmaz zulümlerden - çok ilginç ama! - bizim [Osmanlı] Hükümeti bile utandı. Utandı diyemeyiz, korktu. Adamı, izzet ü ikram ile sürdü; sonradan affedildiği haberini aldık.

Merkezi Hükümet yani Bâb-ı Âli ve daha doğrusu Abdülhamit ne yapıyor? Zeki Paşa'nın Bâb-ı Âli tabiriyle düşüncesiz Ermenilere haddini bildirmesi veya Diyarbekir, Sivas, Trabzon valilerinin **onları tenkil6** etmesi memuriyetin vebibelerindendir diyelim. Ve işi ince eleyip sık dokuyalım. Hakikaten Ermeniler veya gerçekte onlardan mazlum olan birtakım temiz Kürtler gerçekten asidir zannedelim. Üzerlerine asker sevk olunsun, Hamidiye Alayları gönderilsin, ne olursa olsun, haydi bunlar hükümetin vazifesi kabul edilsin ya halka ne oluyor? Halk niçin işe müdahale ediyor? Bunlar neye müdahale ettiklerini, ne için müdahale ettiklerini biliyorlar mı? Dinimize, milli onurumuza saldıran düşmanlarımıza mı hücum ediyorlar; halk böyle bir düşmana müdahale edecekse buna İstanbul'dan başlamak gerekmez miydi? Mesela Rusya Elçiliği Baştercümanı büyük Osmanlı saltanatının hayrını isteyen Mösyö Maksimof cenapları Banka Vakasını⁴ bizzat bastonuyla idare etmemiş miydi? Bir neferimizi tokatlamamışlar mıydı? O anda Tercüman Bey, o uğursuz elleriyle Muhammed'in⁴ pak kalbine tokat atmak haydutluğunda bulunmamışlar mıydı? Niçin sadık halkımız o zaman işe müdahale etmedi? Edemezlerdi; bu hükümet ahalinin değil genel bir meseleye katılım ve müdahalesini, kendi işini görmesini bile istemez. Ve kendi için “ben haksız yere zarara uğradım” deme cüretini gösterenlerin kanının son damlasını içerek onu cezalandırsa bile yetersiz bulur. Bu öyle akılsız, hissiz bir hükümdür. İşte Abdülhamit denilen halife böyle bir hükümet meydana getirmiştir. Sonuçta ahali kan yutarak bu vakayı da seyretti. Zira Müslümanlar emindir ki, halifeleri nazarında onlar Ermenilerden, Bulgarlardan, Yunanlılardan, Karadağlılardan daha kötüdürler. Çünkü biz onlara kırdırıldık, onlara biz bir şey yapmadık. Girit'te halkın çoluk çocuğu Yunanlılar tarafından darp ve katledildi. Irz ve namusları ayaklar altına alındı. Sonra hilafet merkezine –yani İstanbul'a- gelenler zebanileri ağlatan bu zulüm yetmezmiş gibi Abdülhamit tarafından Trablusgarp içlerine sürüldü.

Asıl konumuzdan uzaklaştık: Kürdistan işi böyle değildi. Ermenilerin acizlerine –dikkat et ey okuyucu, acizlerine diyorum, **Unciyan Apik**,⁹ Çayan Elbas, Dadyan Artin¹⁰ ve diğerleri gibi Madam Maksimof'la saat beş çayı

- 6- Tenkil: 1. uzaklaştırma. 2. tepeleme. 3. ibret olsun diye cezalandırma. Bkz. Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay. İst. 2008.
- 7- Osmanlı Bankası Baskını (26 Ağustos 1896): Galata'da bulunan Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne, Taşnaksutyun hareketine bağlı 26 kişilik Ermeni komitacının yaptığı baskındır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Edhem Eldem, “26 Ağustos 1896 'Banka Vakası' ve 1896 'Ermeni Olayları’”, *Tarib ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı: 5 (Bahar 2007), s. 113-146.
- 8- Muhammedle Mehmetçik de denilen Osmanlı askerini kastediyor olabilir. (y.h.n.).
- 9- Unciyan Apik: Zengin bir Ermeni tüccar. Hınçak Komitesine yardım etmediği gerekçesiyle Galata'da katledildi. Bknz. Sâmiha Ayverdi, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 47
- 10- Artin Dadyan Paşa (1830-1901): Hariciye başta olmak üzere çeşitli memuriyetlerde bulunmuş Ermeni asıllı Osmanlı Diplomatı. Bknz. Hüdavendigar Onur, *Ermeni Portreleri*, Burak Yayınları, İstanbul, 2000.

içen ve kasaları altınla dolu olan kudretli kişilere demiyorum- acizlerine karşı halkın yaptığı bazı saldırılara [Osmanlı] Hükümeti göz yumdu. Ayrıca saldırıların olduğu yerlerdeki memurlar, saldırıları açıkça yazmıyordu. Yani yazmamakla yükümlüydüler. Bir taraftan da Merkezi Hükümet, aşığına üstü örtülü bir şekilde kendisiyle birlikte olma imkânı vermek için derin bir uykuya dalmış gibi görünen bakire misali isyanla ilgili gelen bildirimlere daima “Ahalinin emniyet ve asayîşi ihlal etmesine izin verilmemesi ve meydana gelen olayların kolluk kuvvetleri ve ihtiyaç halinde askerlerce bertaraf edilmesi, durumun Başkomutanlık makamına da bildirildiği” şeklinde cevap yazar oldu. Bundan maksat neydi? Bu Hükümet ne suretle olursa olsun halkın müdahalesini çekemezdi. Bu bir özür dileme miydi? Asla! Çünkü özür dilemeyi utanan, suçunu anlayan hükümetler yapar. Ya neydi? Galiba Kürtlerin asabiyetine ve her türlü ihtimale karşı şahsi bir suyuna gitmeydi. Evet böyleydi. Kürtlerde hayat pek ucuzdur. Bir kısmı vardır ki Hükümetin bunca yıllık çaba ve gayretiyle son derecesine varmıştır. Onların istenmeyen bir galeyanına müsaade etmektense Ermeniler ve bütün din ve devlet düşmanları hakkındaki nefretini pekiş-tirmek ve bazı fukara ve cahilleri kendilerinden daha düşkün ve fakir olanların tavuk ve koyunlarıyla tamahlandırmak dâhice bir diplomatlık değil miydi? O da bu diplomatlıkla dört milyon nüfusu yedirme başarısını göstererek mutlu oldu ve olmaktadır.

Bir de, Kürdistan ve Anadolu'da çatışmaya halkın katılımına bir yön daha vardır. Devlet memurları ahalinin yolundan gitmeye mecburdur. Ya görevden alınırsa? Sadrazamın uşağı Hacı Ağa'ya Mutasarrıf Bey daha dört ay önce beş yüz lira vermişti. Mühürdar Said Beyefendinin yalısına serilmek üzere Mektubî Bey ile yüz elli liralık halı ve seccade göndereli daha iki [gün/ay] olmuştu. Ya zavallı Vali Paşa'ya ne demeli? Dün özel kâtibi¹¹ ... Bey bankadan bin altı yüz liralık poliçe almıştı. Bu para yakınlarından ...¹² Bey'edir. Ah, Derviş Paşa da vefat etti. O olsaydı Vali Paşamız bu kadar icraatsız mı kalırdı? Bir de Müftü Efendi filan aşiretin düşmanıdır. Meclis azasından Zülfikar Paşa'nın filan kaza erkânıyla arası bozuk, Vali Paşa bunları da –siyaseten!- idare edeceklerdi. Bundan dolayı İstanbul'a yumuşak bir şekilde cevap yazılmalıydı. Bâb-ı Âli'nin kendiliğinden gönderdiği bir mektupçu¹³ birden bire bu sır sembollerine aşına olamazdı. Öncelikle Trabzon'a kilerci yardımcısı olarak alınıp daha sonra mühürdarlığa ve sonra da özel kâtipliğe terfi edilen ...¹⁴ Bey yüksek rütbenin birinci sınıfıyla ve ikinci Osmanî ile hani şu rahmetli Kemal Bey'e de bu kadirşinas devletin bağışladığı nişan ile mektupçu olmalıydı.

11- Burada bir kelime okunamadı

12- Burada bir kelime okunamadı

13- Nezaret, vilayet veya diğer resmi dairelerde yazı işlerini idare etmekle vazifeli en büyük memur. (y.h.n.).

14- Burada bir kelime okunamadı

İşte çatışmalara, yağmalara ahali böyle müdahale etti. Bu müdahalelerin şiddetli ve elim etkisinin bir gün kendisine de yansıtacağından Abdülhamit de şüphe etmesin. Zaten o ne yaparsa kendi aleyhine yapar. Dünyada onun kendine ettiği fenalığı, hiç kimse, hiçbir muhalif, hiçbir düşmanı yapamadı. Kulağın çınlasın ey Peterhof Sarayı!¹⁴

Bu noktada hükümetin “büyük” bir mahareti vardır ki belirtmeden geçemeyiz. Bugün Ermeni çatışması ve yağması olan yerlerden hiçbirinde halk zengin değildir. Hiçbir fert çatışmalardan önceki durumundan ileride değildir. Her birinin her zaman olduğu gibi ayakları çıplak, yediği taşlı bulgur ve giydiği değersiz bir abâdır.¹⁶ Ya bunların uydurdukları ufak tefek şeyler ne oldu? Bal tutan parmağını yalamayacak mıydı? İşte o bulaşık ballar da bu midesiz murdâr hükümet tarafından yalandı. Hatta o esnada hükümet, bal tutanlardan bir kaçının parmaklarını da ısırdı, kemirdi, yuttu.

Çatışmalardan önce Diyarbekir'deki genel zenginlik durumu çok daha iyiydi. Şimdi ise mahvoldu. Müslümanlar da ithalat ve ihracata cesaret edemez oldular. Daha iki sene önce, Diyarbekir'e iki saat uzaklıkta bulunan Bismil köyünde Hamidiye fertleri ile ahali arasında çıkan muharebenin ayrıntıları İngilizce ve Fransızca'ya çevrildiğini söylediğimiz mektubun içerisinde bulunmaktadır. Tüccar nasıl iş yapmaya cesaret eder? Sivas büsbütün yok oldu. Harput vilayet merkezi bir köyden kötüdür. Gücü yeten Müslümanlar İstanbul'a, şuraya buraya evlerini taşımışlar, Ermenilerin kaçabilenleri Rusya'ya, Romanya'ya kaçmışlar, kaçmayıp kalanlar ise on iki saat yol gitmeye maddi gücü olmayan fukaralardır. Bunlardan oluşan memleketlerde zenginlik ve refah olur mu?

Bitlis kara taşlarla korkunç bir mezar; Erzurum binalarının en mamûru olan askerî kışlalarıyla “zulmün” askerî karargâhıdır. Namuslu valiler kederli ve kırılgan; namussuzları –ki çoğunluğunu oluşturur- ise durmadan zulüm ile meşgul. Müslüman kadınlar tesettür için bez bulmaktan aciz, her yerde her fert ağlar, zalim ağlar mazlum ağlar, fakir ağlar zengin ağlar, baykuşlar ağlar, cansızlar ağlar. Orada güneş, o büyük feyiz, güya fukarayı yakmak için doğar. Mehtap bir katile yol gösterir. Yıldızlar şaşkın şaşkın bakar; ufuklar kederlenir bu sırları bilmekten.

Ey Abdülhamit, ey padişah, ey halife, ey Allahın gölgesi olacak alçak, bu hal nedir? Bu milletin yüzüne bir ümit güneşi doğmayacak mı?

Âlemde biziz şimdi ezeli sözü söyleyen
Ya Rab kerem et, daha ne kadar süreceksin minnet etmek

15- Peterhof Sarayı: Rus Çarı I. Petro tarafından 18. yüzyılın ilk çeyreğinde St. Petersburg'da inşa ettirilen görkemli saray. (y.h.n.).

16- Abâ: yünden yapılmış kaba bir giysi. (y.h.n.).

III

Ey ne olacak? Bu hal devam edecek mi?

Hastalığı ölüme tercih etmek vatanseverlik zaafıyla biz, genellikle bekayı yani bu halin devamını da isterdik. Fakat bu kabul edilebilir midir? Doğanın kanunu böyle bir devama uygun mudur? Rusya Osmanlı Devleti'nin kendi kendini çürüterek mahvolacağını yani durup dururken feth olunacağını ümit ediyor. Bu hal biraz daha devam ederse bu ümidi gerçekleştirebilir. Rusya bize mesela bundan yirmi sene önce yani savaştan beş sene sonra bir ordu gönderseydi, vatanımızı ve topraklarımızı çiğnerdi ve alırdı. Hâlbuki Mösyö Nelidof'tan¹⁴ başka hiçbir kişiyi göndermeyerek bugün aklımızı, namusumuzu, geleceğimizi, dinimizi, siyasetimizi ve ruhumuzu fethetti... Bu durum devam ederse fethin sonucu yani yakında maddi açıdan teslim planı uygulanacaktır. Fakat bize öyle geliyor ki bu durum öyle devam etmeyecek ve en büyük parçayı bir kuzey ayısı yutmayacak ve herhalde tasvir etmek Lafonten'e yakışan bu genel ziyafetin mûsikası pek ahenksiz, pek şamatalı olacaktır.

Asıl konumuz genel siyaset değildir. “Kürdistan Ayaklanması” demiştik, onu tasvir edelim.

Kürdistan bu halde kalabilecek mi? Kalamayacaktır.

Diyarbakir ve Cezire tarafları valiler tarafından pek acınacak bir hale getirilmiştir. Kürtler de Arnavutlar gibi okşamakla başlayıp tokatla biten dereceli bir uyuşukluğa kabiliyetli değildirler. Irak'ta Bağdat, Diyarbakir ve Musul valilerinin Yezidane zalimlikleriyle çok büyük facialar meydana gelmektedir. Bu facialara duyulan tepki ise ahalinin artık birbirini yemekten pişman olmalarından anlaşılmaktadır.

Zeki Paşa her yaz mevsiminde ava çıkar gibi birkaç Ermeni avı tertip ediyorsa da iş soğudu. Eğer bu sene Rusyalı Forş ve Antranik adlarında iki meşhur Ermeni bozguncusu Sason'da ortaya çıkmasaydı ahali yerinden kıpırdamayacaktı (Sunduğumuz mektubun tercümesine bakınız).

Her sene her taraftan pek çok Hamidiye heveslileri ortaya çıktığı halde, bu sene Van tarafında birkaç kişiden başka o hevesi gösteren olmadı. Herkes din ve milletin hakiki düşmanının o her memleketin ortasındaki hükümet konaklarında oturduğunu anladı.

Hükümet ise bu anlayışı anlamıyor veyahut Rusya'nın suyuna giderek anlamak istemiyor. Ve Rusya'ya hoş görünmek için her fenalığı devam ettiriyor. İngiltere denilen “hikmet ve akıl” ile bizim ne münasebetimiz vardır. Onun artık, bizim bekamız, mutluluğumuz ve geleceğimizle ilişkisi kalmamıştır.

17- Rusya'nın o dönemdeki İstanbul Elçisi. (y.h.n.).

Kürdistan'ın her tarafında birçok insan hükümet merkezinden zulümle uzaklaştırılmışlardır. Bunlar düşmanları olan cahil aşiret fertleri tarafından adliye ve mülkiye memurlarına verilen üçer beşer kuruş rüşvetle, beş yüzer ve biner kişi olarak, bölüm bölük gıyabi mahkûmiyet ile mahkûm edilmişlerdir. Bunların tümü dağlara ve ...¹⁴ dağılarak gelip geçenerle sarkıntılık etmekle ve hükümet merkezinde bulunan çocukları ve torunları ise babalarının intikamını almakla geçinmektedirler.

Kürdistan'daki ulema pek gözü açık adamlardır. Hükümet merkezinden gönderilen müezzin bozuntusu ve vaizleri huzurlarına kabul etmeye tenezzül etmezler. Bu ulemadan birçok kişi de hükümetin zulmüne uğrayarak oraya buraya sürülmüşlerdir. Var olan duruma kayıtsız kalmıyorlar. Bunlardan her birinin nüfuzuna hiçbir kuvvetin nüfuzu eşdeğer değildir. Zira Kürtlerin nazarında her biri birer manevi kuvvet olarak kabul edilir. Bu adamlar hem kendi başlarının çaresine, hem de fukara Kürtlerin bu zulüm ateşinden çıkmasının çarelerine bakıyorlar. Eğer hükümet, bu ifadelerimizle “oralarda ne kadar namuslu ulema ve şeyhler varsa toplayıp sürgüne gönderin” diye vilayetlere genelge gönderirse, her zamanki gibi amacının aksine bir sonuç doğuracağını o anda görür.

Hamidiye Alayları da usandı. Yıkılacak ev kalmadı. Zeki Paşa yavaş yavaş kendi şahsı hakkında hükümete şüphe verme politikasına yöneldi. Bu politika pek adi ve eskimiş bir politika ise bizim hükümetimiz onu evirip çevirmez. Onu arzu edildiği gibi kabul eder. Kim bilir, belki de Zeki Paşa'nın bu yeni mesleğinde makamını korumaktan başka bir amacı da vardır.

Hamidiyeli Rızo'nun biraderi, geçen savaşta da Muş'a kadar gelen yirmi kadar Rus süvarisini, karşılayarak orada koruyan bir kişidir. Hatta bazı Ermeni bozguncularını dahi para ile korur ve sınırda da pek çok bulunur.

Şu önemli ifadeyi hükümet bir not etsin.

Kürtlerin pek az olan bu gibi alçakları Rusya lehine ve pek çok olan büyük ve soyu temiz kişileri de din ve namusları lehine olarak, daha fazla zulüm ve kötülüğe tahammül edemeyeceklerdir. Bu tahammülsüzlük ise tamamen ve katıyen hükümet tarafından ortaya çıkarılmıştır. Eğer bütün insanlar gibi Kürtler de mallarından ve canlarından emin olsalar bu tecavüz ve sataşmalar meydana gelmezdi. Bu tecavüzlerin hepsi dalgaların hücumunun dehşetli etkilerinden korunmak için gemilerin süratle ve şiddetle yürümeye mecbur olduğu gibi birer manevi savunmadır. İyiliği gören, kötülüğü istemez ve görmez!

Yüzü dönük olan görmez bu karanlık yeri
Çeşm-i dünya kararır güneşe baktıkça.

18- Burada bir kelime okunamadı

Abstracts

Choosing the Mountains: The PKK as Alternative Knowledge and Identity Project **Kariane Westrheim**

This article investigates the PKK movement from an educational perspective. During the past twenty five years, thousands of Kurdish youth have been gravitating to the PKK, and struggled in what is termed the 29th Kurdish uprising. The PKK defines itself as an educational revolution. Since its foundation in the seventies, the armed struggle gradually has adopted the characteristics of a political and social movement. The article is based on a qualitative study that reveals which perspectives on knowledge and personal development participation in the PKK fosters. Through transformation of knowledge and personality the cadres have become aware of their identity, social and political situation, something that created a feeling of dignity and confidence.

Kurdish Politics in Turkey: Ideology, Identity and Transformations **Cengiz Güneş**

The rise of the Kurdish national movement in Turkey since the 1960s and the conflict between the PKK and the Turkish state in the past 25 years placed the 'Kurdish Question' at the centre of Turkish politics. The success the PKK had in mobilising large numbers of Kurds in its struggle against the Turkish state, as well as the political challenge formulated by the wider Kurdish national movement in Turkey, raise interesting questions on the rise of the Kurdish national movement since the 1960s, its ideological

evolution and on the nature of contemporary Kurdish political identity that it has fostered. This review article assesses the contribution that the three books under review (Ali Kemal Özcan's *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, David Romano's *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilisation and Identity* and Paul White's *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*) here make to our understanding of the rise of the Kurdish national movement in Turkey since the 1960s. In particular it focuses on the role that the authors attribute to socio-political and economic factors in the re-emergence of Kurdish nationalism during the 1960s and on their discussion of the ideological evolution of Kurdish nationalism and the Kurdish identity it fostered.

The PKK in the 2000s: Continuity through Breaks?

Ahmet Hamdi Akkaya & Joost Jongerden

The incarnation of Öcalan in 1999 initially brought crisis and despair to the PKK. This was followed by controversies over the PKK's future political outlook and strategy. Political commentators expected that the PKK would undergo a similar fate as Shining Path in Peru. This article discusses the newly developed ideological, political and organizational perspectives in the so-called *Imrali-period*. Questions are addressed such as: How did the PKK reinvent itself after virtual defeat? And did the organization in this process of remaking throw off its Workers Party of Kurdistan heritage and the ideal of a united Kurdistan? In this article, we argue that the PKK experienced severe difficulties in the period following the arrest of Öcalan, but through a series of transformation maintained, or even strengthened its capabilities as a political actor. While discussing the change in ideology, politics and organization, we argue that the PKK did not abandon the idea of a united Kurdistan. The PKK has managed to keep Kurdish identity demands in Turkey politically alive. This has been enabled mainly through the elaboration of new ideological, political and organizational approaches, which created opportunities for the PKK to enlarge its scope of interest and activities, thereby creating more space for a Kurdish public sphere. In aiming at the transformation of society in all aspects rather than the capture of state power through armed struggle, PKK efforts now allow for a broader field of operation.

The Segmented Economy of the Indivisible Homeland: The Labor Market in Kurdish Area

Selin Pelek

Understanding the Kurdish question as an economical problem is a common and also redundant approach that is over-exploited by Turkish policy makers. One can see also many examples of this reflection in Turkish media. This paper aims to highlight the divergence of Kurdish area comparing by the other parts of the country with regard to the labor force

participation and unemployment rate. The evidence suggests that neoliberal transformation and “over-urbanization” due to the war between the PKK and the Turkish army forces excessively deteriorate the labor market conditions in the Kurdish area. This conclusion provides an antithesis to the mainstream conceptualization of the Kurdish challenge: It seems that the under-development of Kurdish region is a result of Kurdish problem but not vice versa.

On the 'Language' of Wittgenstein

Adnan Fırat

Wittgenstein is regarded as a positivist philosopher and his first book *Tractatus* was considered as a holy book of positivism. In reality, his philosophical stance and worldview is not as such. Wittgenstein not only stayed away from positivism but also severely criticized it. In short, in Western philosophy, with his own style and outside the parameters of Western thought, Wittgenstein had initiated the most original and interesting criticisms to the modern times.

Complaining: A Tactic for the Powerless

Welat Ay & Nühket Sirman

Discussing issues related to having children at school with Kurdish parents in Mersin, we realized that complaining was a significant part of the way the school was experienced. Experience here is used to cover both what happens at school and the way this is articulated and made meaningful. We argue that the school opens up a large field of social relations that includes a complex set of familial relations, involving husbands, wives, parents-in-law, and neighbours, as well as ethnic relations, both lived and imagined. The educative context, thus, becomes a complex field of relations that need to be studied carefully. The researcher also becomes part of this complex field, since most of our data comes from informal discussions that took place in homes at our prompting. Complaining about teachers, principals, school mates as well as husbands, wives and in-laws became, in many ways, possible as a result of our questions and our presence. Conflicts within the home regarding the importance to be attached to schooling and the time and money to be devoted to it emerged as one of the important dimensions of the field of schooling. The data that is to be presented here comes from an initial analysis of the qualitative material we have gathered in Mersin during a 4-month fieldwork.

Beyond State and Tribes in the Tanzimat Period

Uğur Bahadır Bayraktar

Departing from the significant lack of interest in the field, this study scrutinizes the early economic repercussions of the Tanzimat reforms in Ottoman Kurdistan with an emphasis on the Diyarbakir region. There is

almost no original study in terms of the characteristics of the Kurdistan region during the Tanzimat period both in terms of administrative reforms and the changing roles of the tribe leaders with an economic insight. Hence, this preliminary study portrays a snapshot of the agents located in the region with respect to their economic interests. Organizations of tribes, albeit with their particular characteristics, were motivated accordingly by economic terms. The same concern was also born by the centralizing Sublime Porte. However, the relationship between the central state and Kurdistan was based on 'reciprocity'. Furthermore the centralization efforts did not cover, to a certain extent, the region under question. Rather, both state officials attained by the State or the local agents serving the tribe leaders were to materialize their economic interests by exploiting taxation, or in other words, the peasants. On the other hand, the economically motivated assaults or kidnappings persisted despite the reforms, including the preliminary antagonism between the Kurds and the Armenians that would rise in the last quarter of the nineteenth century. As this study demonstrates, there was a strong emphasis on 'property' or 'surplus' in terms of the agents of either the State or the tribes, and these objectives seemed to be more profound than the explanations regarding the specific features of its social organization or geography. It does not mean that these features are thwarted at all, but economic motivation seems to complete the picture that this archival has attempted to draw. Having lived almost autonomously for centuries, the local notables of the region resisted the increasing interest of the Porte in taxable items, but this 'reciprocity', this study argues, was somehow retained during the period. Even though its political aspects were beyond the scope of this study, the Porte attempted to incorporate the local notables into its ruling cadres, intermingling 'tax-farmers' with 'aghas'. In short, this study attempts to unveil a new insight in the Ottoman Kurdistan during the Tanzimat in terms of economic history while uncovering the various agents that were involved with activities associated with properties or surpluses emanated from them. In this context, it is apparent that the portrait that the study draws might be more valuable because of the questions it may raise with respect to further research in the field.

Kûrtasî

Hilbijartina Çiyan: Wekî Projeyeke Zanîn û Nasnameyeke Alternatîf PKK Kariane Westrheim

Ev gotar bi perspektîfeke hînerî li ser tevgera PKK'ê hûr dibe. Di nav bîst û pênc salên dawî de, bi hezaran ciwanên Kurd beşdarî PKK'e bûn, û têkoşîn bû 29'emîn serhildana Kurdan. PKK xwe wekî şoreşeke hînerî dide nasîn. Hingî ku derketiye hole, ji heftyan heya niha, têkoşîna çekdar bû tevgera Siyasî û civakî. Ev gotar xwe dispêre xebateke çawaniyî û ka kîjan perspektîf û zanîn beşdarbûnên li PKK'ê pêk tînin. Di nav pêvajoya zanîn û şexsî de kadro ji nasnameya xwe, rewşa xwe ya civakî û siyasî agahdar dibin. Û ew ji hîseke xwebaweritiyê û ciddiyetê derdixe hole.

Li Tirkiyê Siyaseta Kurdî: Ideolojî, Nasname û Vegûherînên Civakî Cengiz Güneş

Bilindbûna tevgera neteweyî ya kurd li Tirkiyeyê ji 1960an û pêvçûna di nav Partiya Karkerên Kurdistanê (bi awayekî kurtkirî PKK) û dewleta Tirk, di nav bîst û pênc salên dawî de 'Pirsgirêka Kurd' bû navenda siyaseta Tirkiyeyê. Serkeftina PKKê ya ku gelek kes beşdarî serhildana li hemberî dewleta Tirk kir, her wiha berderketina siyasî ya tevgera neteweyî ya kurd a li Tirkiyeyê, bilindbûna tevgera neteweyî ya kurd ji 1960an heya niha, di pêvajoya nasnameya kurd a siyasî de pirsên gellek girîng derdixin holê. Di vê rexneya pirûkan de, ez ê hewl bidim ku derbarê bilindbûna tevgera neteweyî ya kurd ku ji 1960an heya niha, ji dewla serê van pirtûkan em baştir fêhm bikin. Bi taybetî, ez ê li ser nêrîn û nîqaşên nivîskarên van pirtûkan yê derbarê sedemên ji nû ve derketin û bilindbûna neteperweriya kurd di salên 1960an de wek civakî-siyasî û aborî hûr bibim.

Di 2000an de PKK: Bi Şikestinan Berdwam Kirin? Ahmet Hamdi Akkaya & Joost Jongerden

Girtina Öcalan a di 1999an ji PKKê re krîz û bêhêwîti anî. Piştî vê di stratejî û nêrîna PKKê ya pêşerojê de lihevnekirin derketin holê. Şirovekarên siyasê texmîn kirin ku aqibeta 'Shining Path' a li Perûyê dê were serê PKKê jî. Di vê gotarê de em ê di *periyoda Îmraliyê* (qaşo wisa tê gotin) de li ser perspektîfên ku ji nû ve derketin holê wek îdeolojîk, politîk û organizasyoni binhêrin. Pirsên ku bîr pirsîn: PKK ligel ku hindik mabû têk biçe çawa dîsa xwe vejand? Ê gelo organizasyonê di vê pêvajoyê de dev ji mîrat û nêrîna PKKê ya Kurdistanê yekbûyî berda? Di vê gotarê de, em li ser dijiwariyên ku PKK piştî girtina Öcalan rû bi rû ma bisekinin û em ê binihêrin ligel dijiwariyan PKKê çawa hêza xwe parast û rola xwe ya siyasî jî xurttir kir. Her çiqas guherînen îdeolojîk, siyasî û organizasyoni hebin jî, PKKê dev ji Kurdistanê Yekbûyî berneda. PKKê hewl da ku daxwazên nasnameya kurdî li gorî rewşa siyaseta Tirkîyeyê birêve bibe. Ê vîna jî hin nêrîn û nêzikbûnen nû yên îdeolojîk, siyasî û organizasyoni bi xwe re anî. Ê bi saya van derfetan qada aktivîte û mijuliyên PKKê berfirehtir bûn. Ê her wiha qada rayagîştîya Kurd jî berfirehtir bû. PKK di nav şerê çekdari de veguherînen civakî yên di hemû waran de ji hêzdarbûna qasî dewletê girîntir dibîne û hewl dide ku ji bo operasyonên firehtir destûr bide.

Qonax bi Qonax Dirûvgirtina Kurmancî a Vegotinê Dilawer Zeraq

Ev nivîs; bi hişûbîreke dahûrandinî û bi awirekî analîtîk, bi serilêdana qonaxên ku zaravaya Kurmancî a zimanê Kurdî tê re derbas bûye û di şert û mercên cihêreng de geşê di xwe daye, hewlê dide ku; veguherîn û geşedanên ku pêk hatine bi awirekî hevrûkirinê û di war û dîsîplînên wêjeyî – çî gotinkî, çî nivîskî- ên cihê cihê de darî çavan bike û panoramayeke giştî raxîne, da ku bibe pêşkêşiyek bo siberoja zimanê Kurdî (û bi taybetî zaravaya Kurmancî) û di warê aqûbet û çarenûsa wî de; û ji bo ku destkariya ku lê hatiye kirin (Elfabe û pirtûka Hînkê a Cemiyeta Hêviyê-Amadekirina Gramera Kurmancî a Celadet A. Bedirxan) û destkariyên ku di roja îroyîn û di siberojê de lê tên kirin û dê lê bîr kirin, bibin sedem ku geşedanên zimanê Kurdî xurttir, berfirehtir, berbelavtir û qewîtr bibe.

Di Vedora Tanzîmatê de ji Dewlet û Êlan Wê de Uğur Bahadır Bayraktar

Ji ber kêmbaldariya girîng ya di vê qadê de, ev nivîs bi taybetî li herama Kurdistanê dengvedana reformên Tanzîmatê yên Kurdistanê Osmanî raçav dike. Di vedora Tanzîmatê de li ser taybetiyên herema Kurdistanê ne ji aliyê reformên serwêrî ne jî ji aliyê veguherînen serokên êlan ên qada aborî ve xebatên xweser nehatine kirin.

Ji ber vê yekê, ev xebata destpêkê wêneyê bervedêrên di heremê de hatine bicihkirin ji aliyê baldariya wan a aborî ve rave dike. Sazûmana êlan, li gel

xweseriyên wan ên taybetî, bi derbirînên aborî hatine dehfkirin. Heman fikar di dema navendîkirina Bâb-1 Âliyê jî li pêş bû. Lê belê, têtikiliya di navbera dewleta navend û Kurdistanê li ser dijweriyê ava bûbû. Him peywirdarên dewletê him jî bervedêrên di xizmeta serokên êlan de berjewendiyên xwe yên aborî bi riya çewsandina bacan bi dest dixistin, bi gotineke din jî rênçeran. Ji aliyekî din jî, li gel reforman, destdirêji û êrişên bi aboriyê dehfkirî berdewam dikir û ev rewş di xwe de hevrikiya di navbera Kurdan û Ermanan ku dê di çaryeka dawî a sedsala nozdehan de bilind bibe di hewand.

Wekî ku ev nivîs jî dê nîşan bide, him jî aliyê bervedêrên dewletê him jî bervedêrên êlan, li ser "xwedanî" û "zêdebarî"yê balkişandineke mezin dihat kirin û ev armanc jî ravekirinên li ser taybetiyên sazûmanên civakî û erdnigariyê kûrtir xuya dikir. Ev nayê wateya ku ev taybetî veşartîne, bes dehfdana aborî wêneya giştî ya arşivî temam dike. Ev pêşengên heremê ku bi sedsalan bi xweseriyê jiyan li hember bacên Bâb-1 Âliyê li ber xwe dan, bes ev dijweriya ku ev nivîs nîqaş dike bi awayekê domand. Her çiqas dirûvê wê yê siyasî jî naveroka vê nivîsê wêdetir be jî, Bâb-1 Âliyê hewl da ku pêşengên heremê tevî kadroya xwe ya rêveberiyê bike.

Bi kurtasî, ev nivîs hewl dide ku di pêvajoya Tanzîmatê de jî aliyê dîroka aborî di derheq Kurdistanê Osmanî nêrîneke nû raçav bike. Dê wêneyê ku ev nivîs nîşan dide jî bo xebatên siberojê yên di vê qadê de giranbûha be.

Aboriya Weslekîrî ya Xaka Nayê Levakirin: Bazara Kedê ya Herema Kurdan Selin Pelek

Fêmkirina Pîrsa Kurd wekî pîrsgirêkeke aborî berpêbûyîneke berbelav û nepêwîst e û jî aliyê siyasethêkerên Tirkî ve tê îstismarkirin. Mîrov dikare mînakên vê refleksê di çapemeniya Tirkî de jî bibîne. Ev nivîs, bi riya hevrukîrîna hêza kedê û rêjeya bîkariyê yê perçeyên din ên welêt, hewl dide ku balê bikişîne ser cihêtiya Herema Kurdan. Palpişt nîşan didin ku veguherîna lîberal û bajarbûyîna rapir ku du encamên şerê di navbera PKK û hêzên artêşa Tirkî in her diçe bazara kedê ya Herema Kurdan xerabtir dibin. Bi riya vê encamê em digihêjin antîtezêkê: wisa xuya dike ku pêşvençûyîna Herema Kurdan encama Pîrsgirêka Kurd e, ne sedema wê ye.

Li Ser "Ziman"ê Wittgenstein - 2 Adnan Fîrat

Digel ku jî aliyên gelek kesan ve Wittgenstein wekî fîlozofekî pozîtîvîst û herwiha pirtûka wî ya ewil Tractatus jî pirtûka pîroz a pozîtîvîzmê hatiye pejirandin jî, bi rastî nêrîna fîlozof a li ser felsefê û dinyayê ne wisa ye. Ew jî pozîtîvîzmê zahf dûr ketiye û bi rastî rexneyên zahf giran avêtîye ser pozîtîvîzmê, ewqas ku em dikarin bêjin di felsefeya rojava de, di serdemên

modern de rexneyên herî orîjînal û balkêş û yê ku bi teşeya xwe derketiye derveyê mêjiyê felsefê ya rojava; ji aliyê wî ve hatine li dar xistin.

Özet

Aşama Aşama Kurmancî Anlatımının Şekillenışı **Dilaver Zeraq**

Bu yazı; çözümleyici bir yaklaşım ve analitik bir bakışla, Kurmacî lehçesinin ve Kürt dilinin geçtiği aşamaları, gelişip serpildiği farklı alanları, gelişim ve dönüşümleri karşılaştırmalı bir bakışla edebiyat disiplinlerinde –hem sözlü, hem yazılı- farklı alanlarda gözler önüne sermeyi, genel bir panorama sunmayı ve Kürtçe (ve özellikle Kurmancî lehçesi için) için bir giriş niteliği taşımayı hedefliyor. Ona sarfedilen emeğin (Hêvî Cemiyeti'nin Alfabe ve Dilbilgisi Kitabı ve Celadet A. Bedirxan'ın Kurmancî Gramerînin Hazırlanışı gibi) ve ona yönelik bugünkü sarfedilen emeğin, yarın sarfedilecek olanın ve Kürt dilinin gelişimini daha geniş ve derli toplu anlamayı amaçlıyor.

Wittgenstein'in "Dili" Üzerine - 2 **Adnan Fırat**

Wittgenstein birçok kişi tarafından pozitivist bir filozof olarak benimsenir ve ilk kitabı Tractatus da pozitivizmin kutsal kitabı olarak değerlendirilir. Gerçekte ise filozofun felsefe ve dünya görüşü böyle değildir. Wittgenstein pozitivistimden fazlasıyla uzak durduğu gibi ona çok ağır eleştiriler de yapmıştır. Şu kadarını söyleyebiliriz ki Batı felsefesinde modern zamanlara kendi tarzında ve Batı aklının dışında kalarak en orijinal ve ilginç eleştiriler onun tarafından başlatıldı.

Şikayet Etmek: Güçsüzlerin bir Taktiği Welat Ay & Nükhet Sirman

Mersin'de yapılan bir alan çalışmasına dayanan bu yazının amacı, okuldan bahsedilirken şikayet mekanizmasının nasıl işlediği, nasıl anlatıldığı ve nasıl bir taktik olarak kullanıldığı gibi ilişkilere bakmaktır. Bu bağlamda, iktidar ilişkilerinin kendini güçsüz görenler tarafından nasıl görüldüğü ve anlatıldığına odaklanarak ne gibi egemenlik ilişkilerinin oluştuğu, bu egemenlik ilişkilerinin hangi pozisyonlardan nasıl tanımlandığı özel olarak okulla ilişkisi üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yönüyle, kadın erkek ilişkisinden, aile-devlet, etnik kimlik ve yoksulluk gibi farklı temaları içeren bir ilişkiler ağına vurgu yapılarak, okul eksenli bir iktidar ilişkileri haritasının izleri takip edilmeye çalışılmaktadır.